

Ivo Pondělíček
Jaroslava Pondělíčková – Mašlová

Psychologická laboratoř ČSAV
Brno, Mendelovo náměstí 1

1304

Lidská sexualita

JAKO PROJEV PŘIROZENOSTI
A KULTURY

Praha 1971

AVICENUM — Zdravotnické nakladatelství

© — Ivo Pondělíček, Jaroslava Pondělíčková-Mašlová, 1971

Recenzovali: Prof. MUDr. Josef Hynie, DrSc.
Doc. MUDr. Jan Raboch, DrSc.

Poděkování

Autoři vřele děkují oběma recenzentům, prof. MUDr. Josefu Hyniemu, DrSc. a Doc. MUDr. Janu Rabochovi, DrSc. za velmi cenné a nanejvýš podnětné připomínky i za poskytnutý materiál, sloužící k zpřesnění a prohloubení některých fyziologických a sexuologických názorů v knize obsažených.

Obsah

1 Úvod: sexualita jako vědní problém	13
K vytčenému problému	13
KINSEYŮV Report	19
Výzkum sexuality a morálka	23
Sexuologie v ČSSR	26
2 Vývin a rané projevy pohlavnosti	28
Před branami sexuality	30
Puberta, její tělesné projevy i společenské ceremonie	41
Další fyziologické faktory sexuálního vývoje	54
Sexualita před branami	62
Význam sexuality v dětství a mládí	74
3 Formy a typy sexuálního chování	88
„Sex a osamělý člověk“	94
Sexuální hry, necking a petting	105
Koitus	120
„Zakázaná sexualita“	148
4 Sexuální výběr a partnerství	173
Sexuální výběr a navazování vztahů	179
Předmanželská sexualita	195
Pevné párové vztahy a konstituované svazky	207
Manželství: záštita nebo odliv sexu?	213

5	Poruchy pohlavního soužití (Chorobopisy)	221
	Orgasmus deficiens	222
	Chybějící vaginální orgasmus	225
	Frigidní žena	226
	Dyspareunie	227
	Vaginismus	230
	Nekonzumované manželství	232
	„Impotentní“ muž	234
	Frigidní muž	241
	Ejaculatio praecox	242
6	Sexuální standard naší současnosti	246
	Vážný problém: sexuální akcelerace	251
	Švédské poměry	264
	Sexuální emancipace žen	269
	Další rysy sexuálního standardu mládeže	279
	Ztráta náboženského vlivu	289
	Masová kultura a problémy pornografie	294
	„Osamostatněná slast“	305
	Přílohy	
	Mapka kmenových společenství a etnických skupin	313
	Schéma pohlavních orgánů muže	314
	Schéma pohlavních orgánů ženy	314
	Přehled o pojednávaných (nebo zmíněných) živočišných druzích	315
	Písemnictví	317
	Jmenný rejstřík	326

Předmluva redakce

Byl by zklamán, kdo by v práci manželů Pondělíčkových hledal populární publikaci o sexuálním životě, natož pak praktickou příručku, podávající obvyklý soubor návodů a rad, jak se chovat v jednotlivých konkrétních situacích. Jde o seriózní pohled na celou rozporuplnou skutečnost lidské sexuality dnes, hledání jejího přirozeného základu a zároveň podstatných rozdílů, které ji odlišují od sexuality zvířat. To, co je na sexualitě člověka vpravdě lidské, nacházejí autoři jednak v partnerském vztahu náklonnosti a lásky, jednak v osvobození sexuality od pudového tlaku — v její dobrovolnosti, kultivované uvolněnosti a hravosti, v její komunikativní funkci a v jejím odloučení od funkcí reprodukčních. Zjednodušeně řečeno v rovině rozumové a v oblasti psychologické.

Je na vzdělaném čtenáři, aby se vyrovnal s fakty, které autoři v této studii shromáždili. I když se snažili o co možno objektivní přístup k celé otázce, není možné, aby výběr faktů nebyl ovlivněn individualitou autorů; tím spíše to platí tam, kde jde o interpretaci. Vždyť na tutéž skutečnost je možno pohlížet z různých zorných úhlů.

Sexuální exploze — ať se nám to líbí, či nelíbí — je jedním z charakteristických rysů dnešního západního světa. Bylo by pokrytectvím, kdybychom si nepřiznali, že zasahuje i k nám. Je dobře, že se jí u nás nedostává té přehnané publicity, jakou má např. v západoevropských zemích. Ale nelze ji ani zakrývat mlčením. Vyrovnat se totiž můžeme jen s fakty, které známe, a polemizovat můžeme jen s názory, které jsme poznali, a to v diskusi přinejmenším na stejné úrovni s našimi partnery v rozhovoru. To platí jak pro

jednotlivce, který si musí vytvořit svůj systém hodnot a nalézt vyhovující způsob vlastního chování, tak pro společnost, pro národ, který si začíná při současném populačním trendu uvědomovat ohrožení své vlastní biologické podstaty.

Proto považujeme práci obou autorů za cenný přínos pro poznání světa, v němž žijeme a do něhož dorůstají naše děti, a doporučujeme ji především jako studijní materiál, sloužící hlubšímu pochopení této oblasti, zejména psychologům, lékařům, právníkům a pedagogům.

Redakce

Předmluva

Práce, která je zde veřejnosti předkládána, je dílem dvou autorů, z nichž každý pracuje v jiném oboru, i když v oblastech vzájemně se doplňujících při poznávání problematiky sexuálního života. Autor je psychologem zabývajícím se moderní kulturou. Autorka pracuje jako sexuoložka. Navíc oba jsou manželé. Toto odborné i životní spojení dávalo jistě dobré předpoklady k tomu, aby z jejich pera vzešla práce, již sami nazvali velmi příznačně: *Lidská sexualita jako projev přirozenosti a kultury*.

Přináší pohled na sexualitu u nás doposud velmi málo zpracovaný. Vychází z množství údajů o sexualitě u zvířat i u primitivních lidí a analyzuje, jak se biologický základ přetváří zejména u kulturního člověka na specifickou podobu sexuality, na sexualitu *lidskou*. Zdá se mi, že hlavním úsilím autorů bylo postihnout tento proces a s plnou vážností čtenáři přiblížit — jak sami říkají — tuto „hominizaci sexuality“. Hluboké založení jejich studie je chráněno na jedné straně před čistě biologickým chápáním problémů, na druhé straně však též před fantastickým zkreslením a výstřelky příliš módních směrů, při nichž by se ztrácel zdravý základ.

Je třeba rozumět novodobé sexualitě a pochopit ji — včetně oné dobrovolnosti a včetně rovnoprávnosti, s nimiž má být uskutečňována. Jejím prostřednictvím pak prožívat citově bohatý život, radovat se z něho, dávat vždy před slasti vlastního ukojení přednost pocitu ze štěstí druhých, u muže i u ženy. Lidská sexualita znamená naplnění života touto radostí, vrcholnou a ušlechtilou slastí. Pokládám tuto knihu za hodnotnou i proto, že její autoři — přestože se záměrně vyhýbají „morálním diskusím“ — dostatečně v ní zdůraznili

krédo dnešního *kulturního* člověka: nejde o to, utápět se stále v množství sexuálně vzrušujících podnětů, ale žít skutečný život, v němž by nechyběla sexuální komponenta.

Prof. MUDr. Josef Hynie, DrSc.

Úvod: sexualita jako vědní problém

Tato kniha pojednává o *sexualitě* a o tom, čím se sexualita odlišuje u obou pohlaví a u různých společenských skupin a kultur, anebo též o tom, čím se odlišuje od podobné činnosti zvířat, z níž vlastně — fylogeneticky vzato — pochází.

Sex nás baví, způsobuje nám rozkoš, je to příjemná věc. Žijeme jím všichni nebo téměř všichni. Samozřejmě se najdou lidé, kteří umírají, aniž měli v životě pohlavní styk — hrubým odhadem je to jeden člověk z tisíce —, ale že nikdy neuskutečnili sexuální styk, ještě neznamená, že se nezabývali jinou formou sexuality. A že sexem žijeme všichni nebo téměř všichni, to je dáno i erotickou představitivostí, a to je dáno i faktem, že sexualita je jedním z nejčastějších témat v našich intimních rozhovorech i v našich předsudcích, v argotu i v poezii. Ale jen málo lidí se zabývá sexualitou jako *vědním problémem*, odborně, bez předsudků a na základě výzkumů, i když je sexualita tak každodenní záležitostí — snad kromě základních fyziologických projevů, jako je jídlo a pití a spánek, neexistuje činnost tak častá a běžná, a to ve věku od čtrnácti do sedmdesáti, nebo ještě dříve a ještě později.

Demonstrovat tyto i jiné problémy způsobem, který by odpovídal úrovni současné sexuologie a sexuální psychologie, bylo motivem k napsání této knihy.

K vytčenému problému

V anglosaské jazykové oblasti, zejména v USA, byly o sexualitě napsány práce vědecky imponující a náročné, imponující především

kvalitou experimentálních důkazů a sociologickým záběrem, a vyniká u nich i takzvaně objektivní přístup, jemuž se přizpůsobují nejen výzkumné metody a techniky, ale i interpretační aparát a jazyk. Vlivem anglicky psaných prací vznikl například úzus zaměňovat pojem „sexualita“ pojmem „sexuální chování“ (= sexual behavior). Chtěla se tím při studiu této otázky specificky zdůraznit objektivní, leč zároveň i poněkud formální tendence chápat a vykládat sexuální život spíše z hlediska jeho vnějších manifestací, to jest projevů chování, které jsou pozorovatelné a popisem sdělitelné. Většina empirických výzkumů a jejich rozběrů se skutečně zajímá o to, *jak* se člověk sexuálně chová, spíše než o to, *co* sexuálně prožívá. Takže badateli zkoumajícímu okruh sexuálního chování je jako odůvodněný požadavek předkládáno, že si nemá všimnout různých hodnotových představ jinak než jako objektů výzkumu, než jako „sociálních fakt“ (R. R. BELL, 1966); a cílem takového průzkumu je „dát působit hodnotovým představám nikoliv ve formě předsudků, nýbrž ve formě dat“ (I. L. REISS, 1963), což je tendence zajisté pochopitelná a racionální, protože přispívá k exaktnosti vědy. Nic z ní ovšem není s to na druhé straně vyvrátit skutečnost, že v tradicích evropského myšlení rozumíme termínem „sexualita“ rovněž to, co se vztahuje k obsahu, například k *prožitku* — ač tu lze přiznat jistou nesnadnost spojenou s jeho zjišťováním a výkladem.

Už to, že sexualita k sobě váže hlubinné kódy a podvědomé stimuly, že se skrývá též v erotických snech za spánku i za bdění, že se vytváří též v okruhu narcistních představ a formou symbolů, takže se navenek buď neprojevuje, nebo se projevuje v rámci „nereálné“ (leč přesto lidské) situace — to všechno může být argumentem ve prospěch sémantického rozšíření pojmu „sexualita“. I když sexualita vyvěrá ze subhumánních a instinktivních schémat, která se *projevují*, prolíná se přitom koneckonců nepozorovatelně se svou hominizovanou formou, tj. erotikou, která se — třeba jen v představách — *prožívá*.

Rozlišují se dnes zhruba tři přístupy a tři způsoby výkladu sexuality: první — spojený s hloubkovou psychologií (freudismus), druhý — opírající se o empiricky verifikovaná fakta (behaviorismus a tzv. sociologie sexu), třetí — biologický (fyziologie sexuality). Právě tak

z hlediska využití metod a technik rozeznáváme při výzkumu a studiu sexuality rovněž tři základní momenty: 1. pozorování a jednotlivé kazuistiky, při nichž se pohled řídí zkušeností i obecnou teorií, 2. poměrně přesnou dataci a rozbor problému za pomoci empirických zjištění, a 3. moment historicko-vývojový, který spočívá ve srovnávacích studiích, ať už o různých lidských kulturách nebo o rozdílech mezi lidskou a zvířecí sexualitou.

Teprve kombinací všech těchto přístupů a momentů lze dosáhnout závažných výsledků u studií, jež jsou svou podstatou *antropologické*. Teprve takto kombinovaná metoda může být heuristická. Může totiž odhalit, co je na faktu originálního, a umožňuje přitom potřebné srovnání. Empirická šetření opírající se o statistickou průkaznost, jakých bylo použito například v KINSEYOVĚ dvou-svazkovém díle o sexuálním chování muže a ženy, mohou sice podat obraz o projevech sexuality u americké společnosti v období druhé světové války, ale *nedovedou tato data v kontinuitě vysvětlit*. To dokáže však historický přístup a uplatnění srovnávacích metod. Sexuální postoje amerických žen nemají například původ „v sobě samých“, ale jsou determinovány i historicky, třeba historickým faktem tzv. Dobývání Západu, při němž připadalo na velkou spoustu mužů relativně málo žen. Odtud se může i po r. 1900 v USA odvozovat vznik prudérní, pozdně viktoriánské morálky ve vztahu k ženám — morálky, jež po druhé světové válce přispěla ke vzniku různých „kompromisních“ forem sexuálního chování, např. k pettingu, a přitom si zároveň paradoxně zachovala kult nedostupné ženy — nymfomanky i při idolizaci pin-up girls a sex-bomb, tvořících — jako stimulans — neodmyslitelnou součást amerického sexuálního standardu.

Nyní několik poznámek ke zmíněným koncepcím výkladu. Vykládat sexualitu z ní samé, tj. vykládat ji z biologické konstituce člověka, jejíž funkcí jsou především sexuálně-pudové potřeby, a přitom se výrazně orientovat na minulost druhu i individua (jako jsou na jedné straně biblické legendy, příp. totemická společenská organizace, a na druhé straně dětství), to je úkol, který si předsevzala FREUDOVA *psychoanalýza*. Říká-li se jí též hloubková psychologie, postihuje se tím její tendence zkoumat a vykládat nejhlubší vrstvy

psychiky — podvědomí. Při tomto výkladu se však hloubková psychologie ocitá na terénu, který nemůže zpracovávat jinou metodou než metodou „psychologické imaginace“, schopnou sice postihovat individuální mikrokosmos, alespoň v mnohých případech, vždy však neschopnou podávat a shrnovat sociálně-reprezentativní data. Přičemž psychoanalytická orientace je značně jednostranná: sex, *Eros*, je pro FREUDA základním pudem a motorem veškerého konání, ze čtyř pětín obsahem myšlení a prožívání, a proto se lidská sexualita projevuje prý i v aktech *nesexuálních* (jakožto jejich „sublimace“). Studovat sexualitu znamená podle psychoanalytiků *de facto* zabývat se veškerým lidským konáním a prožíváním, věnovat se *celé* antropologii, jelikož všechno konání a prožívání se řídí principem slasti. Ovšem kromě jednostrannosti vyplývající z této sexuálně pudové orientace má freudismus i metodologické úskalí, jež je možná v jistém smyslu i jeho výhodou: jestliže se pohybujeme na půdě „psychologické imaginace“, lze jen těžko naše argumenty něčím jiným než touto „imaginací“ podepřít, ale lze je též jen těžko něčím vyvracet. Ukazuje se to na některých citlivých bodech novodobého sporu mezi FREUDEM a jeho žáky — neofreudisty, kteří princip slasti více nahrazují principem reality a tak opouštějí výhradně sexuální orientaci. Proti FREUDOVĚ původní verzi se konstatuje: „Sexuální obtíže jsou spíše výsledkem než příčinou neurotického charakteru“ (K. HORNEYOVÁ, 1951). Oidipovský komplex, tento významný pojem psychoanalýzy, se vykládá už realističtěji, jako „touha být chráněn, zajištěn, zůstat dítětem“ (E. FROMM, 1951), a vyvrací se tím jeho autentická freudovská podstata vztahující se „k přání incestu jako k největší sexuální žádosti“. A zatímco tentýž FROMM vyvozuje, že „akt porodu je jenom krokem ve směru svobody k nezávislosti“, zastává se původního výkladu ortodoxní freudovec: „Akt porodu je první a strašlivý krok ve směru *pryč od* ukojení a jistoty“ (H. MARCUSE, 1955).

Omezené východisko skýtá též jednostranně užitý *biologický přístup*. Sexualita je činnost člověka, který je bytostí sociálně-psychickou, nikoliv jen bytostí fyzicko-biologickou. Pokud nahlížíme na člověka z hlediska sexuologie v rámci přírodovědného modelu poznání, zůstáváme jen na polovině cesty, protože je neúnosné, abychom zkou-

mali sami sebe se stejným poznávacím aparátem a se stejným přístupem, s jakým se vyrovnáváme s přírodními jevy. Zkoumat sexualitu v rámci fyzicko-biologického poznání (a jinak ne) znamená připustit přístup k člověku jako k jinému přírodnímu jevu, což je stejně epochální omyl, jakým bylo u našich předků naopak zase „zlidšťování přírody“, animismus. I v sexualitě se člověk projevuje kvalitativně jinak než subhumánní živočiši a ryze biologický přístup dostatečně neanalyzuje tuto odlišnost; fakticky staví člověka do přírody, do jedné řady s ostatními přírodními jevy a dělá z něho jev pouze „složitější“. Lidské chování — a v jeho rámci i projevy sexuální — se dosud někdy vysvětluje po způsobu „biologických deterministů“, tzn. že jednotlivé vzory chování se nechápu jinak než jako „přírodou dané“ a „biologicky fundované“. Biologickými vlastnostmi se vysvětlují i rozdíly v sexuálních postojích mužů a žen. Že ovšem — jak se prokázalo studiem různých lidských kultur — i způsoby sexuálního chování vznikají sociálním procesem učení, není často známo nebo to často není akceptováno. „Biologičtí deterministé mají malé pochopení pro nezbytnost sociologicky orientovaného výzkumu sexuality“ (BELL, 1966).

Nic není ovšem klamnějšího než představa, v jistém smyslu opačná než předchozí, že člověk je anděl i zvíře, tedy dualistická bytost, která na jedné straně podléhá pudům, na druhé straně je schopna myslit a rozhodovat se. V metodách poznávání člověka taková představa podmiňuje paralelní a oddělené uplatňování dvou modelů poznání: modelu přírodovědného, kterého využívá biologicky úzce orientovaná sexuologie, a specifického modelu, který odpovídá — řekněme — poznání duchovědně-psychologickému.

Ale člověk se liší od zvířete i *antropologickými* základy své sexuality. Jak dále ještě rozvedeme, lidská pohlavnost je především trvale aktuální a téměř neomezeně tvárná, plastická. Ani na začátku, ani v průběhu svého sexuálního chování nedisponuje člověk jednoznačnými mechanismy instinktu či pevnými vrozenými schématy vzrušení. I když existují ve smyslovém vnímání u člověka dosud zbytky instinktivních schémat (vůně, specifické tvary ženského a mužského těla apod.), vedla redukce instinktů ke skoro univerzální „plasticitě lidské sexuality“ (A. GEHLEN, 1950). Pro člověka vlastně

existuje přebytek podnětů k sexuálnímu vzrušení. Tyto podněty jsou uměle vytvářeny a nově konstituovány, přičemž v tomto přebytku sexuálních podnětů a při nejistotě instinktů v lidském sexuálním chování vězí — jak se ukáže — mimořádné ohrožení pro *biologickou* bytost zvanou člověk ze strany *sociálně-kulturní* bytosti zvané člověk. Je to ohrožení, které můžeme určit jako tendenci k polysexualitě a nepravidelné promiskuitě.

Lidská bytost je tedy na rozdíl od zvířete (s výjimkou některých dalších primátů, příp. domestikovaných zvířat) *trvale sexualizovaná*; člověk nezná dobu říje. Navíc dokáže požitkem ze sexuální slasti osamostatnit a učinit jej nezávislým na biologické funkci rozmnožování. Že však sexuální pudové potřeby ve svém průběhu u člověka nepředstavují trvalé a „stabilní“ instinktivní chování, ale že pod vlivem různých podnětů, včetně podnětů kulturních, jsou značně variabilní, nestálé a neredukovatelné pouze na svůj biologický instinktivní základ, to má své další důsledky, o nichž budeme často hovořit. V souvislosti s tímto poznatkem je ovšem též třeba dodat, že moderní sociologie sexuality nevidí svou úlohu jen v diagnostice sexuálních pudových momentů v různých osobních formách sexuálních vztahů; její *raison d'être* spočívá rovněž ve vysvětlování toho, jak a proč jsou sexuální pudové projevy neutralizovány a tlumeny pod vlivem *sociálních a kulturních momentů*.

Vědecké teorie sexuality se konstituovaly teprve nedávno. Lze dokonce říci, že jim chybí tradice jiných humanitních a přírodních disciplín. I když otázky lásky a erotiky byly středem pozornosti i v předchozích dějinných epochách, jak to dosvědčují antické mýty nebo literární díla Vatsjájany či Lukiana, Ovidia a poezie trubadurů, jak to lze vyčíst z Aretina, Boccaccia, Balzaca, Stendhala i Zoly, teprve v posledních letech vznikly první důležité hypotézy na základě zkoumání sexuálního života lidí. Ale ani moderní doba se nedokázala při řešení sexuálních problémů oprostit od jisté předpojatosti. Sociolog I. L. REISS, který se zasloužil o rozšíření sociologických průzkumů sexuality, například (1963) píše: „V záplavě literatury a výzkumů sexuálního chování je vědecké východisko vzácné; v posledních desetiletích lze konstatovat trend jistého porozumění. Krátce řečeno: vědecká šetření sexuálního chování dozrála.“

KINSEYŮV Report

O probojování toho, že vědecký výzkum v této oblasti se dnes uznává, má zásluhu ALFRED C. KINSEY a jeho spolupracovníci; alespoň o nich to platí především. R. 1948 a 1953 vydali dvě bohatě dokumentované knihy, známé jako tzv. Report (Zpráva) o sexuálním chování mužů a žen. V deseti letech po vydání druhého svazku stalo se jméno KINSEY heslem a oba svazky — přestože převážnou část v nich tvoří zpracované dotazníky, statistické údaje, tabulky a jejich věcné analýzy — figurovaly dlouho v žebříčku čtenářských best-sellerů. Laický zájem o tyto problémy „vědecky zkoumaného sexu“ bývá vysvětlován tím, že oba svazky Reportu vyšly v období, kdy americká společnost — a koneckonců i společnost západoevropská — byla velmi vnímavá pro všechno vědecké a zároveň pro všechno sexuální: prestiž vědy byla po druhé světové válce velmi vysoká a během války vznikl ve veřejnosti rovněž silný zájem o sexualitu. S rozvojem vědy a v souvislosti se strukturálními změnami společnosti se některá společenská tabu zmírnila, mezi nimi i tabu sexuální, a dokonce vyvstal veřejný zájem na jejich vědeckém odhalování. Existovaly a dosud existují ovšem dvě reakce veřejnosti na výsledky KINSEYOVÝCH šetření, stejně jako existují — jak později uvedeme — dva rozdílné postoje k poznatkům o sexualitě vůbec. Jedna reakce je diktována obranou tradiční morálky, to znamená, že za každou cenu chce přivést do souladu sexuální chování s morálním kodexem, a tak samotnou KINSEYOVU Zprávu považuje za naléhavou „hrozbu“ morálně zkažené civilizaci. Druhá, daleko vzácnější reakce je smířlivější, ale zato reálnější, neboť přijímá sexuální chování v takové podobě, v jaké je zjišťuje právě KINSEY, se všemi dosud utajovanými „nemorálnostmi“ a takzvanými „abnormálnostmi“, a tomuto sexuálnímu chování se naopak snaží přizpůsobit mravní kodex. Z dvanáctitisícového souboru osob mnoho dotazovaných mužů a žen například prof. KINSEYVI přiznalo, že hledalo sexuální uspokojení jak před manželstvím, tak i mimo ně — ale toto zjištění autor výzkumu nijak nekomentuje z morálních pozic. Víceméně však automaticky, aniž je to KINSEYOVOU zásluhou, vyplývá z tohoto zjištění paradox, často ostatně vystupující právě

při analýze sexuálních jevů: 1. z hlediska ideální (tj. morální) normy je tendence předmanželských i mimomanželských styků *nemorální*, ale 2. z hlediska statistické normy prokazuje KINSEYOVŮ zjištění *normálnost* takových styků.

KINSEYOVĚ kritici ovšem říkají: Formy sexuálního chování se nestanou morálnějšími svým širokým rozšířením, tak jako nachlazení nebude zdravější svým častějším výskytem. Avšak i v tomto argumentu, celkem racionálním, se projevuje jisté dědictví puritánských postojů, jestliže sexualita se bezprostředně srovnává s nemocí. Co je však na kritikách KINSEYOVÝCH výzkumů zejména neúnosné, to je mezi moralisty rozšířená domněnka, že výsledky těchto výzkumů podporují či dokonce obhajují sexuální volnost. Někteří lidé věří, že z Reportu je možno vyčíst nějaké morální či nemorální imperativy. Zapomínají, že sexuální postoje, projevy i představy je možno zjišťovat a analyzovat, aniž se tím automaticky zároveň předepisují nějaké normy, a že výrok, že sexuální chování se odchyluje od stávajících morálních představ, může být pokládán jen za analytické zjištění, nikoliv za morální soud. Dále se proti KINSEYOVĚ uplatňovala též kritika argumentující s přesvědčením, že zveřejnění výsledků jeho výzkumů je pro širokou veřejnost „nebezpečné“, protože zjištěné výsledky mohou poskytovat právo k dalšímu napodobování. To se však ukázalo jako neopodstatněné tvrzení, neboť dvacet let po vydání prvního KINSEYOVA výzkumu neexistuje prostě žádný důkaz pro ovlivnění sexuality tímto výzkumem. A nejlepší odpověď na tento druh kritiky dal sám KINSEY (1953): „Ve vědecké práci se projevuje poctivost, která se v materiálním vesmíru zdráhá akceptovat existenci oblastí, jež by měly raději zůstat neprozkoumané a neznámé a z nichž by veřejnost neměla čerpat žádné poznatky.“

Rozhodně však ve své práci narazil KINSEYŮV výzkumný tým na četná úskalí, jež ovšem musí překonávat každý, kdo se věnuje sexuologickým šetřením v takovém rozsahu. Všeobecně byla KINSEYOVA práce kritizována proto, že není výzkumem žádného určitého amerického muže či určité americké ženy, nýbrž že je víceméně výzkumem jisté, těžko definovatelné části dospělé americké populace. Nepoměrně více byli zkoumáni lidé z vysokoškol-

ských vrstev, z velkoměst a ze severovýchodních států USA. Navíc pak — a to je zejména podstatný problém — KINSEYŮV vzorek obnáší jen takové Američany, kteří byli schopni a ochotni odpovědět právě na sexuologické otázky. To ovšem platí o výzkumech tohoto typu u každé populace (se svými nejintimnějšími věcmi se svěřuje málokdo, pokud se nechce na lékaře-sexuologa obrátit o pomoc).

Při vlastním šetření i při jeho interpretaci KINSEY a jeho spolupracovníci zdůrazňují organický, popř. „biologický“ aspekt sexuálního chování — a to je další důležitý bod, na nějž se vztahuje kritika. Základní jednotkou pro míru sexuální aktivity je v Reportu *orgasmus* a mnohá srovnání mezi jednotlivými podskupinami materiálu se zde tvořila na základě *častosti orgasmu*. Americký tým chápe orgasmus jako jedinou objektivní míru sexuálního chování, orgasmus je pro něj rozhodně objektivnějším kritériem, vyjadřujícím kvalitu sexuálního chování, než ostatní, např. emocionální kritéria a hodnoty. Toto stanovisko je plně pochopitelné a z mnoha hledisek správné, nicméně je i zranitelné, a to z jednoho ne nevýznamného důvodu (bohužel často využívaného či zneužívaného v předsudcích). Zdůrazněním „biologického“ aspektu mohou být snadno opomenuty emocionální momenty v sexualitě, jež značně přispívají k tomu, že orgasmus jako takový jednoduše není totožný s komplexním a variabilním sexuálním zážitkem. Sexuální zážitek je totiž mnohem širší a psychologicky složitější — přinejmenším proto, že v některých případech nemusí být spojen s orgasmem. Tato kritika však zároveň upozorňuje na jednu praktickou otázku — jak by se potom měly *pokud možno objektivně* zkoumat emocionální faktory ve vztahu k rozdílným formám sexuálního ukojení — a to je problém metodicky velmi obtížný, dokonce se dnes asi těžko najde pro něj nějaké řešení, jež by odpovídalo tzv. objektivním kritériím. Jestliže, jak řečeno, se například v této práci snažíme upozornit na problém „sexuálního prožitku“, nemůžeme pro jeho výzkum nabídnout žádné nové a spolehlivější metody, jak bychom si to přáli, a tak se jako všichni před námi opíráme pouze o výpovědi subjektů.

KINSEYOVA tendence k objektivním kritériím, určující zmíněný „biologický“ aspekt jeho interpretace, je ovšem často kritizována ze stanovisek morálně (či moralisticky) a „erotologicky“ před-

pojatých. Takovou předpojatost vidíme například i v požadavku, že je prý zapotřebí sexuální zážitky podstatně rozlišovat podle formy sexuálního chování (mravně „nezávadné“, „přípustné“ či „závadné“ a „nepřípustné“), případně podle stávajícího stupně emocionálních partnerských kontaktů (i jejich „institucionalizace“); tyto sexuální zážitky je prý třeba hodnotit dále podle toho, v jaké situaci jich bylo dosaženo, totiž — rozuměj — podle toho, jak tato situace odpovídá vžitým „erotologickým“ nebo morálně-normativním konvencím apod. Že tomu tak není, že tento požadavek je falešný, to se ukazuje nejen v každém solidním empirickém šetření, jako je KINSEYOVO, ale především i v současných velmi fundovaných fyziologických studiích, jako je například studie amerických badatelů W. H. MASTERSE a V. E. JOHNSONOVÉ (1966), o nichž později ještě bude řeč. Je to skutečně jen moralistní a „erotologická“ předpojatost, když se například orgasmus při manželském koitu pokládá za „něco úplně jiného“ (a „horšího“) než orgasmus při koitu mimomanželském, nebo než orgasmus dosažený při masturbaci.

To už závažnější kritiku obsahuje výhrada proti validitě a platnosti získaných údajů, vázaných často na přesnost paměti, na přesnost vzpomínek, jež se ukazují problematické, čím dále se dotázaný vrací do minulosti. Tak se dejme tomu muž středního věku musel vyjádřit k četnosti (frekvenci) určitého způsobu sexuálního chování ve svém mládí, jeho vzpomínky na tuto dobu vykazovaly však podstatné mezery, nebo něco v nich bylo produktem fantazie atd. Toto „fantastické“ zkreslování se objevuje zejména u vzpomínek na sexuální zážitky, a jak se ukazuje v každodenní empirii, obzvláště muži jsou s ohledem na své sexuální chování „notorickými lháři“ a pokud často vyprávějí historky v intencích „donchuanské latiny“, začnou jim brzy sami věřit. Existuje jistě mnoho mužů pokročilejšího věku věřících z upřímného srdce, že se kdysi projevovali sexuálně značně aktivně, ve skutečnosti však měli jen omezené sexuální zážitky. Naopak zase — záměrné i mimovolní zkreslení ve smyslu minus se objevuje ve vzpomínkách některých žen, jež jednoduše určité sexuální zážitky ze své minulosti „zapomenou“, aby například lépe vyhověly přísnějším normám ženské sexuality, které

ted' samy hlásají a s kterými ted' — v pokročilejším věku — sympatizují. Ale už samotný fakt, že si badatel takovou psychologicky podmíněnou subvaliditu údajů uvědomuje a že s ní počítá, dává mu možnost širší psychologické interpretace, včetně hypotéz při stanovení — například tedy — menších rozdílů v sexuální chování obou pohlaví, než které vykáže pouhá kvantifikace získaných dat.

Co KINSEYŮV tým svými metodami a statistickými procedurami nemohl dále vyjádřit, to je okolnost, že změna poměru mezi faktickým sexuálním chováním a morálními názory nemůže být očekávána jenom ze změny sexuální morálky, nýbrž *ze změny role sexuality v celé společnosti*, a to v souvislosti s historickými změnami celkové kulturní struktury. Americký sexuolog se mohl možná také pokusit o prognózu budoucího trendu ve vývoji norem sexuálního života a jeho standardu. Jako empiricky zaměřený vědec nemohl však v oblasti sexuálních vztahů stanovit žádný plán do budoucna, a on to také neučinil. Svým dílem však učinil to, pro co je právem nazýván průkopníkem. Nejen pro svou metodologii, ale i pro jasnost svých cílů a rozsah svých výsledků stojí KINSEYOVY výzkumy z vědeckého hlediska vysoko nad úrovní valné většiny prací o sexualitě a rozhodně všechny pozdější práce pozitivně ovlivnily. Jak již řečeno, *vedly též k všeobecnému uznání sexuologického výzkumu* — a to je zejména důležité. Zcela jinou záležitostí potom je fakt, že KINSEYOVA zjištění vyvolala společenský šok, nebo jinak řečeno — „s vydáním KINSEYOVA Reportu nastal pro Američany konec jedné velké iluze“ (R. LEWINSOHN, 1958).

Výzkum sexuality a morálka

Podobných námitek a „důkazů“, jakých se používá proti KINSEYOVU Reportu, používá se většinou i proti sexuologickým a sexuálně-sociologickým výzkumům vůbec. V jednom ohledu se však moralisté s badateli zkoumajícími sexualitu shodují: že dnes je sexualita „uvolněná“ a „osvobozená“ mnohem více, než tomu bylo kdykoliv v minulosti. Samozřejmě i z minulosti se připomínají mnohé projevy uvolněné sexuální morálky, formy sexuálního chování vymykající se stávajícímu mravnímu kodexu, ale nikdy se ještě neproje-

vila sexuální volnost v tak obecné, široké a — možno říci — i demokratické podobě jako dnes, v období tzv. *sexuální revoluce*. Co však — uprostřed této „sexuální revoluce“ — odlišuje postoje a soudy obou zmíněných typů, to jest moralistů i badatelů, spočívá v kladení otázek a v případném vyjadřování norem, jež z faktu vývoje sexuality dnes očividně vyplývají.

Moralisté volají po tom, aby se „uvolněné“ formy sexuálního chování omezily za každou cenu, třeba i represí. Za každou cenu chtějí dodržet stávající morální kodex, který by uvolněné sexuální vztahy zakazoval a postihoval. Represivní úlohu má podle nich přejmout sama společnost, která by tím víceméně regulovala podmínky své „zdravé“ existence, a to se má dít zpravidla prostřednictvím státních institucí, ústavou nebo pak formou veřejné kontroly. Jistý poslanec západoněmeckého sněmu vyslovil například nedávno požadavek, aby byly „sexuální teror“ a „diktatura nestoudnosti“, jež se prý dnes objevují v kinematografii, zlomeny a potřeny prostřednictvím ústavních změn. Rovněž badatelé v sexuálních vztazích mohou sice ve svých dílech upozorňovat na zmíněnou volnost mravů, ale činí tak jen v tom smyslu, že s nimi počítají a že je *konstatují*, aniž k nim zaujmají morálně hodnotící a normativní stanovisko. Taková je skutečnost, jiná jsou však přání moralistů. Mnoho kritiků dnešní sexuality nadále totiž věří, že by vědec, který se sexualitou zabývá, takové morální představy o sexualitě předpisovat a definovat *měl*, že by měl definovat její normy, že to patří k jeho povinností „společensky prospívat“ atd. Ano, jako každá morálka je i sexuální morálka normativní, neboť spočívá na hodnotových představách a aspektech, jak se jí jeví ten který sexuální vzorec z hlediska „správnosti“ či „nesprávnosti“ chování. To je „racionálně“ morálky; vyplývá možná z empirismu; bohužel však právě tento empirismus obsahuje plno předsudků a stereotypů. „Zdravý rozum“ vědy tkví však v něčem jiném. Jestliže například sexuologie či sexuální psychologie může a má zprostředkovat informace o způsobu a konsekvencích různých forem sexuality nebo zjišťovat data o sociálních faktorech a kulturních vlivech, jež tyto formy sexuality ovlivňují, nemůže se od ní žádat, aby vyslovovala či dokonce přikazovala uskutečňování jistých způsobů chování z hlediska morálních norem.

Ovšem právě v oblasti sexuálního života je proplétání vědeckých poznatků s morálními a etickými přesvědčeními zcela zřejmé, takže tato oblast vyjevuje zejména ony rozdíly mezi normativními představami a jednotlivými způsoby chování, z kterých dnes pochází obecně zjišťovaná „schizoidie“, rozporuplné a rozštěpené bytí. Ne-
divme se. Nebyla to snad sexualita, na niž se od pradávna vztahovala nejrůznější tabu? Neovlivňovaly ji snad faktory sociální a kulturní, z nichž některé jsou příznačné i pro naši civilizaci jako typické plody dávných konfliktů a zmatků? Nenalezly snad v ní své podhoubí i psychické sebeklamy, společenská přetvářka a filistrovské pokrytectví? Pokud si dnes stěžujeme na „morální rozklad“ v našich vlastních řadách, podvědomě i zcela vědomě zahrnujeme do tohoto odsudku rovněž konflikt a zmatek mezi představami určenými morálkou, která se přežila, a skutečným chováním, které je empiricky zjištělné sexuologickými výzkumy. Jestliže dnes lidé — a to se může týkat každého z nás — odsuzují mimomanželské pohlavní styky, ať už v nich vidí prohřešky proti křesťanskému přikázání nebo proti novodobé normě pohlavní hygieny, a přitom tyto styky shledávají natolik přitažlivými, že je sami v tajnosti provozují, je to příznak zmíněné schizoidie, proti níž má sice právo bojovat morálka a etika společenských vztahů, nemůže však proti ní „bojovat“ žádný vědecký výzkum. To není totiž jeho úkolem. Takovou schizoidii — rozpor mezi morálním kodexem a skutečným chováním v okruhu mimomanželských styků — může věda o sexualitě pouze konstatovat a s tímto konstatováním případně spojit pokus o analýzu některých vlivů, možná i pokus o nastínění cest budoucího vývoje. Morálka naproti tomu klade normy a postuláty, neboť říká, co se činit *má*.

Vědec sám může sice jako člověk postulovat či odsuzovat, například tedy v oblasti sexuální, co se činit má či nemá, protože právě jako jednotlivec zastává jistý morální názor, ale jen jako jednotlivec a jako člověk. Vědce však zajímají výsledky jeho výzkumu rovněž bez ohledu na jejich morální definice. V podstatě je věda se svými výzkumnými nástroji metodou získávání pravdivých, objektivních a spolehlivých poznatků. Již sama vědecká analýza samozřejmě implikuje principy nezbytně svázané s rolí vědce, s níž se vědec vysvléká z role individua. A tento základní úkol i tato změna v hierar-

chii rolí vede člověka jako vědce k racionálnímu posouzení světa a okruhů, v nichž pracuje, přičemž v pojmu „racionální“ chceme vyjádřit něco, co je pokud možno oproštěno od morálních norem a předsudků.

Sexuologie v ČSSR

Mnohá z dat, která uvádíme v této knize, mají svůj původ ve výzkumné i klinické praxi Sexuologického ústavu lékařské fakulty UK v Praze. Tato instituce soustřeďuje převážnou většinu léčebné péče i výzkumů z oblasti sexuologie u nás, ačkoliv jednotlivě se sexuologií zabývají i lékaři a psychologové v některých krajských městech (např. v Brně, Českých Budějovicích, Olomouci a Košicích) a v hlavním městě Slovenska Bratislavě. Sexuálními problémy se samozřejmě zabývají i jiná zdravotnická a výzkumná zařízení, především psychiatrické kliniky, avšak nikdy tak komplexně, jak to může činit sexuologie jako samostatný obor. Ve smyslu oné komplexnosti je pražský Sexuologický ústav pracovištěm jediným a jedinečným dokonce v celé Evropě. Tím, že spojuje léčebnou péči s výzkumnou činností, dále svým širším zaměřením na aspekty psychiatrické, psychologické, endokrinologické, somatometrické, spermiologické a další, a také tím, že obhospodařuje dosti široký rejstřík sexuálních poruch a sexuologických úkonů od vyšetření plodnosti až k psychoterapii manželského nesouladu, odlišuje se od jiných podobných institucí, které se — jako např. Institut für Sexualforschung na universitě v Hamburku — věnují skoro výhradně úkolům výzkumným.

Myšlenka založit na lékařské fakultě Karlovy university nějakou instituci pro sexuální patologii a terapii pochází z doby těsně po první světové válce. Tehdy, r. 1921, vznikla taková instituce pod vedením prof. Pečírky. Zásluha o vybudování dnešního Sexuologického ústavu patří však jeho dosavadnímu přednostovi, prof. MUDr. Josefu Hyniemu, DrSc. Základ dnešního ústavu položil tehdy čerstvě habilitovaný docent Hynie už r. 1935 a preferoval v něm od samého počátku oba zmíněné směry sexuologických úkolů, léčbu i výzkum. Ale samozřejmě oba tyto směry od té doby do dneška prodělaly

všestranný vzestup. (Ten se projevuje i v počtu ošetřených, popř. zkoumaných osob: před 15 lety navštívily pražský Sexuologický ústav jen dvě třetiny pacientů proti 10 tisícům z r. 1968.) Také je třeba konstatovat, že dnes má pražský sexuologický ústav ve světě dobrý zvuk; navázal četné vědecké kontakty s příbuznými institucemi v Evropě, Americe i v Asii a stal se místem, kde se odborně školí sexuologové nejrůznějších národností. Díky těmto kontaktům jsou pracovníci Sexuologického ústavu (k nimž patří i jeden z nás) dobře informováni o současném stavu výzkumů sexuálního života a o názorových trendech v této oblasti, tedy o problematice, jíž se zabývá i tato kniha.

Vývin a rané projevy pohlavnosti

Nemáme žádné důvody se domnívat, že sexualita člověka se projevuje výhradně vlivem biologických působení a fyziologie. Zřejmě jsou biologické a fyziologické faktory jen základnou, rozhodně netvoří však celou sexualitu a u lidí ani ne její nejzávažnější část. *Lidskou sexualitu pokládáme za specifickou oblast činnosti, za výsledný akt přirozenosti a kultury, jehož subjektem je člověk — se vším, co toto určení představuje.* (Člověk je ovšem i „objektem“ sexuality, protože je současně jejím aktérem i motivem a tématem, nebo strůjcem a mnohdy — jak se píše v moderních románech — i obětí.) Nás tu tedy nyní zajímá, co vyplývá z *antropologického postižení sexuality*, nebo řekněme též z interdisciplinárního přístupu k ní. To však potom znamená, že při studiích o sexuálním životě je třeba počítat jak s faktory biologickými, tak i — stejně stručně řečeno — společenskými, nebo přesněji, možno se odkázat na úzkou spojitost lidské sexuality dokonce se *třemi okruhy* jevů, zkoumaných různými disciplínami.

Neboť sexualita je přímo ve spojitosti: 1. se specifickým vývojem lidského *těla*, včetně žláz s vnitřní sekrecí, a tedy i hypofýzy, odkud pocházejí gonádotrofní hormony, a včetně pohlavních orgánů, jejichž zrání je jimi bezprostředně vyvoláno; dále 2. se specifickým stavem člověkovy *nerstva* včetně periferní smyslové pohotovosti přijímat vzruchy a probouzet pocity, ale i nervové činnosti centrální, „vyšší“, *de facto* psychické, na niž se pak váže i tvorba a existence erotických stimulů, signálů a komunikací v myšlení, v představách a řeči, a 3. se specifickou institucionalizací a kodifikací člověkovy *sociálního života*, skupinové kultury a tradice.

Fakt dnes tak očividný a přitom problematický, že se ze zorného pole odsouvá specifika *lidské* sexuality a hledají se v ní spíše podobnosti s chováním jiných živočichů, má své příčiny mimo jiné i v jednou už vzpomenutém ulpívání na přírodovědném modelu poznání, který se ovšem k výkladu člověka hodí jen za určitých okolností. Nic třeba proti tomu, že britský zoolog DESMOND MORRIS psal svůj bestseller *Nahá opice* (1967) zřejmě se ctižádostí vyhledat styčné body mezi člověkem a dalšími primáty, a pak i případné rozdíly mezi nimi chtěl demonstrovat spíše jako falešné vědomí, které si člověk o sobě sám vytváří. Byť by byl tento literární přístup zcela pochopitelný jako jeden z možných a navíc i originálních výkladů, jako příspěvek k poznání člověka nazíraný z neobvyklého úhlu (jak my jej také u MORRISE chápeme), nelze přitom zapomenout, že podobné pokusy skrývají v sobě jisté nebezpečí, neboť pohlížíme-li na předmět svého zájmu z neobvyklého úhlu, mohou být výsledky sice zajímavé, mnohdy však i nepřiměřené podstatě a specifice problému. Posuzovat například „architektonické schopnosti“ včel nebo bobrů na úrovni estetických analogií s tvůrčí činností lidí se v určitém směru jeví i plodné, pokud totiž budeme zdůrazňovat rozdíly, není to však v žádném případě pro pochopení specifiky lidské činnosti podstatné, zejména když zdůrazňujeme jen podobnosti. Tak je tomu podle našeho názoru i s lidskou a zvířecí sexualitou. Lidská sexualita se podstatně a specificky určuje ne tím, že je člověk nahý, ale že pod vlivem skupinových pravidel většinou svou nahotu zakrývá a že ji zakrývá mnohem víc, než ji opice může zakrýt svou srstí. Imperativ studu jako faktor kulturního formování a výchovy podnítil vývoj sexuality v její lidské, například tedy fetišistické podobě, a pokud to neplatí všeobecně, platí to o převážném počtu společenských skupin nebo alespoň o naší civilizaci.

V určitém „okamžiku“ vývoje se dosud blíže neurčený druh primáta stal druhem zvaným *Homo sapiens*, a my dnes těžko můžeme rozhodnout, zda *následkem toho* nebo *současně* přestaly být také pro jeho sexualitu jedinými rozhodujícími činiteli biologické okolnosti. S určitostí však můžeme tvrdit, že jejich někdejší závažnost — zároveň s tím, jak se druh *Homo sapiens* potom dále vyvíjel — byla stále více nahrazována závažnými okolnostmi sociálního a kulturního

formování biologických jevů, vrůstáním mravů do přírody. Při stanovení specifiky lidské sexuality to musíme mít stále na paměti, neboť ani dnes to ještě není zcela zřejmě přijímáno, ještě dnes se totiž traduje, že zcela přirozeně, to jest pudově a instinktivně, se člověk prý chová jen ve své ložnici, kam se uchyluje pro většinu svých pohlavních aktů. Proti tomu ovšem hovoří řada důkazů, které tu obecně i v příkladech budeme mít příležitost uvést.

Avšak žádný z těchto příkladů a ani samotné tvrzení, že pohlavnost člověka je společenská a že dnešní pohlavní role byly vytvořeny spíše kulturou než přírodou, nemůže a nechce vůbec vyvracet jiná tvrzení, stejně evidentní jako ta předchozí, že sexuální reakce jsou od počátku také výrazem hluboce zakořeněného pudu a potřeby a že chování, v němž se manifestují, primárně vyvěrá z biologických faktorů, z „aparatury“ těla. Faktem stále zůstává, že nervový a svalový systém působí dále jako „vehikl“ našich bolestí a rozkoší a že činnost těchto systémů — jak je tomu u všech vyšších živočichů — určuje i pro nás možnosti chování včetně sexuálních projevů. Nikdo též nepopírá, že endokrinní funkce, či zase naopak defekty žláz s vnitřní sekrecí, mají vliv na sexuální dráždivost a pohlavní výkonnost. A také platí, že průběh a mechanismy sexuálních aktů určuje v základě již sama anatomie a fyziologie pohlavních orgánů.

Před branami sexuality

Protože na svět přicházíme s pohlavními orgány, ne sice zralými, ale již plně diferencovanými buď v mužském, či ženském smyslu, znamená to, že tvoření a vývoj pohlavního ústrojí začíná již za nitroděložního života plodu. Pokud tedy v projevech a funkcích sexuality uznáváme mezi mužem a ženou rozdíly, což by ostatně mělo vyplynout z dalších kapitol, musíme říci, že se tyto rozdíly připravují — geneticky determinovány — vlastně už v embryonálním období. Při normálním vývoji je totiž anticipuje genetická formule závislá na různé kombinaci pohlavních chromozómů — *chromozomální struktura*. Vzniká již při oplodnění a od embryonálního stadia je pak trvale přítomná v lidském organismu; u mužů je označována jako XY, u žen jako XX.

Zpočátku obsahuje každý zárodek ještě indiferentní základ pro obě pohlaví, ale ne na dlouho, protože již koncem druhého a začátkem třetího měsíce (mezi 61. a 70. dnem) nitroděložního života se zevní pohlavní ústrojí plodu jasně diferencuje v mužském či ženském smyslu. Že však indiferentní základ slouží za východisko, že se z něho může vyvinout ženské ústrojí, stejně jako že se může přetvářet v pohlavní orgány mužské, o tom svědčí existence obdobných orgánů u obou pohlaví (např. ženský poštvák je obdobou mužského údu, nebo šourek má stejný základ jako velké stydké pysky). Období mezi 61. a 70. dnem stáří zárodku, na základě zjištění českých autorů (JIRÁSEK, RABOCH, UHER, 1967), je jednou z rozhodujících fází pro sexuální život člověka, neboť už většinou na něm závisí pozdější a zdánlivě jednoduché určení — na svět přijde dítě, které podle pohlavního ústrojí označíme za děvče nebo za chlapce.*)

Směr vývoje v mužském či ženském ohledu je většinou určován pohlavními chromozómy. Skutečnost, že zárodek má buď mužskou, nebo ženskou chromozomální strukturu, sama o sobě ještě nestačí; do hry vstupuje totiž další a důležitější faktor. Zda se zárodek bude vyvíjet jedním z těchto dvou směrů, řekněme směrem mužským, o tom rozhoduje především přítomnost tzv. *pohlavních androgenů*, tj. mužských hormonálních látek, a ty si vytváří sám plod. To je první možná situace, situace normální. Druhá situace vzniká, jestliže zárodek obsahuje dva X-chromozómy a androgeny se nevytvářejí; plod se pak vyvíjí žensky, což je též normální. Může však nastat i situace třetí a zcela zvláštní. U plodu k tvorbě androgenů nedochází, ačkoliv má genetickou strukturu mužskou, a plod se i přes toto určení vyvine ve fetálním životě žensky, protože — jak řečeno —

*) Tak je tomu ovšem za normálních podmínek pohlavního vývoje. Statisticky zanedbatelnou výjimku tvoří zvláštní případy (ani ne 1 promile populace), u nichž během nitroděložního života dochází k defektu, k porušenému vývinu, a jedinci se narodí pohlavně nedokonale diferencovaní, tedy se znaky obou pohlaví. Jak víme z vlastních klinických zkušeností, v jejich organismu se např. nachází tkáň obou pohlavních žláz, což je klinicky označováno jako *pravý hermafroditismus*. Když se vytvoří zárodečné žlázy jednoho pohlaví, ale ostatní pohlavní ústrojí se vyvíjí ve smyslu pohlaví druhého, jde o tzv. *pseudohermafroditismus*.

přítomnost mužských pohlavních androgenů se prosazuje ve vývoji silněji než chromozomální konstituce zárodku.

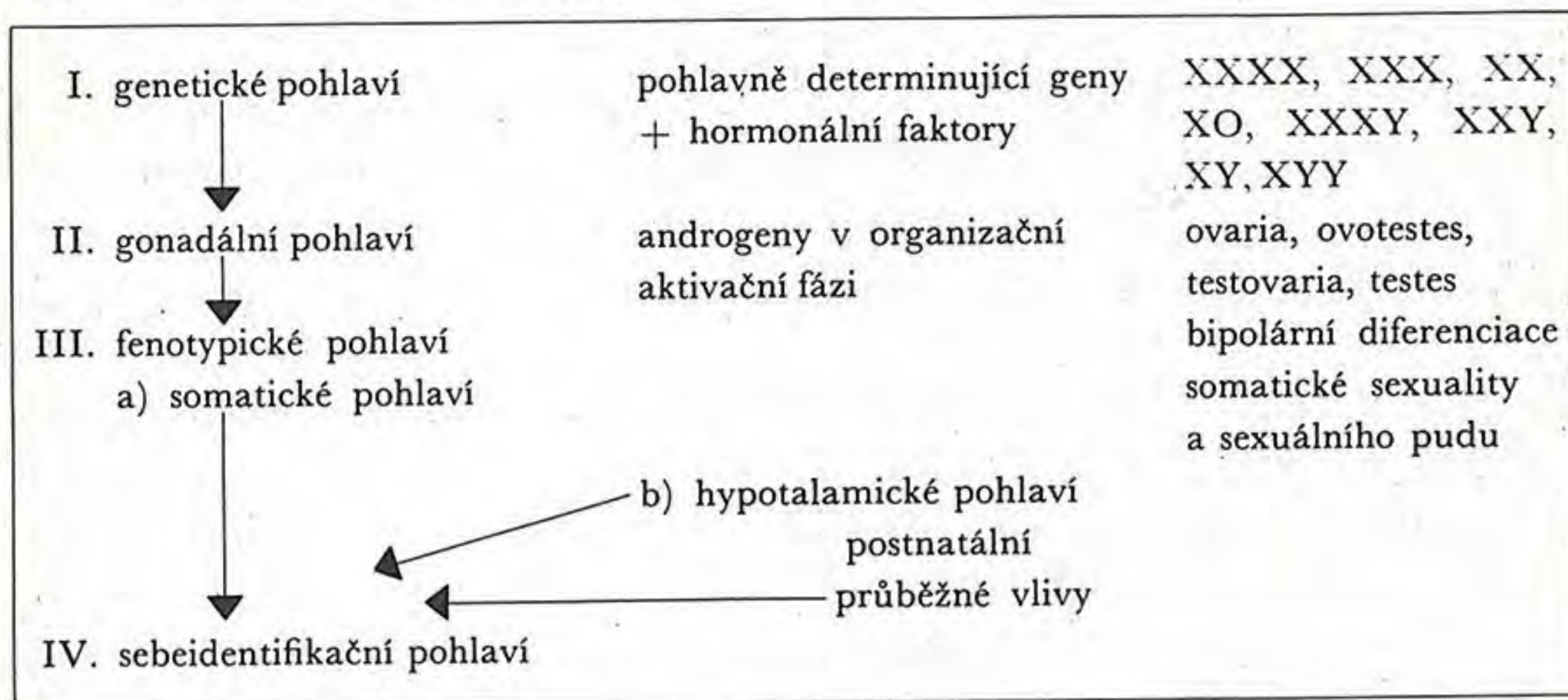
Je pravda, že u naprosté většiny geneticky mužských zárodků se produkují androgeny, takže se plod vyvíjí normálně, v tomto případě mužsky, ale protože při pohlavním vývinu je ve hře kromě chromozomálního faktoru ještě androgenní faktor, dítě se může narodit s žensky vyvinutým pohlavím, přičemž se určením sex-chromatinu nebo jiným vyšetřením zjistí, že jeho chromozomální struktura je mužská. V dalším životě se takový jedinec zpravidla nevyvíjí zcela typicky žensky, nýbrž převážně žensky, a svého zvláštního stavu si nebývá ani vědom. Kdybychom chtěli přivést ad absurdum známou myšlenku, že není podstatné, co si člověk myslí sám o sobě, použili bychom ji v případech, které před časem vzrušily sportovní veřejnost, když některým vynikajícím lehkým atletkám nebyly uznány jejich rekordní výkony, protože u nich byl zjištěn pohlavní jaderný znak mužského typu. Přitom na olympijský start nastupovaly jako *ženy*, to jest — byly si vědomy toho, že jsou ženy, identifikovaly se jako ženy a za ženy byly též obecně pokládány. To však nebylo rozhodující. O jejich diskvalifikaci rozhodl lékařský nález, resp. vyšetření pohlavního jaderného znaku.

Podle G. DÖRNERA (1969) lze v ontogenezi lidské sexuality rozlišit čtyři stupně (viz tabulka 1). Složením pohlavních chromozómů při spojení zárodečných buněk se nejprve determinuje *genetické pohlaví*; přitom se mohou vyskytnout tyto kombinace pohlavních chromozómů: XXXX, XXX, XX, XO, XXXY, XXY, XXYY, XY, XYY. Pohlavně determinujícími faktory a možná i hormonálními faktory určuje potom chromozomální struktura druhý stupeň vývoje — *gonadální pohlaví*. Zatímco Y-chromozóm obsahuje gen, který je nezbytný a odpovědný za vývin varlat, pro vývoj vaječníků je nezbytná přítomnost dvou X-chromozómů. Na principu bipolární diferenciace gonád se vyvíjejí tedy buď vaječníky, nebo varlata, anebo útvary kombinované (či tedy přesněji: ovaria, ovotestes, testovaria a testes).

Po genetickém a gonadálním pohlaví následují „*fenotypické druhy pohlaví*“, k nimž lze počítat předně „*somatofenotypické*“ čili somatické pohlaví, jako je vnitřní pohlavní ústrojí, vnější genitálie a druhotné

Tabulka 1

Stupně bipolárního pohlavního vývoje (podle DÖRNERA)

sexuální znaky, a za druhé „psychofenotypické“ pohlaví čili hypotalamické pudové pohlaví. Diferenciaci obou fenotypických druhů pohlaví nastává rovněž podle bipolárního vývojového principu, a to v závislosti na výši hladiny varletních androgenů, jež se vytvoří v jisté důležité životní fázi jedince. (Protože tato fáze má rozhodující význam pro „organizaci“ pohlavního života i vývoje, nazývá se fází organizační. Během ní dochází bez ohledu na genetické pohlaví, ale zato v přímé souvislosti s hladinou androgenů, k diferenciaci a organizaci tzv. erotizačních nebo sexuálních center v hypotalamu. Ta pak mají bezprostřední vliv nejen na pozdější sexuální aktivitu, ale i na psychosexuální orientaci. O tom budeme ještě mluvit.) Konečně ve čtvrtém stupni se u člověka jakožto výraz jeho vědomí objevuje *sebeidentifikační pohlaví*. Každý z nás se identifikuje buď jako muž, nebo jako žena, přičemž ve valné většině případů je toto subjektivní vědomí výsledkem anatomického stavu zevních pohlavních orgánů. Až budeme hovořit o úchylnkách v sexuálním chování, vyplyne z tohoto schématu také, že při disociacích a rozporech mezi somatickým a pudovým pohlavím, jež mohou vznikat během jedincova života, se rozvíjejí zároveň jisté formy homosexuality a transvestitismus nebo transsexualismus, kde už anatomické či endokrinní dispozice neodpovídají subjektivní pohlavní sebeidentifikaci.

Vraťme se však ještě ke genetické struktuře, tedy k prvnímu stupni sexuální ontogeneze. Z vnějšku ji ovlivnit nelze a u plodu ani neumíme zajistit tvorbu androgenů. Kdybychom to uměli, mohli bychom plodům měnit fenotypické pohlaví například podle přání rodičů, ale není jisté, zda by se tím neporušila rovnováha mezi pohlavími, která na světě existuje, a kromě toho by maskulinizovaný XX-jedinec nebyl plodný. Říká se, že některé věci je lépe nechat, jak jsou, a přinejmenším to platí o věcech, jež dosud lépe než člověk, to jest *účelněji* i přesněji než člověk, ovládá teleologický princip přírody. Přičemž hypotézy, že existuje rozpor mezi genetickou strukturou a „převážným“ pohlavním vývinem, se objevily teprve nedávno. Jejich laboratorní ověření a potvrzení je známo teprve od r. 1953 a jejich další průzkum ještě pokračuje. Dnes se tedy alespoň ví, že ačkoliv je genetické založení některých žen mužské, nepřítomnost androgenů při jejich vývinu ve fetálním období podmínila jejich další pohlavní rozvoj v „převážně ženském směru — nebo též naopak (což je situace, o níž jsme zatím nemluvili), že založení může být ženské, ale vliv androgenů na zárodek způsobí „převážně mužský“ vývoj. U některých sportovkyň se na zmíněný rozpor přišlo proto, že v posledních letech vznikla v souvislosti s vrcholnými výkony v ženském sportu tendence řídit se nikoliv tím, k jakému pohlaví se závodnice hlásí, nýbrž určovat pohlaví sportovkyň objektivně, určením jejich pohlavního jaderného znaku, čímž se genetické pohlaví preferuje před sebeidentifikací. U dalších lidí se na to vůbec nemusí přijít. Pokud jde totiž o sociální, event. psychologické důsledky tohoto zvláštního vývinu, zůstávají většinou nepovšimnuty a ani postižené ženy si je neuvědomují. Tyto ženy se mohou vdát a žít přirozeným heterosexuálním životem, což zpravidla také činí, nemohou však mít děti, nejsou plodné, ale jejich neplodnost se často připisuje jiným vlivům.

Je-li však už známa otázka determinace pohlaví, jak je potom určován jeho základní *somatosexuální vývoj*?

Vznik vlastních pohlavních hormonů a celý komplex žlázových činností, který z člověka stejně jako ze zvířete tvoří bytost schopnou se pářit, je závislý na anatomicko-fyziologických předpokladech. Tak je všem obratlovcům například společné, že mají *hypofýzu*

(která je u člověka uložena na spodině lebeční, ve zvláštní kostní dutině, bezprostředně pod mozkiem). Hormony z předního laloku této žlázy řídí činnost většiny jiných žláz s vnitřní sekrecí v těle a některé z těchto hormonů, známé pod názvem *gonádotrofní*, uvádějí do činnosti pohlavní žlázy (gonády) a podmiňují jejich růst. Začnou-li se tvořit gonádotrofní hormony, je fyziologicky učiněn první krok k sexuálnímu zrání. V dětském věku vylučuje hypofýza jen málo těchto důležitých substancí, bezprostředně před pubertou již ovšem sekrece těchto hormonů přibývá, přičemž gonádotrofní hormony vyvolávají v zárodečných žlázách dvojí odpověď: zárodečné žlázy reagují na gonádotrofní hypofyzární sekreci vylučováním vlastních pohlavních hormonů, a začínají i s tvorbou zralých zárodečných buněk — vaječníky tvoří vajíčka a varlata tvoří spermie.

Doba, která uplyne od vylučování pohlavních hormonů k výskytu zralých spermií či vajíček, trvá v lidském životě asi jeden rok, což je též doba, v níž u lidí prepuberta přechází do vlastní puberty. Pokud tedy hoši dosahují pubertálních změn v souvislosti s tvorbou zralých spermií ve 13. či 14. roce svého života, jak to u naší populace v průměru zjišťujeme, znamená to, že se u nich prepubertální fáze pohlavního života objevuje již ve 12 až 13 letech. A pro děvčata to platí nejméně o rok či — podle některých nejnovějších výzkumů — o rok a půl dříve. Pohlavní hormony se u nich vylučují již v 11 či 12 letech a k tvorbě zralých vajíček dochází u nich za rok nato, ve 12 až 13 letech. A v tomto věku začíná zpravidla také podle našich zjištění u naší populace dívčí puberta se všemi přídatnými symptomy.

Že mezi sekrecí hypofýzy a činností zárodečných žláz existuje vzájemný vztah, to se prokazuje experimentálně i klinicky. Při analýze moči u dětí před pubertou a po ní se například zjistilo, že vzestup tvorby gonádotrofních hormonů je skutečně v úzkém sepětí se změnami pohlavních žláz — konkrétně tak, že se krátce po zvýšeném vylučování gonádotrofních hormonů stupňuje i tvorba hormonů z varlat a vaječníků, a poté dochází vždy k produkci spermií a vajíček. V tomto období se dětem zárodečné žlázy zvětšují a mikroskopicky je také možno prokázat změnu buněčné struktury těchto orgánů.

Podnětné pokusy s průkaznými výsledky se prováděly na zvířatech. Některým zvířecím mláďatům, když ještě nedosáhla puberty, byla operativně odstraněna hypofýza, což mělo za následek, že pak u nich zárodečné žlázy nedozrály a že jim chyběly i ostatní znaky pohlavní zralosti. Jakmile jim však byl později vstříknut příslušný hypofyzární extrakt, vyvíjela se tato zvířata normálně. Jiné pokusy spočívaly v podávání hypofyzárních hormonů, aby se uměle vyvinula situace fyziologicky připomínající předčasnou pubertu, takže, ačkoli tomu neodpovídalo jejich faktické stáří, v tělesné konstituci i v sexuálním chování pokusných zvířat se objevovala plná pohlavní zralost. Předčasné puberty se dosáhlo u mladých krys, psů a opic, i u mláďat nižších druhů, než jsou savci. Například několik dní staří kohoutkové po vstříknutí odpovídajícího hypofyzárního hormonu kokrhali, narostl jim hřebínek, chtěli se pářit jako dospělí kohouti. Varlata těchto předčasně hormonálně ovlivněných zvířat vylučují již pohlavní hormon, a ten vyvolává v tělesných procesech i v chování takové změny, jaké jsou příznačné až pro období pohlavní zralosti (F. A. BEACH, 1948).

Rovněž u lidí se poruchy somatosexuálního vývoje objevují v přímé souvislosti s hypofýzou. Jestliže jim tato žláza normálně nefunguje, dochází k různým endokrinním onemocněním, například k *pituitárnímu nanismu*, který se projevuje celkovým trpasličím vzrůstem a nedostatečným pohlavním vývinem.

Naproti tomu dochází u některých dětí — i když vzácně — k projevům předčasné puberty. Je to tzv. *pubertas praecox*, což je proces někdy vyvolaný zase předčasně zvýšenou produkcí specifických hormonů. Tak mohou tělesné znaky pohlavní zralosti vykazovat i chlapci staří pouze dva nebo tři roky. Mají už hluboký hlas, rostou jim vousy, a je pro ně příznačný i vývin penisu jako u dospělého. Často je tento proces předčasné zralosti způsoben nádorem nadledviny, která potom produkuje velká množství androgenních hormonů příbuzných hormonům varlat. Jsou také známy případy děvčat trpících nádorem vaječníku, takže pak vlivem této choroby se u nich vylučují pohlavní hormony v takové míře, jak je tomu u dospělých žen. Menstruace se u takto postižených děvčat objevuje již ve 3. nebo 4. roce věku, přičemž i jejich tělesné znaky dosahují zralé formy.

Ale některé příznaky předčasného zrání se u dětí mohou objevit i v důsledku hormonální léčby, která je nutná v případech, kdy dochází k onemocnění či k poruchám sexuálního vývoje. Když se například chlapcům, kteří nemají sestouplá varlata, podává Praedyn, jenž obsahuje gonádotrofní hormon, může u nich dojít k uspíšení nástupu puberty o jeden až jeden a půl roku. Při podávání Praedynu pozorujeme zvětšení pohlavního údu, ale po vysazení tohoto léku se během dvou až čtyř týdnů pohlavní úd znovu zmenší do původní velikosti nebo zůstane větší jen nepatrně. Na jednom z endokrinologických seminářů v Praze bylo demonstrováno sedmileté děvče, jež mělo vyvinuty prsy a ochlupení, a tato jeho předčasná zralost nebyla vyvolána ničím jiným než Agostilbenovou mastí obsahující ženské hormony, kterou při občasných kožních vyrážkách matka dítěti vtírala do pokožky.

Předčasná puberta se týká výlučně tělesného vývoje, neboť svými duševními vlastnostmi a svým citovým životem většinou tyto děti odpovídají svému skutečnému stáří. To platí i o jejich sexuálním chování, jež odpovídá spíše dítěti než dospělému.

Vzácně existují ovšem i případy *předčasného psychosexuálního vývoje*, který není provázen mimořádnými změnami tělesnými, ale zato je vyvoláván jen a jen předčasnými zkušenostmi, v podstatě tedy učením, jež se většinou uskutečňuje vlivem defektní výchovy a jež může překvapivě podněcovat například erotickou fantazii, s jakou se shledáváme jinak jen u dospělých.

Příklad poskytuje chorobopis osmiletého chlapce, který byl na sexuologické vyšetření poslán dětským psychiatrem s diagnózou poruchy chování a u kterého šlo o projevy a příznaky defektní sexuální výchovy:

Chlapec žil pouze s matkou, která byla svobodná a živila se prostitucí. Teprve po matčině smrti, od svých 7 let, byl svěřen do výchovy otci. Matka se před dítětem často svlékala do naha, chlapec vypráví, jak ji tahal za prsa a sahal jí „na to chlupaté“; ona jej masturbovala, téměř denně, často měl až osmkrát orgasmus a také matka se prý „svíjela“. Na otázku, zda nyní — po matčině smrti — onanuje sám, chlapec odpovídá: „Já mám takový hezký pocit, já to musím dělat.“ A pokračuje: „Já si vzpomenu na ty ženský, co potkám, třeba když jdu nakoupit — až si jdu zase někam hrát“ (rozumí se: onanovat). Vzrušují ho prý jen zralé ženy, o děvčata svého věku se nezajímá. „Na ženských se mi líbí prsa a to dole. Když je vidím oblečené, pamatuju si to od mámy a představuju si, že jsou nahý.“ Pak se chlapec svěruje

se svými zkušenostmi z onanie, po níž se vždy prý cítí „zblblý“. Ale lékařskou pomoc odmítá: nejdříve s tím, že mu prý žádné prášky nepomohou, a posléze s tím, že sám nechce přestat onanovat, neboť „ten pocit je takový hezký, že bych o něj nechtěl přijít“. Při tělesném vyšetření se u chlapce zjistilo dokonce lehké opoždění vzhledem k jeho věku — ale to právě jen zdůrazňovalo jeho nepřiměřenou psychosexuální úroveň a kontrastovalo to s jeho výroky a sexuálními projevy, jež rozhodně jeho věk předbíhaly.

Za normálních okolností dochází v našich podmínkách k zájmu o starší ženy u chlapců přibližně až čtrnáctiletých. U tří skupin různě starých hochů (8–8½, 11–11½, 14–15) jsme formou jednoduchého interview zkoumali přitažlivost osob ženského pohlaví a získali jsme tyto charakteristické odpovědi:

Tabulka 2

Zájem chlapců o představitelky ženského pohlaví

Otázka	Charakteristické odpovědi		
	Skupina 8–8½ r.	Skupina 11–11½ r.	Skupina 14–15 r.
Kdo se ti z děvčat nebo z žen nejvíc líbí (kromě maminky)?	Olinka a Eva (spolužačky)	asi Jana (spolužačka)	Helena Vondráčková (zpěvačka)
Jaké dívky se ti víc líbí: stejně staré či třeba ty kolem 20 let?	co se mnou chodí do třídy	podle toho, jak která vypadá	ty starší kolem 20 let
Koho bys chtěl vzít sebou na procházku: spolužačku nebo starší dívku (20 let)?	spolužačku	spolužačku	tu starší, ale ona by asi nešla

Lze soudit, že tyto poměry jsou charakteristické ovšem jen pro skupiny, jež zavrhuji a restriktivně omezují dětské sexuální hry, jak to činí i společnost naše. V našich podmínkách nepochybně působí ve sféře dětské sexuality restriktivní vlivy, takže potom erotická představitivost a sexuální apetence hochů a děvčat se soustřeďuje spíše na vzory, jež jsou už jako hotové přejímány od starších. Ale tam, kde se děti vzájemně sexuálně stimulují a případně i stýkají

už před pubertou, zjišťují se erotické apetence hochů spíše k vrstevnicím než k starším ženám.

Mnoha zkušeností z experimentů, o nichž jsme se zmínili a při nichž byl zvířatům předčasně podáván hypofyzární extrakt, využívá se dnes v humánním lékařství k ovlivňování poruchy právě opačné, než jakou je pubertas praecox. V endokrinologii a v sexuologii se těchto experimentálních zkušeností využívá při léčbě *opozděného vývoje*, při léčbě opozděného sexuálního dospívání, zvláště pak u chlapců. Mnozí jsou například léčeni gonádotrofními hormony, protože jim varlata dlouho nesestupují do šourku. Podávání těchto hormonů způsobuje vylučování pohlavního hormonu a na to pak zpravidla reagují varlata zvýšenou funkcí, zvětšením a svým normálním sestupem. Podobně ovlivňujeme i další defekt v sexuální vývoji — opozděný vývin pohlavního údu. Nevyvinutý penis může u chlapců vyvolávat psychicky tyranizující pocity méněcennosti. Hrdost na vlastní penis i tzv. kastráční komplex, který představuje obavu, že je možno penis ztratit, že je možno o něj přijít, mohou vyplývat z nedostatečného somatosexuálního vývoje a na celý život mohou ovlivnit mužovu sexualitu a celou jeho osobnost. Chlapci a u nich i jejich rodiče si už od počátku pečlivě všímají vývinu pohlavního údu a neshledávají-li na něm něco v pořádku, dostaví se na vyšetření, ačkoliv v tomto směru pro pozdější sexualitu žádné nebezpečí nehrozí a nanejvýš se tu jen připravuje půda ke zmíněným obavám a psychickým postojům. Větším nebezpečím je však porucha ve vývoji varlat a jejich opozděný sestup do šourku. To však nebývá v centru pozornosti laiků, přestože jde o defekt velmi podstatný a významný i pro pozdější sexuální potenci a plodnost. Jak jsme uvedli prve, na tento defekt, pokud ho léčíme, může mít příznivý vliv podávání gonádotrofních hormonů.

Od r. 1965 léčil v pražském Sexuologickém ústavu jeden z nás 34 hochů (ve věku 13—15 let) s opozděným pohlavním vývojem. Byli tak diagnostikováni vzhledem k snížené funkci varlat, k jejich malým rozměrům i vzhledem k malým rozměrům penisu, jehož vzrůst je nedostatečnou hormonální činností varlat vždy podmíněn. Opoždění pohlavního vývoje způsobují v podstatě čtyři faktory. Jednak to jsou rodinné dispozice a heredita; v některých rodinách se

vyskytuje pozdní příchod puberty jako obecný jev. Dále je třeba počítat s faktorem endokrinního defektu vzniklého abnormálním genetickým založením či nesprávným hormonálním ovlivňováním během fetálního života. Třetím činitelem, na jehož základě může pohlavní opoždění vzniknout, je výživa a sociální prostředí. Konečně tu působí i faktor nějakého dalšího tělesného onemocnění, při němž pohlavní vývoj retarduje spolu s jinými procesy. Naším pacientům byl podáván hormonální přípravek (Praedyn) s 80% efektem. Jak jsme zjistili, léčebný neúspěch je příznačný pro patogenetický faktor endokrinního defektu včetně chybného genetického založení (zbylých 20% našich případů). Endokrinní poruchy tohoto typu jsou dosud prakticky neléčitelné.

Rovněž chlapce s neseoustupnými varlaty (ve věku 7 až 10 roků) jsme hormonálně ovlivňovali Praedynem. Za léta 1962 až 1968 léčil jeden z nás 220 případů. Z nich 40% bylo vyléčeno, ale dalších 60% potřebovalo ještě operativní zásah.

Činnost zárodečných žláz, jež je ovlivněna gonádotrofními hormony z hypofýzy, je při pohlavním zrání zároveň provázena dalšími endokrinními změnami. Například je tu zvýšena činnost štítné žlázy, ačkoliv v dospělosti zase ochabuje, a stejně tak přichází ke slovu i thymus čili brzlík, jehož úloha není dosud plně objasněna, a neví se ani, proč později zakrňuje. Ale žádná z těchto průvodních žlázových činností nemá pro sexualitu bezprostřední význam, takže se jimi nemusíme zabývat. Ještě než se však vrátíme k žlázovým funkcím působícím bezprostředně na pohlavnost, musíme si uvědomit základní změnu, která se s člověkem stane, a nejen s člověkem, ale s každým vyšším živočichem, jestliže — jak tomu u vyšších živočichů skutečně je — se jeho „endokrinologie“ podobá lidské. Objevil se před námi tvor pohlavně už zralý, nebo této zralosti aspoň již téměř dosahující. I když zpravidla nemá ještě žádné sexuální zkušenosti, je schopen svého sexu použít, protože je k tomu již anatomicky a funkčně vybaven. Neboť: 1. tento tvor se vyznačuje *primárními pohlavními znaky*, jimiž se rozumějí zárodečné žlázy, tj. varlata a vaječníky, 2. příslušné hormony u něho rozvinuly, a to téměř do velikosti vyznačující se v dospělosti, rovněž i *přídavné pohlavní orgány* (u muže penis, vajíčky semenné, prostatu a nadvarlata; u ženy pochvu, dělohu a vejcovody),

a 3. specificky podle druhu se u něho objevují rovněž *sekundární pohlavní znaky*, a ty už zcela zjevně manifestují pubertu.

Puberta, její tělesné projevy i společenské ceremonie

Dosud jsme se dostali pouze na práh *puberty*. (Toto slovo je etymologicky odvozeno z latinského „pubes“, znamenající „chmýří, vousy“ nebo též epiteton „dospělý, mužný“.) Primární pohlavní znaky i přídatné pohlavní orgány nabývají významu z pochopitelných a prve uvedených důvodů již před pubertou. Co však puberta v somato-sexuálním vývoji přináší jako novum, to je vznik sekundárních pohlavních znaků, jež tvoří další fyziologickou podmínku pohlavní zralosti.

Na rozdíl od předchozích vývojových procesů, je pubertální a postpubertální výskyt sekundárních pohlavních znaků navenek ovšem dobře pozorovatelný, a proto také obecně známý. To, že se u chlapců prohlubuje hlas, že se u nich objevují vousy a že se jim postupně začíná ochlupovat nejen genitální krajina, nýbrž i podpaží a hrud', nebo pak to, že děvčatům narostou prsy a jejich tělo nabývá specificky ženských tvarů, např. rozšířením pánve a ukládáním tuku na bocích, to jsou jasné a zřetelně pozorovatelné signály pro skutečnost, že se s člověkem něco zásadního děje. Téměř u všech společenských skupin jsou tyto sekundární pohlavní znaky ovšem i zřetelným signálem *ke změně samotné pozice člověka v jeho skupině* — k tomu, aby na základě těchto zevních a tělesných rysů byl již mezi dospělé počítán i sociálně, nebo přinejmenším mezi dospívající a ne již mezi děti.

Ale mezi pubertou a skutečnou dospělostí, „mužností“ u chlapců a schopností početí u žen, se rozprostírá určitý časový úsek, takže puberta — i když, jak řečeno, kořen tohoto slova vychází z označení pro dospělost a mužnost — představuje vlastně jen *počátek* pohlavní zralosti, která by měla být ještě vždy potvrzena schopností oplodňovat a počít v důsledku zralosti rozmnožovacích buněk.

Například u hochů se vnější známky puberty projevují již mezi 13. až 14. rokem věku, ale jak uvádějí někteří autoři, zárodečné žlázy těchto chlapců obsahují jen zřídka semena schopná oplodnění

před 15. rokem věku a někdy to bývá ještě později. A i když podle našich zkušeností je tomu poněkud jinak — jestliže poté, co začne u chlapce vycházet semeno (většinou ve 14 letech), jsme zjistili, že obsahuje již zralé buňky schopné oplodnění — nutno zdůraznit rozhodující fakt, že jak kvalita, tak i množství semene je výrazně nižší než u dospělého muže. U pubertálních chlapců zjišťujeme ejakulát asi se 40 milióny spermií v množství od 0,2 do 1,0 ml, zatímco dospělý muž zpravidla ejakuluje nejméně 2,0 ml semenné tekutiny a v ní celkem asi 140 miliónů spermií.

U děvčat je charakteristickým znakem puberty *menstruace*, ale i ta přichází většinou ještě před obdobím, kdy vaječníky mohou produkovat zralá vajíčka. Dělení vajíček začíná teprve za podmínek, kdy je děloha dosti zralá na to, aby mohlo dojít k normálnímu těhotenství. Období plné rozmnožovací zralosti se většinou liší od období nástupu puberty, zpravidla totiž rozmnožovací zralost nastává později a vrcholí dokonce o několik let později. Také menstruační cyklus je v dívčích letech méně pravidelný než v pozdějším období dospělosti. Rané periody jsou od sebe vzdáleny třeba i několik měsíců. V naší populaci, jak jsme již uvedli, zjišťujeme u děvčat v průměru nástup puberty již ve 12 a 1/2 letech, ale před svým 15. rokem věku je jen poměrně málo z nich schopno snadného oplodnění. Plodnost je tedy snížena, ale *pouze* snížena, nikoliv vyloučena, a tak to, že existují 13leté či 14leté matky, jsou ve skutečnosti jen určité výjimky z pravidla.

Pro ilustraci takové výjimečné pubertální plodnosti zde uvedeme historii dvou sourozenců, 13letého chlapce a jeho o rok starší sestry, kteří se sexuálně stýkali a poté se jim narodilo dítě.*) Vyšetřovali jsme tento případ na žádost soudu, abychom zjistili, zda chlapec mohl být otcem dítěte.

Rodiče často nechávali oba sourozence doma samotné a ti se bavili sledováním televizních pořadů dlouho do noci. Sledovali i programy nevhodné pro mládež, až se jednou pod vlivem televizního filmu označeného hvězdičkou, který v náznaku zobrazoval soulož, pokusili o soulož sami. Tento první styk se sice úplně nezdařil,

*) K sexuálnímu styku mezi oběma sourozenci došlo za okolností, jež zároveň mohou sloužit jako příklad sexuálního chování „zrychleného“ ve svém vývoji vlivem podnětů současné masové kultury. Ale samozřejmě třeba říci, že tento případ je velmi vzácný jak vzhledem k věku obou partnerů, tak i vzhledem k těmto podněcujícím okolnostem.

i když chlapec při něm dosáhl orgasmu, ale dva týdny poté došlo mezi oběma dětmi k novému koitu, o němž se podle popisu chlapce dá soudit, že měl normální průběh. Z obou dětí tato dvojí raná zkušenost zastihla zcela nepřipraveného zejména chlapce. Do té doby u sebe nikdy například nezjistil výron semene, teprve po těchto zkušenostech ho začal pozorovat i při polucích, a překvapivá byla událost sexuálního styku pro něj i proto, že ještě vůbec nebyl poučen o sexualitě, nevěděl nic o možnostech otěhotnění atd. Jeho o rok starší sestra byla sice ještě panna, ale měla již poněkud přesnější představy — např. věděla, že následkem sexuálního styku může žena otěhotnět, avšak domnívala se, že k tomu může dojít jen s dospělým mužem, a sexuální styk se svým mladším bratrem chápala pouze jako hru. Orgasmus při těchto svých prvních sexuálních zkušenostech neprožila. Těhotenství bylo u ní zjištěno až ve vyšším stupni. Kromě dvou zmíněných styků s bratrem žádnou jinou soulož neuskutečnila; termín porodu odpovídal také době, kdy k uvedenému incestnímu spojení došlo. Dívce se narodil zdravý syn, jehož výchovy se ujali prarodiče, — a vlastní rodiče, tedy tyto dvě děti, měli k němu vztah jako k malému bratrovi.

Naše zjištění mělo též vyvrátit nebo případně potvrdit podezření, zda oba sourozenci nekryjí nějakého dospělého muže, který by byl skutečným otcem dítěte. Proto jsme se zabývali především chlapcem. V psychosexuálním ohledu byl chlapcův vývoj úměrný jeho věku, tedy jeho názory a postoje k sexualitě odpovídaly 14letému dítěti. Ale současně jsme zjistili, že jeho pohlavní úd i zárodečné žlázy jsou vyvinuty již jako u dospělého muže a z laboratorního vyšetření semene, při němž se v množství jednoho mililitru objevilo 225 miliónů dobře pohyblivých spermií, i vzhledem ke všem uvedeným okolnostem, jsme pak usoudili, že jeho otcovství nelze vyloučit. Že však v tomto případě sehrála svou roli i náhoda, je evidentní, protože nejen předčasná zralost chlapce, ale i sám fakt těhotenství 14letého děvčete je v našich poměrech vzácný.

Většina autorů odhaduje vrcholnou plodnost ženy na věk po 20 letech, přesněji je tento vrchol vymezen obdobím mezi 22. až 23. rokem věku. Pravděpodobnost, že sexuální styk povede k otě-

Tabulka 3

Pravděpodobnost těhotenství v prvních letech manželství (podle MONTAGUA)

Počet žen	Věk při uzavření manželství	Procento otěhotnění		
		v prvním roce manželství	v dalším roce manželství	v prvních dvou letech
700	15—19	13,71	30,00	43,71
1835	20—24	18,49	72,02	90,51

hotnění, se podle empirických šetření prokázala menší v období do dvacátého roku věku a významně menší v období těsně po pubertě. Při jednom z takových šetření konaném ve Škotsku a uveřejněném r. 1946 MONTAGUEM se dostala do popředí výzkumného zájmu pravděpodobnost těhotenství v prvních dvou letech manželství u žen dvou různých věkových skupin, a jak vysvítá z tabulky 3, byly získány významné výsledky.

Nižší procento těhotenství u mladších manželek si lze ovšem vyložit také používáním antikoncepce, což je jistě faktor významný, který v tomto případě však byl mimo výzkumnou pozornost. Ale na druhé straně se objevuje empiricky zjišťovaná skutečnost, že mladší dívky uzavírají svá — většinou předčasná — manželství i proto, že otěhotněly. Přesto je z tabulky patrné, že více než polovina zkoumaných mladších žen (věkové kategorie do 19 let) uzavřela manželství s malou nebo vůbec žádnou pravděpodobností otěhotnění. A že existuje tento jev, který je někdy označován též jako *sterilita mladistvých*, to vyplývá i ze srovnávacích studií různých společenských skupin, povolujících a tolerujících u dívek volnou sexualitu od puberty až po sňatek. Děvčata domorodých obyvatel Trobriandských ostrovů ve vých. Melanézii nebo kmene Ifugao na Filipínách nepoužívají údajně žádných prostředků zabraňujících početí, sexuálně se stýkají s chlapci a muži již od puberty, a přesto se tu zdá být otěhotnění poměrnou vzácností.

A pokud se poznatky tohoto druhu dají srovnat i se sexualitou zvířat, ukáže se, že mnohá zvířata získávají pohlavní zralost rychleji než lidi, některá však — jako např. nosorožci — ji získávají pomaleji; u nosorožců k tomu např. nedochází před 20. rokem života. U laboratorních myší a krys se pozorovalo rozvinutí schopností k plodnému páření asi po dvou měsících po narození. Pes je zralý k rozmnožování ve většině svých odrůd asi tak ve stáří kolem 8 měsíců, opice zvaná makak asi ve stáří 3 roků. Lidem se v tomto ohledu nejvíce blíží sloni, kteří pohlavní zralosti dosahují ve stáří 13 let. Všichni savci, kteří se z tohoto hlediska až dosud zkoumali, prodělávají podobnou vývojovou cestu k pohlavní zralosti jako lidé, protože se u nich objevuje krátká fáze puberty bez schopnosti rozmnožování, fáze mladistvé neplodnosti, a jak se zjistilo studiem

zoologického materiálu, je tento proces nejlépe patrný u lidoopů. Podobně jako u žen byla u šimpanzích samic pozorována i nepravidelnost v prvních menstruačních cyklech. První cykly trvají u nich 46 až 54 dní, zatímco pohlavně zralé zdravé samice zřídka kdy překročí periodu 36 dní. Dále pak je zjištěno, že šimpanzí samice většinou dospívají v 9 letech (zatímco samci už ve stáří 7 a půl roku), ale doba mladistvé neplodnosti u nich trvá minimálně 4 měsíce a maximálně dokonce až přes 2 roky. Podle YOUNGA a YERKESE (1943) zde uvádíme poměry mezi plodností mladistvých a dospělých samic šimpanze:

Tabulka 4

Plodnost mladých a starších samic šimpanze
(podle YOUNGA a YERKESE)

	Výsledky ze 78 páření mladistvých samic	Výsledky ze 177 páření dospělých samic
Procento páření s následným otěhotněním	14,0	30,0
Procento těhotných samic, jež měly potrat do 100 dnů po otěhotnění	36,0	18,0

Zjištění vyplývající z této tabulky prokazují více než o polovinu nižší pravděpodobnost oplodnění mladších samic, a navíc ještě, jestliže už zabřeznou, je u nich právě dvakrát tak velká pravděpodobnost potratu než u samic dospělých.

Vraťme se nyní k poznámce, že puberta hochů a děvčat a především pak výskyt jejich sekundárních pohlavních znaků jsou většinou také zřetelným signálem ke změně jejich sociálních pozic uvnitř skupiny. Většinou proto též sama skupina tuto individuálně a biologicky významnou událost nějakým způsobem manifestuje — to platí všeobecně a na celém světě, i když samozřejmě podle skupinové kultury mají tyto sociální manifestace provázející dospívání svůj vyhraněný a tím i navzájem odlišný charakter. Ve společnosti s nejvyšším stupněm kulturního a technického rozvoje a jemu odpovídajícím kodexem mravů a zvyklostí — což souhrnně nazýváme civilizací — na sebe berou podobu intimnější a víceméně skrytou. Přesto

však i tato společnost, jak se můžeme přesvědčit z naší vlastní zkušenosti, tu udržuje některé rudimenty z dávné historie, nebo dokonce rozvíjí některé praktiky, o nichž soudí, že jsou účelné a prospěšné (třeba i v ohledu zdravotním).

To, co se nám jeví v rudimentální podobě, existuje však dosud jinde v úplnosti — ve skupinách žijících v jiných kulturních okruzích, mimo naši civilizaci. Magicky a přitom slavnostně a obřadně manifestují nástup pohlavní zralosti u svých mladistvých některé kmeny, žijící dosud na úrovni totemické kulturní organizace. Například přírodní národy v některých oblastech Afriky, Austrálie a Oceánie, které si v našem století zachovaly pravěkou kulturu, provádějí pro vyzdvižení této události zvláštní *rituály a ceremonie zasvěcování*, na jejichž vpodstatě sexuálním základě je mladému člověku teprve přiznáno právo počítat se mezi dospělé, a to se všemi důsledky, jež z této pozice vyplývají.

Schéma obřadu zasvěcování popisují mnozí antropologové a etnografové (BRIFFAULT, FRAZER, HALLIDAY, JUNOD, MALINOWSKI, STEYTLER, WEBSTER aj.), kteří studovali život různých primitivních kmenů. Zasvěcování se zde většinou předvádí dramaticky, a to tak, že některé prvky této ceremonie jsou dosti realistické, jiné zase symbolické, neboť se jimi napodobuje zrození nového člověka. Celý obřad je tajný a je provázen zkušební dobou odloučenosti, a když jsou kandidáti zasvěcování odváděni z vesnice, matky pro ně truchlí jako pro mrtvé. Po svém návratu se chovají jako děti, jako by neuměli chodit, mluvit a jako by nepoznávali své příbuzné. Rozšířeným rysem obřadu je také operace nebo amputace některé části těla, např. proděravění panenské blány, různé formy obřízky, vyražení zubů, amputace prstu, ostříhání vlasů. Přičemž nelze zjistit, že by něco z toho, kromě perforace panenské blány, mělo praktický význam; spíše tu jde o magické a symbolické jednání, neboť amputovaná část bývá obyčejně pečlivě uschována, protože se věří, že má životodárnou moc. Zbývající ceremonie se skládají z očišťování a z hlavního obřadu. Novicové jsou omýváni vodou nebo krví, koupají se v řece nebo v moři, nebo jsou ožehnuti ohněm. Závodí v běhu, mnohdy jsou vystaveni i bolestným zkouškám, zúčastní se předstíraného boje, který má často osudné následky. Jsou

bičování dokud neztratí vědomí, nos a uši jsou jim proděravěny a pokožka nařezávána a tetována. Nakonec dostanou hoši i děvčata poučení o pohlavním a společenském životě. Děje se to kázáními, dramatickými tanci a zjevením posvátných předmětů, zejména symbolů pohlavních aktů.

Jak takové zasvěcovací rituály vypadají a co se při nich s chlapci či dívkami konkrétně provádí, to se řídí skupinovými mravy a zvyklostmi od nejstarších dob a v různých končinách světa vždy jinak, *ale přitom v mnoha ohledech s neobyčejnými podobnostmi*. Na první pohled je tedy často patrné, že takové ceremonie mají — nebo kdysi měly — množství praktických, např. hygienických účelů i magicky posilujících významů, platných všeobecně pro daný stav kulturního vývoje. Bezpochyby tu tedy vystupuje aspekt kulturně sociální, protože rituál vždy udržuje status quo skupiny, jestliže vlastně reprezentuje její ideologii, dále se tu však uplatňuje i stránka psychologická, jestliže obřad měl i v subjektu probudit vědomí nové role, a v neposlední řadě též stránka zdravotní a s ní spojený výchovný aspekt pohlavní techniky a hygieny. Co v některých obřadech imponuje jako zbytečné, bezúčelné a tím i hůře pochopitelné jednání, to se většinou týká násilností, týrání, zohavování a vůbec drastických způsobů, jež doprovázejí jejich provádění.

K ceremoniím *zasvěcování hochů* patří v některých skupinách i zohavení genitálu, rozříznutí části močové roury apod. Obyvatelé atolu Ponape ve Vých. Karolínách v Oceánii své hochy polovičně kastrují, neboť jim vždy odstraní jedno varle. Někdy hrají při zasvěcování svou roli i vynucované homosexuální praktiky — už také proto, že ženy jsou obyčejně ze všech těchto mužských ceremonií vyloučeny.

Pohlavní ochlupení a růst vousů nebo noční poluce u hochů je pro mnohé skupiny dostatečným symbolem mužnosti a dostatečným důvodem k tomu, aby takový chlapec mohl být přijat mezi dospělé „bojovníky“. Někdy to proběhne jednoduše, např. na ostrově Truk ve Středních Karolínách si každý chlapec se zjevně vyvinutými sekundárními pohlavními znaky pouze obalí boky a bedra rudým šálem a bydlí od té doby ve společné ložnici mužů. Jinde je však ceremonie mnohem komplikovanější a trvá dlouho, přičemž se při-

kládá jen malá váha tomu, kdy přesně chlapec dosáhne puberty, neboť důležitější je ceremonie sama o sobě — a jestliže tedy takové zasvěcení má být skutečně slavnostní, neřídí se ničím jiným, než že je ve skupině k dispozici dost chlapců blížících se k dospělosti, a čím víc je těchto chlapců zasvěcováno současně, tím lépe, protože pak při větším počtu zasvěcovaných bude i celá ceremonie slavnostnější a také závaznější. U dospívajících hochů je tedy přípustné a někdy i žádoucí oddálení obřadu. Někdy dokonce čekají hoši na své zasvěcení ještě několik let po prvních projevech puberty. Koneckonců nějaký rok tu nerozhoduje, protože právě u hochů, jak víme, pro okolí vlastně neexistuje evidentní důkaz zralosti, alespoň ne tak evidentní jako u děvčat vývin prsů, popř. měsíčky. Ale i zasvěcování děvčat se mnohde provádí skupinově. Co je však pro obřady hochů typické, protože se to všeobecně vysvětluje jako zkouška jejich síly, to je fyzická bolest, v níž musí nováček obstát — jinak to pro něho znamená ponížení a má to veřejně vyjevovat jeho neschopnost. Jak známo i z tzv. indiánských románů, u severoamerických Indiánů se dospívajícím hochům předepisují těžké a bolestivé zkoušky — aby tím totiž získali právo stát se dospělými se všemi vlastnostmi mužů a se ctí, jež mužům přísluší, pokud projevují tvrdost, hrdinství, statečnost a velkou fyzickou odolnost. Jak jsme již uvedli, mnohde sestává zasvěcení v první řadě z toho, že se z chlapců na krátký čas stanou vězňové nebo chovanci zvláštní kmenové instituce, jež jim nedovoluje přijít mezi ostatní příslušníky skupiny a nutí je nějakou dobu žít v odloučenosti. Právě během této doby se zkouší jejich vytrvalost a fyzická odolnost. Nebo též podstupují v této době zmíněný kurs poučování o sexuálních záležitostech. Anebo nejčastěji tu prodělávají obojí zároveň.

Pro ilustraci zde ještě citujeme dva konkrétní případy zasvěcování hochů v zeměpisně odlišných prostředích primitivní společnosti, které popisují dva významní badatelé; první příklad je z kmene Keraki na Nové Guineji, druhý pochází z oblasti jihovýchodní Afriky.

„V kmeni Keraki prodělávají chlapci velmi komplikované zasvěcování, které je možno popsat jen ve stručném shrnutí. Týká se vždy více chlapců najednou, starších 13 let. Jako příprava pro období zasvěcování je v buši vysekáno místo,

na jehož kraji se vybuduje stavení sloužící k přespávání. První rituál spočívá v tom, že dosud nezasvěcení chovanci poslouchají hru na primitivní strunný nástroj. Během této produkce nesmí žádný z nich vydat ani hlásku, ani se nesmí pohnout. Poté se mladíkům zasadí do zad úder těžkou banánovou lodyhou. A to je začátek časového úseku téměř jednoho roku, v němž chlapci jako pasivní partneři praktikují anální styk se staršími muži. Během této doby je v žádném případě nesmí spatřit žena. Musí být stále k dispozici starším mužům, soukmenovcům z vlastní vesnice nebo i obyvatelům z jiných vesnic, kteří s nimi chtějí mít anální pohlavní styk. Na konci tohoto období je uspořádán druhý obřad, chlapci se pak smějí vrátit domů a mají nyní právo přejmout roli dospělého muže“ (C. S. FORD, 1967).

Zasvěcení u afrického kmene Cewa se děje ještě brutálněji. Kandidáti zasvěcení jsou se zavázanýma očima odvedeni na odlehlé místo ke kultovním sochám (totemům), na tomto místě pak setrvá každý z nich asi týden a je tu podroben velmi drastickému zacházení. „Musí skákat ohněm, takže se často spálí, je stále bit holemi, vyválejí ho v mraveništi a na pálivých fazolích, uváže se mu šňůra za pohlavní úd a tahá se za ni, je nucen jíst výkaly a pít moč atd. Zkouška je velmi přísná a jestliže v době před pubertou byl mladík neposlušný, je s ním zacházeno ještě tvrději. Když tohle všechno končí, dovedou mladíka k náčelníkovi; mezi jeho příbuznými a náčelníkem se vymění dary a pak získá mladík nové jméno“ (J. G. STEYTLER, 1934). I tento příklad odpovídá obecnému schématu zasvěcování hochů, kdy v mnoha případech tvrdost zkoušek záměrně ještě utužují dohlížející staří příslušníci kmene, kteří se snaží kandidáta zastrašit, aby byl napříště slepě poslušný skupinového kodexu. Také konečný akt obřadu, při němž zasvěcovaný dostane nové jméno, má v totemické kultuře obecně rozšířený a symbolický charakter, neboť jméno je totemovým symbolem a má proto kouzelnou moc. Právě tak, jako se předci rodí znovu v dětech a tyto děti jsou po nich symbolicky pojmenovávány, umírá zase v pubertě jednotlivec jako dítě, aby se znovu narodil jako muž nebo žena, a i tato událost je pak vyjádřena udělením nového jména.

Rozhodujícím podnětem pro *zasvěcovací obřad u děvčat* je příchod prvních měsíčků. Jakmile se objeví první perioda, buď dívka sama vyhledá nějakou starší známou ženu a svěří se jí, že dospěla, nebo si menstruace povšimnou její rodiče. Ve většině případů to má stejný následek — že je dívka nejprve izolována před stykem s nežádoucími lidmi, především s muži. Někde se pro tyto účely budují zvláštní chýše (např. na Marshallových ostrovech), jinde je k tomu určena jedna z chýší ve vesnici (u afrického kmene Thonga), kde pak novicky stráví v odloučení nějaký čas, což může podle tradičních zvyklostí trvat jen několik dní nebo se to může protáhnout i na několik měsíců, vždycky to však zpravidla trvá tak dlouho, dokud neproběhnou všechny fáze zasvěcování. V izolaci se kandidátky zasvěcení řídí

zvláštními příkazy stran jídla, hygieny, oblečení apod. a zde také podobně jako chlapci získávají vědomosti o pohlavním životě, což se považuje za účelné zejména ve skupinách, jež chápou zasvěcení jako počátek sexuálního života. Tam, kde se sexuální život v různých formách uskutečňuje již před pubertou (budeme mít příležitost o těchto ne zcela vzácných případech brzy hovořit), podává se instrukce o manželském soužití, protože tady zase ceremonie platí jako znamení, že dívka je připravena se vdát, a obyčejně je také hned po ukončení obřadu provdána. Instruktaž o pohlavních a manželských záležitostech se řídí kodexem sexuálního života skupiny. Bývá při ní líčeno a často též v náznaku předváděno, jak se provozují milostné hry, sdělují se i pravidla, jak se má dosáhnout početí a co lze očekávat při porodu. Někde, např. u jihoafrického kmene Lenge, se sexuální návody sdělují nepřímo, prostřednictvím kouzelnických průpovědek a magických formulí, přičemž je dívce ordinována medicína plodnosti. U téhož kmene i v dalších skupinách je každá dívka rovněž „deflorována“ nástrojem, zvláště pro tyto účely zhotoveným z rohu nebo parohu nějakého zvířete. Že se i toto zasvěcení u mnoha skupin děje drasticky, je zřejmé z mnoha svědectví a zpráv. I se zasvěcovanými dívkami se zachází tvrdě, nejenom tedy s chlapci, i když to není tak typické. Kromě bolestivé a zcela násilné „deflorace“ s možnými následky zmrzačení genitálu podstupují zasvěcované dívky u různých skupin operace spojené se zjizvením tváře nebo těla a s propíchnutím uší (např. u Jukunů žijících v Nigérii), je jim tetována kůže (na ostrově Aloru v Indonézii i jinde), jsou jim ubroušeny zuby, vytrženy či odstřiženy vlasy apod. Nejvíce se však tyto mutilace soustřeďují k pohlavnímu ústrojí, už proto, že takovéto zasvěcování je všude na světě chápáno jako sexuální. Např. u afrického kmene Venda a rovněž u jiných skupin je zvykem, že si dívky musí vytahováním zvětšit malé stydké pysky a klitoris. Jinde zase (jako např. na ostrově Ponape) jim tyto praktiky provádějí druhé osoby, nejčastěji staří impotentní muži, kteří zvětšení genitálních částí také docilují u pubertálních děvčat vytahováním nebo tím, že je na genitál bijí, že ho sají a štípají. Anebo se děvčatům do vulvy zavedou červení mravenci, po jejichž štípnutí pohlavní ústrojí zduří, takže i tímto bizarním způsobem se dosahuje předeepsaného efektu. Závěr

ceremonií je často symbolizován rituální očištěním, koupelí v moři či v řece, a v mnohých případech se také uspořádá slavnostní hostina nebo taneční slavnost. Přitom dívka, která již vyšla z izolace, si na sebe veřejně vezme oděv starší příslušnice skupiny, aby se tím představila v nové roli dospělé ženy.

Tak jako v předchozím pojednání o zasvěcování hochů uvedeme i zde konkrétní příklady dívčích pubertálních ceremonií ze dvou odlehlých končin světa; první byla popsána podle pozorování ostrovanů v Oceánii, druhá se týká loveckého kmene žijícího v jiho-východní části Afriky.

„U obyvatel Marshallových ostrovů se děvče při objevení prvních měsíčku uchýlí do chýše, zvláště pro ty účely vybudované. Je přitom doprovázeno několika dalšími nedospělými dívkami, jež zastávají funkci jeho ‚pečovatelky‘. Pubertální děvče nosí na bedrech dvě rohože po způsobu dospělých žen a pod tím má polštář, v němž se zachycuje menstruační krev. Patnáct dní zůstane dívka zavřená. V tomto období smí jíst kromě ryb i jiné maso. Veškeré kuchařské práce pro dívku a její ‚pečovatelky‘ se však smějí odehrávat jenom mimo chýši. Obstarává to starší žena, která též přednáší písně a vypráví morálně naučné příběhy. Každého dne před svítáním se jdou dívky koupat do moře a oblékají si čisté rohože. Po návratu do chýše je pubertální děvče starší ženou očištěno a neparfumováno, a to tím způsobem, že se mu mezi nohama protáhnou příjemně vonící rostlinné listy. Patnáctý den se odehraje závěrečná ceremonie. Znamená pro dívku návrat z odloučení a zároveň ukončení jejího dětství“ (FORD, 1967).

U jihoafrických Bantů je zasvěcování obdobné, ale poněkud drastičtější. „Když dívka cítí, že se blíží její první perioda, zvolí si ze sousední vesnice některou vdanou ženu za svou ‚kmotru‘. Když přijde její den, uteče ke své kmotře, ‚aby s ní plakala‘. Doba odloučení trvá měsíc. Obyčejně jsou zasvěcovány společně tři nebo čtyři dívky. Jsou zavřeny v chýši, ze které smějí vyjít jen se zastřenými obličejí. Každé ráno se chodí koupat do rybníka. Doprovázejí je zasvěcené ženy, které zpívají obscénní písně a v ruce drží hole, aby mohly zahnat každého muže, jenž by jim snad přišel do cesty. Věří totiž, že kdyby nějaký muž spatřil tyto dívky, okamžitě by oslepl! Pokud se nějaký muž náhodou přece jen přiblíží, tak se ho ženy ptají na tajné formule obřezávacího aktu — na krátké formule, v nichž se vyskytují sprostá slova — a když nemůže tuto otázku zodpovědět, tlučou ho holemi. Po svém návratu do chýše se zasvěcované dívky nesmějí přiblížit k ohni, ačkoliv jsou celé mokré a třesou se zimou. Starší ženy pokračují ve svých oplzlých písních, škrábou je, souží a týrají. Poučují je o pohlavních otázkách a nařizují jim, aby nikdy neprozradily muži ani slovo o menstruačním krvácení. Také je napomínají, aby byly ke každému dospělému velmi zdvořilé. Každého, kdo přijde do chýše, musí zasvěcované dívky pozdravovat potleskem. Mnohdy pohne vítr několika zvadlými listy a ony omylem

pokládají tento šelest za zvuk kroků a zdraví! Koncem měsíce se dívka vrací v doprovodu „kmotry“ k vlastní matce domů, ta ji obdaruje džbánem piva a při této příležitosti je pořádána závěrečná slavnost“ (H. A. JUNOD, 1927).

V naší civilizaci se zasvěcování do dospělosti děje dnes především ve formě poučování o pohlavních záležitostech, což v úzce fyziologickém smyslu platí zejména pro děvčata. I když je dcera matkou instruována v tomto smyslu již před pubertou, objevení se prvních měsíčků je znovu dobrým důvodem k tomu, aby „mezi čtyřma očima“ promluvila matka s dcerou jako *žena s ženou*, a tím už je evidentně vyjádřena změna dívčí situace. Chlapci podle obecně panujícího názoru osvětu tohoto druhu tolik nepotřebují; tentýž obecně rozšířený názor propaguje však pro ně mnohem více osvětu společenskou, která vzhledem ke stereotypu tzv. „ideálního vztahu muže k ženám“ se u dospělých chápe a praktikuje jako výchova ke galantnosti. Že v mnoha případech tento stereotyp mládež už nepřijímá a nenapodobuje, jestliže její mezipohlavní komunikace se řídí jinými, dříve méně vžitými nebo vůbec neznámými vzory, to je — mimo jiné — i důkazem, že ceremonie zasvěcování v naší společnosti nemá už žádný magický význam, neboť magické významy vždycky (a tedy i bez ohledu na praktický účel) působí sugestivně.

Z někdejší magické a symbolické formy zasvěcování do dospělosti lze u naší civilizace zjistit jen rudimenty. A co zůstalo, to je jako prvek prastarého zasvěcování svázáno s účely praktickými, například tedy v pohlavní osvětě. Nebo se to týká jiných praktických věcí, jako případně nového typu oblékání. Dospívající hoši a dívky začínají nosit oblečení odlišné od dětských šatů a příznačné pro oblek dospělých. Jazykový úzus o této proměně říká, že chlapci a děvčata již vyrůstají ze svých dětských střevíčků: hoch dostává dlouhé kalhoty, klobouk, kravatu, „pánsky“ šitý oblek atd., děvče se strojí do matčiny šatů a bot, při jistých příležitostech volí složitější účes, není ani vzácností, že začíná s dámskou kosmetikou, upravuje si oči, líčí se apod. To vše pak dospělí přinejmenším tolerují, ne-li přímo podporují. Ale kromě toho existuje ještě jedna forma společenského obřadu, v našich zemích pro dospívání forma zcela příznačná, jež má víceméně skrytou povahu pohlavního rituálu. Kandidáti dospě-

losti obou pohlaví se pod vedením starších účastní takového „obřadu“ v tanečních hodinách, kde dochází také obvykle k prvním skupinově uznávaným a tolerovaným erotickým zážitkům, k prvnímu oficiálnímu sblížení v tanečním objetí.*)

V pubertě se z dítěte stává dospělý, puberta je přinejmenším prvním zjevným krokem v tomto procesu — a to má podle našich dosavadních zjištění zcela evidentní důsledky jak ve sféře biologické, tak i ve sféře společenské. Ve spojení obou těchto sfér je teprve možno vysvětlovat význam puberty pro celou sexualitu lidí. Avšak onen „zjevný krok k dospělosti“ má své důsledky také ve sféře výrobní. Ty sice nejsou v ohnisku naší pozornosti, ale je třeba alespoň je připomenout, protože i v nich se zračí význam pubertálních ceremonií a jimi zprostředkovaný význam sexuality pro člověka, nebo — souhrnně řečeno — úloha sexuality u člověka, v kultuře a ve společnosti. Rozplozování umožněné sexuální činností bylo a v některých skupinách stále ještě je neoddelitelné od výroby materiálních statků. Plození dětí bylo vždy stejně důležité jako opatřování potravy. Proto také ze všech rituálů zasvěcování, jichž je zejména v totemické společnosti od obřadů narození až k obřadům smrti celá řada, zdá se být „nejdůležitější ten, který se provádí v době dospívání, když se mladý

*) Pokud se týče tance, má skutečně většinou sexuálně stimulativní význam, a my dokonce na jiném místě této knížky upozorňujeme na jeho prapůvodní příbuzenství s fyziologickým rytmem soulože, ale třeba též zaznamenat zajímavý názor britského antropologa G. GORERA (1957), týkající se tance, který byl před nedávnem jakousi epidemií mládeže a přitom nemá zmíněný sexuální efekt. Jde o *rock and roll*, který je prý „nejméně sexuální typ společenského tance, který Evropa (nebo Amerika) spatřila za poslední dvě století; není to stylizace námluv, k fyzickému kontaktu prakticky nedochází, není to příležitost k rozhovoru; chtějí-li si páry zatančit, musí se sblížit před tím, než vstoupí na taneční parket“. Tanec ovšem nestimuluje sexuálně pouze možností vzájemného dotyku a dráždivého tření erotogenních zón. Sám pohled na tanec vyvolává sexuální atmosféru, především u mužů, kteří se více než ženy vzněcují svými vizuálními dojmy (srov. voyerismus), a dokonce nezáleží na tom, zda se objekt této podívané, žena, odhaluje jako při *striptýzu*, neboť skutečnou sexuální atmosféru tu navozuje sám rytmus tance, vyvolávající bezpochyby archaická pudová hnutí. Příkladem mohou být španělské tance *flamencos*, při nichž tančící ženy (většinou jsou to cikánky) mají nahé pouze obličej a ruce.

člověk stane rovnocenným členem skupiny, který je s to obstarávat potravu a plodit děti“ (G. THOMSON, 1952).

I když rozmnožovací funkce, jak jsme řekli, se většinou nepřekrývají s nástupem puberty (jestliže totiž existuje jev zvaný sterilita mladistvých), přece jenom se tyto životně důležité funkce v očích celého okolí pubertou zjevně projevují. V protikladu k pozvolným změnám, jež jsou příznačné pro vývoj v období postpubertálním a pro pozdní adolescenci, kdy už je člověk dobře plodný, nastupuje totiž puberta poměrně rychle a vlivem náhlého vývinu sekundárních příznaků poměrně nápadně. Charakteristické formování dívčí postavy se projeví zřetelně, měsíčky přicházejí náhle, a o těchto změnách, jež se s děvčetem stanou, přinejmenším vědí dospělí lidé z nejbližšího okolí, rodiče, vychovatelé apod. Také hoši, jimž se náhle prohloubí hlas a na tváři vyrazí vousy, manifestují tím svou pubertu dosti nápadně. U mnoha společenských skupin to všechno potom poutá na sebe zájem ostatních dospělých lidí, a je to proto i důvodem k oněm zvláštním obřadům, rituálům a ceremoniím, jež slouží k tomu, aby se tento rozhodující zlom v životě mladého člověka vyzdvihl a aby se před celou skupinou demonstrovala změna jeho sociální pozice a role.

Další fyziologické faktory sexuálního vývoje

Člověk — a nejenom člověk, nýbrž i celá řada jiných živočišných druhů se všemi projevy a funkcemi, o nichž jsme předtím hovořili, — se na základě puberty somatosexuálně rozvinul již natolik, že může realizovat svou sexualitu v té nejobyčejnější, nejužívanější a také nejúžitkovější formě, ve formě pohlavního styku, ve formě pohlavního spojení nebo soulože.

U většiny vyšších organismů se formy sexuálního chování nevyskytují jako plně rozvinuté hned po narození. *Předpokladem sexuality je jistá pohlavní zralost.* To je důležité zjištění. Je ovšem prospěšné zároveň znovu připomenout, že přes všechna hormonální podmínění, jež tu odhalujeme, je právě lidská sexualita nejméně spoutána s biologickými činiteli, tedy stručně řečeno s přírodou. Na fyziologickém stavu individua je sice mezi jiným závislé i to, jak lehce si vybaví

sexuální vzrušení a jak silný pro ně nalezne výraz, což platí pro člověka i pro zvířata, přece jenom však mezi jednotlivými živočichy a člověkem zjišťujeme důležité fyziologické rozdíly. Pro sexuální chování různých živočišných druhů mají hormony zárodečných žláz a vůbec všechny pohlavní hormony rozdílnou důležitost.

Pravidlem je, že samice nižších savců vzrušují samce a jsou připraveny se s nimi pářit jen tehdy, jestliže jejich vaječníky obsahují zralá vajíčka, to znamená za situace, kdy mohou zabřeznout. To však nelze říci o samicích opic a především lidoopů. Šimpanzí samice (ale i samice paviána, makaka, nebo gibona, orangutana a dalších primátů) je také nejlépe disponovaná se pářit a působit na samce v tom úseku menstruačního cyklu, v němž může dojít k oplodnění. Nicméně existují důkazy snesené na základě pozorování (BALL a HARTMANN, FOX, CARPENTER, YOUNG a ORBISON, ZUCKERMAN aj.), že mnohé tyto samice sexuálně provokují samce i v neplodných úsecích svého cyklu, anebo se přinejmenším styku nebrání. Kromě toho samice antropoidů, jako je šimpanz, gorila, orangutan, gibbon a siamang, jsou v určitém stupni sexuální pohotovosti, i když mají operativně vyjmuté vaječníky. A žena je podle všech zkušeností rovněž schopna silného sexuálního vzrušení i bez vaječnickových hormonů, a to mnohem více než samice šimpanze. Operativní odstranění vaječnicků většinou nemá rozhodující vliv na ženino sexuální chování ani na její prožitek při sexuálním styku. Žena může být sexuálně vzrušena i ukojena před pubertou stejně jako po klimakteriu, i když ne tak snadno jako v období vrcholné pohlavní zralosti. Rovněž mužská pohlavní potence je závislá na hormonech varlat, znovu však v daleko menší míře, než je tomu u všech dalších savců. Z klinických zkušeností víme, že někteří kastrování muži prožívají sexuální vzrušení a uchovávají si pohlavní potenci ještě řadu měsíců (ne-li roků) po ztrátě zárodečných žláz. V menší míře je tomu tak i u vykastrovaných šimpanzů. Naproti tomu většina nižších druhů už brzy po odstranění zárodečných žláz žádné známky sexuálního vzrušení neprojevuje.

K tomu, aby se mohl adekvátně projevovat sexuálně, potřebuje například králík jen svá varlata (a penis) a jeho samice vaječníky

(a vagínu), nepotřebuje však žádný systém mravů ani formování vlivem kultury. Přinejmenším však vzhledem k polovině králíkova nezbytného vybavení (námi vytčeného před závorku) zdá se to u člověka být právě naopak: člověk není králík a jeho sexualita je méně spoutaná přírodou, a proto je více společensky a kulturně podmíněná než sexualita jakéhokoliv zvířete.

Podle některých teorií o lidském původu (A. GEHLEN, 1956) je člověk bytostí „druhé přírody“, a to i ve své sexualitě, protože rovněž v ní a jejím prostřednictvím je něčím více než souhrnem biologických, v tomto případě somatosexuálních dispozic. Je ostatně i něčím více než pouhým zvířetem, jemuž je přiznávána vyšší vrstva „duše“ či „ducha“, vybudovaná na jeho animální konstituci — jako mnoho jiných ryze biologických přístupů a výkladů je i takovéto vysvětlení podobností a rozdílů mezi zvířetem a člověkem pouze mechanistické. Člověka je však třeba chápat ve smyslu gehlenovské „antropobiologie“. Jeho pochopení je možné jen tehdy, vycházíme-li z pojetí svébytného přírodního plánu, v němž není lidská životaschopnost tak pevně přiřazena k přizpůsobení daným přírodním podmínkám, jak je tomu u zvířete. V něm je spíš příznačná jeho *nepřizpůsobivost* (a tím i „nepřirozenost“ ve smyslu Vercorsovy novely s charakteristicky výstižným názvem *Nepřirozená zvířata*); tato nepřizpůsobivost je zároveň ovšem schopností *otevřeného* přizpůsobování, jinak řečeno — je zároveň „otevřeností pro svět“. (Že člověk je vlastně „svět člověka“, to ví evropské myšlení již dlouho.) A tak když bereme v úvahu sociálně kulturní determinanty, které kdysi dávno z člověka vytvořily specifický druh, a když máme na mysli celý komplex podmínek, který je i v sexualitě u člověka (na rozdíl tedy od králíka) určován společností a mravy, potom nedokážeme v žádném případě lidskou sexualitu vytrhnout z „druhé přírody“, pro niž je typická ještě jiná a v jistém smyslu i paradoxní lidská zvláštnost. Paradoxně totiž působí, když jako nejvyšší z živočichů vyžaduje člověk ke svému sexuálnímu chování rovněž i nejvíce podnětů z vnějšku, nejvíce nácviku, učení a zkušeností. Především tedy, jako by sex „neměl vůbec v krvi“, jelikož je lidská sexualita dokonale institucionalizovaná, a za druhé tedy platí i v sexualitě, že *ze všech bytostí je člověk nej-
učenlivější*.

V systému fyziologických faktorů, jež při vzájemné koordinaci podmiňují stav somatosexuální zralosti a umožňují plnit rozmnožovací funkci, hrají důležitou roli také nervové a svalové mechanismy, podílející se na sexuální dráždění a na jeho manifestaci v sexuálním či erotickém vzrušení. Jejich původ je dvojitý: 1. některé z nich se neváží na žádnou předchozí zkušenost, jsou nepodmíněné, dané vrozenou výbavou a prostě zděděné, a 2. jiné jsou výhradně založeny na podmíněných reflexech, takže vznikají vlivem učení a výcviku. K těm prvním patří například poměrně jednoduchá nervosvalová reakce, jež je vždy bezprostředně vyvolána dotykem nebo taktilním drážděním pohlavního orgánu. Ty druhé mají průběh mnohem složitější, většinou jsou to reakce specifické právě pro člověka, protože se podněcují a uskutečňují v oblasti erotiky. Při výzkumu této otázky se zjistilo: „U vyšších savců včetně člověka představuje taktilní dráždění nejdůležitější pramen vzrušení, ale vyšší savci a obzvláště člověk je vzrušován i vlivem zkušenosti..., takže pro mnoho starších lidí je hlavním pramenem vzrušení psychologické dráždění. To se projevuje zejména u lidí s vyšším vzděláním a vypěstovanými duševními schopnostmi. Příležitostně se vyskytnou i osoby, které mohou k orgasmu dojít samy na základě psychologických vzruchů“ (KINSEY, 1948).

Zvířata mají tuto druhou oblast sexuálního vzrušení buď minimální, nebo ji neznají vůbec. Tvrdíme-li však, že nervový a svalový systém umožňuje vybavovat některé základní sexuální reakce *již od narození*, máme tím na mysli jak některá zvířata, tak i člověka. U mláďat vyšších savců i u zcela malých dětí obojího pohlaví dochází například za podmínek mechanického dráždění genitálu k takovým reakcím, jež podle přesných pozorování mají charakter pohlavního vzrušení. Konkrétně *erekce* je u chlapců možná již vlastně ode dne narození a pravidelně se objevuje během celého raného dětství, v kojeneckém věku a samozřejmě i potom dále. Někdy ji způsobuje plný močový měchýř a někdy se vybaví i tehdy, je-li kojencům drážděn penis a jsou-li onanováni. Na případné dráždění genitálu reagují kojenci už v prvním roce života zcela nepodmíněně, a proto velmi překvapivě: nejprve pozvolnými pohyby pánevních svalů, a jestliže dráždění pokračuje, pohyby stále prudšími, až konečně

i křech podobnou té, kterou většina dospělých prožívá při *orgasmu*. Samozřejmě ovšem pohlavní reakce dospělých znamenají vyšší úroveň sexuálního chování, jsou komplikovanější a obsahují v sobě mnohem více než pouhé reflexy genitálu a pánve. Vzrušení a pocitové vyvrcholení, jež se mohou takto vybavit už v nejútlejším věku, dávno před obdobím zralosti, jsou jenom *základními* sexuálními reakcemi. Jejich fyziologie je jednodušší a jejich „psychologie“ (či prožívání) je skoro ještě nulová — a základní jsou tyto reakce i tím, že předchozí zkušenosti je nikterak nepodmiňují. Další, ontogeneticky starší reflexy a složitější pohlavní reakce se u mužů vážou například na ejakulaci a u žen na analogické způsoby fyziologického vzrušení; sexualitu zde v jejich rámci stimuluje i erotická představivost, jež, jak jsme uvedli v předchozím citátu z KINSEYOVA Reportu, může mít funkci „psychologických dráždění“, a toto vše se až na výjimky získává teprve pubertou. (Vlastní pohlavní zralosti spojené s funkcí rozmnožování je pak konečně dosaženo, jak víme, většinou ještě o něco později.)

U dospělých se orgasmus jako vrchol sexuálního aktu uskutečňuje na základě stimulů z přímé nebo i bezprostřední erotické zkušenosti a je vždy ve spojení se sekrečními a exkrečními projevy, s ejakulací u mužů a sekrecí u žen. Je tedy zřejmé, že jednotlivé části a fáze úplné sexuální reakce zrají postupně až do období dospělosti a ontogeneticky se uskutečňují v rozdílném tempu. Ale ani vlastní sexuální chování, vyskytující se v úplných a hodnotných svých projevech pouze u dospělých, není „vrozené“, jak by se mohlo zdát, není založeno jen na vrozené výbavě nepodmíněných reflexů, nýbrž je v jistém a pro člověka dosti specifickém smyslu znovu vázáno i na nervově a svalově složitější „techniku“ nácviku. K tomu, aby se muži „překrvil“ penis, aby tedy u něho došlo k erekci, není zapotřebí žádného učení a žádného výcviku, zato je však známo, že mnozí muži se musí učit, jak provádět vlastní koitus. Tolik pro ilustraci reflexního původu sexuální aktivity. O vlastním sexuálním chování jsme zatím hovořili jen málo, k tomu dojde až v kapitole, kde probereme různé formy i další mechanismy sexuality a koneckonců i to, na základě jakého procesu se jednoduché a zděděné reflexy přetvářejí na akty mnohem komplikovanější a proměnlivější. Stejně tak se brzy vrá-

tíme ke konstatování, že někdejší zážitky a zkušenosti raného a dětského věku, kdy je člověk nejprístupnější učení, mají bezpochyby vliv i na to, jak svou sexualitu prožívá potom jako dospělý.

Jako u jiných antropologických problémů, rovněž i u sexuality lidí musíme brát v úvahu dualismus těla a duše. Sexuální vývoj člověka má dvě stránky, přičemž somatosexuální a psychosexuální stránka jsou odděleny nejen ve svém průběhu, ale i svou odlišnou chronologií. Jinými slovy, většinou neprobíhají současně, protože psychosexuální vývoj je nadstavbou, a jako takový se formuje nadříve již vpodstatě vytvořenou somatosexuální základnou. Z dítěte se stává dospělý a pohlavně zralý jedinec, pohotový a schopný uskutečnit svůj sexuální styk a naplňovat své myšlení podněcujícími sexuálními obsahy, ale obě stránky tohoto procesu nepostupují souběžně; jindy začínají, jindy vrcholí a jindy zpravidla končí. Samozřejmě že to, o čem zde dosud byla řeč, k obrazu sexuality ani k vlastnímu sexuálnímu chování nestačí, alespoň ne v té podobě, v jaké toto chování uskutečňuje člověk. Dosud tu chybí aspekt psychosexuální. Rozvinutá sexualita nalézá u člověka svůj substrát nejenom ve varlatech a vaječnicích, nýbrž i v mozku.

O mozku jsme už jednou hovořili, i když v jiném a — jak se ukáže — protikladném smyslu, hovořili jsme o hypofýze, již se též říká podvěsek mozkový, neboť se nachází v lebeční dutině bezprostředně pod mozkem. Tato žláza, jak také víme, dokáže uvést do pohybu celý „rock and roll“ hormonů. Je zde však také něco, co ho dokáže brzdit.

Podle mnoha jiných příkladů z přírody je možno soudit, že princip její složité organizace je rovněž principem její harmonie či rovnováhy, a takovou hormonální rovnováhu zajišťuje orgán ležící v sousedství hypofýzy — *hypotalamus*, na nějž má u některých organismů vliv i kůra velkého mozku čili *kortex*. To, jak působí mozková kůra na sexuální chování, je de facto tedy velmi složitý, vyrovnávací a zpětný proces, kterým se — zprostředkovaně přes hypotalamus — mohou uvádět i žlázové funkce a hormonální podněty takříkajíc snad do příhodných mezí — někdy méně, v jiných případech více, podle toho, jak je u kterého organismu například tedy mozková kůra vyvinuta, je-li vůbec vyvinuta. Jako většina fyziologických pochodů

je i tento zpětný a vyrovnávací proces nejlépe pochopitelný na pozadí celé fylogeneze, jestliže ho totiž ukážeme ve vztahu k historicko-vývojovým proměnám, které se v přírodě odehrály s orgánem podmiňujícím tento proces. Jde o proměny jistých částí mozku, k nimž došlo během biologického vývoje druhů, přičemž právě kůra velkého mozku v tomto vývojovém řetězu vznikla naposledy, před nějakými sto až stodvaceti milióny let. V mozku ryb tento orgán chybí, u plazů a ptáků je jenom v náznaku a teprve savci ho mají vyvinutý. U nižších savců je mozková kůra ještě slabě propracovaná a zabírá méně než čtvrtinu mozkového prostoru; mnohem komplikovanější a větší je u opic a lidoopů, a nakonec u člověka vyplňuje už 90 % mozku a je přitom tak komplikovaně rozčleněna systémem buněk a drah, že z hlediska této „vysoké organizovanosti“ nenalezneme s ní v přírodě žádnou analogii. Každá buňka kůry plní jistý (v poslední instanci duševní) účel, ale zároveň jsou všechny buňky vzájemně propojené a působí společně, takže vzniká jednotné účelové chování: Čím je přitom mozková kůra komplikovanější a objemnější, tím větší je i její vliv na chování. Proto platí, že vliv korové činnosti na chování krysy je mnohem menší než její vliv u psa, u kterého je zase menší než u gorily, u které je zas omezenější než u dospělého člověka. To je obecné pravidlo a nepotvrzuje, jak tomu někdy bývá, vůbec žádnou výjimku, takže platí i v případě kortikálního vlivu na *sexuální* chování. Možno vyslovit dokonce z okruhu těchto vztahů jakýsi zákon, který zní: *Čím je u organismu větší vliv hormonů na sexuální činnost, tím menší je na ni vliv kůry velkého mozku, tím menší je v sexualitě okruh psychiky.* A naopak, čím je pohlavní sféra rozvinutější po stránce psychosexuální, protože na ni více působí kortikální vlivy, tím menší důležitost musíme přikládat zárodečným žlázám a pohlavním hormonům.

Aby se tato fyziologická teze potvrdila, stačí poukázat na klinické a ryze praktické zkušenosti, z nichž jednu z vlastní klinické praxe zde pro ilustraci uvedeme:

Do ordinace k jednomu z nás se dostavil 45letý muž, který se údajně přišel léčit vzhledem k poruchám pohlavní potence a který v anamnéze uváděl, že mu před časem pro nádorovité onemocnění varlat byly obě tyto žlázy odstraněny. Ještě dva roky po operaci žil sexuálně celkem bez obtíží, s manželkou se stýkal dosti pravidelně,

s frekvencí styku asi jednou týdně, svůj styk hodnotil příznivě a také manželka prý byla většinou ukojena. Snížení potence se u něho dostavilo náhle — poté, co se jeho manželka vrátila z podnikového večírku ve 3 hodiny ráno a on ji podezíral z nevěry. Své současné obtíže nám pacient líčil takto: „Je to hrozná situace, chuť mám stejnou jako dříve, ale nejde to, protože se mi neztopoří; manželka se mi přitom vysmívá, a to mě ponižuje.“ Při bližším vysvětlení manželčina postoje, tím jak reagovala na snížení mužovy potence, vyšla najevo vlastní a bezprostřední příčina této poruchy. I u zcela zdravého muže dokáží takové ironické projevy a přezíravé chování ze strany partnerky snížit sexuální aktivitu, ne-li způsobit totální impotenci. Zdálo se dosti pravděpodobné, že náš pacient, ačkoliv neměl zárodečné žlázy, mohl žít ještě nějakou dobu uspokojivým sexuálním životem — a tato naše hypotéza se potvrdila poté, když manželka své chování před stykem změnila a když se zdržela ironie. Několik psychoterapeutických sezení s oběma manželi a podávání malých dávek mužského hormonu uspokojivě obnovilo u našeho pacienta další sexuální soužití.

Jednak se tedy setkáváme s případy, že kastrování muži vyhledávají lékařskou péči v souvislosti se svou pohlavní impotencí až řadu měsíců po odstranění varlat, protože do té doby pomoc nepotřebovali, nebo ji — jako v uvedeném případě — potřebovali jen vzhledem k neočekávaným komplikacím psychogenní povahy. A jednak je také všeobecně známo, a to už vůbec není dočasné, že mnohé ženy mají vyoperované vaječníky a přesto prožívají při koitu orgasmus. Ale nepřímou úměru, jaká tvoří prve uvedený zákon o kortikohormonálních vztazích, pozorujeme v sexuologické a psychiatrické ordinaci i v negativním smyslu. Pozorujeme to při vyšetřování a léčbě mužů tělesně zdravých, s normální hormonální funkcí, s přiměřeně vyvinutým pohlavím, ale neschopných nebo jen málo schopných uskutečňovat sexuální styk. Zjistili jsme například, že primitivní a mentálně omezení dospělí lidé (nebo oligofrenici) nemívají s pohlavní potencí zpravidla žádné obtíže, a jestliže ano, rozhodně je nemají v takové míře a takového stupně, jaké při normální činnosti svých zárodečných žláz mívají intelektuálové a muži inteligentní a úspěšní. I když z tohoto jevu nelze činit směrodatné závěry, protože nám chybí důkladnější podklady a také srovnání s příp. kontrolní skupinou osob, jež nevyhledávají v žádném případě sexuologickou péči, v jistém smyslu tomu může odpovídat i okolnost, že mezi našimi pacienty s pohlavní impotencí jsme objevili 70% duševně pracujících.

Aby se tedy sexualita dokonale „polidštila“, k tomu člověk potřeboval svůj mozek, přesně řečeno svou šedou mozkovou kůru, a toto „polidštění“ řešilo četné problémy spojené s institucionalizací sexuálního života i se stimulací erotické představitivosti — avšak na druhé straně toto „polidštění“ četné problémy též zkomplikovalo. Velmi obecně lze říci, že člověk a rovněž tak savci těch druhů, které mají kůru značně vyvinutou, více podléhají diktátu svých individuálních zkušeností a jsou více odkázáni na procesy učení, rozhodně více než zvířata s mozkem méně vyvinutým nebo zvířata bez mozkové kůry. Lze proto očekávat, že zároveň s vysoce organizovaným mozkem, tj. s vysokým stupněm kortikálního vývoje, projevuje se u organismu také vyšší, proměnlivější a plastičtější chování i vyšší proměnlivost a plastičnost vrozených tendencí, instinktivních schémat a pudů. Protože každé komplikované lidské chování je ve vysoké míře závislé na procesech v mozkové kůře, automaticky tak vzniká možnost, že každá předchozí zkušenost působí na chování proměnlivě. Tím se vysvětluje, proč se sexualita člověka mnohem víc než sexualita všech ostatních živočišných druhů formuje a vytváří zcela evidentním vlivem učení. Sexuální zkušenosti, rané i permanentní, vytvářejí teprve v rámci druhu *Homo sapiens* zvláštní odrůdu, kterou můžeme nazvat „*Homo sexualis*“ nebo — po přiznání polehčujících okolností plynoucích z faktu psychosexuálního vývoje — i „*Homo eroticus*“.

Sexualita před branami

Víme již, co signalizuje nástup pohlavní zralosti, dále že teprve od puberty možno mluvit o sexualitě a sexuálním chování v pravém významu slova, a víme též, jaké fyziologické faktory a momenty — vrozené i získané na základě reflexů — podmiňují sexuální projevy a reakce, jež se ontogeneticky vyvíjejí postupně a v rozdílném tempu. Je tu však ještě jedna okolnost, s níž počítáme, jako s ní asi počítá každý, kdo plně prožívá svůj vlastní vývoj nebo kdo dobře pozoruje přírodu a lidi. Touto okolností je fakt, že se u lidí stejně jako u zvířat objevují různé sexuální projevy nezávisle na pohlavní zralosti, a tedy *před* vlastní fází sexuality. Tato „sexualita před branami“ bere na

sebe někdy manifestní, ale většinou jen larvovanou podobu (nebo podobu symbolickou, jak ji známe např. z psychoanalytického výkladu tzv. pregenitální sexuální organizace).

Četní autoři například referují o *dětské onanii*. KINSEY (1953) zjišťuje onanii též u kojenců, což samo o sobě není tak zvláštní, zato mnohem zajímavější je další jeho zjištění, že s prvním orgasmem na základě onanie se setkávají spíše děvčátka než hoši, i když u hochů je onanie v obecném a širším smyslu častější. Také z vlastních pozorování víme, že někteří chlapci a děvčátka onanují již v útlém věku (ve věku 9 měsíců). Jejich případné pocitové vyvrcholení nemůže však být provázeno u chlapců ejakulací, ani u děvčat sekreční činností v pochvě, a tak tento projev nutno sice chápat jako sexuální projev, ale právě jen jako „projev“ a nikoliv jako rozvinutou sexualitu.

Otázka zní, jak by ovšem vypadala předčasná sexuální aktivita našich dětí, kdyby pro ně neexistoval systém sociálně výchovných nařízení a morálních tabu. Jestliže si naše děti hrají na tatínka a na maminku, jde o reflex nápodoby. Napodobují jen to, co vidí u dospělých, a případně napodobují i jejich pohlavní akt, pokud ho někdy spatřily, což se nestává tak zřídka. Mnohokrát však bylo konstatováno, nikoliv bezdůvodně, že tyto dětské hry jsou „nevinné“, to znamená, že nemají žádný sexuální podklad ani význam. Existují ovšem společenské skupiny, kde předčasná sexuální aktivita není tak „nevinná“, jelikož je zcela záměrná, neboť je přitom společensky institucionalizována a kodifikována. C. S. FORD a F. A. BEACH (1951) referují o tzv. *nerestriktivních skupinách* (čili skupinách *permisívních*), usazených v různých částech světa, u nichž se sexualita dětí nejen toleruje, ale dokonce ji dospělí i výchovně podporují a stimulují, nebo v některých případech ji provokují i pedofilními praktikami. Ještě před pubertou se hoši pokoušejí uskutečňovat skupinově schválený a podporovaný pohlavní styk se stejně starými nebo i mladšími děvčaty například u kmenů žijících na ostrovech na sever od Austrálie nebo v Oceánii. Zčásti je tomu tak i na indonézkém ostrově Aloru, výrazněji ještě však u obyvatel Trobriandských ostrovů, kde vážný pohlavní život začíná pro děvče v 6 až 8 letech, pro chlapce v 10 až 12 letech. Na Velikonočním ostrově napodobují

děti sexuální chování dospělých už od svých 6 let. Podobné zkušenosti získali etnografové a antropologové u kmenů afrických, např. u Nama-Hotentotů, kde děti provádějí soulož mezi stehna, nebo u kmene Cewa, kde si děti stavějí v určité vzdálenosti od vesnice malé chýše a pak si v nich hrají „na muže a ženu“ se všemi sexuálními důsledky tohoto vztahu, a rovněž zde jim rodiče tyto sexuální hry naprosto schvalují. Jsou známy i případy, že v některých skupinách rodiče sami své děti sexuálně dráždí a provádějí s nimi nejrůznější sexuální hry a praktiky. Např. u kmene Hopi v Sev. Americe a u Sirionó v Jižní Americe je sami masturbují, nebo u obyvatel Aloru v Indonézii matka během kojení svého kojence šimrá na genitálu. Podobně se k dětem chovají i cizí dospělí. U kmene Lepča v jižní části Himalájí mají děvčata pravidelný pohlavní styk v 11 či 12 letech, přičemž tu prý není žádnou vzácností, když někteří starší příslušníci skupiny souloží s děvčaty osmiletými, a není v tom shledáváno nic nesprávného ani ze strany rodičů, kteří o těchto stycích vědí. Velmi tolerantní je též postoj k předčasné sexualitě u afrických přírodních národů mluvících jazykem Ila. Dětství je zde chápáno jako období aktivní průpravy na pozdější sexualitu, takže vždy o žních dostane každé děvče k dispozici domek, kam si může dovést chlapce podle své volby, a provozuje s ním sexuální hry, jež věrně zrcadlí sexuální život dospělých. U těchto skupin neexistuje prý žádné děvče starší 10 let, které by bylo pannou.

Že je tato sexuální aktivita podle našich měřítek značně předčasná, že je determinována sociálním a mravním kodexem skupiny, ve které děti žijí, a že je odvislá od nepřítomnosti různých tabu známých z restriktivních společností včetně společnosti naší, je na první pohled zřejmé a mnohými badateli stále právem zdůrazňované. To však není podstatné — a pouhým konstatováním těchto jevů se nelze spokojit, protože se tu okamžitě vybaví další a důležitější otázka, spíše ovšem důležitější pro sexuologii než pro etnografická zjištění. Nevyvrací snad sama skutečnost a existence této sexuální aktivity označení „předčasnosti“, jestliže je morálně a sociálně v některých skupinách kodifikována? Nebo se toto označení vztahuje k druhotné charakteristice morální, vytvářené jen uměle a normativně, spíše než k tomu, že by bylo s to charakterizovat

nějakou vývojovou anomálii se zdravotně-hygienickými následky?

Předčasně se sexuálně projevují i zvířata. Nepodléhají totiž žádným společenským omezením, alespoň ne v té formě a míře jako lidé žijící v restriktivních společnostech. Proto se mohou jejich mláďata, přesněji řečeno mláďata vyšších živočichů, v sexuálním směru chovat tak, jak to nelze pozorovat například u našich dětí a jak to lze nejvýše zjistit u dětí v nerestriktivních skupinách, o nichž právě byla řeč. Mladí šimpanzi pěstují své sexuální hry dávno před 8. rokem věku, než tedy ještě dosáhnou pohlavní zralosti. Americký zoopsycholog R. M. YERKES (1939) pozoroval často už u tříletých šimpanzích mláďat například onanii a zjistil také zajímavou podrobnost, že samci od malička provádějí tento sexuální úkon častěji o samotě, zatímco samice šimpanzů onanují spíše ve společnosti jiných samic. Nedospělí jedinci tohoto druhu se pokoušejí též o koitus, přičemž obě pohlaví, samci i samice, jsou v těchto pokusech stejně aktivní, což ostatně odpovídá oboustranné aktivitě i při jiných jejich sexuálních projevech, kdy třeba mladí samci dráždí genitálie samic packami nebo tlamou, zatímco samice je tahají za ztopořený úd. Bylo též popsáno chování paviáního mláděte, sotva půl roku starého, které si navyklo vyskočit na svou matku nebo na jiné dospělé samice, kdykoliv zaujaly postoj k páření. V sedmi měsících se u něho při těchto akcích objevovaly typické pohyby pánve a erekce. Přitom byl tento malý pavián ještě kojen a jeho věk odpovídal dvouletému dítěti (S. ZUCKERMAN, 1932). Také samice paviánů jsou sexuálně aktivní dávno před pubertou a navazují trvalá partnerství s dospělými samci dlouho předtím, než se u nich projeví možnost oplodnění. Jiná situace je ovšem u savců nižších řádů, a to hlavně pokud se jedná o samice, například tedy jde-li o samice savců stojících vývojově těsně pod primáty, k nimž možno počítat druhy ze skupiny šelem aj. Když mláďata samicího pohlaví nemají ještě za sebou pubertu, nepozoruje se u nich nikdy sexuální aktivita. Teprve s první říjí se u samic různých živočišných řádů od šelem až po hlodavce vyskytují reakce a postoje odpovídající pohotovosti se pářit. A to je v protikladu jak s pohlavní aktivitou samic primátů, tak s častým výskytem sexuálních reakcí u samců stejného druhu, jestliže tito mladí samci, např. mláďata psovitých a kočkovitých šelem mužského pohlaví,

atakují při hravých zápasech své sestry i bratry způsobem připomínajícím pohyby, s nimiž se páří dospělá zvířata. V laboratorních podmínkách byly podobné reakce pozorovány dokonce u pohlavně nedospělých samců řádu hlodavců, u krys a morčat, a můžeme je též zjistit u různých domácích zvířat, jelikož např. mladí berani obtěžují dospělé ovce a snaží se na ně vyskočit už v prvních týdnech svého života. Ale striktně vzato, žádný z těchto projevů nelze chápat jako rozvinuté a hodnotné sexuální chování, natož pak sexualitu v plném smyslu. Nikde se nejedná o úplný pohlavní akt, už také proto ne, že přitom chybí ejakulace. Spíše se tyto první projevy sexuálního rázu zdají být reakcemi, při nichž nejde o pohlavní vzrušení nebo ukojení, ale o *obecné vzrušení ze hry*, a tak jako prvky každé hry mají pro budoucí sexuální chování i tyto projevy charakter cvičení a tréninku.

Že je předčasná sexualita příznačná pro vyšší savce, jmenovitě pro velké bezocasé opice zvané antropoidy, a že je též charakteristická pro děti ve skupinách, v nichž nepanují žádné sexuální zákazy, to dovoluje vyslovit určitou hypotézu: *Předčasná sexualita se zdá být ve spojitosti se schopností obecně nazývanou inteligence; na ní do jisté míry závisí i schopnost vybavovat reflex napodoby, který má smysluplný obsah, a závisí na ní asi též pohotovost, jak jej záměrně a „plasticky“ spojit s reflexy sexuálními, jež potom onen smysluplný obsah obstarávají.* Jde tedy o to, jak oba okruhy reflexů vybavit společně a přitom plasticky pozměnit jejich původní instinktivní schéma na jistý druh volního záměru. Vypadá to tak, že živočišný druh, který není dostatečně inteligentní, nedokáže napodobit sexuální chování pohlavně zralých jedinců, aby je zároveň jako sexuální „chápal“. Pokud je napodobí, tak je napodobí jen instinktivně, nikoliv však „plasticky“. Na rozdíl od živočichů „sexuálně inteligentních“ nechává například králík svůj sexuální instinkt relativně dlouho ležet ladem a odsunuje ho do stadia plné pohlavní zralosti, až k tomu řeknou rozhodující slovo jeho zralé žlázy a hormony. Šimpanz je inteligentní živočich, a proto se chová jinak. Člověk je ještě mnohem inteligentnější, samozřejmě dokáže plasticky měnit své instinkty a přizpůsobuje se svým sexuálním zkušenostem mnohem lépe než jiní živočichové. Něco mu však přece jen vadí: Opustíme-li antropobiologické stanovisko a vycházíme-li z pouhého srovnání se

zvířetem, musí se člověk jevit jako „bytosť nedostatků“ (GEHLEN), a tedy i po této stránce své „přirozenosti“, tj. sexuálně, je proti zvířatům v „nevýhodě“, poněvadž žije v institucionalizované a mravně-normativní společnosti.

Na základě hypotézy o sexuální inteligenci lze si vysvětlit i rozdíly, jež se u různých lidských skupin a v různých kulturních prostředích objevují též z hlediska sexuálního chování a jeho předpubertálních projevů. V permissivních skupinách se chování dětí sexuálně rozvíjí už několik let před somatosexuální zralostí. A i když tu z fyziologického hlediska chybí dostatečné zásobení hormony, jež stupňují citlivost na nejrůznější sexuální podněty, takže je tu intenzita sexuálních prožitků patrně slabší než v dospělosti, je dáno právě onou „sexuální inteligencí“, u druhu člověk existující ve vysokém stupni, že se manifestace sexuálních projevů podněcují a řídí bez ohledu na fyziologické podmínky mnohem dříve než u druhů s nižší „sexuální inteligencí“. Je ovšem také pravda, že u mnoha lidských skupin a zejména u skupin civilizovaných vytvořila společenská institucionalizace sexuálního života hráz náboženských, morálních a sociálně hygienických nařízení proti předčasným sexuálním projevům, protože se v nich — asi právem — vidělo ohrožení sociálního, mentálního a možná i fyzického zdraví. Na těchto předpokladech zakládají svůj *raison d'être* všechny *restriktivní společnosti*, jež na rozdíl od „stylu“ a zvyků sexuálního života skupin permissivních, jak jsme je na některých příkladech ilustrovali už prve, různými sociálními nástroji, kontrolou i nátlakem omezují a zabraňují rozvoji sexuality ve volných a takřikajíc přirozených způsobech prožívání.

V naší civilizaci, v celém evropsko-americkém kulturním okruhu, se tyto předpoklady vedoucí k restrikci sexuálního chování povyšují dokonce na mravně-normativní kodex v rámci oficiální ideologie, a to zejména, je-li tento kodex vytvářen jménem křesťanského světového názoru — ale nejenom tehdy. Na rozdíl od minulých století je zde nástrojem restrikce sice „jenom“ určitý tlak *ideálu*, konkrétně třeba řečeno — *ideálu sexuality v manželství* (který sexu brání realizovat se před manželstvím nebo mimo ně), ale přitom je to dosud tlak natolik silný, že se stále ještě nepřiznává jeho praktické selhání, i když se průběhem dějin a zvláště pak v současnosti v různých ohle-

dech prokázalo. Místo aby tento selhávající „ideál“ byl vystřídán jiným, trvá se na něm i nadále, a tak se tedy v naší společnosti praktikuje morálka dvojí tváře. Je to dnes obecný zjev, úkaz pro civilizaci institucionalizovaného sexu univerzální — a jak dokládají výzkumy mnoha sociologů, psychologů a sexuologů i pozorování pedagogů, vychovatelů a osobní zkušenosti mnoha rodičů, platí rovněž pro postoje k předčasné sexualitě a k sexuálním hrám dětí. Je totiž součástí i příznakem celého komplexu sexuálních problémů moderní doby, který se pod názvem „sexuální revoluce“ rozšířil v Evropě a USA od konce druhé světové války a trvá dodnes.

Bylo by však omylem se domnívat, že restrikce sexuálního chování je dodržována pouze v naší civilizaci a kultuře a že všechny ostatní etnické skupiny, žijící jinou kulturou vně této civilizace, jsou v uvedeném směru nerestriktivní. V jistém smyslu je u některých přírodních kmenů a skupin tato restrikce ještě těžší a tvrdší — protože se neuskutečňuje pouze vlivem „ideálu“, to jest na úrovni morálního nátlaku, nýbrž nastoluje celou řadu fyzicky tvrdých opatření a trestů, včetně trestu smrti, jimiž skupina postihuje své členy za „nežádoucí“ sexuální projevy a také děti za předčasnou sexuální aktivitu. Samozřejmě se rozumí, že sociálně hygienická pravidla, jež jsme pro restrikci označili za rozhodující, nejsou ve vědomí členů jako taková často ani fixována a na první pohled se tak neprojeví. Vzhledem ke specifické kultuře a vzhledem k magickým formám skupinové ideologie nevytvářejí žádný „mravní příkaz“ a jsou nejvýše jen součástí systému primitivně náboženských tabu, odvislých například od „zákonů Ducha Přírody“, od démonologie apod. To je však situace, jen jak se jeví na první pohled. Jako v prehistorii a historii civilizace, která se potomkům zachovala ve Starém a Novém zákoně, nalezneme i zde v pozadí těchto restrikcí bezpochyby imperativy původnější a účelovější, vedoucí k zachování skupiny, rodu a individua a k zachování jejich sociálního a biologického zdraví.

Přísnost, s níž jsou v sexuálním životě uplatňována omezující nařízení, stejně jako tresty za sexuální aktivitu dětí, jsou u různých skupin odstupňovány podle skupinových zvyklostí a také podle toho, jak se který sexuální projev u dětí považuje za nepřislušný

a trestuhodný. Všeobecně se však zjišťuje, že děti tyto zákazy přestupují a oddávají se sexuálními hrám třeba i s rizikem tvrdých sankcí (znovu je třeba odkázat zde na cit. dílo FORDA a BEACHE, kde je tato otázka souhrnně zpracována).

U afrických Ašantů, u jihoamerických Apinayů a u kmene Kwoma na Nové Guineji jsou děti již v útlém věku varovány i před nejobvyklejší formou dětského sexuálního chování, před *onanií*. Přijde-li se na to, že neuposlechly a onanují, dostanou výprask. U Kwoma se tento zákaz vztahuje spíše na chlapce než na děvčata. I děvčatům se sice říká, že se nemají zabývat svými pohlavními orgány, ale většinou se jim onanie promíjí. Chlapci jsou však potrestáni už v případě, je-li u nich pozorována erekce. Jakmile nějaká žena kmene vidí, že chlapec či mladík má erekci, praští ho holí přes penis, a tak si dokonce kwomští mladíci proto brzy zvykají nedržet svůj pohlavní úd ani při močení. Přitom však, jsou-li v buši sami, trhají kopřivy a dráždí si jimi pohlaví, aby docílili pohlavního vzrušení. Tajně masturbují i apinayské děti a neodradí je ani trest, který následuje, kdykoliv se pro to zjistí nějaký důkaz. V případě chlapců je tímto „důkazem“ fakt, že se na jejich penisu dá předkožka stáhnout ze žaludu — což ovšem není masturbací nijak ovlivněno. (U nás např. pečujeme o to, aby si chlapci již v předškolním věku z hygienických důvodů při koupání předkožku přehrnovali.) Fakticky neexistuje žádný důkaz, že by se mužská onanie projevovala nějakým tělesným příznakem. Ani u návykové masturbace žen není prokázáno, že by zanechávala trvalé stopy ve zvětšení vulvy a svráštění stydkých pysků, jak se kdysi ojedinele konstatovalo. Zákaz dětské onanie platí i na ostrově Manus sev. od Nové Guineje, ale i zde děti onanují v tajnosti, přestože se u nich projevuje přitom silný pocit studu, ještě výrazněji než případně u našich dětí. Podobná situace v sexuální aktivitě dětí je na středoamerickém ostrově Haiti.

Velká míra sexuální volnosti, a to především v uskutečňování *pohlavního styku*, se v mnohých skupinách povoluje pouze těm příslušníkům, kteří jsou považováni za dospělé, kteří už mají za sebou pubertální zasvěcovací ceremonie. To platí nejen na Haiti, ale též u Ašantů, u kmene Sirionó, u Čukčů i jinde. Ašanti jsou přesvědčeni,

že sexuální styk s děvčetem, jež dosud nebylo zasvěceno, je pro celé společenství natolik škodlivý, že musí být potrestán jako nejtěžší zločin — smrtí obou partnerů. Souložit se zde nesmí ještě ani v postpubertě, ale na platnosti tohoto zákazu se už netrvá s takovou důsledností a přísností. U Sirionó se dívkám povoluje styk až po dosažení věku, kdy se u nich objevují měsíčky. Sibiřští Čukčové se domnívají, že první menstruací začíná pro děvče období sexuálních kontaktů, které možno promiskuitně udržovat až do svatby, zato se však striktně drží zásady, že pohlavní styk děvčeti škodí, jestliže nemá plně vyvinuto poprsí a jestliže ještě nemenstruuje.

Hranice povolené sexuální aktivity se tedy obecně vytyčují velmi volně, ale vždy podle tělesných a zejména sekundárních pohlavních znaků, jež se v té či oné skupině považují za známky dospělosti a jež jsou i důvodem k zahájení zasvěcovacích ceremonií. Omezení pohlavních styků před tímto obdobím se přísněji než u chlapců střeží a dodržuje u děvčat — ale jak řečeno, jen do manifestace prvních známek dospívání, protože pak je situace jiná. Většinou pak právě dívky mohou užívat plné sexuální svobody, i když — alespoň podle našich měřítek — nejsou sociálně ani biologicky plně dospělé a natolik připravené, aby již převzaly pohlavní funkce ženy. Někde tráví děvčata již po svých prvních měsíčkách noci se svými vybranými sexuálními partnery (u assamského kmene Ao-Naga v Asii dostávají k tomu účelu například zvláštní ložnice). Jinde se zase zcela bez ostychu pohlavně stýkají s muži mezi ostatními dospělými (např. na Středních Karolinách). Že u nich jen zřídka dochází k otěhotnění, to je třeba přičíst dvěma okolnostem, jejichž význam zatím nebylo možno přesně určit; v některých případech se zdá být rozhodující, že se zachovávají určitá pravidla anti-koncepce, v jiných případech to však lze přičíst asi jen sterilitě mladistvých.

Striktní nařízení o pohlavních stycích platí samozřejmě, i když v menší míře, také pro hochy. Např. u afrického kmene Džagga může mladík souložit teprve tehdy, je-li obřezán a řádně uveden do stavu dospělých. Pokud ho členové kmene nachytají při koitu již dříve, stihne ho krutý osud — zároveň s jeho partnerkou ho narazí na kůl, který se s oběma pak zatluče do země pro výstrahu

ostatním. U tohoto kmene je zvykem, že každý mladík smí mít nejprve styk s nějakou neplodnou ženou a teprve potom se může ohlížet po skutečné partnerce. U kmene Jivaro v Equadoru se zase především přísně dbá na ochranu před nežádoucím a předčasným oplodněním. Chlapci se rovněž sice smí sexuálně stýkat s děvčaty už po pubertálních zasvěcovacích obřadech, ale i pak, pokud ještě nejsou v manželství, mohou s dívkou souložit jen mezi stehna anebo provádět koitus interruptus, nebo si dívka do vagíny musí zavést malý polštářek k zabránění početí.

Jak jsme však řekli, žádné zneuctění a žádný trest proti překročení těchto zákazů a nařízení se nezdá natolik efektivní, aby mladým lidem mohl v předčasné sexuální aktivitě zabránit. U obyvatel Gilbertových ostrovů v Oceánii se například dívčině předmanželské poctivosti přikládá velká cena a jakmile se rozhlásí, že byla dívka svedena a zjistí se, kým byla svedena, jsou oba partneři zabiti. Nicméně existují mnohá svědectví, že zákaz sexuální činnosti včetně pohlavních styků se neustále překračuje a není dodržován ani dětmi. Možnostem předmanželských styků zdařile předcházejí pouze ty způsoby, které je již apriorně vylučují — tím, že je prostě zruší. Takový způsob objevil např. kmen jihoamerických Indiánů Wapishana, kde se sám koitus vysvětluje jako akt uzavření manželství, čímž se jednak odstraňuje možnost, že by dva lidé měli spolu styk bez toho, že by se vzali, a jednak se tu též automaticky odstraňuje problém svobodných matek. V různých skupinách má důkaz o pohlavní poctivosti a intaktnosti podat vždy neporušená panenská blána čili hymen. Někdy se ovšem hymen po první souloži nepoškodí a někdy zase naopak dojde ke krvácení nebo poškození blány i při jiných příležitostech, takže povrchní prohlídka není vůbec směrodatná, ale to tu nerozhoduje. Důležité je zjištění faktického stavu a nikoliv pravé příčiny poškození hymenu. Asijské Kurdové mají například ve zvyku prohlížet manželské lože po svatební noci (což je zvyk, který dlouho přetrvával i na evropském venkově), a když je prostěradlo zakrvácené, je všechno v pořádku: nevěsta byla pannou a zakrvácené prostěradlo je pak na její počest neseno na tyči přes celou osadu. Jestliže však ženich nezjistí na prostěradle krev, musí se děvče s hanbou vrátit ke svým

rodičům a v mnohých případech to pro ně znamená ještě další zneuctění. U australského kmene Yungarů jsou dívky týden před svatbou „deflorovány“ dvěma staršími ženami. Jakmile však tato operace nepřinese žádný „důkaz“ poctivosti, jsou nad dívkami vyřčeny tvrdé tresty — hladovka, zmrzačení, muka na skřipci, ba dokonce i smrt.

Člověk je odjakživa neposlušný vůči institucím, a je už od dětství neposlušný i vůči sexuálním kodexům. A tak se pohlavní „čistoty“ a intaktnosti dociluje v různých skupinách především izolací a oddělením obou pohlaví. V indiánském kmeni Hopi se od svých 10 let dívky drží odděleně od chlapců, musí zůstat ve zvláštním přístřešku a při každé vycházce jsou provázeny starší ženou, která je hlídá. Pro mladíky žádná taková nařízení neexistují, ve většině případů se totiž i tady klade větší důraz na „čistotu“ a hlídání děvčat. Ta potom ovšem také sama při případném neuposlechnutí skupinového tabu nesou těžké následky. U Hopi se děvčeti připisuje vina i za případné předmanželské těhotenství. Je-li svobodná dívka těhotná, její někdejší přítelkyně ji nadále ignorují a její rodina jí spílá, zatímco v chování milence se nevidí nic nesprávného, není nucen si dívku vzít a dokonce se to od něho ani neočekává. Podobné poměry se zjistily u Papuánců na Nové Guineji. Není však třeba chodit tak daleko — podobné poměry jsou dodnes terčem kritiky v patriarchální části Itálie, zejména na Sicílii. Naproti tomu je vina zase na některých místech přikládána výlučně chlapci, např. u novoguinejského kmene Keraki nebo u Weddů na Ceylonu, kde stačí, aby se muž s neprovdaným děvčetem jen bavil, a může pak být příbuznými děvčete dokonce i zabit.

Sexuální restrikce zasahují v některých skupinách tak daleko, že si děti nesmí předčasně osvojovat žádné *vědomosti o sexualitě*. Obvykle se tomu zabraňuje veřejným „zaklínáním“. Sexuální osvěta je zde striktně načasována až do období zasvěcovacích obřadů. Do své dospělosti nesmí být děti ani svědky narození zvířat. Porod a zrození se jim vysvětluje pohádkově a magicky, říká se jim, že malé děti přicházejí z lesa, že je nosí čáp (jak je tomu i u nás) apod. Lze tedy konstatovat, že zároveň se somatosexuálními projevy je i termín, kdy u různých skupin začíná vlastní psychosexuální vývoj, v lidské

společnosti velmi široce rozptýlen mezi dva krajní póly. Jak jsme si řekli, například na Velikonočním ostrově napodobují děti sexuální chování dospělých už ve svých 6 letech, a naopak zase existují skupiny, v nichž se děti podle pohlaví izolují už od svých 4 nebo 5 let ve zvláštních „domovech“, kde se až do své dospělosti vůbec nedostanou chlapci k děvčatům a děvčata k chlapcům a kde také nemohou pozorovat a napodobovat žádné sexuální praktiky dospělých. Do doby své zralosti žijí v naprosté nevědomosti o sexuálních záležitostech.

Tuto značně diferencovanou situaci v psychosexuálním vývinu dětí si nyní pro zajímavost srovnáme s poměry z našeho kulturního okruhu, se situací v naší civilizaci. Například tedy ve Švédsku — v zemi platicí za pravlast dnešní „sexuální revoluce“ a známé svou systematickou sexuální výchovou — se empiricky zjišťovalo, kdy se u chlapců a u děvčat probouzí vědomí specifiky pohlavní role obou pohlaví (H. LINDEROTH a B. BRUNDBERG podle B. LINNÉROVÉ, 1967). Průměrný věk, v němž se děti dovídají o mužské roli při plození, je 8,4 roku. Znalosti o menstruaci mělo před příchodem menstruace 79% dívek, přičemž průměrný příchod první periody byl u nich ve 12,75 letech. Jako zdroje informací zde byly uváděny:

Tabulka 5

Zdroje informací o sexualitě (Švédsko)

	U chlapců %	U děvčat %
Kamarádi a kamarádky	65	49
Od matky	21	44
Škola	15	17
Od otce	16	13
Poučení z knih	4	5

Podle našich zkušeností, jež jsme v letech 1963—64 získali dotazníkovým šetřením náhodně vybraného vzorku 605 dětí pražské populace, vypadá situace s pohlavní osvětou takto:

Tabulka 6
Zdroje informací o sexualitě (ČSSR)

	U chlapců (N = 306) %	U děvčat (N = 300) %
Kamarádi a kamarádky	40	37
Rodiče	6	23
Škola	8	14
Poučení z knih	21	11
(nepoučení)	25	15

Podle některých novějších a speciálně zaměřených výzkumů se zdá, že úspěch, s jakým se navazují sexuální kontakty, a uspokojivé realizace sexuálního chování i prožitků v dospělosti jsou přímo úměrné kvalitě sexuální osvěty a pohlavní výchovy v dětství a mládí. Závěrem této kapitoly je proto třeba pojednat také o významu sexuální aktivity v dětství a v mládí, tedy o problému naznačeném již v pojednání o sexuálních hrách zvířecích mláďat, ovšem o problému polemicky vyhoceném, kdykoliv hovoříme o sexualitě lidí.

Význam sexuality v dětství a mládí

V celém problému lze ovšem zprvu přesunout jeho obě proměnné veličiny — nikoliv tedy „význam sexuality v dětství“, nýbrž *význam dětství pro sexualitu* — a pak je patrné, že zatímco v prvním případě se neubráníme názorovým polemikám, protože tu existuje nejedna nedořešená a nevysvětlená otázka, tento druhý přístup se bude pro naše účely jevit jako velmi produktivní. Jde o to, nalézt v dětství člověka okamžiky a místa, jež mají co činit s jeho pozdější sexualitou a jež — jaksi dopředu — ovlivňují jeho pozdější sexuální chování i erotické prožitky, pokud totiž vůbec takové momenty a místa v dětství existují.

Že zcela jistě existují, o tom se snažily přesvědčit zejména psychoanalytické výklady. SIGMUND FREUD (1905 a 1917) věnoval teoriím raných sexuálních zážitků velkou pozornost, neboť „psychoanalytické šetření je... nuceno zabývat se také sexuálním životem

dítěte tím, že vzpomínky a nápady pravidelně sahají u analýzy příznaků až do raných dětských let“. Analyzoval „infantilní sexuální bádání“, které „počíná velmi brzy, někdy před třetím rokem“ a projevuje se v různých fázích *pregenitální sexuální organizace* (ve fázi orální a anální), přičemž poukázal jednak na zájem dítěte obracející se velmi záhy k problému, odkud pocházejí děti, jednak na zvědavost upínající se bezprostředně k vlastnímu pohlaví, příp. k rozdílům mezi ním a pohlavím komplementárním. „Jestliže... chlapeček u malé sestřičky nebo družky objeví pochvu, snaží se nejprve popřít svědectví svých smyslů, neboť si nedovede představit lidskou bytost jemu podobnou bez této části, která má pro něho takovou cenu. Později se zalekne této možnosti, kterou zjistil, a případné dřívější výhrůžky pro příliš intenzivní zabývání s jejím malým údem účinkují dodatečně. Dostává se, do područí kastrálního komplexu, jehož tvorbě případně značný podíl *na utváření jeho charakteru, zůstane-li zdrav* (podtrženo námi — IP. JP.), na jeho neurose, když onemocní, a na jeho odporu, dostane-li se do analytické léčby.“

Osobnost člověka se tedy utváří ranými sexuálními zážitky, ale proč se to děje a jakým způsobem, to se i psychoanalýza snažila řešit spíše případ od případu, aniž vytvářela obecnou typologii. To totiž záleží na mnoha dalších a konkrétních okolnostech, velmi diferencovaných podle konkrétního obsahu zážitků, ale i podle tzv. rodinné struktury a dynamiky mezilidských vztahů, jejichž význam sem vnesly novější, tzv. neoanalytické směry. Přesto však vedle principu reality je podle všech směrů hlubinné psychologie pro utváření lidské individuality rozhodující i „princip slasti“, a ten je podle FREUDA i jeho ortodoxních žáků velmi podstatně rozvinut již v dětství. V dětství se skrývají též počátky toho, co je jako etiopatogeneze sexuálních deviací a poruch v popředí ryze lékařského zájmu: „Co jsme přitom objevili, bylo bod za bodem potvrzeno bezprostředním pozorováním dětí. A z toho vyplynulo, že všechny perversní sklony mají kořeny v dětství, že děti k nim mají veškeré vlohy a provádějí je v rozměrech, které odpovídají jejich nedospělosti, krátce, že perversní sexualita není leč zvětšenou, v jednotlivá hnutí rozloženou sexualitou infantilní“ (FREUD, 1917). Z této poznámky se bezpochyby inspirovala další rozsáhlá psychoanalytická literatura zabývající se sexuální

patologií (W. STEKEL, 1922, H. ELLIS, 1932, H. DEUTSCHOVÁ, 1965 amnj.), v níž stále přetrvávají pokusy o nozologické třídění a typologii neuróz.

Nás ovšem bude především zajímat ta stránka freudovských názorů, která vyplývá z teorie o tzv. *libidinózním obsazení objektu* uskutečňujícím se v dětství. Přestože „nalézání objektu je velmi komplikované“, jak se píše i v Úvodu do psychoanalýzy (1917), „nalezený objekt... je téměř vždycky... totožný s prvním objektem orálního pudu. A tento objekt byl nalezen opřením. Není jím mateřský prs, ale matka. Nazýváme matku prvním objektem lásky. Mluvíme totiž o lásce, když posunujeme do popředí stránku sexuálního snažení a pomíjíme nebo chceme na okamžik zapomenout tělesné nebo ‚smyslové‘ pudové požadavky, které tvoří jeho podklad. V době, kdy se matka stává objektem lásky, započala již u dítěte psychická práce potlačení, která jeho vědění zbavuje znalosti části jeho sexuálních cílů. Na tuto volbu matky za objekt lásky navazuje pak všechno, co... (je známo) ... pod názvem ‚oidipovského komplexu‘“.

Když jsme se zmiňovali o symbolické podobě „sexuality před branami“, měli jsme na mysli zároveň i mechanismus tohoto potlačení a jeho důsledky. Rané dětské projevy se také realizují v symbolické formě. Ale rané dětské zážitky se prosazují i v činnostech, jež — řekněme jako politická aktivita či umělecká tvorba — sexualitu jen přeskupují čili *sublimují*, ale v podstatě pramení ze stejného pudového základu. Tak to psychoanalýza chápe a tak tuto sexuální sublimaci vidí, zároveň přispívajíc k tomuto výkladu zajímavými, i když v mnoha ohledech spornými kazuistikami. Např. byl učiněn pokus o „psychoanalýzu hitlerismu“ (G. M. GILBERT, 1951); Hitlerovi se tu přisuzuje „paranoický oidipovský komplex“, a tak kdyby nebylo jeho „fixace na matku a nenávisti k otci“, neměl by prý ani nacismus tu podobu, v níž se jevil. Sám tvůrce psychoanalýzy podal z těchto pozic snad ještě originálnější i fantastičtější výklad, jestliže podle něho malířství Leonarda da Vinci nese „charakteristické rysy, jež vznikly z anální erotiky“ a je provázeno, ne-li inspirováno vzpomínkou z dětství na symbolický sen „o supu“. Záhadný úsměv Mony Lisy je v této interpretaci

úsměvem matky, k níž měl renesanční umělec — prý jako homo-
sexuál — ambivalentní vztah, jestliže se u něho objevovala „fixace
na vzpomínkový obraz matky“ a zároveň jistý odstup od ní.
V ontogenetické hloubce dětského sexuálního zážitku jsou hledány
kořeny Leonardovy tvorby, a tak tedy: obrazem Mony Lisy umělec
„slaví triumf za pomoci svých pradávných erotických podnětů, že
může ještě jednou překonat ve svém umění poruchu“ (FREUD,
1933).

Analyzována byla i literární tvorba E. A. Poea, „fixovaného na
matku“, takže se v jeho hrůzostrašných povídkách zrcadlí jen
okolnosti matčiny smrti (M. BONAPARTEOVÁ, 1949) apod.

Aniž se pouštěly do podobných interpretací, zkoumaly vliv ra-
ného zážitku na pozdější sexualitu další biologické a psychologické
školy, zejména v USA. Vychází se v nich sice z evidentního faktu, že
sexuální vývoj jedince je připisován jednomu či druhému pohlaví
již na základě zevního genitálu, navíc se tu však zjišťují ještě další
vývojové okolnosti, a to z aspektu psychosexuální orientace. Jak
v úzkém rodinném prostředí, tak i v širším sociálním okolí bývá
k jedinci přistupováno jako k chlapečkovi nebo k holčičce, a tímto
přístupem — tedy v souhlase s procesem zvaným *sex-typing*, při němž
se prvky chování typické pro jedno nebo druhé pohlaví vytvářejí
až během života — se formuje i tzv. *gender-role*, mužskost či ženskost.
V žádném případě nejsou tedy mužskost ani ženskost jenom auto-
matickým důsledkem toho, že člověk je od narození vybaven mužským
či ženským pohlavním ústrojím. Prokázalo se četnými výzkumy, že
obdobím pro tuto gender-rolu rozhodujícím je věk mezi 2. až 3. rokem
života, který vlastně jako podstatný pro psychosexuální orientaci určil
už FREUD na základě pouhého pozorování (viz náš citát na str. 75,
vztahující se k „infantilnímu sexuálnímu bádání“). Americký psycho-
log R. R. SEARS (1961) například studiem malých dětí doložil, že
již mezi tříletými chlapci a děvčaty existují výrazné rozdíly v agresiv-
nitě, a to jak v množství agresivních činů, tak i v typech agrese, což je
rezultát, který se pak v sexuologické klinice dospělých promítá ve
zjištěních, že sexuální delikty násilnického typu jsou shledávány
téměř jen u mužů a nepozorují se u žen (P. H. GEBHARD a kol.,
1965). Po třetím roce lidského života je už *sex-typing* prakticky

ukončen a je tedy jen velmi nesnadné později u individua gender-rolí měnit a ovlivňovat.

Zajímavé světlo na otázku raného sexuálního vývoje vrhnul i komparativní přístup — jednak už pro samotný fakt, že se zvířetem se z technických důvodů snáze experimentuje než s člověkem, a též proto, že studium subhumánních živočichů je metodicky méně obtížné, jelikož u člověka je studovaný jev příliš složité povahy a interferují v něm i jiné psychologické jevy. Autoritou v této oblasti je rakouský vědec KONRAD LORENZ, který také stanovil, že se získáním kladné sexuální vazby na určitý objekt (čili s *apetencí*) souvisí tzv. *impregnace*, což jako specifická forma procesu učení bylo pozorováno například u některých ptáků. Sexuálním objektem u těchto infrahumánních živočichů se i pro období jejich dospělosti stává vždy jedinec, s nímž se subjekt v souvislosti s krmením setká ve svém mládí, v období pro tuto formu učení tedy nejcitlivějším. U jednotlivých druhů může být toto období různé, může trvat několik dnů nebo jen několik hodin, a také objekt, k němuž se upíná *impregnace*, může být různý. Za normálních okolností krmí mládě vždy rodiče, kteří jsou většinou také představiteli druhové sexuální apetence, tj. apetence přiměřené, ale byly pozorovány i případy, že se tato sexuální vazba přenesla i na jiný živočišný druh, jehož zástupce musel ovšem vykazovat ve svém chování alespoň nějaké dílčí podněty, aby se *impregnace* uskutečnila. Tak je například známo, krmí-li člověk havrany nebo ptáky-dravce v období citlivém pro *impregnaci*, že se stává v jejich dospělosti objektem sexuální apetence on sám, anebo jím může být i jiný představitel druhu člověk. V procesu *impregnace* jsou ovšem přítomny bezpochyby i momenty instinktivní. Jestliže se krmení ptačího mláděte zúčastňují oba jeho rodiče a mládě v dospělosti vyhledává sexuální objekt pouze komplementárního pohlaví, tedy pohlaví přiměřeného, svědčí sám tento fakt pro důležitou roli vrozené složky, svědčí pro vrozenou determinovanost určitého pohlaví. Tím se též poněkud komplikuje případný psychoanalytický výklad, spočívající na „libidinózním obsazení objektu“, jež se děje výhradně cestou vypěstované dětské fixace. Nicméně jsou známy pokusy přenášet jev *impregnace* zjišťovaný u infrahumánních živočichů, jak jsme jej právě popsali (podle LORENZE, 1935, 1951),

do okruhu lidské sexuality, a to zejména při vysvětlování její *fetišistické podoby* (K. LEONHARD, 1965). Že se například muž sexuálně upíná k předmětu či jednotlivému orgánu své partnerky více než k celé její bytosti, je rovněž formováno už v dětství a objevuje se to prý u lidí, kteří si udrželi atavistickou schopnost impregnace. Objekt zprostředkující v pubertě první výrazný sexuální zážitek stává se sexuálním objektem. Jemu patří v sexuálním chování veškerá apetence, zatímco podněty vzrušení, jež pro muže obvykle zprostředkovává ženské tělo, zůstávají neúčinné. Spodní prádlo se tak stává fetišem proto, že pohled na neúplně oblečená děvčata či ženy vyvolává u pubertálních chlapců často i první pohlavní vzrušení, které si uvědomují. A protože k impregnaci dochází pohledem, je prý u fetišistů vždy zvýrazněna optická dráždivost. Zčásti by mohl být na základě mechanismu impregnace osvětlen i úkaz velmi praktický a každodenní, projevující se tím, že některý jedinec přiznává sexuální apetenci jen k určitému typu, že nosí v sobě zcela podvědomě „obraz ideálního partnera“ (C. G. JUNG), ale to je problém, který vzhledem k celému komplexu volby a výběru sexuálního partnera nutno odkázat na pojednání pozdější.

Zůstaneme-li zatím ještě u zoologického materiálu a navážeme-li na to, že v sexuálních hrách zvířecích mláďat se spatřuje trénink pro budoucí sexuální aktivitu dospělých zvířat, vynořuje se otázka, již lze sice modelově použít i při zkoumání sexuality člověka, nikdy ovšem ne tak „přiměřeným“ způsobem jako při rezultátech z pozorování subhumánních druhů.

Je předčasné cvičení přípravou pro dobré sexuální přizpůsobení ve věku dospělosti? Musí se každé zvíře učit, jak se má chovat při námluvách a páření? Tyto otázky lze podle druhu a pohlaví zvířete zodpovědět — jak se ukáže — zcela různě. U živočišných druhů, jež stojí ve vývojovém žebříčku pod primáty, je tato záležitost celkem jasná. Před pubertou žádnou formu sexuálního kontaktu nenacvičují, s příchodem říje jsou však obě pohlaví těchto druhů přesto schopná se normálně pářit. U savců s výjimkou primátů a samozřejmě i u živočichů ještě nižších není tedy pro zdar koitu nezbytné nějaké „nacvičování“. Jestliže se například psi, kočky, krysy a morčata před svou pubertou z experimentálních důvodů

drží v izolaci, bez kontaktu s jinými zvířaty svého druhu, jestliže jim tedy nebylo umožněno provozování žádných sexuálních her, nic to nemění na skutečnosti, že v době své pohlavní zralosti, jakmile byli připuštěni ke svým sexuálním partnerům, uskutečnili pohlavní styk s naprostým úspěchem i s následky oplodnění. Jiná je však situace u opic, jež patří mezi primáty. A především to platí pro samce těchto primátů. U nich je páření vždy silně závislé na učení, protože za stejných podmínek, totiž při náhlém připuštění, nejsou nikdy schopni kopulovat ani se samicemi v říji. Nezkušený šimpanzí samec sice může být sexuálně vzrušen a může se o koitus pokoušet, ale de facto není schopen svou sexuální roli provést do konce. Při zavádění penisu je vždycky tak nešikovný, že se páření nikdy plně neuskuteční. Pro šimpanzí samce je tedy zřejmě bezpodmínečně nutné, aby si celé měsíce (či dokonce i léta) sexuální akt nacvičovali a aby k nejvyšší schopnosti při kopulačním výkonu nasbírali potřebné heterosexuální zkušenosti. Takové nedostatky v sexuálním chování se však nezjistily u samic šimpanzů — což se může zdát překvapující, nicméně je to vzhledem k anatomii pohlavních orgánů i k „technice“ kopulace dosti pochopitelné.

I nezkušená šimpanzí samice, pokud je k páření fyziologicky připravena, dokáže zkušeného samce vyprovokovat a sexuální kontakt nejen připouští, ale také na něj odpovídajícím způsobem reaguje. Navíc však — je-li pohromadě nezkušený párek už dospělých šimpanzů — neprovádí samice jen všechny nezbytné a typicky „ženské“ reakce, ale samci při provádění jeho role často i pomáhá. „Je-li pohlavně nezralá samice pohromadě se svými druhy obou pohlaví a stejného stáří, učí se s ostatními všemu, co potřebuje k správnému chování v situaci páření a co potřebuje k tomu, aby samcům dodala odvahy a aby je mohla navádět a podporovat podle pravidel páření. Samec proti tomu — a to se zdá velmi pozoruhodné —, pokud právě dosáhl pohlavní zralosti a dosud ještě nemá zkušeností, odmítá se zralou a k páření připravenou samicí kopulovat, chová se jako všichni nezralí samci, hravě a s údivem a rozpaky reaguje na to, jak se má s touto situací vyrovnat. Pokouší-li se o styk sám — bez pomoci samice — obvykle selhává... Z našich pozorování vyplývá, že role sexuálně disponovaného samce není převzata jako pouhý následek biologické zralosti. Podstatné dispozice k biologickému účelu sexuálního aktu tvoří spíše zkušenost a učení, jež jsou navíc ještě důležitější pro zdar sexuálního aktu. ... Patrně je třeba mnoha měsíců k tomu, aby se chování šimpanze při páření zdokonalilo natolik, že zkušenou samicí ukojí a dokonale naplní zároveň svou rozmnožovací roli“ (YERKES a ELDER, 1936).

Nejen antropoidi, ale i nižší opice se chovají tímto způsobem. Experimentovalo se například s opicemi druhu rhesus (H. F. HARLOW, 1965) a bylo dosaženo podobných výsledků. Některé opice tohoto druhu byly od narození po dobu dvou let naprosto izolovány v uzavřených klecích, jiné byly izolovány jen částečně a ze svých klecí mohly pozorovat a slyšet ostatní zástupce svého druhu. Když se však opice obou těchto skupin svedly dohromady, žádné zvíře se nedokázalo sexuálně chovat obvyklým způsobem. Žádný samec například nebyl schopen kohabituovat a všechny samice reagovaly zase na kohabitační pokusy i jiných zkušených samců agresivní obranou nebo úplně inadekvátními tělesnými postoji. U čtyř z 15 těchto experimentálních samic nakonec došlo přece jen k zabřeznutí, kopulace se však zdařila jen díky velké trpělivosti, vytrvalosti a motorické obratnosti starých a zkušených samců.

Na základě zoologického materiálu shromážděného z výzkumů sexuality zvířat lze dosud stanovit dvě obecná zjištění: 1. pro vyšší savce je individuální zkušenost a učení v sexuálních praktikách vždy důležitější než pro nižší savce, čehož dokladem jsou pozorování primátů na jedné straně a savců nižších než primáti na straně druhé, a 2. u primátů z řad lidoopů i opic je samec při uskutečňování sexuálního aktu mnohem více odkázán na individuální zkušenost a učení než samice.

Zoologický materiál dává tedy tušit, že individuální zkušenost může být pro sexuální chování v některých případech velmi důležitá. Jaký přínos má však osobní zkušenost a proces učení pro sexuální vztahy lidí, to není ještě dostatečně prověřeno. Za jistých podmínek skupinového života se člověk sexuálním praktikám učí již záhy, zatímco za jiných okolností se k takovým zkušenostem dospívá mnohdy až po uzavření manželství, v období plné pohlavní zralosti a nejvyšší reprodukce. Ukazuje se, že předčasné sexuální chování je u člověka v zásadě determinováno společensky, rozhodně více než biologicky. Na biologické determinanty se totiž často nebere ohled, alespoň ne v tom smyslu, jak my je jako faktory biologické dospělosti v našem prostředí chápeme. A přece nedochází k vážnému poškození biologického vývoje ani k vážným poruchám tělesného zdraví — anebo tedy o tom nemáme zatím dostatek

rozhodujících důkazů. Polemika o těchto otázkách se vede spíše vždy na úrovni morálky, i když často právě biologické zřetele podporují tu či onu stranu a zakládají argumentaci pro či proti.

Byla například vyslovena teorie, že určité životní období je nejvhodnější pro rozvinutí určité lidské činnosti, tj. i činnosti sexuální. Jestliže se takové období pro manifestaci sexuálního chování zmešká, pak sexuální funkce rozvíjené později nedosáhnou již nikdy takové potenciální dokonalosti. Soudí se rovněž, že kmeny, jež zahajují sexuální život už kolem puberty, a tedy dříve než je zvykem v naší civilizaci, zahajují jej v termínu vlastně příhodnějším, a proto prý nemívají příslušníci těchto skupin — a u nás je možno v tomto smyslu jmenovat i Cikány — zpravidla žádné obtíže ani v pozdějším sexuálním životě. Žádné biologické anomálie se v důsledku předčasné sexuální aktivity u lidí neshledaly. Spíše je možné — a to bývá námitka z druhé strany — ve smyslu DURKHEIMOVA pojetí hovořit o *sociální anomii* (představující význam i pro „nevázanost“), není-li dokonce argumentováno s tzv. extrémní morální povahy. Možno tedy snad spíše hovořit o škodách na sociálním blahu společnosti. Ale zase — jak namítnou ti první — je třeba rozlišovat, v čem sama společnost své blaho vidí, a dále je třeba mít v patrnosti, že se kritéria na sociální blaho i na případné sociální anomie v průběhu dějin radikálně mění. Jinak řečeno, co je dnes považováno za anomické a neprospěšné, může být prospěšné v budoucnosti, například jako jeden z výrazů lidské autonomie. Hned je tu ovšem další pochybnost: Co tomu řekne citový vývoj člověka? Je člověk v rané fázi své sexuality schopen provázet její kontakty láskou, která je teprve s to skutečně zabezpečit spokojenost v mezipohlavních komunikacích? A dále — jak se vyrovnat se sociálním problémem předčasných těhotenství? Nebo nakonec — jak účinněji čelit venerickým infekcím, jež se mezi mládeží tak často objevují, než střídmostí v předmanželských vztazích?

V daném stavu naší civilizace rozhodují především patrně všechny tyto *psychologické a sociální* důsledky předčasných sexuálních vztahů o jejich existující restrikci. Přitom ovšem nic nebrání tomu, aby se rozlišovalo — řekněme — mezi vlastní sexuální „praxí“ a sexuální osvětou (či pohlavní výchovou). V daném stavu naší společnosti je

toto rozlišení nutné přinejmenším v chronologii jejich uplatňování; *sexuální osvěta a pohlavní výchova může anebo by měla předcházet zmíněnou sexuální „praxi“*.

V klinické práci se jeden z nás setkal se zajímavým případem, bezpochyby dosti ojedinělým, nicméně názorně ilustrujícím právě uvedené téze o důležitosti sexuálního poučení. Šlo o vysokoškolsky vzdělaného, 35letého muže, který řadu let, než přišel do naší ordinace, uskutečňoval manželský sexuální styk zavedením penisu mezi ženina stehna, nebo nanejvýše jen mezi stydké pysky jejího genitálu. Jeho manželka byla i po několikaletém manželství stále panna. A protože mu k hlubšímu a plnému zavedení penisu bránila její panenská blána, domníval se, že povrchní pohlavní styk, který praktikoval, je normální. Oba manželé nebyli vůbec o pohlavních věcech před sňatkem ani po sňatku poučeni, ale byli v dětství vedeni velmi puritánsky. Dostavili se k nám na vyšetření, protože si přáli mít dítě; samozřejmě však toto přání za podmínek sexuálního styku, který uskutečňovali, nemohlo být realizováno. Proto byli oba manželé informováni o skutečných možnostech sexuálního života. Avšak manžela se ani po prováděné osvětě už nepodařilo převést na běžný způsob pohlavního styku, přestože u manželky byla panenská blána chirurgicky odstraněna. Zavádět penis dále do pochvy se mu prý protivilo a při několika pokusech o to mu vždy přestala erekce. Oba manželé tedy setrvali při původním koitálním stereotypu i za cenu, že jejich manželství zůstane bezdětné.

Mnohdy se v klinické praxi objevují případy neuvěřitelné, ba anekdotické. Je zřejmé, že „sexuální inteligence“ jednotlivcova nemusí nutně korespondovat s jeho obecnou inteligencí nebo se všeobecným jeho vzděláním, jak to dokládá právě uvedená kazuistika. Jiný případ tohoto druhu popisuje prof. J. HYNIE (1969): „Někdy překvapí, že i u lidí inteligentních nejsou představy o souloži nijak vyhraněny. Měl jsem účast na soudním procesu, kde šlo o neplatnost manželství z toho důvodu, že během tří let nedošlo nikdy k pohlavnímu spojení. Zjistil jsem, že pokusy o to se daly v takové poloze a za takových okolností, že nemohly mít žádný výsledek, a napsal jsem toto zjištění do posudku. Když jej advokát žalovaného přečetl, pozval si ho k sobě a s přítelem lékařem mu na pohovce ukazovali, v jaké poloze asi se má spojení dít. Klient se však smál, že to asi nemyslí doopravdy; nebyl ochoten jim to věřit, jak jsem se dodatečně dověděl. Ve svém psychosexuálním životě byl velmi zaostalý“.

Hypoteticky můžeme připustit, že v popsáných případech byli oba muži sexuálně spokojeni s tímto pseudokoitem, který praktikovali,

takže by se potřeba nějaké „sexuální inteligence“ mohla zdát zbytečná. Podle dnešní teze pohlavní osvěty sexualitě nepřísluší žádné „technicko-prováděcí“ normy, ale je pro ni vhodné všechno, co vede k oboustrannému uspokojení partnerů. Kdybychom ale v takovýchto premisách pokračovali, nedospěli bychom nikam než k obhajobě primitivního stavu, k jakési analogii erasmovské „chvály bláznovství“, jež má svůj význam možná v sociální situaci (za podmínek stresu apod.), ale nesrovnává se s tím, čemu říkáme kultura intimního života. A dále: *důraz je vždy nutno klást na oboustranné uspokojení*. K němu ve druhém případě vůbec nedocházelo a v prvním případě na nesprávně zavedený stereotyp manželé doplatili tím, že nemohli mít dítě, což rovněž vedlo k jejich nespokojenosti.

Vývojově-historický materiál a jeho antropologické a etnografické analýzy se velmi blíží domněnce, že formy lidského sexuálního chování nejsou nikdy determinovány jen dědičností, právě naopak se zdá být pravděpodobnější, že k dokonalosti sexuálních praktik a k úplnosti jejich prožitků dojdeme cestou „nácvičku“, procesem učení, který má pro toto chování zřejmě podstatnější význam než dědičnost. Lidé však zatím vyrůstají z dětství, v němž se jim brání nebo v němž mají přinejmenším podstatně omezenou možnost „vyzkoušet si“ a „nacvičit si“ sexuální praxi, a *iso facto* musí prodělávat tyto podstatné procesy učení až v dospělosti, pokud vůbec chtějí ze svých sexuálních vztahů získat optimální uspokojení. Jestliže se však obecně prokazuje, že není pozdě ještě ani v tomto období pohlavní zralosti, není tu také důvod tuto praxi měnit.

Je tu však jedna okolnost, jež za stávajících podmínek tlumí a často i zcela znemožňuje uspokojení ze sexuálních vztahů. Současně s tím, jak je člověk v dětství a raném mládí omezován v sexuální aktivitě, je také často „poučován“ o sexualitě jako o „nemravné a neslušné činnosti“, záhy je mu řečeno, že prohlížet si vlastní genitál je „ošklivé“, a ještě „ošklivější“ že je se s ním zabývat a dráždit ho, a snad „nejošklivější“ že je dotýkat se genitálu nějakého druhého člověka. Pokud taková „výchova“ trvá dlouho, je-li takto „pečováno“ o morálku člověka například až do jeho sňatku, je pochopitelné, že se potom člověk může z těchto postojů vymanit jen s velkými obtížemi a jen ztěží dokáže pak při

svatební noci náhle prakticky uskutečňovat, co je k předchozí „výchově“ v naprostém protikladu. Jestliže je správné zjištění sexuologů, že mnohé ze sexuálních obtíží pramení z *příliš pozdního setkání se sexualitou*, platí to dvojnásob o patogenní působnosti především takových setkání, jimž předcházela puritánská výchova, protože taková setkání musí být nutně konfliktní a traumatická. Když si člověk vezme podstatně k srdci, čemu se původně učil a k čemu byl kdysi veden, potřebuje dlouhý čas, než si tyto poučky zase odreaguje, a není ani jisté, zda to vůbec někdy dokáže.

Za „předčasnou“ nelze tedy označovat dětskou sexuální osvětu anebo ranou a dobře vedenou pohlavní výchovu. Toto zjištění nevyvěrá jen z naší klinické zkušenosti a z našich pozorování, ale je výsledkem mnoha dalších šetření a výzkumů. I nejjednodušší způsob sexuální osvěty znamená pro inteligentní jedince vždy jistou pomoc při řešení jejich sexuálního života — a pokud nelze význam sexuality v dětství a mládí zodpovědně stanovit v ohledu takřikajíc „praktickém“, jak jsme konstatovali už prve, rozhodně je ho třeba vidět na poli sexuální osvěty, v předpubertálním rozvíjení vědomostí o pohlavním životě.

Moderní sexuologie a sexuální psychologie soudí, že časná a včasná sexuální osvěta je dětem potřebná. Že ovšem sexuální osvěta v *každém* věku je lepší než osvěta žádná, je rovněž evidentní. Evidentně to totiž vyplývá z různých empirických šetření. Byly například stanoveny rozdíly v reakcích na sexualitu u dvou skupin vdaných žen. První skupinu tvořily ženy, jež byly před sňatkem prohlédnuty lékařem a poučeny o pohlavním styku, druhá skupina zahrnovala ženy, jež žádnou přípravu tohoto druhu nezískaly. Z 15 „poučených“ žen jich dvanáct uvedlo, že při manželském styku prožily orgasmus, zatímco z 35 „nepoučených“ žen mělo tento zážitek jen deset (R. L. DICKINSON, 1949). Mnohem větší vzorek zkoumala americká badatelka KATHERINA DAVISOVÁ (1929). Dotázala se 992 vdaných žen, zda jsou toho názoru, že „na sexuální stránku manželského života byly připraveny hlavně osvětou“, a zjistila dosti katastrofální stav. Jen méně než polovina žen odpověděla na otázku pozitivně, přičemž k tomuto pozitivnímu typu musely být počítány i odpovědi ve stylu „moje matka mi sdělila, co mohu asi tak očeká-

vat — že se budu muset podrobit požadavkům svého manžela, což byl v jejím vlastním životě velký kříž“, nebo sem dokonce byl zahrnut i jednoznačný despekt k manželské sexualitě, jako např. „již předem jsem věděla, že muži jsou v podstatě zvířata“ apod. Přece jenom však se kladný význam sexuální osvěty může rozpoznat z dalších odpovědí. Některé ženy si například byly vědomy toho, že jim jejich nevědomost o sexuálních vztazích „přišla draho“ nebo že příslušnou osvětou „si mohly ušetřit léta namáhavého přizpůsobování“. Obtíže v manželském soužití většinou přiznávaly ženy, jež nevěděly „nic o sexuálních pocitech“ (tzn. o orgasmu). Ze skupiny, pokládající svou předmanželskou přípravu za dostatečnou, podstatně větší procento shledávalo zcela příznačně své manželství za poměrně šťastné, naproti tomu ženy, jejichž osvěta se dala označit jen za nedostačující, vyjadřovaly spíše mínění, že jejich manželství je nešťastné. Podobné relace mezi předmanželskou osvětou a pozdějším manželským sexuálním standardem nacházíme i v naší populaci. Rovněž u našich klientů a zejména klientek se prokazuje zřejmá závislost mezi příliš puritánskou výchovou („rodiče mě vedli k tomu, že jsou všechny pohlavní věci ohavné a neslušné“) a zábrany v sexuálním prožívání. A nejenom špatná výchova, také naprostá absence sexuálních poučení se u našich pacientek projevuje nepříznivě, a pokud se někdy v dětství spojila s traumatickým sexuálním zážitkem („viděla jsem dosti často, jak mí rodiče ‚to‘ dělají“), vede později k sexuálním poruchám.

Problémy, jimiž se zabývá tzv. *matrimoniologie* studující manželské vztahy, se velmi často odvozují právě od problémů sexuálních. V žádném případě však z této zkušenosti matrimoniologů nelze činit závěr, že manželské štěstí či úspěch v partnerských vztazích spočívá výhradně na sexuálních faktorech. Manželství zase naopak může být nešťastné, i když v něm oba partneři dosahují sexuálního uspokojení, protože je svazkem, který sexuální vztahy — jak známo — daleko ještě přesahuje. Přece jen však s přihlédnutím k našemu tématu (a vlastně i úvodem k pozdější kapitole o sexuálním partnerství) lze ze všech uvedených faktů shrnout a zobecnit dvě základní devizy. Že totiž *sexuální přizpůsobení evidentně zvyšuje pravděpodobnost manželské spokojenosti*, a také — že *nedostatky pohlavní výchovy a sexuální*

osvěty v dětství a mládí omezují pravděpodobnost takového sexuálního působení. Jako třetí zjištění by z materiálu shromážděného v této kapitole případně mohlo vyplývat, že skupiny, jež připouštějí ve větším rozsahu sexuální hry v dětství, zvyšují tím vždy i výhledy na uspokojivé sexuální vztahy v dospělosti. Toto zjištění však nelze za současného stavu našich vlastních poznatků formulovat jinak než diskusně, jak jsme to také — vedeni objektivní snahou — učinili.

Formy a typy sexuálního chování

Jestliže se dnes soudí, že biologická evoluce přesáhla sama sebe, když vytvořila člověka a „transcendovala“ v evoluci lidskou, předpokládá to základní mutaci — rozhodující přesah z říše nutnosti do říše svobody. I hominizace čili polidšťování sexuality se děje za plného člověkovy vědomí a s přispěním jeho vůle. Ale proměna animality v lidskost *se děje*, což znamená, že přechod není tak náhlý, zejména když na sexualitu nahlédneme z hlediska fyziologie. Nejen antropobiologický, ale i neodarwinistický názor zde sice spatřuje jistý předěl oddělující dvě kvalitativně odlišné úrovně (přírodu od „druhé přírody“, nebo též z hlediska jiné koncepce, „biosféru“ od „noosféry“) — nicméně: už proto, že jde o živoucí „přírodní“ bytosti, jež si tuto svou podstatnou vlastnost životní „přírodní určenosti“ sexuálním pářením sami umožňují a poskytují, nelze naráz oddělit subhumánní od humánního, člověka od zvířete. Například tedy i metodologicky, jak jsme již také konstatovali, se v oblasti sexuality ukazuje být komparativní přístup velmi plodný.*) Přinejmenším nutno přihlížet k tomu, že člověk jakožto druh *Homo sapiens* je fylogeneticky někam zařazen — a kam je zařazen, to víme: do řádu Primates, k němuž

*) Tímto komparativním způsobem je koncipována též kniha *Patterns of Sexual Behavior*, jež mimo jiné zpracovává i rozsáhlý zoologický materiál, především sexuální chování primátů, srovnávané zde se sexualitou nejvyššího primáta, tj. člověka. Její američtí autoři, antropolog C. S. FORD a zoopsycholog F. A. BEACH, jsou světovými autoritami v otázkách sexuality a i pro nás tvoří jejich práce jeden ze základních bibliografických pramenů. — Ale už pouhá empirie, při níž běžný pozorovatel porovnává sexuální chování zvířat, žijících v jeho okolí, se sexualitou lidí, kterou uskutečňuje i sám, poskytuje určitý přehled o příbuznostech i odlišnostech tohoto chování.

patří i poloopice, opice a antropoidi. Tito poslední se i v mnoha sexuálních ohledech vymykají všem níže stojícím savcům a zároveň svým sexuálním chováním se mnohdy až překvapujícím způsobem blíží nejvyššímu druhu svého řádu, tedy člověku. Rovněž v sexuálním ohledu je člověk pokládán jen za „nahou opici“... (Autor tohoto pojetí, DESMOND MORRIS, ovšem své zobecnění často simplifikuje; jde např. i o přehlédnutí vyskytujících se sexuálních rozdílů mezi člověkem a opicí, anebo zase, jak dále uvedeno, zanedbává podobnosti.)

Sledujeme-li menší či větší rozdílnosti mezi jednotlivými živočišnými druhy z aspektu sexuálního chování, dojdeme nezbytně k vývojově-historickým proměnám i ve fyziologických a biologických základech sexuálního života. Ani *fylogenezi sexuality* nelze definovat jinak než jako přiměřenou a odpovídající jiným fylogenetickým procesům. Všeobecně tu platí: čím větší je vzdálenost ve vývojové řadě mezi infrahumánními druhy navzájem, i mezi nimi a člověkem, tím větší jsou i rozdíly v jejich sexuálním aktu.

Ovšem to, jak se živočich sexuálně projevuje (právě jako *živočich* se všemi implikacemi toho významu, a jak je pro tento mechanismus uzpůsoben, závisí mimo jiné na anatomickém uspořádání pohlavních orgánů a na „*anatomii samotného sexuálního aktu*“. Nás teď zajímá především právě tento problém.

Dalším okruhem problémů, s kterým se zde chceme vyrovnat, jsou *rozdíly mezi mužem a ženou* (a samcem a samicí na subhumánní úrovni), což jsou rozdíly dané jednak fyziologicko-konstitučně a jednak i sociálně-kulturně. Z nich potom vyplývají difference psychologické a tím i rozdílná psychosexuální orientace u muže a ženy. Výlučně k člověku — a tedy k formám lidského sexuálního chování — je konečně zaměřen třetí okruh problémů. Protože lidskou sexualitu chápeme poněkud širě než jako pouhý systém instinktů a reflexů, jež tvoří jisté způsoby chování, nelze se vyhnout ani dalším podmínkám — mezi nimi např. tomu, čemu se říká „erotická atmosféra“. Ta je navozována smyslovými stimulacemi i vnějšími okolnostmi (místo, roční a denní doba, nahota či oblečení apod.), jež naplňují *sexuální prožitek*. Komparativního přístupu se zde používá výhradně jen k meziskupinovému šetření za pomoci etnografického materiálu.

Vraťme se teď znovu k fylogenezi sexuality. Je známo, že fylogenetický vývoj zachoval často mechanismy, které vznikly v jiné době, v jiném prostředí nebo za jiných okolností u jiných druhů. Přitom se mnohdy ani nepokračovalo z toho, co už bylo vypracováno, co organismus už měl (J. CHARVÁT, 1969). Vytvářela se zde dokonce i regrese, protože se šlo vývojově zpět, přičemž zmizely i některé výhodné mechanismy. Málokde se však vývoj uchoval v tak přímé linii, bez zbytečných návratů a regresí, jako v mechanismech sexuální oblasti — snad i proto, že má sexualita biologicky takovou cenu a že je na ni závislá jedna z nejdůležitějších druhových biologických funkcí, tj. *rozmnožování*. Rozmnožování není sice se sexualitou dosud spojeno na nejnižší živočišné úrovni, u bičíkovců kmene Protozoa, jejichž sexuální mechanismy zajišťují spíše jen změnu fyziologického stavu, ale jiná třída tohoto kmene, nálevníci, vykazuje již sexuální konjugaci (tzv. gamontogamii, charakterizovanou dočasným spojením obou partnerů. Během něho dojde ke splynutí sexuálně diferencovaných mikronukleů, a tím i k dalšímu množení (V. NOVÁK a kol., 1969). Mořské hvězdice rozprostírají při rozmnožování na břehu své vnitřnosti, protože takový je mechanismus jejich sexuality. U hmyzu však vidíme už základní instinkt páření. Například u motýla je mechanismus tohoto páření vyvoláván specifickým pachem samičky a spočívá ve vířivém pohybu samečkových křídel i v pohybech jeho zadečku, jež způsobují vychlípení kopulačního ústrojí a jsou i jinak přizpůsobeny svému účelu, tj. oplodnění samičky. Evolucí se pak vyvinul penisoidní orgán — vidíme ho už u samců některých ryb. Sexuálním mechanismem je zde tření, při němž samec vypouští do vody mlíčí, jež se dostane buď k jikrám nakladeným ve vodě, nebo u některých druhů i do rodidel samice. Do vody vylučují spermata i samci mloků; ale u všech obojživelníků už tomu tak není — žabí sameček například vystřikuje sperma na právě kladená vejce. A konečně nejvyšší třída, savci, svou sexualitu uskutečňuje pohlavním spojením, penetrací, zavedením údu do pochvy. Na různých stupních fylogenetického vývoje jsou tedy patrné značné rozdíly v sexuálních mechanismech. Evoluce se i zde zajisté děje mutací, ale možno tu přitom sledovat jakousi vnitřní lineárnost, a bylo by asi důvodem k nedorozumění, kdybychom už nyní neřekli, že tato lineárnost cílí

k obecně účelnému a společnému projevu. Jako společný jmenovatel sexuality, pudově a instinktivně ji naplňující, přistupuje k ní totiž i známý teleologický princip: *účel zachování druhu*. I když často jen mizivé procento milostné aktivity vede k reprodukci, sexuální chování je v tomto smyslu účelové; proto ta jistá evoluční přímočarost. Ale sám projev rozmnožování je mnohdy poznamenán zcela regresívními prvky, mnohdy je zcela nadbytečný, entropický. Například u hmyzu či u ryb je rozmnožování provázeno nadměrným a nadbytečným výskytem oplodněných vajíček, která v obrovské většině hynou. Nedostatečná péče o potomstvo je tu nahrazována principem nadbytečnosti. Teprve vlastně až u krmivých ptáků začíná se rozmnožování integrovat s instinktem pečovatelským, a potom u savců — a specificky i u člověka — dosahuje nejvyšší úrovně. Ale i u člověka se regresívně vyskytuje podobná „entropie“: v mužském ejakulátu nanejvýš jen každá stomilióntá spermatozoa splní svou oplodňovací funkci, a to ještě počítáme, že by muž za této situace zplodil trojčata.

V sexuálně instinktivním schématu se tudíž ozývají ještě další instinkty, nerozlučně s ním spojené, protože zaměřené k cílům rozmnožování. Platí to však u všech druhů a v přírodě vůbec? Globálně lze odpovědět, že ano — nicméně v jistých výjimečných případech to platí jen za určitých podmínek. Sporné je např. spojení sexuality s rozmnožováním u živočichů ze samého počátku a potom ze samého konce vývojové řady. Nebo konkrétně řečeno, výjimku z právě řečené integrace dvou mechanismů tvoří na jedné straně patrně jednobuněční bičíkovci a na opačném pólu druh *Homo sapiens*. To je jistě velmi paradoxní, jestliže uvážíme, že sexualitu nemusí příroda nutně spojovat s rozmnožováním právě u druhů, jež jsou si biologicky nejvzdálenější a jež jsou fylogeneticky buď nejnižší, nebo nejvyšší. U člověka to ovšem nezáleží jen na přírodě, protože lidská „říše svobody“ tkví i v tom, že člověk taková omezení již překročil. V současnosti si rozhoduje už sám, zda svou sexualitu spojí s reprodukcí, či ne, neboť *sexualitu povýšil na samostatnou a smysluplnou činnost samu o sobě*, a to nedokáže žádný jiný živočich, žádný savec a žádný jiný primát.

Jak jsme již jednou obecně konstatovali, u savců se zpravidla pohlavní spojení uskutečňuje jen tehdy, je-li možné oplodnění. Pá-

ření a „námluvy“ většiny druhů této třídy jsou např. odvislé od jistého, hormonálně daného časového rytmu a velmi úzce se vážou na období říje. Naproti tomu u lidí, jelikož ti neznají dobu říje a jejich sexualita je trvale aktualizovaná a kortikálně stimulovaná, plní pohlavní vztahy navíc ještě další funkce rozmnožování. To je tedy jedna z mnoha zvláštností: specifčnost lidské sexuality tkví rovněž v tom, že jedině člověk — cílevědomě anebo v maximální míře — vyhledává sexuální objekt a ukájí se s ním rovněž pro slast samotnou, pro samostatný požitek. Co tu a tam sledujeme v projevech *masturbace* (onanie) u některých savců, z nich pak zejména u primátů, totiž že si třeba makak, čili opice druhu rhesus, nebo pavíán (ale i domácí zvířata, pes a kocour) někdy zcela spontánně dráždí vlastní pohlavní úd prackami či tlamou, protože si chtějí navodit orgasmus bez kopulace a tedy i bez instinktivního plnění rozmnožovací funkce, to je pro člověka zcela typické — nejenom však při masturbaci, ale i při souloži.

Člověk jako jediný tvor v přírodě dokáže z ní vytrhnout, přizpůsobit si a kontrolovat i onu základní formu sexuálního chování, jíž je *koitus*, protože sexuální pud oddělil od instinktu rozmnožovacího. Tato mutace vznikla sice až v lidské ontogenezi, v tomto smyslu je však současný člověk jako druh *Homo sapiens* výjimkou v celé fylogenezi. Hned pod ním — u dalších primátů — spatřujeme sexualitu podmíněnou zase jinak než u živočichů ještě nižších, a to přinejmenším v některých ohledech, třeba i v ohledech na vztahy kortikálně-hormonální.

Totíž i primáti nejbližší člověku, tedy lidoopi jako šimpanz, gorila, orangutan, gibbon a siamang, uskutečňují pohlavní styk i za podmínek, kdy je oplodnění úplně vyloučeno. I jejich „sexuální inteligence“ odsouvá do pozadí vliv hormonů.

Řekli jsme už, že šimpanzí samice se nabízejí samcům často i během neplodných úseků svého menstruačního cyklu, ale neřekli jsme ještě, že tím sledují též vypočítavé cíle. Svou nabídkou se například snaží odvrátit útok a násilí samce, kterého předtím něčím rozzuřily, nebo provozují něco na způsob prostituce, jestliže očekávají, že se s nimi samec odměnou za sexuální styk rozdělí o žrádlo (jak to popsal YERKES, 1939).

Od šimpanze a dalších antropoidů směrem dolů po vývojovém žebříčku jsou pravidla vymezená sexuálními styky stále strnulější a rigidnější, a tím i více fixovaná na rytmus plodných dnů u samic. K tomu, aby se chtěli pářit se samicemi a aby je obtěžovali i během neplodného období, mají např. pavíani a další úzkonosé opice mnohem menší sklony než samci antropoidů. Přece jenom však u nich, například u makaků, kočkodanů, nebo dokonce u ploskonosých malp, vřešťanů a dalších opic z Nového světa, dochází příležitostně k páření i v neplodném období, což už zase neplatí u savců vývojově nižších, než jsou primáti. Jestliže tedy zmíněný D. MORRIS uvažuje o tom, že jediné žena („samice nahé opice“) je ochotná přijímat muže v kterémkoliv období měsíčního cyklu proto, aby se mezi lidmi upevnil párový svazek, je v tomto názoru hned několik nepřesností najednou. Předně — jak jsme si řekli — to nečiní jen lidská „samice“, nýbrž samice všech primátů (počínajíc opicemi); a dále — souvztažnost mezi párovým svazkem a trvalou sexualitou je nesprávně odvozena.

Pohotovost k páření i mimo období říje existuje u opic, které jako pavían nebo makak žijí v polygammním houfu, v němž samci mají svůj „harém“. Naproti tomu, jdeme-li níže do fylogeneze, přísný párový svazek zachovávají např. labutě a nikterak to neovlivňuje přesně ohraničený čas jejich „námluv“.

Bez ohledu na značné difference v sexuální „organizaci“ je podle všech pozorování ve volné přírodě i v zajetí většině savců společné, že jsou ve svém instinktu ještě zcela rigidní a ulpívají na období říje, podléhajíce tedy endokrinnímu vlivu pohlavních hormonů. Odborníci se shodují, že např. hlodavci, nebo králík, jelen, kůň, pes, šelmy musí omezovat sexuální potřeby na dobu, kdy jsou samice těchto druhů plodné a kdy se pod vlivem hormonálního cyklu objevuje též jejich pohotovost k páření. Zda se potom v době říje skutečně zachovává párový svazek, či zda se samec v tomto období páří s více samicemi brzy za sebou, to je bezpochyby dáno předchozí dávnou adaptací druhu, přesněji jeho tzv. idioadaptací, jež je evidentně jedním z důležitých evolučních mechanismů, který funguje, souběžně u živočichů fylogeneticky často velmi vzdálených.

„Sex a osamělý člověk“

K většině forem sexuálního chování i k nejrozšířenější a biologicky nejprospěšnější formě, jíž je pohlavní styk, je vždycky zapotřebí dvou jedinců stejného druhu. Ne tak k *masturbaci* (k *onanii*, k *ipsaci* čili k sebeukájení); tuto formu sexuality provádí jedinec sám, a proto se tento způsob také nazývá „automanipulačním sexem“. Úmyslně říkáme „jedinec“ a nikoli „člověk“, neboť tak jako některé další formy sexuálního chování je i tento druh tělesného dráždění, vedoucí k pohlavně-sexuálnímu vzrušení, dobře možný a obecně též zjišťovaný nejen u lidí, ale i na subhumánní úrovni, u některých zvířat. Rozdíl je v tom, že masturbace se u muže či ženy provádí zcela vědomě a nikoliv jen pudově jako u zvířete. Proto se jednak kombinuje i s různými, více či méně rafinovanými technikami, a jednak je provázena velmi intenzívní libidinózní fantazií, erotickými představami. A toto všechno hraje svou roli při definování masturbace jako *přechodné* formy pubertální a postpubertální sexuality, nebo — v extrémních případech — i při její obhajobě jako „plnohodnotné“ a současně „nejvýhodnější“ sexuální aktivity dospělých.

Taková obhajoba masturbace se například objevuje u amerického sexuologa ALBERTA ELLISE — ve stati, jejíž titul se skrývá i v názvu této kapitoly. Výhody automanipulačního sexu vypočítává autor zmíněné knihy takto: „Lze ho provádět velmi snadno. Nezasahuje do sexuálních práv druhých, ani nepřekáží jejich touhám. Vylučuje nebezpečí pohlavních chorob, těhotenství a potratu. Velmi účinně cvičí erotickou představivost. Má nejvyšší uklidňující účinky na prudké touhy miliónů lidí, kteří musí být ukojeni rychle a kteří by těžko mohli být ukojeni jinak. Vyžaduje jen nepatrné výdaje. Působí menší ztrátu času a energie než jiné formy pohlavní činnosti. Lze ho provozovat při mnoha okolnostech, kdy je vyloučena činnost heterosexuální. Je možno ho neškodně zařadit mezi spoustu jiných nesexuálních činností, k nimž je jednotlivec nucen. Nepotřebuje žádnou přípravu, materiál, ani hygienickou opatrnost. Může se mu oddávat nemocný člověk v posteli, i ten, kdo žije v podmínkách, jež za normálních okolností nedovolují žádnou pohlavní činnost. Má ještě mnoho dalších výhod.“

Ale ani případné další výhody neodstraňují z apologie doktora ELLISE obraz člověka jaksi za studena vypreparovaného z líhně automatizované společnosti, který i v otázkách své nejintimnější sféry je pouhým bastardem světonázorového pragmatismu a standardizovaných počitků, citů a vzruchů. Z jeho sexuality se vytrácí to, co v ní přispívá k jeho hominizaci, co ji povyšuje na sociální i „ontologické“ blaho: chybí tu partnerský vztah, není tu jedincův přesah do dvojice. Navíc pak některé z autorových „výhod“ jsou jenom vlastně podřízením se nutnosti: neboť „ten, kdo žije v podmínkách, jež za normálních okolností nedovolují žádnou pohlavní činnost“, se masturbaci neoddává proto, že „může“, ale též že mu asi nic jiného nezbývá.

Třeba ovšem pochopit i pozadí ELLISOVY snahy, jelikož jeho kniha — i přes svůj bestsellerový styl metaforicky vyhrocených formulací — chce konec konců jen radikálně skoncovat s předsudky, navršenými sem zas z druhé strany. Onanie je stále ještě odsuzována ne jako náhražka, ale i jako jistý druh perverze. Což přitom vůbec nevádí, že se v naší civilizaci vyskytuje tak často u dospělých, ačkoliv ti v ní zpravidla brání dětem a dospívajícím, poskytující tak další příklad pro morálku dvojí tváře. Ta si hledá své „objektivní argumenty“: Jestliže se ovšem většina důvodů uváděných proti onanii týká zdraví, je třeba říci, že dnes neexistuje snad už žádný odborník, který by zastával předsudek, že je masturbace primárně nebezpečná nebo zdraví škodlivá. A jestliže se v odborných kruzích vyskytne názor, že je nebezpečná, pokud se provádí excesívně, nikdy se přitom nedefinuje, co se touto excesívností rozumí. Něco jiného jsou však duševní strasti plynoucí z masturbace až sekundárně: onanisté mívají pocity viny či úzkosti, jež vznikají z přestoupení někdejších výchovných tabu. Lze říci, že tyto obtíže způsobuje právě jen ničím neodůvodněná pověra, že masturbace je příčinou morální degenerace, slabomyslnosti, špatného vzhledu, neplodnosti apod., která bývá lidem sugerována jako hrozba a jako obrana zmíněných sexuálních tabu, a přitom to není skutečně nic jiného než pověra.

Jak je to s četností masturbace u lidí? Úvodem k jedné své přednášce FREUD kdysi prohlásil: „Dámy a pánové, každý z nás přinejmenším jednou v životě onanoval, a kdo by to chtěl popřít, ten

onanuje dosud.“ A tento výrok, vyslovený na základě statisticky zcela neprůkazného pozorování, se jako mnoho jiných FREUDO-VÝCH výroků prověřil dnešním empirickým šetřením jako pravdivý a reálný, nebo alespoň jako téměř reálný.

Podle zjištění různých autorů z evropských zemí masturbuje 85 až 96 procent mužů, a to zejména — jak lze předpokládat — v pubertě nebo v postpubertě, kdy je onanie hlavní technikou a formou sexuality při průměrné frekvenci 2—4krát týdně. U amerických mužů byla nejméně jedna masturbační zkušenost vedoucí k orgasmu zjišťována v 92 procentech (KINSEY, 1948). Z tohoto počtu dvě třetiny mužů s onanií nepřestávají ani v dospělosti a uchylují se k ní přinejmenším příležitostně. Podle jinak neověřených zjištění stoupá prý sklon k masturbaci u mužů znovu v období podstatného snížení potence, totiž v šedesátce (G. V. HAMILTON, 1929). Ženy onanují méně, ale variační šíře tohoto sexuálního chování je u nich větší než u mužů (zmíněný KINSEYŮV Report uvádí, že některé ženy během jedné hodiny masturbují až stokrát). Nejen u člověka, ale i u dalších druhů se zjistilo, že k masturbaci právě tak jako k dalším „neúplným“ a inadekvátním formám sexuálního chování mají muži a samci větší sklony než ženy a samice. Je to možno vysvětlovat i tím, že tvar a uložení pohlavního ústrojí je u mužů k masturbaci příhodnější. Mnohé ženy mohou sice drážděním klitorisu dosáhnout orgasmu, není to však pro ně prý tak uspokojující jako při koitu, jak se většinou usuzuje z psychologických a klinických vyšetření. Některé nové, precizně prováděné výzkumy fyziologických reakcí při ženském orgasmu vydávají poněkud odlišná svědectví. Američtí badatelé W. H. MASTERS a V. E. JOHNSONOVÁ, kteří objektivně vyšetřili tisíce cyklů sexuální odezvy pomocí přístrojů a zaznamenávali pomocí filmu i masturbaci, nehledě k parametrickému dotazníkovému šetření subjektivních pocitů, píší např. na téma ženské masturbace (1966): „Pochopitelně maximální fyziologické intenzity orgastické odezvy, subjektivně ohlášené či objektivně zaznamenané, se docílilo *pomocí samoregulativně mechanických nebo automanipulačních technik* (podtrženo námi — IP, JP). Další nejvyšší úroveň erotické intenzity byla výsledkem manipulace partnerovy... a nejnižší intenzity odezvy sledovaného orgánu se dosáhlo v průběhu soulože.“

Vypadá to, že klinické a experimentální zkušenosti z této oblasti jsou tedy zatím v rozporu. Hned se k tomu vrátíme, jen ještě třeba předtím říci, že podstatnějším faktorem, způsobujícím méně častou masturbaci u žen, se zdá být skutečnost, že ženy více než muži přikládají v sexuálním životě význam mezilidským vztahům, resp. vztahům partnerským. Jak naznačeno už prve, je zejména u mužů masturbace provázena erotickou fantazií, která sexuální uspokojení podstatně zmnožuje. Většina žen je však patrně i v sexualitě ve větší míře závislá na reálných danostech a sexuálně se stimuluje přiměřeným chováním a přítomností partnera, nejen ovšem v tělesném smyslu. Dosud je totiž v průměrné ženě sociálně-kulturní výbavě obsaženo, že svou vlastní slast nejlépe prožije, když zároveň poskytne slast muži.

V sexuologické klientele zjišťujeme masturbaci spíše u žen starších 35 let, zatímco u mladých dívek, jež k nám přicházejí, ji sledujeme jen ojediněle; toto věkové dělení nelze ovšem chápat empiricky reprezentativně. Jde konec konců o náhodnou skupinu, a za druhé mladší ženy vyhledávají sexuologickou pomoc zpravidla z jiných důvodů než pro svůj málo intenzivní orgasmus, neboť s pochybnostmi o svém sexuálním životě se většinou přicházejí svěřit až v pozdějším věku. A co bylo právě řečeno o ženském sexuálním „altruismu“, že totiž ženy prožívají svou slast, když zároveň poskytnou slast muži, to platí především o dívkách a ženách mladých, jež na svých partnerech jsou citově závislé ještě jaksi platonicky, zatímco u žen středního a staršího věku se tužba po orgastickém požitku mnohem zvyšuje, aniž třeba původní láska zmizí. Přičemž se u nich (více než u mužů) masturbace jeví jako *náhradní způsob sexuálního chování*, jímž se kompenzuje nedostatek: 1. v kvalitě i 2. v kvantitě koitu, a pouze u vyslovených nymfomanek (tak jako u mužů) lze masturbaci chápat spíše jako 3. „plnohodnotný“ anebo doplňující způsob sexuálního vyžití. Přece jen si tedy i klinicky ověřujeme, že existují ženy či — přesněji — typy žen, dospívající k orgasmu pouze automanipulačním drážděním klitorisu, zatímco vlastní sexuální styk je nevzrušuje. Nebo je uspokojí jen za podmínek soustředěné partnerovy manipulace klitorisem, což těžko může být prováděno běžným kohabitačním způsobem; je-li však manžel dostatečně obratný a citlivý, dokáže u takto disponované ženy orgasmus vyprovokovat přídatným drážděním klitorisu

rukou. Ale některé „klitoridálně“ vzrušivé ženy se stydí manželovi sdělit svou zkušenost s orgasmem nebo muž sám nedokáže manipulační technikou orgasmus u nich vyprovokovat — a pak tedy zpravidla nastupuje sexuální chování náhradního druhu. (Experimentální poznatek MASTERSE a JOHNSONOVÉ lze podle našich klinických zkušeností potvrdit jenom v tomto směru.) Typu těchto žen se pak masturbace jeví jako jedině možný a uspokojivý způsob sexuálního dráždění, neboť vede k orgasmu, a tím spíše je pak provázena i erotickou fantazií, jaká se obvykle shledává jenom u mužů, a to v mylném přesvědčení, že je to mužsky výlučná doména. Jeden z nás se v sexuologické ambulanci setkal s případem 40leté ženy, která přes své šťastné manželství s hodným a laskavým mužem byla nucena masturbovat, aby dosáhla orgasmu (srov. uvedený 1. náhradní způsob). Posléze se při tomto sexuálním ukájení vyvinul u této ženy průvodní mechanismus erotických představ, v tomto konkrétním případě silně mazochistického rázu, pro něž — jak je příznačné — nebylo samozřejmě z vnějška žádných důvodů. Dotyčná je v těchto průvodních představách svým manželem přepadena, zpočátku se mu brání, ale před příchodem orgasmu se mu vzdává. Jiný z nás kdysi psychologicky vyšetřoval 48letou ženu masturbující s představou, že se účastní společných orgií, při nichž ji kterýkoliv z přítomných mužů smí vyzvat k souloži a ona nesmí odmítnout. Kohabituje ve společnosti druhých, vidí jejich pohlavní styk. Někdy jej však pozoruje z úkrytu, kde ji nakonec najde mladý, krásný muž a — podle jejích slov — „pohlavně se jí zmocní“. Charakteristický je u tohoto případu původ přídatné představy. Tato žena začala masturbovat před několika lety, když ji její starší manžel vyhledával jen zřídka (srov. uvedený 2. náhradní způsob). Dlouho nevěděla, proč ji přitom pronásleduje právě tato představa, ale při analytickém sezení si vzpomněla na zážitek z dětství, kdy asi jako 12letá dívka našla v knihovně svých rodičů pornografii, jejíž obsah zhruba odpovídá pozdější představě. Už při tehdejších čtení cítila nesmírné vzrušení a tento zážitek, i když upadl ve věku plného pohlavního života v zapomenutí, se vpečetl (tj. impregnoval) a znovu se vybavil až při automanipulačních praktikách, které stále více nahrazovaly někdejší heterosexuální vztah.

Podle některých empirických průzkumů by se zdálo, že evropské ženy masturbují poněkud méně než ženy v USA, kde k orgastickému vzrušení užilo této praktiky přinejmenším jednou v životě něco kolem 60 % a do svého sňatku příležitostně masturbovalo až 40 % žen. Na tom se shodují četní autoři (LANDIS, HAMILTON, DAVISOVÁ, KINSEY aj.). Téměř všeobecně je návyk onamie rozšířen prý u amerických vdov starších 40 let (DICKINSON, 1949); mezi svobodnými od 20 do 50 let příležitostně onanuje prý asi polovina žen a u provdaných tohoto stáří je to zhruba jedna třetina (KINSEY, 1953). Poněkud nižší čísla byla zjištěna v Evropě, jmen. v NSR a Švédsku, což možná souvisí s tím, že v Evropě — a zvláště v těchto uvedených zemích — je u žen liberálnější postoj k heterosexuálním stykům, takže se věnují spíše heterosexuálnímu chování než masturbaci. Pouze 38 % švédských děvčat přiznalo H. LINDE-ROTHOVI zkušenost z masturbace v některém období svého života (podle B. LINNÉROVÉ, 1967), přičemž průměrný věk zahájení této sexuální aktivity byl u těchto dívek 12,8 roků (u hochů 13,3 roků). Podle GIESEHO a SCHMIDTA (1968) masturbuje ve svých 18 letech jen 38 % západoněmeckých studentek, a to je vrstva sexuálně nejvíce emancipovaná. To nás však přivádí k jinému zjištění. Nelze přehlédnout zajímavý fakt, že u obou pohlaví existuje signifikantní závislost mezi příležitostnou či pravidelnou masturbací dospělých a úrovní jejich vzdělání: automanipulační sexuální aktivity v absolutním smyslu přibývá zároveň s vyšším vzděláním. Například masturbační zkušenost s orgasmem se u vysokoškolaček vyskytuje alespoň dvakrát častěji než u bývalých žákyň základní školy (podle KINSEYE: 64 proti 28 %). Nebo se zjistilo, že na rozdíl od vysokoškoláků muži nižšího vzdělání většinou s onanií přestávají už v postpubertě. Jednak je totiž u nich silně vyjádřen sklon spatřovat v masturbaci něco „nepřirozeného“ a „perverzního“, a jednak uskutečňují svůj první heterosexuální styk mnohem dříve než ti, kteří navštěvují universitu nebo vyšší střední školu (college). Mladíci přestávají onanovat většinou až po prvním uspokojení v heterosexuálním styku, zatímco ženy se zřikají masturbace často spontánně.

Nejčastější automanipulační technika mužů spočívá v tom, že si

penis dráždí rukou. V několika málo případech je k účelům sebeukájení zaváděn nějaký předmět do močové trubice nebo do konečníku. A někteří muži KINSEYOVÍ přiznali, že byli schopni vzít vlastní penis do úst a tímto způsobem si navodit ejakulaci. Nejrozšířenější praktikou masturbujících žen je manuální dráždění, a to klitorisu a malých stydkých pysků. DICKINSON zjistil tuto techniku v 67 %, v dalších 20 % si podle něho ženy dráždí pochvu zavedením nějakého předmětu, 11 % si dráždí vnější otvor močové trubice a asi 2 % si dokáží orgasmus navodit rytmickým stlačováním stehien.

Abychom si přiblížili *prožívání* této sexuální činnosti, třeba navázat na to, co zde bylo řečeno o fantazii — tato fantazie se jeví jako jakýsi psychický korelát k automanipulačním tělesným technikám. Pouze mentálně omezení či slabomyslní lidé si svůj genitál dráždí, aniž tento úkon provázejí erotickými představami. Jinak se u všech duševně zdravých lidí v průběhu masturbace tyto představy více či méně rozvíjejí, jak jsme to též popsali v případě obou žen. Fantazijní korelát masturbace zmnožuje prožitek slasti, ale kromě toho může být v některých případech, popsaných zejména psychoanalytickou literaturou (např. A. FREUDOVÁ, 1922), určitým zřídlem umělecké činnosti, především literární tvorby. Připomeňme si: sličný, mladý muž se „pohlavně zmocní“ ženy, která z úkrytu přihlíží orgiím. Od „krásného příběhu“, v němž eroticky přitažlivé osoby dostávají svá jména i individuální rysy a v něm sexuální úkoj se již vyznačuje fabulovanou situací, je mnohdy jen krůček k příběhu vypsánému se stejnou vášní a zachycenému literární formou na papír.

I tehdy, ustoupí-li subjekt od masturbace, zachová si nadále schopnost fabulace „krásných příběhů“: tělesný automanipulační úkon se mění v psychický ekvivalent, jinak řečeno, sublimací sexuality dochází k umění. To je psychoanalytický výklad duchovní produkce. Na tomto místě je však třeba poukázat ještě k jiným druhům „sublimace“ nebo ekvivalence, k nimž masturbační fantazie neméně přispívá, a touto ekvivalencí se rozumí případy, kdy sexuální agresori a devianti, nebezpeční okolí, naleznou dostatečnou kompenzaci svých tendencí v představivosti provázející automanipulační ukájení a nepotřebují tolik tyto tendence realizovat in natura.

Můžeme se domnívat, že nebýt autoerotiky, bylo by na světě mnohem více sexuální neukojenosti a rovněž asi i mnohem více deviací a sexuálního násilí.

Že se však tato domněnka znovu váže na sociálně-kulturní formování, o tom svědčí kulturně-srovnávací materiál, z něhož vyplývá, že u jiných etnických skupin dospělí masturbují jen zřídka, a přitom u nich nedochází k sexuální agresí či k deviaci ve větší míře než v naší civilizaci. Bezpochyby tu tvoří potřebný korektiv lpění na skupinových příkazech a tabuizovaných normách sexuálního života, ve společnosti naší často již ignorovaných. Téměř všechny známé skupiny vykonávají proti masturbaci dospělých nátlak či sankce, nebo tu přinejmenším — a to i u permissivních národů s mimořádně volnými mravy — panuje přesvědčení, že by dospělí onanovat neměli. Výron semene způsobený automanipulací se pokládá za něco nečistého (např. u kmene Lepča), nebo se masturbace znevažuje, pohlíží se na ni jako na důsledek neschopnosti opatřit si milostného partnera (u Sirionó a u Vranních Indiánů) apod. V nejlepším případě je masturbace terčem výsměchu a vtipů (na Trobriandských ostrovech podle sdělení MALINOWSKÉHO). Existují však výjimky z pravidla, a ty se týkají dokonce i tolerance k ženské onanii, což je postoj u lidí běžně vždy vzácnější, než schvalování masturbace mužů. Na ostrovech Nového Irska v Melanézii žije malý, asi dvousetčlenný kmen Lesu, kde se počítá s ženskou masturbací jako se samozřejmostí, pokud žena, jež ji provádí, se cítí sexuálně vzrušena a nemá žádného sexuálního partnera. Automanipulační techniku si lesuiské ženy nacvičují už v dětství; sedí vždy na skrčených nohách a dráždí si prý klitoris patou, aniž vůbec používají rukou (H. POWDERMAKER, 1933).

Zatím co se tedy u většiny skupin masturbace dospělých buď reskriktivně postihuje, nebo více či méně znevažuje, u chlapců a děvčat se na ni pohlíží jako na něco přirozeného a normálního, protože se u nich pokládá za *sexuální formu, jež odpovídá ranějším fázím života, později vystřídanou jinými formami*. A to je i dnešní náš názor. Automanipulační pohlavní dráždění je značně rozšířeno i u různých druhů třídy savců, a též proto je tedy nelogické označovat lidskou masturbaci za „abnormální“ či „perverzní“ projev. Původ tohoto

sexuálního projevu vyrůstá zjevně z biologicky účelové a u zvířat přirozené tendence prohlížet si pohlavní ústrojí, dotýkat se ho čenichem či packami, nebo je olizovat a přitom se zároveň pohlavně dráždit.

Rozvojem „sexuální inteligence“, když totiž v průběhu fylogeneze roste schopnost učení, a když tím pak získává sexuální zkušenost a experimentace jedincova na významu, dostanou tyto reakce výrazně sexuální charakter. Psi a kocouři si před koitem i po koitu zpravidla lížou vlastní penis, přičemž podle pohybů pánve lze soudit, že si tím navozují silné vzrušení, analogické k orgasmu. Samci různých hlodavců se posadí na zadní tlapky a předními si jakoby masírují genitál. Masturbace byla pozorována dokonce u delfínů, kteří jsou chováni v zajetí; byl např. popsán případ delfína, který si zvykl nastavovat svůj erigovaný penis do proudu vycházejícího z otvoru vodního přívodu, nebo jiní delfíni si třeli svůj ztuhlý úd o podlahu bazénu (A. F. McBRIDE a D. O. HEBB, 1948). Zvláštním způsobem masturbují jeleni v říji. Třou špičky svých parohů o porost nebo trávu, až se jim asi po 5 až 7 vteřinách ztopoří penis a v dalších 5 vteřinách, aniž dochází k typickým pohybům pánve, se u nich objeví ejakulace, takže celý akt trvá jen 10 až 15 vteřin. Za půl dne masturbuje jelen tímto způsobem až třikrát, i když si může podle libosti vybrat ve svém „harému“ samici (F. F. DARLING, 1937). U samic všech živočišných druhů je masturbace mnohem vzácnější, nicméně existuje, aniž při ní patrně dochází k orgasmu. Mnohé samice si v období říje třou vulvu o různé předměty, kameny, kůly, pařezy apod., nebo si dráždí předními tlapami a tlamou stydké pysky. Především ovšem je známa onanie u obou pohlaví některých primátů, u nichž se podobá lidské automanipulační technice více než masturbaci ostatních zvířat; ale jako u všech druhů (a též jako u člověka) tu platí, že masturbace u samic je mnohem vzácnější než u samců.

Podle názoru zoologů a zoopsychologů je masturbace primátů náhradou za vlastní sexuální styk. Proto k ní většinou dochází buď u jedinců pohlavně ještě nezralých, nebo u těch, kteří nemají volný přístup k sexuálním partnerům; jsou však popisovány případy, např. u paviánů nebo opic druhu rhesus, že dospělí samci masturbují

i v kolonii, kde je případných partnerek dostatek. Pro některé samce primátů i pro mnohé samice druhu šimpanz představuje tedy masturbace nejen náhradu, ale i doplnění běžné formy sexuálního chování, tj. koitu. Jedině člověk je však schopen doplňovat automanipulační pohlavní techniku symbolickými vzruchy, jestliže s ní spojuje erotickou fantazii a představy, a proto jedině člověk masturbaci může v mnohých případech pokládat za dostačující formu své sexuality.

Ovšem tato forma není jediná, která se vztahuje k sexuální problematice „osamělého člověka“. Neboť osaměle a bez přítomnosti partnera prožívá člověk svůj sex také *ve snech*, kdy může docházet ke „spontánnímu orgasmu“ a k ejakulaci, jinak řečeno, kdy u mužů dochází k polucím a u žen k pocitům sexuálního vyvrcholení. Výraz „spontánní orgasmus“ je uváděn v uvozovkách, aby bylo na první pohled zřejmé, že je při něm vlastně nemožné prokázat naprostou absenci vnějších (tj. nespontánních) dráždění.

Některé ženy i muži sice uvádějí, že jsou s to navodit si orgasmus pouze erotickou fantazií, mluví se však o „spontánním orgasmu“ především během spánku, ačkoliv i zde — jak už řečeno — spontánnost vzrušení je víceméně sporná. Je sice pravda, že noční sny sexuálního obsahu nemůže jedinec vědomě nijak kontrolovat, ale za prvé: snové scény samy o sobě se nemohou považovat za sexuální činnost, pokud při nich vůbec k orgasmu nedochází (to bychom museli pokládat každou, i vědomou erotickou představu za sexuální činnost, a nikoliv jen za pouhý stimul), a za druhé: orgasmus sám může být vyvoláván jinak, tj. tělesně, např. dotykem genitálu s lůžkem, s ložním prádlem nebo s nočním oděvem, anebo přinejmenším není tato možnost nikdy vyloučena. Dokonce se objevují názory, že spojení mezi erotickými stimuly a tělesně-smyslovou senzací probíhá opačně, než jak se obvykle soudí, totiž že snový obsah sexuálních snů je nikoliv příčinou, nýbrž právě následkem tělesných dráždění vznikajících v erigovaném penisu, takže erotické sny nejsou pro noční poluce a vzrušení bezpodmínečně nutným jevem. A tento „zpětný“ pochod u člověka se může znovu zdůvodnit i poukazem na zvířata.

Totíž i samci různých druhů třídy savců vykazují někdy během spánku erekci, příp. orgasmus, přestože u nich nelze předpokládat

ani symbolické erotické vzruchy, ani sny se sexuálními obsahy, jelikož nelze u nich předpokládat snové obsahy vůbec. Malý hmyzožravec, krátkoocasý rejsek (*Blarina brevicauda* Say), spí někdy na boku nebo na zádech, přičemž mu eriguje penis a zvíře neklidně cuká zadníma nohama a pohybuje pánví jako při kopulaci. U kocoura domácího byla pozorována erekce genitálu provázená pohyby pánví (rovněž podobnými pohyby při koitu), přičemž tekutina odebraná ze špičky penisu obsahovala velké množství pohyblivých semenných buněk, což prokázalo, že tu došlo k orgasmu a k ejakulaci (R. L. ARONSON, 1949).

Jestliže se častost sexuálních snů spojených s orgasmem zvyšuje u lidí s vyšším vzděláním, může se to vyložit tím, že vzdělaný muž je nadán silnější obrazotvorností a může snadněji stimulovat svou fantazii i podvědomě — ale že tu jsou ve hře ještě jiné a pravděpodobně ne tak jednoduché souvztažnosti, vyplývá z toho, že to platí pouze u mužů, nikoliv u žen (KINSEY, 1953). Významnější se zdá být korelace mezi výskytem „spontánních orgasmů“ a věkem. U mužů jsou noční ejakulace nejčastější koncem druhého životního decenia, kdy se v průměru objevují jednou týdně až jednou za tři týdny, zatímco po 40. roce života jsou už jen vzácné. Ženy dosahují „spontánního orgasmu“ nejčastěji ve středním věku, avšak o tomto (rovněž KINSEYEM uváděném) zjištění možno už jenom pochybovat, jelikož nelze prokázat, zda žena ve spánku skutečně orgasmus v té které době prožije. Ani když si na erotický sen po probuzení vzpomene, nemůže určit, zda byl provázen orgasmem — pro orgasmus nemá žádný důkaz, jenž by byl analogický mužské ejakulaci. A i kdyby tedy spící ženy dosahovaly orgasmu, což je pravděpodobné, jelikož právě u žen orgasmus skutečně může vzniknout jenom ve spojení se sexuálními představami (zejména u mimořádně reaktivních žen nebo, jak se též uvádí, u morfinistek), nelze u nich z právě uvedených důvodů adekvátně určit výskyt a častost orgasmu.

Interpretaci snů se sexuálním obsahem (a konec konců snů vůbec, jelikož prý každý sen má souvislost se sexualitou) provádí psychoanalýza už od klasické práce FREUDOVY (1916), ale při jejím výkladu se funkce „spontánních orgasmů“ poněkud liší od toho, co se až dosud naznačilo. Psychologická imaginace dovedla analytiky

k výkladu, v kterém se předpokládá, že se ve snech odrážejí sociálně-kulturní represe, panující ve stávajícím sexuálním standardu, i různá tabu, která musí jedinec potlačovat, aby se vyhnul těmto represím a aby byl se stávajícím sexuálním standardem konformní. Ale jeho konformita nijak nevyvrací samu nezbytnost faktu *potlačení*: toto „pudové“ potlačení nastoluje v civilizované lidské společnosti nadvládu principu reality nad principem slasti, nadvládu tíživou a nepřátelskou jedincově přirozenosti, takže se pak zároveň u jedince vyvolává nutnost, aby sexuální tabu obcházel alespoň podvědomě, aby svou pudovou přirozenost manifestoval alespoň ve snu a aby tím zároveň kýženému principu slasti pomáhal alespoň k dočasnému vítězství.

Existuje několik dalších psychoanalytických výkladů, ale právě tento ortodoxní staví psychoanalytickou imaginaci do protikladu se zprávami, jež pocházejí z kulturně-srovnávacího materiálu. Rovněž v necivilizovaných skupinách — a to dokonce bez ohledu na míru uplatňované sexuální restrikce — se u mužů zjistily noční ejakulace, což právě vysvětluje ze souvislosti s magickými výklady snů (ostatně ne nepodobnými výkladu některých psychoanalytiků), jež v ústní domorodé tradici doplňují či nahrazují kmenovou slovesnost a mytologii. Bez ohledu na rozdíly v sexuálním standardu jednotlivých skupin je o jejich mužských příslušnících známo, že ve spánku prožívají orgasmus, avšak jen vzácně se v etnologické literatuře uvádějí sny, během nichž dochází k orgasmu u žen. Je to konec konců pochopitelné, protože ženský orgasmus je většinou záležitostí „tajnou“, nehovoří se o něm, je důvodem k restrikci, což — jak dále uvidíme — má dokonce své důsledky klinické, jako možný diferenciálně-diagnostický předpoklad ženské frigidity.

Sexuální hry, necking a petting

Než vysvětlíme tyto pojmy pocházející z amerického okruhu a vyjadřující další z forem lidských sexuálních projevů, jež se praktikují i u nás a především v západní části Evropy, třeba zmínit se už teď o sexuálním standardu současnosti, k němuž zaujímáme stanovisko zejména v poslední kapitole. Dnes zaměstnává odborníky a experty

v oblasti sexuálního chování zcela mimořádný problém — mimořádný i tím, že je to problém spíš sociální než biologický, anebo možná výhradně sociální: sexualita se v civilizované společnosti stala *novou sférou spotřeby*, již jinak poskytuje tzv. zábavní průmysl. Je někdy chápána jako *forma hravosti pro milióny lidí*, i když se její konzumní charakter přitom bere zcela vážně. To je ovšem změna plynoucí ze širších, sociálních i psychologických souvislostí. V „klasické“ podobě, jako činnost spojená s početím, nesla sexualita vždy břemeno svých následků, břemeno starostí. Pokud se tedy v civilizaci měla konstituovat jako sféra konzumu (v rámci terciárního sektoru zábavy), musela nezbytně tuto oblast starostí vytlačit možnostmi felliniovských radovánek, nebo ji alespoň radovánkami typu „Sladkého života“ neustále prosvětlovat. Čemuž nepomohla jen antikoncepce (dostatečná bohužel jen v zemích, jež nikdy svou četností lidstvo jako celek ohrožovat nebudou); tomu dopomohly i *účelové obměny* některých starých forem heterosexuální činnosti, příp. vznik forem nových. Jsou to formy atraktivní a „bezstarostné“. Co jiného by asi dnešní člověk mohl žádat? Jednak sebou nenesou už takové nebezpečí z početí, jednak odmítají odvěkou erotickou rutinu i fyziologickou stereotypnost pohlavního aktu. Ukázalo se, že dnešní příslušník automatizované společnosti čili „vnějškově řízený člověk... často trpívá slabou schopností odezvy“ a v mnoha oblastech života slouží jakémusi „kultu samočinnosti“ (RIESMAN, 1968) — a tudíž sexualita, zejména v těchto nových formách, mu má poskytnout ochranu před hrozbou úplné netečnosti. To je též jeden z důvodů, proč se v sexualitě nachází dnes tolik vzrušení a proč v ní člověk hledá ujištění, že žije. („Coito, ergo sum!“ je parafráze descartovského výroku, již dnes erotické magazíny dokumentují druh zvaný Homo sexualis.)

Na druhé straně se obměněné či nové formy sexuálního chování, takto zdůvodněné lidskou situovaností, vyvinuly však v přetrvávajících tradicích konvenční dvojí morálky, jež své uplatnění nalézají především v *předmanželské sexualitě* — rozdílným hodnocením chování mužů a žen. Různé empirické průzkumy současně upozorňují, že koitus nehraje pro sexuální uspokojování dnešních mladých lidí (a zejména dívek a žen) jedinou roli, nýbrž roli omezenou tím, že

platí sice jako nejrozšířenější a „nejnormálnější“ forma sexuálního chování — ale jen právě za podmínek manželství či přinejmenším vážné známosti. Hledí se na něj i nadále jako na způsob hodný v rámci předmanželské sexuality morálního odsouzení. Ukazuje se tudíž, že některé nové druhy heterosexuálního chování, zejména u mládeže a před manželstvím, jsou jenom *kompromisem s přetrvávající morálkou* — naplňují sice požadavek sexuality jako univerzálně rozšířené hravosti, která je poskytována všem, zároveň však mnohdy usilují o zachování morálního příkazu pohlavní „čistoty“ a panenství. K těmto formám sexuality patří v moderní době ty heterosexuální způsoby, jež sice spočívají na tělesných kontaktech mezi mužem a ženou a soustřeďují se k pohlavnímu vzrušení i ukojení, přitom však nejsou totožné s koitem, ani k němu nevedou. Jsou obměnou obvyklé „předehry“ ke koitu, jež rovněž spočívá na vzájemném dráždění erotogenních tělesných partií obou partnerů, nejsou však jenom prostředkem, nejsou tedy předehrou v pravém významu slova, nýbrž jsou samy o sobě sexuálním cílem. Vlastní koitus se neprovádí, jeho obvyklá „předehra“ je tudíž samostatnou sexuální formou, zpravidla alespoň u jednoho z partnerů ukončenou orgasmem.

Podle toho, které erotogenní zóny se dráždí, hovoří se dnes o dvou těchto způsobech, ale z nich ve smyslu naší definice je významný jen *petting* (z angl. to pet = mazliti se; ale též: pett = spodnička). Rozumí se jím pohlavní dráždění a dosažení orgasmu na základě ženiny manipulace s mužovým penisem a mužovy manipulace s ženiným genitálem, přičemž se tato manipulace nejčastěji provádí rukou. Druhým způsobem je *necking* (z angl. neck = hrdlo, šíje, prsa), při němž muž dráždí ženiina prsa, zejména prsní bradavky, ale tohoto způsobu se více užívá jako počáteční sexuální stimulace, po níž příp. následuje další dráždění. Orgasmu většinou dosaženo není, vyskytnou se ovšem ženy, u kterých necking, zejména je-li prováděn ústy, orgasmus vyvolává (příležitostně vede k orgasmu i kojení); většinou však jako sexuální odezvu na tento způsob uvádějí ženy jen sexuální vzrušení bez orgasmu.

Ženská prsa jsou ovšem velmi významným erotogenním orgánem jak pro samotnou ženu, tak i — jakožto všeobecný fetiš — pro muže, kteří jsou často nejen dotykem, ale i pohledem na ženská prsa

sexuálně silně stimulováni. Tak je tomu například v naší civilizaci a rovněž i u mnoha jiných etnických skupin (kde pouhé hlazení prsou je erotický symbol znamenající sexuální výzvu, např. u kmene Lepča nebo na ostrově Aloru), i když zase některé další kultury tento způsob stimulace neznají (není např. podle FORDA a BEACHE praktikován u Indiánů kmene Kwakiutl a Sirionó, u novoguinejského kmene Kwoma, u sousedních kmenů na ostrově Manus, ani u Lesu na ostrovech Nového Irska). Fetišizace ženských prsou se u nás zdůrazňuje zahalením, oblečením, ale přitom se neprokazuje žádný bezprostřední vztah mezi obyčejem zahalovat si prsa a významem, který se při milostné hře připisuje dráždění prsou. Ženy některých kmenů chodí oblečené a sexuální stimulace se k jejich ňadrům nesoustřeďuje, v jiných případech však ano, a stejné rozdíly se projevují ve skupinách, kde chodí ženy s ňadry odhalenými. Tato výlučně lidská sexuální stimulace (zvířata ji neznají) je patrně tedy determinována sociálně a kulturně, a navíc pak se na ni dokládá i sociálně-kulturní podmíněnost fetišismu vůbec, jelikož se zároveň soudí, že mimo civilizované skupiny, například tedy u přírodních národů, se fetišismus nevyskytuje.

Naproti tomu genitální stimulace sexuálního partnera je rozšířena u lidí všeobecně a rovněž u všech savců na subhumánní úrovni. Z klinických zkušeností je známo, že některé ženy mohou dosáhnout orgasmu jenom za předpokladu, že je před koitem muž dráždí dosti dlouho na klitorisu. Léčili jsme též muže asi 30letého, který orgasmu nemohl docílit při koitu, ale jen v době, kdy mu penis dráždila žena rukou; ačkoliv se sám domníval, že u něho jde o mechanismus zafixovaný na základě masturbace, šlo samozřejmě o jinou příčinu, protože u normálního muže masturbace nemůže vyvolat žádnou ztrátu jiné sexuální techniky. Tento případ „sexuální inadekvátnosti“ bude ještě probrán v příslušné kapitole o poruchách sexuálního soužití. Taková „pettingová“ forma sexuality je příznačná spíše však pro starší, méně potentní nebo impotentní muže, kteří již mají jen slabou erekci. Genitálie se většinou stimulují rukou; ale někdy i ústy, a to buď žena muži (felatio), muž ženě (cunnilinctus) nebo se oba dráždí ústy zároveň (soixante-neuf). Tyto způsoby genitální stimulace už nejsou tak obecně rozšířeny ani u nás, v rámci

naší kultury, ani mimo ni. Některé kmeny ji vůbec neznají. Jinde však bývá jeden z těchto způsobů někdy i nezbytnou součástí heterosexuálního vztahu, např. na Ponape je zvykem, že muž dráždí ženiny stydké pysky jazykem a zuby, penisem potom dráždí dosti dlouho klitoris, načež se sexuálně vydrážděná žena zpravidla pomočí a teprve pak dojde k zavedení penisu a k souloži. Že však sexuální standard na tomto karolinském atolu je našim představám spíše cizí, o tom svědčí i další zvyk odtud, že muž před koitem někdy též strká ženě do vulvy rybu.

Jako neméně kuriózní se ovšem může jevit přímá úměra, která se objevuje tentokrát v naší civilizaci — je to korelace mezi genitální stimulací typu cunnilinctus a mužovým vzděláním, neboť tu platí: čím je muž vzdělanější, tím více směřuje nejen k manuálnímu dráždění ženy, ale i ke cunnilinctu; a podobná úměra platí i pro vztah žen k muži (KINSEY, 1948 a 1953). Čím si to vysvětlit? Kuriózně to vypadá jako konstatování vytržené z kontextu, kuriózní to však není, když si uvědomíme, že *kultura sexuálního chování* je závislá na existenci tzv. přípravných fází (milostné přede hry) a v jeho vlastním průběhu vždy i na obapolném uspokojení partnerů. Jsou proto vhodné a dovolené *všechny* techniky, pokud si je oba partneři dobrovolně a s cílem svého uspokojení zvolí.

Faktor vzdělání je zároveň v přímé korelaci s výskytem a volbou pettingu jakožto preferované formy předmanželské sexuality. Že muž vyššího vzdělání disponuje většími zkušenostmi z pettingu než muž méně vzdělaný, je mezi jiným způsobeno postojem jeho partnerky, protože rovněž vzdělané ženy, tedy jeho potenciální partnerky, raději praktikují petting než ženy s nižším vzděláním. Zde právě už rozhodují mj. i sociální a psychologické okolnosti. Vysokoškolačky a studentky omezují sexuální intimnosti nezřídka právě jen na petting, jelikož se vyhýbají koitu, jenž pro ně znamená větší závazek a představuje i nutnost větší investice emocionálního kapitálu v období, které z existenčních důvodů pro ně není ještě příhodné. Vzdělané ženy si snad též víc uvědomují, že tato moderní sexuální forma se vyvíjí jako prostředek sloužící ženské emancipaci, jelikož ženám i před manželstvím umožňuje jistou volnost sexuálního života, aniž u nich vznikají obavy před těhotenstvím, před veneric-

kými infekcemi apod. Třebaže i petting je u žen provázen jistými pocity subjektivní viny, nejsou tyto pocity tak intenzivní jako po koitu, a navíc pak, jak se zdá, petting nepřináší sebou takové nebezpečí morálního odsouzení. Nicméně jsou to morální normy, jež znovu zasahují do ženské sexuality jako do produktu sociálně-kulturního formování, protože dívky, a to bez ohledu na vzdělání, užívají též pettingu „rozumnějším“ a „morálnější“ způsobem než chlapci: 1. Valná většina hochů nabývá pettingové zkušenosti již s nástupem puberty nebo hned těsně po pubertě, zatímco děvčata, jež dosahují puberty dříve, zpravidla se sexuálními zkušenostmi i tohoto typu vyčkávají ještě další tři nebo čtyři roky (v USA podle KINSEYE začínají průměrně v 15 nebo 16 letech). 2. Jako v ostatních formách sexuálního chování směřuje mužská část populace i v případě předmanželského pettingu k větší promiskuitě, chlapci i zde více střídají své sexuální objekty než dívky.

Petting je formou sexuality u mládeže — ne však jenom v Americe, jak se obecně soudí, ale i v Evropě a převážně v jejích západních zemích. KINSEY (1948) zjistil pettingové zkušenosti u amerických mužů v 88 %, tato zkušenost byla však získána v období jejich dospívání a většinou předcházela kohabitačním formám, později uplatňovaným v předmanželských a manželských vztazích. Podle jiné KINSEYOVY statistiky (1953) zažilo 80 % amerických žen necking nebo petting, spojených se sexuálním vzrušením. V Anglii zkušenost s pettingem odpovídá u obou pohlaví 50 % (M. SCHOFIELD, 1965). V NSR mají pětadvacetiletí studenti pettingovou zkušenost za sebou z 54 %, stejně staré studentky získaly pettingem orgasmus ve 43 % (GIESE a SCHMIDT, 1968).

Uvážíme-li, že je možno prvního orgasmu dosáhnout masturbací, zdá se být číslo 46 % pro dosažení prvního orgasmu pettingem (zjištěné u žen KINSEYEM) poměrně velkým číslem. Většina průzkumů se však shoduje, že jako zdroj prvního orgasmu je petting u mládeže téměř tak významný jako koitus. Lze dokonce soudit, že rozdíly mezi generacemi narozenými kolem první a kolem druhé světové války, spočívají právě na pettingu spíše než na zkušenostech s koitem. (O tom podrobněji v kapitole o současném sexuálním standardu.)

Jestliže ovšem ženy z dobré čtvrtiny nebo dokonce třetiny mají zkušenost s pettingem, aniž zatím dosud kohabitovaly, a považují se za panny, mohou být za ně pokládány pouze v „technickém“ smyslu (KINSEY: „technical virgins“), protože při pettingu už dosáhly orgasmu a získávají z něho často i další bohaté sexuální zkušenosti. Z morálního hlediska (rozuměj: z hlediska stávající dvojí morálky) je taková „polopanna“ však právě lepší než žádná panna. Což ovšem je případ, který nemůže dost dobře dokazovat výhody pettingu, nikoliv alespoň ty největší výhody, a je samozřejmě míněn ironicky. Ironické však naproti tomu nechce být zjištění, že lidé, kteří prošli obdobím pettingu, žijí později šťastnějším sexuálním životem. Anebo přinejmenším — v žádném případě nelze říci, že petting narušuje sexuální prožitky při souloži. Výhoda pettingu, že u mladých oddálí „těžkou“ sexualitu až do období nejen tělesné, ale i sociální zralosti, je provázána jinou předností, že při tomto typu chování se oba partneři naučí umění heterosexuální lásky a že si navyknou na důležitou věc — na milostnou předeheru, jež často z pouhého sexuálního spojení vytváří hominizovaný akt erotiky. Tradiční funkce muže jako sexuálního dobyvatele se v dnešní náročné době, plné stressů a neurotizujících situací, mění v roli jakéhosi „kamaráda v lásce“. Tím ani žena nemá potřebu hrát roli sváděné a svedené (a příp. „opuštěné“), ale stává se emancipovaným mužovým protějškem. Její zkušenosti z období pettingu jsou vítané i tehdy, když mužská role sexuálního dobyvatele selže na celé čáře i v nejintimnější chvíli, která nastává v manželské ložnici.

Znovu se tedy ocitáme u problému milostné přede hry, která předchází souloži. Jinak řečeno, vracíme se k zjištění, že později — v předmanželské a manželské sexualitě — se stává dříve získaná pettingová technika sexuální stimulací, po níž většinou následuje pohlavní styk, ale nutno tu podtrhnout, že je to právě jen technika, nikoliv petting jako takový, protože ten je *samostatnou sexuální formou*: dosahuje se jím sexuálního vyvrcholení, aniž dochází ke styku. V tom tkví též jeden z rozdílů; jiné difference jsou v tom, že další sexuální stimulační před koitem se nevytvořily jen „uměle“, tj. kulturním formováním (jako kompromis s morálkou, jako obrana před „starostmi“, jako lidsky rafinované projevy hedonismu, jako nástroje

„učení“ apod.), ale jak se zdá, mají své „přirozené“ a biologicky účelové zakotvení. Nelze sice říci, že se zvířata sexuálně projevují pettingem, možno však říci a dokonce nutno říci, že většina savců i ptáků spojuje s heterosexuálním aktem i další praktiky, jež mu předcházejí a přitom tvoří bezprostřední a biologicky zakotvenou součást základní formy jejich páření. Počítáme sem například jednoduché reakce jako *kousání* a *škrábání*, ale i složitější stereotypy jako například to, co se týká animálního čištění, „česání“, vískání, zkrátka co se týká *péče o tělo* ve vzájemných vztazích sexuálních partnerů. Různými badateli bylo popsáno, že např. myší samička olizuje před aktem páření samečka kolem uší, na krku i jinde (D. M. HATFIELD, 1935); že se vzájemné olizování před kopulací objevuje u různých druhů šelem, u psů, vyder, sobolů a rovněž u opic druhu rhesus (CARPENTER); nebo že paviánní samice v říji pečují o samce jako o „pašu“ více než ostatní samice, jež nejsou v říji (ZUCKERMAN). A z chování, jež se v tomto smyslu uskutečňuje u hominoidů, vyvozuje americký zoopsycholog YERKES tento zajímavý závěr (1933): „Hledání blech u opic, česání u šimpanzů a vískání u lidí jsou reakce, jež se ve svých funkcích prostupují. V nich naleznou své uplatnění právě specifické rysy primátů, totiž smyslová ostrost oka a obratnost ruky. Je proto možné, že tyto reakce spočívají na přirozeném, to jest zděděném základě, a teprve v druhé řadě jsou dotvářeny kulturou. V každém případě jsou však biologicky důležité, protože podporují tělesný pocit blaha a zdraví; a i když jsou ve vysokém stupni zakotveny v životě skupiny, stojí za nimi pudové síly a jsou provázeny významným pozitivním působením. Každý, kdo zkoumá kmenovou historii a přitom se zvláště zajímá o vývoj sociálních zařízení u lidí, může velmi snadno dospět k názoru, že formy péče známé pod různými jmény u subhumánních primátů se dále rozvinuly a pozměnily kulturou a že tím nakonec vzniklo umění kadeřnické, ošetrovatelství, chirurgie a ještě další příbuzné sociální služby lidí.“

Funkcionální význam těchto praktik je ovšem evidentní i ve smyslu sexuálních stimulací, neboť každé chování tohoto druhu má svou funkci vyjádřenou smyslovým drážděním. Jedině však u člověka může takové přípravné dráždění být reprezentováno z větší části

symbolickým zastoupením, tj. slovy a řečí (tedy okruhem erotiky). To je kvalitativní rozdíl vzhledem k sexualitě subhumánních druhů. Na dráždění prostřednictvím tělesných vzruchů, včetně zmíněné péče o tělo, jsou odkázány všechny druhy živočichů kromě člověka. I když v podstatě má milostná předehra u lidí stejnou funkci jako „námluvy“ před pářením zvířat, jelikož zvyšuje sexuální vzrušení a připravuje oba partnery na větší intenzitu koitu, jsou tu samozřejmě i jiné podstatné rozdíly, neboť u lidí je sexuální chování prováděno vždy *úmyslně* (tj. i s rafinovaností různých technik) a řízeno v každém případě *vědomě*. Pes pochopitelně však *neví*, že fenku připraví k páření, když olizuje exkrety na její vulvě, třebaže tímto způsobem zvyšuje i své vlastní vzrušení. Zvíře má silněji vyvinutý „čichový mozek“ (PIŤHA: allokortex), může se více než člověk sexualizovat očicháváním svého partnera, ale to všechno se děje instinktivně a jedině člověk dokáže svého sexuálního partnera stimulovat zcela záměrně. Může se — jak už řečeno — vydráždit nepřímým, symbolickým způsobem, k tomu mu stačí řeč, a jestliže k tomu navíc bezprostředním tělesným kontaktem podráždí rovněž citlivá nervová zakončení v tzv. erotogenních zónách těla, může ono původní erotické podráždění záměrně ještě zvyšovat.

Někteří příslušníci naší kultury pokládají však za „perverzní“ a „abnormální“ nejen každou jinou formu sexuálního chování, ale i každou jinou jeho techniku než vlastní koitus. Jako normálně a morálně přípustný způsob sexuální stimulace akceptují pouze zavedení penisu do vagíny. Jak řečeno, je tento postoj jednak nepřímo úměrný úrovni vzdělání obou nebo alespoň jednoho z partnerů, jednak má nepříznivý vliv na sexuální přizpůsobení a sexuální spokojenost v manželství. Jak vidíme u našich klinických případů, je defektní adaptace v manželském soužití často způsobována i negativními postoji k rozvinutějším projevům mezipartnerské intimity. A často se setkáváme s případy, že špatné sexuální přizpůsobení v tomto směru hraje svou významnou roli i při rozvodu, přičemž řada těchto případů se sobě podobá jak vejce vejci.

Sexuologickou ambulanci navštíví muž, nešťastný z toho, že je impotentní, protože prý nedovede svou manželku uspokojit. Manželka se s ním rozvádí a chodí s jiným mužem. Pacient tvrdí, že je to proto, že mu sexuální styk trvá velmi krátce — jen

asi 5 až 10 minut. Když je mu sděleno, že tato doba je pro styk zcela přiměřená a běžná, nevěří a dále argumentuje zkušeností, kterou obdobně jako u své manželky zažil u ženy, s níž chodil za svobodna — rovněž tuto ženu prý neuspokojil. Existuje však mnoho mužů, kteří uvádějí důvody, pro něž se s nimi chtějí ženy rozvést, důvody spojené se sexuálním nesouladem, přičemž je však skutečnost jiná, neboť ženy je častěji opouštějí pro jejich povahové vlastnosti, sobectví, hrubost, alkoholismus apod. Pokud tito muži vyhledají pomoc sexuologa, příp. psychologa, je třeba kvůli objektivnějšímu hodnocení vyslechnout tedy i manželku. Manželka zmíněného pacienta nám sdělí, že při pohlavním styku skutečně prožila orgasmus jen ojedinele. Ale uvede rovněž pravé příčiny této sexuální maladaptace: manžel měl prý zvyk zahajovat vlastní soulož ihned, aniž ji pohladil nebo políbil, nebyla na soulož vůbec připravena, styk ji zprvu bolel i proto, že vzhledem k nedostatečnému vzrušení se u ní neprojevila přípravná sekrece, vzrušení se dostavovalo až před koncem aktu, ale manžel zakončil styk dříve, než se toto její vzrušení mohlo rozvinout. Po pěti letech manželství poznává žena v zaměstnání muže, s kterým naváže intimní vztah plně ji uspokojující, protože každému styku vždy předchází dosti dlouhá předehra. („Nikdy se nestalo, aby mne to na počátku bolelo, to dráždění byl příjemný pocit, to čekání i ta nedočkavost.“) Ačkoliv ji předehra vzrušuje, zpočátku se jí i u milence brání. Případá jí to neslušné, nevhodné, někdy se za to stydí. („Ani dneska bych svému manželovi nedokázala o to říct.“) Toto manželství se nepodařilo smířit, ani u nás, ani při smírčím řízení u soudu, ale možná, že kdyby se byl pacient dříve dověděl, že chyba u něho nebyla v trvání styku, ale v tom, jak přistupoval k ženě před stykem, mohlo se manželství zachránit.

Jen málokterá z etnických skupin, o nichž je v sexuálních ohledech vůbec něco známo, nezná milostnou předehru před koitem. (Přitom však u žádné z nich neslouží tato předehra jako náhrada za koitus nebo jako paralela s ním; jinak řečeno, petting je tedy výlučně doménou naší civilizace. Jisté náběhy k pettingu se naleznou u skupin, jež mají ve zvyku za jistých podmínek, především za podmínek mimomanželských vztahů, uskutečňovat jakýsi pseudokoitus.) Zatímco v kmeni Lepča nebo Kwoma muž a žena začínají se stykem zpravidla ihned, bez přípravy a předchozího objímání, což jak řečeno, představuje spíše výjimku, v jiných i přibližně shodných kulturách (např. na Ponape či na Trobriandských ostrovech) trvají sexuální hry před koitem celé hodiny.

V zvířecí říši panují v tomto ohledu rozmanité, někdy až paradoxní rozdíly a výkyvy, dokonce i mezi příslušníky jednoho živočišného druhu. Někteří psi podnikají pokus o páření, sotvaže spatří fenu, jiní teprve po dlouhých sexuálních „námluvách“. Ale téměř

stejně individuální jako lidé jsou v tomto směru především lidoopi; někteří samci antropoidů provádějí dlouho před vlastní kopulací nej-
různější sexuálně stimulující praktiky, ale jiní začínají s koitem ihned,
bez jakýchkoliv příprav. Avšak celkově, jak se zdá, nelze usuzovat
z existence (či absence) zvířecích „námluv“ na nějakou přírodní
zákonitost, která by byla například podmíněna fylogeneticky. Zatímco
se zjistilo, že samice mnohých druhů dosahují říje dříve, pokud jsou
pohromadě se samci (lišky na liščích farmách; ovce se zavírají
s „beranem-vábidlem“ apod.), u jiných druhů to pozorováno nebylo
(např. u většiny kočkovitých šelem). Po dobu několika dnů se vzá-
jemně sexuálně vzrušují i některé druhy ptáků. K sexuální stimulaci
dochází u některých zvířat i něčím na způsob lidského *líbání*, a tak
tedy i u živočichů nižších je prokazatelná existence mimopohlavních
erotogenních zón. U člověka k nim třeba v první řadě přičíst ústa,
či přesněji rty a jazyk, a dále uši, zejm. lalůčky, jistá místa na
krku, zejm. pod bradou, oční víčka, podpaží, okolí podžeberní kra-
jiny, prsních bradavek, místa na gluteu, na chodidlech (všechna
ta místa, kde jsou děti lechtivé). Líbání bylo pozorováno u šimpanzů.
Koitus makaků, opic druhu rhesus z jihovýchodní Asie, je také
provázen zvířecími „polibky“. Nebo se během páření často otáčejí
i samice ploskonosých vřešťanů z Nového světa (*Alouatta pallida*)
a pohybují přitom jazykem směrem k samci a často ho lížou. Za-
jímavým způsobem se před pářením „líbají“ i sloni, strkajíce si jeden
druhému do tlamy špičku chobotu. Podobnost s tzv. jazykovými či —
jak se jim též říká — „francouzskými“ polibky lidí je ovšem jen
velmi vzdálená (mimoходом KINSEY zjistil tento způsob stimu-
lace před koitem u 77% vysokoškolsky vzdělaných mužů oproti
41% mužů se základním vzděláním). To spíš je už větší po-
dobnost mezi polibky Laponců a tím, co před pářením provozují
kanadští dikobrazi, protože samec a samice tohoto druhu si vzájemně
třou nosy. Nic ani přibližně podobného líbání však nenalzáme
u většiny zvířecích druhů, a polibky nejsou známé ani u celé
řady lidských skupin, sídlících např. na ostrovech v Tichomoří,
Chamorro, Manus, na ostrově Bali, nebo u indiánského kmene
Sirionó, a jeden domorodec kmene Thonga v Mosambicu příznačně
komentoval evropský polibek slovy „Ti dva si vzájemně jedí sliny!“

(FORD a BEACH, 1951); ani tento způsob stimulace není tedy pro určitý druh včetně člověka univerzální.

Setrváme-li u komparativního přístupu, vysvitne tu ještě jiná okolnost, která se zdá být velmi nápadná a neméně zajímavá, a touto okolností je *působení bolesti*, jež se ve faktu samčí a mužské agrese vyskytuje u mnoha druhů savců, ptáků i ryb buď přímo vůči samicím, nebo i vůči případným sokům v lásce z řad jiných samců. Tuleni se v období říje pouštějí do prudkých bojů s druhými samci, a čím je tento boj prudší, tím větší je po boji vlna jejich sexuálního vzrušení a také počet kopulací s více samicemi za sebou. Nebo když jsou laboratorní krysí samci vystaveni elektrické ráně, hned nato se velmi rychle páří a jejich páření vykazuje neobvykle četnou frekvenci. Není zajisté přehnané tvrzení, že u samců těchto i jiných obratlovců patří tělesná agrese k stimulacím sexuálního procesu; dokonce to vypadá tak, že zatímco touto agresí se vyznačuje samec, její oběť více či méně usiluje být samice — aby totiž vůbec k sexuálnímu procesu mohlo dojít. Mnohá pozorování to náležitě dokládají a tak se to jeví na první pohled i u lidí. Často se hovoří o sadistickém náboji mužské sexuality a naproti tomu o mazochismu žen. Říjící jelen se stal symbolem a do jisté míry i vzorem všech mužů, kteří si pohlavní role rozdělili podle uvedeného bipolárního schématu, a sexuální partnerství je připodobňováno k revíru, jemuž vládne jediný kohout, tetřev nebo bažant. Na biologické úrovni se udržuje druh tím, že se reprodukuje, a tuto reprodukci převážně obstarává samice; ale přitom se vždy jen samec pokládá za pohlaví nadřazené. Je to proto, že také lidstvo u sebe sama (jak soudí S. De BEAUVOIROVÁ) nepřiznává nadřazenost tomu pohlaví, které rodí, ale tomu, které zabíjí — a které je agresivnější i v sexualitě?

Páření mnoha savců nevypadá jako akt lásky, ale jako boj, při němž se samice zprvu pokouší utéci, později se brání a ránu oplácí ranou, ačkoliv vzhledem k tělesným dispozicím nakonec prohrát musí. Králíci, rejskové, netopýři, sobolové, kocouři a lvi své sexuální partnerky při styku koušou, škrábou, vytrhávají jim ze srsti chlupy. Na konci své desetileté sexuální činnosti jsou samice různých opic pokryty jizvami, jež pocházejí z milostných vztahů. Jedině u primáta, který je po člověku považován za nejvyššího, u šimpanze, je toto

„sadistické“ sexuální chování poněkud kultivovanější, protože se neprovádí s takovou intenzitou, aby mohlo působit bolest. Navíc však šimpanzí samci v situacích sexuálních i nesexuálních podléhají někdy i nadvládě samic, třebaže jsou tělesně lépe disponováni. Jak si povšimli mnozí zoologové, platí zde zvláštní pravidlo: zpočátku svého vztahu zaujímá šimpanzí samec roli vládce, po určité době se však vytváří vzájemné přizpůsobování, jež může vypadat buď tak, že si samec udrží trvalou nadvládu, nebo i tak, že samec začne podléhat samici.

Není tomu tak i u lidí? Dosud se mohou vést spory o tom, zda lidské sexuální chování probíhá univerzálně podle výše zmíněného bipolárního schématu: muž = agresor, aktivní, příp. sadistický element + žena = poddajný, pasivní, příp. mazochistický element. A pokud to platí, polemizuje se o tom, zda je to způsobeno biologicky vrozenou a fylogeneticky zděděnou dispozicí nebo kulturními podmínkami. Pravidlo šimpanzího páru by například mohlo být argumentem pro fakt, že případná fylogenetická dispozice končí mutací, ještě než se dostane ve vývoji k člověku. Rovněž to, co se dovídáme o některých kulturách lidského společenství, připouští podmínku druhově fylogenetického nebo dokonce i ontogenetického formování. Při svých studiích sexuálního života oceánských kmenů zjistil MALINOWSKI (1929), že mnohem vášnivějších a bolestivějších praktik při sexuálních hrách a při koitu užívají ženy: „V každém případě jsem viděl mnohem větší škrábance, pocházející z milostných vztahů, u mužů než u žen... Oblíbeným žertem na Trobriandských ostrovech je prohlížet záda muže a podle jejich stop usuzovat na úspěšný milostný život.“

Bolest vyvolávaná při styku kousnutím, štípáním nebo škrábáním, sexuálně stimuluje také muže i ženy naší společnosti. Někdy je tato tendence u jednoho z partnerů tak silně vyvinutá, že ji pak druhý partner chápe jako ztěžující komplikaci uspokojujícího sexuálního styku nebo jako abnormalitu a perversi; to záleží na fyziologické konstituci i dřívějších zkušenostech individua, protože jindy je oběma partnery pocíťována právě naopak jako pozitivní sexuální dráždění. Existují však teorie, že bolestivá stimulace je příznačná právě jen pro ženu jako „oběť“ (nebo pro muže femininního typu), a tyto názory — mezi nimi i psychoanalýza — jednak berou argumenty

ze zoologického materiálu toho druhu, jaký jsme prve uvedli, jednak upozorňují na specifické rozdíly ve fyziologii pohlaví. Upozorňuje se zde například na ženiny představy, v nichž se spojuje koitus s bolestivým zásahem do těla při defloraci, která je zase dále spojována se znásilněním a mužskou agresí — a pak tedy: „Poznání bolesti jako něčeho, co je spojeno s rozkoší, nebo rozkoše jako něčeho, co je spojeno s bolestí,“ jak píše psychoanalytička H. DEUTSCHOVÁ (1945), „může vést k tak úzkému spojení, že je sexuální rozkoš závislá na bolesti. Tak získává ženská sexualita mazochistický charakter. Fakticky je určitá míra mazochismu u ženy jako psychologická příprava nezbytná, aby se připravila na svou sexuální roli.“ Podle psychoanalytiků hraje proto též mazochistický element mnohem menší roli u mužů, a pokud se mazochismus u nich vyskytne, je vysvětlován psychickým transsexualismem.

Přitom však třeba říci, že toto bipolární schéma nenalézá žádnou oporu ani ve srovnávacích studiích z jiných kulturních oblastí, dokonce není podporováno ani každodenní empirií ze společnosti naší. Lze například spíše doložit, že více než od jednoho partnera k druhému kříží se bolestivé sexuální stimulační vzájemně, nebo že pocházejí výhradně od muže jen v mnohem menší míře, než to odpovídá představám o výrazně sadistickém charakteru jeho pohlaví. Jestliže muž při styku svou manželku kouše, tak ho zpravidla ona kouše také. Představa, že žena v tomto smyslu tvoří výhradně pasívní součást páru, může vznikat snad jen v hlavách těch, kdož nikdy nepracovali v sexuologii. Za zvláštních okolností se muž na ženě dopouští ovšem sexuálního násilí, když ji chce získat proti její vůli (a k tomuto jednání sahá žena snad jen v pornografických románech nebo v anekdotách), ale přitom je zajímavé, že v mnoha těchto případech se tak stává proto, že muž, domnívaje se, že žena cudnost předstírá, je anomální v tom smyslu, že dobře nerozezná, zda žena skutečně styk odmítá. Přičemž jen tehdy, když toto chování přináší sexuální uspokojení pouze jednomu z partnerů, lze hovořit o sadismu nebo o sexuální agresii. Obecně vzato, pravé sexuální vzrušení existuje pouze, když je pociťují obě strany, ať už je třeba způsobeno i velmi zvláštním stimulačním procesem. Nejen však u lidských skupin nebo u lidí jako jednotlivců, ale i u různých

zvířecích druhů (např. u lvounů) je vztah mezi pohlavími z hlediska bolestivých sexuálních stimulů proměnlivý, nebo chybí vůbec. „Přirozeným“ se zákon samčí brutálnosti u zvířat stal též proto, že samice je většinou menší než samec, a napadnout při kopulaci samce je pro ni navíc vzhledem k její poloze též mnohem obtížnější. Na lidské úrovni se zdá pravděpodobné, že každý muž a každá žena jsou schopni eroticky pozitivně reagovat na lehkou bolest. Pokud je ovšem taková iradiace vzruchů základní dispozicí už v neurofyzilogickém smyslu, nelze opomenout, že se přinejmenším dále formuje od raného dětství a podle jistých zákonů skupinového života a zvyklostí. Pozorujeme například, že bolestivá sexuální stimulace funguje právě u těch skupin, jež platí jako permissivní, tj. u nichž se dětem a dospívajícím popřává poměrně mnoho sexuální volnosti. Představa o spojení bolesti a sexuality se tedy vytváří patrně i *skupinově* — a v takových případech se na všech bolestivých praktikách při sexuálním chování podílí často vášnivě i žena, protože je tu zvykem, že má stejné právo k iniciativě jako muž; nebo se sexuální chování ve spojitosti s bolestivými vzruchy konstituuje i ve zkušenosti *jednotlivce* — a v tom případě si muž či žena mohou ověřit svou vlastní zkušeností, zda se nějaký bolestivý podnět hodí k jejich fyziologické konstituci a zda jej mohou pozitivně hodnotit pro svůj individuální sexuální prožitek. Samozřejmě, mohou existovat a existují i jedinci tvořící sexuální úchylku, jestliže nemohou prožít sexuální uspokojení jinak než pod vlivem silné bolesti (mazochismus) nebo tím, že silnou bolest svému partneru bezohledně působí (sadismus). Existují-li však tyto *výjimky* jako odchylky z toho, co nazýváme sexuální normou, neznamená to nikterak, že lidské libido nesmí být rozpjato mezi dvěma krajními póly v široké pocitové škále.

Konec konců, člověk chápe své tělo jako vlastní experimentální „fyziologický aparát“, a tedy jako „vehikl“ rozkoší a bolesti, s nímž možno do jisté míry experimentovat i v sexuálním směru. Má totiž svou „sexuální inteligenci“ a vynalézavost tkvící v erotice, které si — v míře nejvyšší mezi všemi živočichy — cvičí už od dětství.

Koitus

Jak řečeno, heterosexuální *pohlavní styk**) je nejčastější formou sexuálního chování u lidí i u zvířat. Proč — to jsme už rovněž naznačili. Sice se v civilizovaném společenství lidská reprodukce plánovitě omezuje (například systém dvou či tří dětí se v evropských rodinách zachovává zhruba od první světové války), ale to neznamená, že se chce od této reprodukce vůbec upustit, neboť to by znamenalo zánik skupiny a v obecném smyslu i zánik druhu. Zatím ještě, třebaže omezeně, platí koitus jako *biologicky účelný postoj*, i když orwellovské předpovědi o výrobě lidí v laboratořích nejsou tak vzdáleny, uvážíme-li, že každé desáté manželství je neplodné a jejich počet bude patrně v bílkovinami saturované civilizaci ještě stoupat, přičemž mnohá z těchto manželství nechtějí zůstat bez dětí. I proto se sexuologicko-gynekologická klientela stále rozšiřuje, a někdejší přirozenost člověka nepohřbívá dneska jen pilulka, diskutovaná i zatracovaná, tolik vyhledávaná i daná do klatby, ale paradoxně k tomu pohřbívají lidskou přirozenost vlastně i umělé inseminace, o nichž průměrný laik ani neví, že existují a že se už provádějí. Zatím tedy ještě platí, že převaha koitu nad ostatními formami sexuální činnosti u všech kultur nemůže být chápána bez spojitosti mezi biologickými a sociálními faktory.

Jak lze soudit podle zvířat, přirozené a fyziologické tendence k pohlavnímu styku se využilo jako normy skupinového sexuálního standardu, zatímco mnohé jiné způsoby sexuality, o nichž panuje domněnka, že jsou právě tak přirozené a fyziologicky určené, se u lidí specificky potlačily a přibrzdily, protože z nich skupinovému životu nekynul žádný prospěch. Hypoteticky ovšem vzato, i bez oněch specifických zábran, tj. skupinových tabu, by koitus mezi lidmi byl asi právě tak rozšířen a uskutečňoval by se také jako nejčastější sexuální chování, neboť je tomu tak i u zvířat, kde žádná tabu

*) Používáme též vžitého termínu *koitus*. Pokud je praktikován u lidí, jde o *kohabitaci* čili *soulož*, pokud se uskutečňuje u zvířat, užíváme pojmu *kopulace*, což znamená spojení a v případě zvířat tedy *páření*. Kromě heterosexuálního *pohlavního styku* existují ovšem ještě jiné formy a typy heterosexuálního chování, např. poznaný již *petting*, nebo *cunnilingus*.

neplatí. Pravděpodobně by se však u lidí vyskytovalo více forem sexuální činnosti, jak je tomu u většiny skupin — už také proto, že člověk má mnohem větší „sexuální inteligenci“ než zvíře. Větší invence pomohla člověku vytvořit mnohočetnější podoby sexuality; u žádného jiného druhu neexistují další formy sexuality v tak rozšířené míře jako např. homosexualita u člověka, nicméně v žádné lidské skupině nehraje ani jedna z těchto dalších forem sexuálního chování prvořadou roli a proti koitu se vždy vyskytuje prakticky zanedbatelně. A dále — větší invence pomohla člověku vytvořit mnohočetnější podoby sexuality, a to dokonce i v rámci jedné formy, jíž je koitus; neboť zvíře používá prakticky jen jedné kopulační polohy, k níž je anatomicky uzpůsobeno, zatímco člověk kohabituje v četnějších polohách.*)

Při souloži typické pro naši civilizaci leží žena na zádech, zatímco muž, obrácen tváří k ní, leží na ní. Přitom ovšem jen asi desetina manželských párů se omezuje výhradně na tento typ koitu vleže a tváří v tvář, aniž zkouší polohy další (KINSEY, 1948). Ostatních devět desetin praktikuje různé pozice vstojě, vsedě atd. Mezi lidmi panuje představa, že pro ženu výhodnější je poloha zvaná equitis (koňmo), při níž muž leží na zádech a žena, obrácena k němu tváří, na něm sedí; výhodnější je tato poloha prý proto, že žena má větší možnost k dráždění klitorisu, jež sama svými pohyby obstarává. Jinou základní pozici určuje oboustranné nalehnutí z boku, rovněž tváří v tvář. Potom existuje celá řada modifikací další základní polohy, při níž je penis zaváděn zezadu; tato poloha se nazývá koitus a tergo; může se uskutečňovat vstojě, vleže a dokonce i vsedě.

Jedna z modifikací této polohy je typická pro zvířata. Protože otvor vagíny je u samic všech savců uložen více vzadu než u ženy, je tento způsob penetrace pro savce lehčí a jednodušší (u lidí je tomu naopak). Jen výjimečně, a to výhradně u antropoidních primátů, byly pozorovány jiné pozice — buď poloha tváří v tvář (u šimpanzů),

*) K tomu poznámka: Ani teď, ani později nemáme v úmyslu odkazovat se k rozličným „receptářům lásky“ z dneška či z historie, kde se těchto pozic vypočítává téměř na tisíc, přičemž by člověk musel být přinejmenším akrobat a hadí muž, aby jich vůbec mohl dosáhnout, o výsledku spojujícím vznik orgasmu s určitým a navyklým svalovým tonem ani nemluvě.

nebo vsedě (u orangutanů), spíše šlo však vždy o mladé živočichy bez sexuálních zkušeností. Jinak se pro všechna zvířata vzhledem k anatomické poloze vagíny zdá být nezbytný mechanismus, při němž samice obrácená k samci hýžděmi, nechá vystoupit své pohlavní ústrojí a samec ji zezadu obskočí, opíraje se o ni tlapami. Zavedení penisu je většinou dosaženo pánevními pohyby samce; u několika druhů se vstřícně pohybuje i samice; speciálně pak u slonů a netopýrů vnikne penis do vagíny a může se zde pohybovat sám, aniž dochází k pohybům pánve. Mnohdy ovšem lidská představivost nedokáže spojit tuto dorsální zvířecí polohu (a tergo) s těmi živočichy, jež jako např. ježek nebo dikobraz mají hřbet pokrytý ostny — ale jak laboratorní pokusy, tak i pozorování ve volné přírodě ukázaly, že se i tato zvířata páří stejným způsobem jako ostatní čtvernožci (A. R. SCHADLE, M. SMELZER a M. METZ, 1946). Aristotelova poučka, že „osel se páří břicho proti břichu“ i v případě všech dalších zvířat přetrvává jen scholasticky, asi tak jako jiné jeho tvrzení, že moucha má čtyři nohy, čemuž se věřilo po celý středověk.

Naproti tomu, přestože lidský kohabitační rejstřík týkající se pozic je velmi široký, u žádného lidského společenství není koitus a tergo obvyklým způsobem, nýbrž v různých skupinách se praktikuje jen jako doplněk jiného a obvyklejšího způsobu. Pokud jde například o dorsální pozici vstoje, při níž se žena ohne a muž se přitáhne k jejím hýždím, uskutečňuje se takový typ soulože a tergo u řady národů (Hopi, Kwoma, Lepča, Marshallovy ostrovy) jen venku, v přírodě, při krátkých a náhlých setkáních v lese apod. Afričtí Massajové preferují oboustranné nalehnutí z boku, což se jinde praktikuje jen tehdy, je-li žena těhotná (Alor, Kwakiutl, Trobriandské ostrovy, Truk). Žena, sedíc na mužových stehnech jako v sedle, vytváří zajímavou pozici, která se vyskytuje v Oceánii. Poloha, při níž žena leží a muž u ní dřepí nebo klečí, přičemž její nohy spočívají na jeho stehnech rovněž jako v sedle, je známa z ostrova Bali, z kmene Lepča, Sirionó, z Trobriandských ostrovů a z Truku. Alternativa k tomu, totiž že muž pod klečící nebo dřepící ženou leží, je oblíbená a preferována na ostrovech Palau a Yap ve vých. Karolinách.

Shrneme-li příklady kopulačních a kohabitačních pozic ze světa zvířat i z různých lidských skupin, lze tu zobecnit dvě empirická

pravidla, která patrně rozhodují o preferenci a biologicko-sociálním zakořenění té či oné pozice. *Biologicky* rozhodující je anatomické uspořádání pohlavních orgánů a „anatomie“ samotného styku, u žen spojená s možností přímého dráždění klitorisu a příp. i vaginálních stěn. *Sociálně* důležitá je pak role, jíž při koitu sehrávají obě pohlaví. Přestože fyziologická funkce ženy je pasívnější (a proto u většiny skupin je pasívnější i ženská sociálně-sexuální role), je někde dokonce tato sociálně-sexuální role aktivnější než role mužova.

Obě tato pravidla pochopíme lépe, pokud něco víme o fyziologické přípravě ke koitu. V učebnici lékařské sexuologie o tom píše J. HYNIE (1968): „Ve stadiu intimní erotiky připravoval se tonus svalový u muže ve směru pozitivním, u ženy negativním. Tvořily se vhodné podmínky pro stadium další, pro penetraci. Zvýšený tonus a aktivita u muže bývá zpravidla už při amplektaci, ne-li dříve, provázen erekcí, mnohdy už značně silnou. Tonus okolního svalstva skýtá mužskému membru dostatečnou oporu k penetraci, když se vystupňuje tendence k objetí. Na straně ženy zase při amplektaci povoluje tonus celkový a ztrácí se za příhodných podmínek ponenáhlu schopnost klást odpor.“ Mužský svalový tonus je tedy ve stavu napětí, ženský ve stavu uvolnění. Tendence k splynutí, penetrace a pozdější immissione, je neustále podněcována mužovým údem; též celý akt soulože zdůrazňuje aktivní roli muže, jestliže připomíná mechanismus válcového motoru, do nějž vjíždí píst. Takový mechanismus způsobuje, že se dráždí nervová zakončení v nejcitlivější části mužova penisu, jíž je glans čili žalud, a tímto mechanismem dojde u ženy též k vzrušivému zduření vaginálních stěn, příp. k podráždění klitorisu.

Relativně k svému tělu má samec druhu *Homo sapiens* největší a v obvodu jistě nejsilnější penis ze všech samců jiných druhů. Míry mužského penisu vykazují variační šíři známou z ostatních tělesných rozměrů, z výšky i váhy celého těla nebo jednotlivých jeho částí. Průměrně je erigovaný penis asi 160 mm dlouhý, přičemž glans tvoří přibližně čtvrtinu této délky. Obvod erigovaného penisu měří u kořene 100 mm a jeho průměr je asi 40 mm (všechny údaje podle DICKINSONA). Penis v klidu, bez erekce, měří průměrně 76 mm do délky a 26 mm do šířky (podle měření pražského Sexuologic-

kého ústavu, NEDOMA a MELLAN). Individuální variace velikosti se však nezdají být významné pro úspěšné provedení koitu ani pro uspokojení z něho; rozhodně nelze ve velikosti penisu shledávat výhody z hlediska samotného muže, a vzhledem k ženě se soudí, že jí nejlépe vyhovuje průměrný rozměr. Pohlavní úd jiných primátů se anatomicky liší od mužova penisu tím, že nemá žádný výrazný glans. Penis šimpanze má dlouhý a útlý korpus, u gorily je tomu obráceně; oba tyto druhy mají ve spodní části penisu kost dlouhou asi dva centimetry.

Ženský analogon k penisu tvoří klitoris — je to miniaturní pohlavní úd, mající korpus, glans i praeputium (předkožku) a v mnoha případech i schopnost erekce. Nalézá se nad vyústěním močové trubice, jež zase leží nad otvorem do pochvy, a všechno to je pak uloženo mezi malými stydkými pysky (*labia minora*), které se dále skrývají ve velkých stydkých pyscích (*labia maiora*). U gorily je toto vybavení stejné, u dospělé šimpanzí samice jsou velké stydké pysky již jen v rudimentárním stavu a samice nižších druhů *labia maiora* nemají, naproti tomu jsou však u nich silně vyvinuté a též i značně viditelné malé pysky a klitoris. Ani opice, ani samice lidoopů nemají panenskou blánu a komplikace spojené s deflorací se tedy vyskytují jen u lidí. V rámci donedávna ještě jednotných a stále častých úvah, že klitoris je rozhodujícím faktorem ženského orgasmu, objevil se též názor, že ženy, u nichž vzdálenost mezi vnějším vyústěním močové trubice a klitorisem je větší než 38 mm, mají jen menší výhled prožít při koitu orgasmus než ženy, u nichž je tato vzdálenost kratší (C. LANDIS, 1942). Dnes se však už spíše soudí, že ani poloha, ani rozměry klitorisu (průměrná délka kolem 5 mm) nemají na jeho dráždivost takový vliv jako možnost jeho pohyblivosti, k níž při styku případně dochází. Poslední šetření (MASTERS a JOHNSONOVÁ, 1966) vůbec pochybují, že přímé dráždění klitorisu má tak velký význam, jaký se mu donedávna přikládalo; mnohem důležitější klitoridální dráždění je vyvíjeno prý nárazy pohlavního údu, při nichž dochází k rytmickému pohybu klitoridálního těla. Nutno tedy též opustit úvahu, že by kohabitační pozice a tergo byla opomíjena pouze z fyziologických důvodů, jako pozice málo vzrušující a ženě nevyhovující jen proto, že při ní nedochází k přímému

klitoridálnímu dráždění — pokud k němu totiž dochází pohybem, může být tato nepřímá stimulace úspěšná při všech kohabitačních pozicích. Koitus a tergo je uskutečňován sice málo, spíše však vzhledem k jednostrannému zdůraznění mužovy převahy a k nemožnosti vzájemného objetí, tedy spíše vzhledem ke skutečnostem sociálním než biologickým.

Nicméně když penis skrz nedráždivá labia maiora a dráždivá labia minora pronikne k ústí poševnímu, je nezbytné, aby určitým způsobem klitoris stimulován byl. Zdá se totiž, že vaginálně vzrušivých žen je málo. Ke zvětšení a rozšíření vagíny dochází ještě před penetrací, při milostné předeře, žena však musí být vzrušena, a pokud není, nastávají obtíže; jinak se po zavedení penisu tato turgescence ještě zvětšuje. Tento mechanismus je sice vzrušující, ale přitom sama vnitřní vagína je jen nepatrně vybavena citlivými nervy; ty jsou soustředěny v klitorisu. Při poloze tváří v tvář je klitoris vystaven rytmicky střídavému tlaku, jelikož stydké kosti muže a ženy na sebe pravidelně narážejí, a kromě toho je klitoris bezprostředně drážděn ještě svrchní polohou penisu, neboť při pohybech dopředu a zpátky je posunován střídavým směrem. Žena může v této poloze dráždění ještě zvětšit tzv. přirážením. Nejlépe však může docházet k přímému dráždění klitorisu v poloze, kdy žena na muži sedí nebo klečí (zmíněná poloha equitis). Při poloze, při níž nedochází k takové stimulaci klitorisu, musí si klitoridálně vzrušivé ženy dráždit tento orgán rukou, aby vůbec mohly dosáhnout orgasmu.

Dosáhnout orgasmu je totiž bezprostředním účelem každého sexuálního chování; *orgasmus* je rovněž fyziologickým cílem koitu. K tomuto cíli se denně upíná miliarda lidí obou pohlaví a další milióny samců živočišné říše, protože orgasmus je něco tak *fyzio- logického* a přitom *slastného* jako jídlo a pití. I z moderních výzkumů sexuálního chování vyplývá vždy důležitost spojení právě těchto dvou faktorů, a to zejména pro pochopení orgasmu; jinak řečeno, nestačí jen zachycovat fyziologické reakce a průběh vznikající sexuální tenze při orgastickém prožitku, aniž se zároveň analyzuje složka psychologická a aniž se provede korelace jeho objektivních a subjektivních prvků. Orgastický prožitek, tak jako celý okruh sexuální aktivity, je svázán s fyziologicky nezbytným průběhem a jeho po-

citovým, tj. „slastným“ či libidinózním korelátém, přičemž obě tyto složky lze — u lidí — dále ještě zkoumat z hlediska vlivů sociálních a kulturních, vyplývajících z prostředí, z daného způsobu života, z daného sexuálního standardu včetně morálních skupinových norem apod. Tímto způsobem postupovala i dvojice amerických autorů, lékař WILLIAM H. MASTERS a sociální pracovnice VIRGINIA E. JOHNSONOVÁ, ze st. luisské nadace pro biologii reprodukčních funkcí, kteří už v první zprávě o tomto šetření poskytli odbornému písemnictví dílo asi stejně objevné, jaké kdysi poskytl KINSEY a spolupracovníci ve svém Reportu, i když ve zcela jiném ohledu. Fyziologická sledování, např. elektrovaginální vyšetřování žen, provázeli oba autoři pozorováním a filmovými záznamy sexuálního chování pokusných osob, u nichž bylo navíc použito pro zjištění subjektivních prožitků dotazníků a interview, a celé toto vyšetřování se pak dále konfrontovalo se sociálně-kulturní anamnézou a klinickou explorací.

Empirické šetření ve velkém souboru, jakým byly i KINSEYOVY skupiny, může přinést průřez stávajícími sexuálními zájmy, motivy, potřebami, normami, zkrátka průřez sexuálním standardem doby, ale empiricky je nemožné zjistit to, oč šlo MASTERSOVI a JOHNSONOVÉ především. Jestliže chtěli sledovat konkrétní individuální sexuální odezvy mužů a žen včetně jejich orgasmu, bylo důležité, že tak činili několika technikami a metodami zároveň, že se pokusili o komplexní výzkum sexuálních reakcí u lidského individua, a nebylo už tolik nezbytné zabývat se velkým souborem populace. Že své výsledky získali na empiricky méně závažném či sociologicky málo reprezentativním vzorku několika set pokusných osob (nejvýše 654 mužů + 619 žen), je tudíž pochopitelné; nicméně co do věku, který jako fyziologický faktor hraje v sexuálním chování významnou roli, jsou jejich oba soubory velmi extenzivní (muži od 21 do 90, ženy od 18 do 80 let). Pro následující naše pojednání má šetření těchto autorů nemenší význam než tedy např. šetření KINSEYE a spol. pro jiná pojednání, vyjadřující sexuální standard.*)

*) Třeba tedy následující pasáž této knihy chápat především jako rešerši z knihy zmíněných autorů *Human Sexual Response* (1966), odkud je též převzata tabulka rozvoje a příznaků orgasmu (na str. 129—130 a 142—143).

Na základě zjištění MASTERSE a JOHNSONOVÉ lze velmi objektivně ilustrovat i samotný finální cíl sexuality — *orgastický prožitek muže a ženy*. Všemi důkazy experimentální i klinicko-observační povahy lze tu především podporovat rozdělení cyklu sexuální odezvy do čtyř fází, jež se postupně a v nestejně délce vyvíjejí u muže a ženy se srovnatelnými fyziologickými i psychickými parametry. Je to: 1. fáze excitační, při níž u muže dochází k erekci, 2. fáze plató (vyjadřující setrvání excitačních příznaků přibližně na stejné úrovni, na stejném plató), 3. fáze orgastická, znamenající vrchol celého prožitku, a konečně je to 4. fáze uvolňovací, resoluční. Různé fyziologické příznaky v těchto jednotlivých fázích jsou dosti podrobně zahrnuty do přiložených přehledů extragenitálních a genitálních reakcí (na str. 129—130 u mužů a 142—143 u žen).

Pochybuje se, zda se může projevit orgasmus u některých žen (a zda vůbec existuje u samic nižších druhů než hominoidních), a přinejmenším lze konstatovat určité kvalitativně odlišné orgastické prožívání v případě obou pohlaví a rovněž rozdíly v jeho fyziologickém průběhu, jak ostatně vysvitne z dalšího. Ale pokud v některých případech existují pochybnosti o ženském orgasmu, nemůže být žádných pochybností o orgasmu mužů, neboť tento orgasmus se manifestuje zjevně a jednoznačně ejakulací, výronem semene. Někdy však ještě předtím, během fáze plató, se u muže vyskytne zvláštní predejakulační výměšek, samovolně vycházející z ústí močové trubice ve dvou či třech kapkách hlenovité tekutiny; nepochybně funguje jako „hygienická“ příprava pro pozdější cestu spermatu. Není provázen tím typickým příjemným pocitem, jak je tomu při ejakulaci, naopak může neuroticky disponované muže vylekat, jestliže jej mylně pokládají za předčasný samovolný výron semene nebo za chorobný výtok, příznak pohlavní nemoci apod.

Ve větším množství (až 1 ml) vzniká u mužů tento výměšek při dlouhém dráždění penisu, udržuje-li se úmyslně fáze plató při oddalování vlastního orgasmu. Jestliže se v něm někdy mikroskopicky prokáží aktivně pohyblivá spermatozoa, lze tím vysvětlit i některá nechtěná oplodnění, pokud si muž ke styku nevezme kondom a spoléhá výhradně na koitus interruptus a pokud ani žena nepoužívá antikoncepci. Někteří muži — jak známo — jsou schopni provádět

volní kontrolu svého orgasmu třeba v průběhu několika orgasmů své partnerky, zároveň však, udržující sexuální vzrušení na stabilní úrovni, pravděpodobně dávají vznikat této před-ejakulaci. Fyziologie i biochemie mužské predejakulační sekrece nejsou dosud probádanými oblastmi, nicméně se zdá, že neexistuje žádná jiná než zmíněná souvislost se vznikem predejakulačního výměšku, nebyl shledán rozhodně žádný vztah mezi jeho výskytem či množstvím a objemem ejakulátu, a neexistuje ani paralela mezi přítomností či nepřítomností predejakulační sekrece a množstvím semenné plazmy.

Ejakulace semenné tekutiny, jež provází vrchol mužského orgasmu, probíhá nejdříve ve vývodných kanálcích varlat skrze nadvarlata do chámovodu, který kontrahuje v těsné souvislosti se semennými váčky a vypudí tekutinu do prostatické části močové trubice. Odtud se svalovými kontrakcemi prostaty (jež možno hmatat rektálně) dostává sperma spolu s prostatickým výměškem do roztaženého bulbu a do močové trubice pyje až k jejímu ústí a odtud dále ven. Na počátku ejakulačního pochodu se uzavře močový měchýř, takže semenná tekutina nemůže do měchýře a z měchýře k ní nemůže moč; ve druhé fázi ejakulace se však přední svěrač otevře, což podpoří pohyb semenné tekutiny k ústí. Následné první dvě nebo tři ejakulační kontrakce močové trubice vystřikují semennou tekutinu z pyje někdy až do vzdálenosti 30–60 cm — pokud ovšem, jak je tomu při koitu, není pyj zaveden do pochvy. Při koitu odpovídá těmto ejakulačním kontrakcím muže stahování tzv. orgastické manžety v zevní třetině ženské pochvy. Počáteční intervaly mezi kontrakcemi trvají asi 0,8 vteřiny, a čím déle stahy trvají, tím jsou intervaly větší, což platí pro obě pohlaví, stejně jako to, že ejakulační stahy a stahy orgastické manžety svým počtem a intenzitou jsou v přímém vztahu k subjektivnímu prožitku orgasmu.

Konkrétně u mužů se tento subjektivní prožitek nevyhnutelně vyvíjí už od okamžiku bezprostředně před zahájením celého ejakulačního pochodu. Bývá dosti často popisován jako „napětí, že ejakulace nastává“, nebo lapidárněji, že „už to přijde“, což zhruba dvě tři vteřiny imponuje jako „pocit nevyhnutelnosti“. Až pak skutečně bez ohledu na vlastní vůli a také bez ohledu na případné vyrušení dochází k výronu semenné tekutiny a k orgastickým stahům, jež přinášejí

Tabulka 7. Cyklus sexuálních reakcí mužů — *extragenitální* reakce (podle MASTERSE a JOHNSONOVÉ)

	I. fáze excitace	II. fáze plató	III. fáze orgasmu	IV. fáze uvolnění
Prsa	zduření bradavek (není konstantní a může být oddáleno až do fáze plató)	větší zduření bradavek (není konstantní)	nebyly pozorovány změny	zmenšení bradavek prsních (může být prolongované)
Sexuální zardění	nebyly pozorovány změny	výskyt makulopapulární vyrážky nad epigastriem a na přední straně hrudi, krku, tváří, přední části hlavy, občas na zádech a předloktí	dobře vyvinuté zardění; stoupá souhlasně s intenzitou orgasmu (25% výskyt)	zardění rychle mizí, návrat do stavu jako před výskytem
Svalový tonus	volní svalová tenze; patrná i mimovolní aktivita (částečné zvýšení varlat, napětí, břišních a mezižeberních svalů)	další zvětšování volního a mimovolního svalového napětí; semispastické kontrakce obličejového, břišního a mezižeberního svalstva	ztráta volní kontroly; mimovolní kontrakce a spasmy svalových skupin	svalový tonus přetrvává zřídka více než 5 minut, ale neztrácí se tak rychle jako mnohé projevy překrvení
Konečník	nebyly pozorovány změny	volní kontrakce řitního svěrače jako stimulační technika (není konstantní)	mimovolní stahy řitního svěrače v intervalu cca 0,8 vteřiny	nebyly pozorovány změny
Hyperventilace	nebyly pozorovány změny	výskyt reakcí, jež se urychlují v další fázi	dýchání se zrychluje na 40 dechů za min., intenzita a trvání souhlasí se sexuální tenzí	přechod do refrakterní fáze
Zrychlení srdeční činnosti	srdeční činnost stoupá v přímé paralele se vzestupem tenze nezávisle na technice stimulace	vzestup prům. na 100 až 175 úderů za min.	vzestup od 110 do 180 úderů za min.	návrat k normě
Krevní tlak	zvýšení se objevuje v přímé paralele se zrychlením pulsu nezávisle na technice stimulace	zvýšení systol. tlaku o 20 až 80 mm Hg; diastol. o 10 až 40 mm Hg	zvýšení systol. tlaku o 40 až 100 mm Hg; diastolického o 20 až 50 mm Hg	návrat k normě
Potní změny	nebyly pozorovány změny	nebyly pozorovány změny	nebyly pozorovány změny	mimovolní potní reakce (nekonstantní), obvykle omezené na chodidla a dlaně

Tabulka 8. Cyklus sexuálních reakcí mužů — *genitální reakce* (podle MASTERSE a JOHNSONOVÉ) *)

	I. fáze excitace	II. fáze plató	III. fáze orgasmu	IV. fáze uvolnění
Penis	rychlý nástup erekce, která se může částečně ztrácet a později znovu objevit během prolongování fáze, nebo může být snadno oslabena při předejře sexuální stimulace	zvětšení obvodu penisu a koronárního žlábků; změna barvy v oblasti koruny žaludu (nekonstantní)	expulzivní kontrakce do úplné délky močové trubice pyje; kontrakce začínají za 0,8 vt. a po prvních 3 či 4 vt. se sníží jejich frekvence a expulzivní síla; menší kontrakce pokračují po několika vt.	pokles se objeví ve 2 stupních: (1) rychlá ztráta překrvení; (2) pomalejší návrat k normálnímu stavu je prodloužený proces
Šourek	zvětšení a ztlustění kůže šourku; zploštění a vyvýšení šourku	bez specifických reakcí	bez specifických reakcí	překrvení rychle mizí, objevuje se napětí ve skrotu a brzy se znovu objeví kožní řasy; někdy zpožděný proces
Varlata	částečný vzestup obou varlat směrem k perineu, způsobený zkrácením spermatických provazců	zvětšení varlat o 50% proti jejich klidovému nepřekrvenému stavu; vyvýšení do pozice směrem k perineu; úplné vytažení varlat je příznačné pro blízkost ejakulace	nebyly zaznamenány reakce	ztráta překrvení a zmenšení varlat i jejich sestup do relaxovaného šourku; může se objevit pomaleji nebo rychleji, což je závislé na délce fáze plató
Druhotné orgány	nebyly pozorovány změny	nebyly pozorovány změny	kontrakce druhotných orgánů s vyvolanými vzruchy ejakulační nevyhnutelnosti vlivem zahájení ejakulačního pochodu	nebyly pozorovány změny
Cowperovy žlázy	nebyly pozorovány změny	předejakulační výměšek: 2 nebo 3 kapky hlenovité tekutiny, v níž byla pozorována aktivní spermata	nebyly pozorovány změny	nebyly pozorovány změny

sexuální ukojení. Mezi prvními prudce vypuzovacími kontrakcemi ejakulátu a zpomalenými stahy ke konci ejakulačního pochodu, jež přecházejí do fáze uvolnění, je pocitový rozdíl často dosti značný. Při konečných stazích si muž výron semene už vlastně neuvědomuje a smyslový prožitek slasti je spíše reflexivní, zatímco při prvních kontrakcích je subjektivní slastná odezva značná právě v závislosti na uvědomění si ejakulace. Všeobecně tu dále platí, že čím je větší objem ejakulátu, tím je u individua pocit orgasmu prožíván smyslově příjemněji, což bezpochyby vedlo i k subjektivně příznivějšímu oceňování orgasmu dosaženého po určité době pohlavní zdrženlivosti. Zdá se však, že vzorec subjektivní reakce na první či další orgasmus je rozdílný u mužů a u žen, jelikož ženy, jež jsou během jednoho koitu schopny opakovaného orgasmu, označují svou druhou či třetí orgastickou epizodu za subjektivně uspokojivější a po smyslové stránce příjemnější, zatímco muži preferují v tomto subjektivně-slastném ohledu vždycky jen první ejakulaci z případné řady dalších.

Zřejmě však mnoho mužů ve věku nad třicet let nemá už schopnost ejakulovat vícekrát za sebou. V tomto — kvantitativním — smyslu je vrchol mužské sexuální aktivity kolem dvacítky. Muži zde podléhají jen krátkým refrakterním obdobím po orgasmu a jsou schopni opakovat svůj orgasmus poměrně rychle za sebou. Důležité však je, že toho jsou schopni i při koitu. Zatímco například při masturbaci je možnost opětného navození erekce i opakování orgasmu snazší i pro muže starší, není tomu tak většinou v případě koitu, což může mít své důsledky pro sexuální soužití. Klinicky dosti časté jsou případy sexuálního nesouladu, pokud je rytmus mužova orgastického cyklu jiný než u ženy, jestliže průběh jednotlivých orgastických epizod u obou partnerů nesouhlasí apod.; velmi často to

*) Tato tabulka gynekologa MASTERSE a soc. pracovnice JOHNSONOVÉ shrnuje relativně rozsáhlý materiál jejich výzkumu a je též velmi přehledná. Nicméně některé její údaje se mohou právě *sexuologům* z klinického hlediska jevit — podle našeho názoru — jako diskutabilní. Tak např. je nepravděpodobné, že *penis* ve III. fázi kontrahuje do úplné délky močové trubice, dále že *varlata* se mohou zvětšit o 50 % proti klidovému stavu ve II. fázi, jak je v tabulce uvedeno. Nutno též doplnit, že u *druhotných orgánů* dochází ve III. fázi též ke kontrakci prostaty a že sekret *Cowperových žlázek* někdy (ne vždy) obsahuje spermie už v I. fázi excitace.

znamená, že muž dosahuje orgasmu dříve než žena, takže v pozdějším věku, dejme tomu kolem čtyřicítky, kdy už není s to styk opakovat, není též schopen svou partnerku koitem uspokojit. A zde je bezpochyby i příznivý terén pro obecně povědomé přesvědčení, jemuž dal průchod už před čtyřmi sty lety filosof MONTAIGNE, když řekl o ženách — že „jsou nesrovnatelně schopnější a žhavější ve věcech lásky než my“, a když pak — cituje JUVENALA — mohl své přesvědčení podpořit ještě pregnantněji: „adhuc ardens rigidae tentigine vulvae et lassata viris, necdum satiata recessit“. V sexuálním soužití lze tedy spatřit paradox: jeho aktivním partnerem je muž, pudově výbojnější a fyziologicky zcela jednoznačně pozitivnější aktér penetrace, zároveň však je zde partnerem zranitelnějším a zcela odkázaným na postorgastickou „impotenci“ refrakterního období, již žena nezná. Takto nazíráno je žena *silnějším partnerem sexuálního soužití* — potenciálně vždycky schopná styku, ať už jej prožívá či nikoliv, a pokud jej prožívá, potenciálně často schopná prožít řadu orgastických vrcholů v těsné blízkosti za sebou.

Protože z fyziologického hlediska znamená orgastický mužský prožitek proces cévního překrvení a svalového napětí, po nichž následuje refrakterní období přiměřené únavy (tj. impotence), velmi se rozšířila představa, že ejakulace — ať už k ní dochází masturbací či souloží — je škodlivá tělesné kondici, a tím že je nebezpečná sportovcům a zejména lehkým atletům. Ale dosud nebyly získány žádné fyziologické důkazy, jež by tuto domněnku potvrzovaly. Není též v tomto fyziologickém směru oprávněná žádná námitka ani proti opakovaným ejakulacím, i když klinicky je rozhodně nelze ani doporučovat. K určité zdravotní újmě však může vést praxe, kdy dochází k dráždění penisu do trvalého stavu erekce bez orgasmu. Mnohdy se obavy před újmou na zdraví vztahují mylně totiž na samotný akt ejakulace, sexuální dráždění se zastavuje ve fázi plató a potom de facto dochází k trvalé excitaci bez důležitého uvolňování, jež vždy představuje zároveň návrat k fyziologickému stavu a tím i vyrovnání fyzických sil.

Existuje mnoho rozdílů v orgasmu muže a ženy. Většina z nich se projevuje ve fyziologickém průběhu orgastických vyvrcholení, a je tedy objektivně zjistitelná míra i kvalita těchto diferencí; fakticky

však jsou všechny případné údaje o těchto diferencích významné jenom v klinickém kontextu, což ostatně vyplynulo už z předchozí poznámky o sexuálním soužití. Muž je odkázán na ejakulaci, již získá náhle a již zároveň prudce a definitivně zakončuje svůj orgasmus — a tomuto průběhu odpovídají fyziologické změny i subjektivní náplň prožitku: jsou náhlé, strmé a prudké při svém vzednutí i při svém pádu. Během několika málo minut se zrychlí puls, dech, zvýší se svalový tonus, krevní tlak a zase to vše poklesne. Náhlé opadnuvší vlna slastných pocitů může někdy vyvolat lehkou rozladu, depresi atd. „Mužská rozkoš stoupá jako raketa;“ píše S. De BEAUVOIROVÁ (1967), „když dosáhne určité meze, vyvrcholí a rázem zmírání v orgasmu; struktura pohlavního aktu je konečná a přetržitá. Ženská rozkoš vyzařuje do celého těla; nemá vždy svůj střed v genitálním systému. I tehdy jsou to pak spíše vaginální stahy než opravdový orgasmus, co vytváří systém vlnění, které se rytmicky rodí, poklesá, znovu se vytváří, chvílemi dosahuje paroxysmu a potom se mísí a splývá, ale úplně nezhasíná vůbec nikdy. Poněvadž tu není pevný cíl, který by jí byl vymezen, směřuje rozkoš k nekonečnu: často je to spíše než jasné ukojení pouze nervová nebo srdeční únava nebo psychické nasycení, co omezuje erotické schopnosti ženy; i když je rozkoší přemožena a dokonce vyčerpána, nedosáhne nikdy naprostého uvolnění.“

Tímto citátem se zdánlivě vzdalujeme od předchozí rešerše, nicméně právě citovaný úryvek z díla francouzské spisovatelky poskytuje dobrý důvod, abychom se k původnímu postupu vrátili. Je tu podle našeho názoru hned několik výroků vhodných k podtržení, jež mají — z hlediska naší rešerše — větší či zase menší oprávnění, protože mají kvalitativně různou hodnotu informace. Jestliže vycházejí z individuality jisté příslušnice „druhého pohlaví“, mají též povahu impresí a autopsie. Přitom však vycházejí z osobnosti, již jako filosofce Druhého pohlaví nelze upřít původnost, promyšlenost i hloubku charakteristik. Bezpochyby sám literární styl a to, čemu se dnes říká „rukopis“ (ve smyslu BARTHÉSOVĚ), je často tím odpovědným zprostředkovatelem kvality informací — je tím, co zvyšuje jejich „čistotu“ nebo i zaviňuje jejich „šum“. Vytríbenost a osobitost rukopisu i stylistický dar může zejména dobře sloužit

informacím z intimní a velmi individuální sféry, již představuje sexualita,*) na druhé straně však právě tato individuální sféra při svém *popisu* — a popis čili deskripce je významným interpretačním prostředkem experimentu i kliniky — vyžaduje v jistém smyslu „odindividualizování“ rukopisu. Jinak se může stát, že autora i čtenáře zajímají víc slova než fakta, nebo že pisatel a s ním i čtenář je zaváděn pouze díky dobrému stylu do úzce individuální sféry, která se mu zdá příliš krásně *vylíčena*, než aby ji nevydával také za vlastní.

Zcela evidentní je fakt, že mužův orgasmus na rozdíl od ženského orgasmu končí ejakulací. Mimo tuto skutečnost existují pak ještě další dva hlavní fyziologické rozdíly mezi výrazem ženského a mužského orgasmu. Za prvé, žena je schopna rychlého návratu k dalšímu orgasmu hned po předchozím orgastickém prožitku, jestliže je znovu sexuálně stimulována ještě dříve, než napětí sexuální odezvy poklesne pod fázi plató. Za druhé, žena je schopna udržovat si orgastický prožitek v poměrně dlouhém časovém období. U některých žen se vyskytuje dokonce reakce — vzácná sice, nicméně i v laboratorních podmínkách vyvolaná — která se jmenuje *status orgasticus* (nebo — jak se též často uvádí — *status orgasmus*). Je to stav napětí, vytvořený buď řadou rychle se vracejících orgastických prožitků, mezi nimiž nelze zaznamenat intervaly fáze plató, nebo spočívající v jednoduše a dlouhotrvající orgastické epizodě. Objektivní šetření spolu s vizuálním dojmem se přiklání k prvnímu výkladu; mimovolní kolísání svalového napětí totiž naznačuje, že žena při *status orgasticus* spíše dospívá k řadě vyvrcholení jen s naznačenými návraty do fáze plató, přičemž toto kolísání myotonie, provázené tachykardií s více než 180 tepy za min. a stálými stahy orgastické manžety, může trvat od dvaceti vteřin až do úseku většího než jedna minuta. *Status orgasticus* je však jen výjimka. Co však fyziologicky i psychologicky tvoří podstatu obou principiálních odlišností a specifik ženského orgasmu, to je nutno přičíst objektivně zjištěnému i subjektivně potvrzovanému faktu, že orgasmus ženy je *odezvou celého těla*, byť třeba odezvou s význačně proměnlivou intenzitou reakce a časového sledu.

*) Přičemž se stírají rozdíly mezi esejistikou a beletrií. Např. pro zajímavost: přirovnání mužského orgasmu k *raketě*, které užívá BEAUVOIROVÁ, používá též známý spisovatel, nonkonformní k naší antisexuální společnosti, HENRY MILLER.

To má bezpochyby na mysli autorka Druhého pohlaví, když píše, že „ženská rozkoš vyzařuje do celého těla; nemá vždy svůj střed v genitálním systému“ — což je přinejmenším nadneseně řečeno. Že by orgasmus jakožto odezva celého těla probíhal bez příslušných senzací v pohlavním ústrojí, není ani u ženy možné, vždycky jsou naopak tyto genitální pocity ústřední. Vzhledem k anatomickému uložení svého ústrojí — na rozdíl od muže — je však žena cítí v celé pánvi, nebo alespoň v její dolní části, ať už se projevují jen počátečním pocitem tepla či následnými kontrakcemi.

Zdá se také, že francouzská spisovatelka si dostatečně neuvědomuje další základní princip „ženské rozkoše“, totiž její ohromnou variační šíři. Je to stupnice zhruba vyjádřená Gaussovou křivkou (posunutou ovšem poněkud doleva), jejíž oba konce jsou početně zastoupeny nejméně, zatímco největší procento případů je ve středu této stupnice.

Stupnice začíná u některých žen vlastně nepřítomností orgastického prožitku (čili anorgasmii); pokračuje pak v nevyhraněných a fyziologicky nevýrazných, i když subjektivně příjemných pocitech; u většiny případů se projevuje prožitky orgastické fáze, což potom dále přechází k možnostem docílit několika či mnoha těchto prožitků po sobě; tato stupnice končí znovu ojedinělými případy, jež dosahují status orgasticus. Objevuje-li se v citovaném úryvku náznak přesvědčení, že u žen nejde o „opravdový orgasmus“, je to tedy znovu nepřesné. Pokud BEAUVOIROVÁ jako autorka je zároveň příkladem emancipované ženy, jež si „vymýšlí důvody proti takzvané mužské nadřazenosti a demonstruje to, co je předem jasné, že žena je schopna soupeření s mužem i v lásce,“ jak napsal jistý její kritik, pak se zdá, že v tomto bodě naopak zase ženám ubírá, vidouc v jejich specifice něco zanedbatelného, něco, co vlastně není, ačkoliv to je. Jak jinak by jim mohla upřít „opravdový orgasmus“? Je to snad proto, že je tu mírou všech věcí muž? Znamená to snad, že veškerá pohlavní specifika i rozdílnost funkcí při lidské reprodukci jsou měřeny tím „prvním pohlavím“? Pak by ovšem, podle této logiky, pohlavní ústrojí ženy také nebylo „opravdovým pohlavním ústrojím“, protože — jak známo — tu není žádný penis a je tu jen zakrnělá jeho obdoba.

Ale ženský orgasmus není dokonce ani „zakrnělý“, je proti mužskému jen jiný. Jeho variační šíře je příznačná nejen pro ženy jako pohlavně specifikovanou lidskou varietu, ale i pro ženu jako biologické a psychologické individuum. Mnoho žen je schopno rozpoznat, že jeden orgasmus je silnější než druhý, a někdy je intenzita prožitku tak slabá, že některá z nich ani neví, zda u ní k orgasmu došlo či ne. Variační šíře orgastického prožitku kontinuálně přechází do pouhého vzrušení — již samo sexuální dráždění bez orgasmu je při pohlavním styku prožíváno jako slastičné a uspokojující, dokonce v mnoha případech se ženě jeví toto dráždění důležitější než samotný orgasmus. U muže tomu tak není. Elektrokardiografické záznamy pořizované při koitu vykazují u muže nejvyšší bod srdeční činnosti vždy při ejakulaci, zatímco u ženy je vrchol křivky spojen především s penetrací, se zavedením penisu do pochvy a s jeho erekcí. Křivka srdeční činnosti u muže před ejakulací stoupá a po ní prudce klesá, takže vykazuje jen jeden vrchol, u ženy však při styku dosáhne nejvyššího bodu několikrát, což se zdá být ve spojitosti vždy se střídavou větší či menší mužovou erekcí v průběhu koitu (E. P. BOAS a E. F. GOLDSCHMIDT, 1932). Jelikož ovšem existuje značná variační šíře ženské sexuální reaktivity, jelikož existuje dvojí typ ženského orgasmu podle klitoridálního či vaginálního dráždění a jelikož ženy ve většině jsou schopny reagovat jen na jeden z těchto dvou druhů dráždění, může u nich snadno vzniknout dojem, že neprožívají *celý* orgasmus (nebo že to není „opravdový orgasmus“) — a možná i proto se u nich vyskytuje pocit, jemuž podléhá i BEAUVOIROVÁ, že totiž žena „nikdy nedosáhne naprostého uvolnění“. Fyziologicky vzato je to nesmysl. Subjektivně vzato je tento dojem možný. Jestliže mužův orgasmus je jako raketa, vyletí rychle do výše a střemhlav zas padá dolů do fáze resoluční, pak ženin orgasmus, pokud se dostává do fáze plató a fáze orgastické, déle se na nich udrží. V době bezprostředně po orgasmu se žena nalézá ve stadiu zvýšené sexuální vzrušivosti a citlivosti, a pokud je během tohoto stadia znovu působivě sexuálně stimulována, může velmi rychle dospět k dalšímu orgasmu. Kapacita pro četné orgasmy je u žen vyšší než u mužů. Neboť, jak jsme již řekli, žena nezná ono refrakterní období, jež z jejího dobyvatele činí z hlediska této sexuální

kapacity partnera de facto slabšího, zranitelnějšího. Avšak uvolnění přijde nutně i u ní. Že se na něm podílí znovu celé tělo, souvisí s předchozím zjištěním o celkové tělesné odezvě ženské sexuality, což dále pak může znamenat, že reakce v genitálním systému jsou méně postřehnutelné, a to zejména tehdy, jestliže bylo orgasmu dosaženo klitoridálním drážděním. Klitoris tu nefunguje jenom jako receptor, který přijímá dráždivé podněty, ale převádí je jako intenzivnější vzruchy do dalších míst, takže má současně funkci transformátoru. A klinickou odpovědí klitorisu jako transformátoru je vytváření sexuální tenze, hlubokého pocitu tepla v pánvi, pocitu potřeby uvolnění atp. Klitoridální reakce se však rozvíjí daleko pomaleji než penilní reakce u muže, takže záleží mimo jiné i na délce koitu, dosáhne-li žena fáze orgasmu i fáze uvolnění, či ne.

Klinická zkušenost nás přesvědčila, že orgasmus vaginální je ženami hodnocen výše než orgasmus klitoridální. Z rešerše amerických autorů však vyplývá, že neexistuje žádný fyziologický podklad pro toto subjektivní hodnocení. Základní fyziologie orgastické odezvy zůstává stejná, ať již je stimulací heterosexuální styk (přirozený i laboratorní), nebo mechanické či automanipulační dráždění klitorisu, vagíny, prsu či kterékoliv jiné genitální i extragenitální erotogenní zóny, na niž je žena citlivá. Ve vztahu ke stimulaci byly pozorovány jen rozdíly v délce orgasmu a v jeho subjektivním ocenění. Lze dokonce vyjádřit přesvědčení, že orgasmus jako výsledek pouhé erotické fantazie, k němuž se mnohé ženy přiznaly i KINSEYOVÍ (1953) a o němž kromě jiných autorů referuje též STEKEL (1921), by přivodil tytéž bazální fyziologické vzorce odezvy, ačkoliv by byl patrně zároveň odlišně subjektivně hodnocen.

Naproti tomu však u žen existuje i anorgasmie; a anorgasmické ženy nejsou schopny orgastického prožitku — ať už se u nich sexuální stimulace odehrává jakýmkoliv způsobem. (Na jiném místě své knihy uvádí S. De BEAUVOIROVÁ, že „při selhání normálního uspokojení může muž ženě *vždycky* poskytnout rozkoš klitoridní“, a ani toto tvrzení není tedy oprávněné. Stejně tak autorka chybuje, když přehlíží fakt, že mladá generace — zvláště v západních zemích — povýšila formu pettingu na svůj osobitý a — přechodně — zcela uspokojující způsob sexuálního chování, takže další její vývody,

že „ruka nemůže být nástrojem, který by se přímo účastnil rozkoše“, nemají žádnou jinou cenu než cenu osobního dojmu, zejména když je obecně známo, že formu pettingu z nejrůznějších důvodů, o nichž jsme hovořili, preferují a osvojují si právě mladé ženy před manželstvím.)

Anorgasmie je zjišťována jako biologický princip u samic subhumánních živočichů. Ze studií zvířat a jejich sexuálního chování, jak jsme o něm hovořili, lze soudit, že na subhumánní úrovni je fyziologie orgasmu mezi oběma pohlavími ještě mnohem odlišnější než u lidí.

Anorgasmie není však vzácností ani u žen. Existují statistiky, podle nichž asi 15 % evropských žen není schopno orgasmu (P. TAR-NESBY, 1956), jiná statistika předpokládá 5 až 10 % anorgasmie (KINSEY, 1953). Přičemž tyto hodnoty zahrnují jen případy žen anorgasmicko-frigidního typu a nevyjadřují tedy celý frigidní syndrom, jehož výskyt je mnohem vyšší, jelikož se k němu počítají i případy, u nichž nedochází k sexuální odezvě v jistých souvislostech či situacích, např. ve vztahu k určitému partnerovi, nebo relativně k prostředí, kde dochází k souloži apod. Zatímco dříve, zejména pod vlivem psychoanalýzy, se v pozadí anorgasmie viděla téměř vždy psychická porucha (typu sexuální neurózy), některé novější průzkumy se přiklánějí k názoru již prve formulovanému, že jde totiž především o *biologickou kvalitu s velkou variační šíří*. Takový je i závěr průzkumu několika set žen naší populace, při němž se vyloučily jako nevýznamné některé faktory, psychoanalýzou zdůrazňované patogeneticky, např. počet sourozenců a pořadí vyšetřované ženy mezi nimi, vlivy rodinné situace v dětství, výskyt neurotických příznaků atp. (J. RABOCH a V. BARTÁK, 1967).

Nicméně, sama statistická nevýznamnost těchto faktorů neznamená, že třeba i dobrá orgastická schopnost nemůže být u žen ochuzována, utlumována anebo i znemožněna sociálně-psychologickými inhibicemi, např. narušeným emočním vztahem k partnerovi. A dále, ani pod vlivem těchto zjištění nelze zapomínat, že v procesu evoluce pracují na změnách kvalit biologických (nebo alespoň aktuálně tak nahlížených) i faktory dané prostředím a že pracují dlouhodobě. V této souvislosti je tedy třeba upozornit na podmíněnost, s níž se

celý cyklus sexuální odezvy váže na psychosociální faktory dané skupinovou kulturou a sexuálním standardem, čímž se znovu připomene — jako pars pro toto — i právě pojednávané téma v kontextu s antropologickými základy sexuality. Například odstraněním některých přežitých konvencí z minulosti lze prospět evolučnímu vývoji ženské sexuální odezvy v kladném směru. Sociální prostředí moderní společnosti a současný sexuální standard zdá se napomáhat tomu, že anorgastických žen v naší populaci ubývá (K. NEDOMA, 1961). Na druhé straně se jeví jako víceméně zákonité, že z anti-sexuální kultury a z restrikcí ženského sexuálního chování, jež v Evropě více než dnes panovaly v prvním dvacetiletí tohoto věku, mohly vyrůstat anesteticko-frigidní syndromy a anorgasmické komplikace, plně odpovídající patogenetickým konceptům tehdejší psychoanalýzy (STEKELOVA práce na toto téma vychází např. r. 1921).

Orgasmus je sice psychofyziologickým prožitkem, je-li totiž nazírán jako subjektivní vnímání vrcholu tělesné reakce na sexuální dráždění, ale dochází k němu v kontextu sociálních a psychosociálních vlivů, v němž vlastně orgasmus nabývá smyslu; jinak řečeno, slovy amerických autorů — „celý cyklus sexuální odezvy s orgasmem jako s nejzazším bodem procesu se vyvíjí na základě tendencí biologicko-behaviorálního původu, hluboce spjatých s podmínkami lidské existence“.

V naší civilizaci i v některých jiných restriktivních kulturách nikdy nedosáhl ženský orgasmus takového uznání, jakého se dopřává mužské ejakulaci. Ejakulační proces se akceptuje jaksí samozřejmě, a to ve všech kulturách, protože se bez něho neobejde lidská reprodukce a protože si lidé brzy uvědomili jeho rozplozovací funkci. Ženský orgasmus se však z tohoto hlediska jeví jako zbytečný, a vlivem náboženství, jež sexualitě přiznávalo jenom reprodukční funkci, byl tento projev v evropskoamerickém okruhu na celá staletí označován jako „hříšný“. Ejakulace byla „hříšná“ jen tehdy, pokud ji muž — po způsobu biblického Onana — využíval k orgastickému prožitku bez naplnění reprodukční funkce, a tedy biblicky řečeno — k smilstvu. Zřejmě tedy existovaly pokusy o kontrolu častosti a adekvátnosti ejakulace vzhledem k plození, ale nezaměřovaly se k tomu,

aby potlačovaly ejakulaci jako takovou. Byla totiž nezbytností — a tento důvod patrně osvobodil muže od psychosociálního nátlaku, který se soustředil na ženský orgastický prožitek. Navíc pak druhou sociologicky rekonstruovatelnou příčinou liberálního postoje k mužskému orgasmu je skutečnost, že sociálně-kulturní nátlak byl v tomto okruhu vyvíjen jiným směrem, k jinému procesu mužské sexuální odezvy. Nátlak se zde soustředil na fyziologické procesy erekce. U některých primitivních skupin, např. u novoguinejského kmene Kwoma, jak jsme se už jednou zmínili, je každý chlapec bit přes pyj, jakmile se zjistí, že se mu ztopořil. To je dáno primitivní tabuizací sexuality. I sociální obavy o osud potomstva se odjakživa musely vztahovat k mužské erekci, zatímco ejakulace se automaticky předpokládala — mimochodem správně — jako lehce dosažitelný důsledek erekce. Ale žádný totem a žádné tabu, ani náboženské příkázání, pokud je nelze chápat jen jako produkt mužské bezohlednosti a tyranie, dostatečně nevysvětlí, proč je s takovou houževnatostí v mnoha kulturách popírán orgastický prožitek ženy jakožto sexuálně přirozená psycho-fyziologická reakce. Jedno je však přinejmenším nápadné: tyto nejisté interpretované „obavy“ sociálního rázu se psychosexuálně orientovaly do nitra jednotlivců obojího pohlaví, měníce se ve velmi konkrétní obavy rázu individuálního. Restriktivní příkazy stran mužské erekce a ženského orgasmu se fixovaly jako *sexuálně-neurotické obtíže*, a že se to dělo právě tímto způsobem, to připomíná psychoanalytickou teorii konverze. Z klinického hlediska je prakticky nejvýznamnější sexuální insuficiencí pro muže nedostatek erekce (tj. impotence) a pro ženu nedosažitelnost orgasmu. A v tomto kontextu dnes tedy vidíme, jak si odvěké a houževnatě zakořeněné kulturní normy krutě zahrály s oběma pohlavími.

Psychoanalýze blízký je nepochybně též výklad ženského orgasmu ještě v jiném bodě. Jestliže lze spojovat rozkoš s bolestí, protože je první koitus spojen s bolestivou deflorací, jak konstatuje psychoanalytická literatura (viz DEUTSCHOVÁ), pak je neméně zajímavé, že ženský orgasmus jak fyziologicky, tak i v subjektivním pocitu připomíná — porod. Alespoň fyziologické záznamy děložních orgastických kontrakcí, jež pořídili MASTERS a JOHNSONOVÁ, tuto domněnku potvrzují, protože se podobají typu děložních stahů

první fáze porodu. A také to vyplývá ze subjektivních pocitů. Mnoho žen líčilo pocit, který si během první fáze orgasmu intenzívně uvědomovaly na klitorisu a v pánvi, jako dojem, že rodí nebo že něco ze sebe vypuzují. Nebo zas některé z nich — totiž ty, co nerodily — měly dojem, že se v nich něco otevírá, měly představu vytlačování nějaké tekutiny nebo vypouštění něčeho, což asi bylo podkladem mylné téze, že nedílnou součástí ženského orgasmu je „ejakulace“ (a tato mylná domněnka se objevuje i ve velmi rozšířených publikacích, jako je např. Dokonalé manželství VAN DE VELDA nebo Studie ze sexuální psychologie HAVELOCKA ELLISE).

Při ženském orgasmu dochází k zvýšenému svalovému tonu v celém těle — odpovídá tomu i grimasa tváře a mimovolně se to může obrážet i na končetinách v podobě křeče v kloubu hlezenném a v kloubech prstních, nebo to potvrzují mimovolní a často neuvědomované stahy zevního svěrače konečníku, jež těsně předcházejí orgastickému prožitku. Ten je z fyziologického hlediska fakticky signalizován teprve až stahy orgastické manžety, v zevní třetině pochvy vytvářené lokalizovaným cévním překrvením. Sledováním několika tisíců cyklů ženské sexuální odezvy se potvrdila korelace mezi stahy této manžety a subjektivním orgastickým prožitkem. (Je ovšem také známo, že subjektivní pocit nastává zpravidla o pár vteřin dříve, již při prvním základním spasmu manžety, ještě než se začnou manžeta i děloha pravidelně kontrahovat; toto mezidobí odpovídá též průběhu mužského orgasmu, protože i u muže uplyne mezi kontrakcí prostaty a vypuzovacími stahy pyje několik vteřin.) Normu orgasmu představuje přibližně 5 až 8 kontrakcí orgastické manžety; intenzívních prožitků se dosahuje při úrovni 8 až 12 stahů; orgasmus projevující se 3 až 5 kontrakcemi je označován za slabší prožitek.

Stahy orgastické manžety představují jeden z objektivně zaznamatelných projevů ženského orgastického prožitku; viditelné jsou ovšem i další příznaky. Bezprostředně po orgasmu náhle a rychle ubývá předcházejícího zduření bradavkových dvorců prsů, někdy se dokonce tato detumescence odehrává už současně s kontrakcemi manžety, takže činí výjimku z toho, co bylo řečeno o pomalém nástupu fáze uvolnění v rámci cyklu ženské sexuální odezvy, jestliže bylo řečeno, že postupuje pomalu, mnohem pomaleji než u muže.

Tabulka 9. Cyklus sexuálních reakcí žen — *extragenitální* reakce (podle MASTERSE a JOHNSONOVÉ)

	I. fáze excitace	II. fáze plató	III. fáze orgasmu	IV. fáze uvolnění
Prsy	zduření bradavek; zvýraznění žilní kresby a její rozšíření; prsy přibývají na velikosti; zduření prsního dvorce	nalévání bradavek; další zvětšení prsů; značné zduření prsních dvorců	nejsou pozorovány změny	rychlé opadávání zduřených dvorců a bradavek; pomalé zmenšování prsního objemu a návrat k normální žilní kresbě
Sexuální zardění	výskyt makulopapulární vyrážky ve fázích, nejprve nad epigastriem a rychle se rozšiřující přes prsa	dobře patrné zardění; v pozdější části fáze může být rozšířeno všeobecně	stupeň zarudnutí má paralelní intenzitu s orgastickým zážitkem (75 % výskyt)	zardění rychle mizí
Svalový tonus	volní svalová tenze; patrná i mimovolní aktivita (rozšíření stěn vagíny)	další zvětšování volního i mimovolního napětí; semispastické kontrakce břišního a mezižeberního svalstva	ztráta volní kontroly; mimovolní kontrakce a spasmy svalových skupin	svalový tonus se zřídka drží déle než 5 min., ale neztrácí se tak rychle jako mnohé projevy překrvení
Konečník	nebyly pozorovány reakce	volní kontrakce řitního svěrače jako stimulační technika (není konstantní)	mimovolní stahy svěrače konečníku, objevující se zároveň se stahy orgastické manžety	nebyly pozorovány změny
Zrychlení dechu	nebyly pozorovány reakce	výskyt reakcí, jež se urychlují v pozdější fázi	dýchání se zrychluje až na 40 dechů za min., intenzita a trvání souhlasí se sexuální tenzí	brzké rozplynutí do fáze refrakterní
Zrychlení srdeční činnosti	srdeční činnost stoupá v přímé paralele se vzestupem tenze nezávisle na technice stimulace	vzestup tepu od 100 do 175 pulsů za min.	vzestup od 110 do 180 úderů za min.; vyšší srdeční činnost odráží více variací v orgastické činnosti ženy než muže	návrat k normálu
Krevní tlak	zvýšení se objevuje v přímé paralele se vzestupem pulsu nezávisle na technice stimulace	zvýšení systol. tlaku o 20 až 60 mm Hg, diastolického o 10 až 20 mm Hg	zvýšení systol. tlaku o 30–80 mm Hg, diastol. o 20–40 mm Hg	návrat k normě
Potní změny	nebyla pozorována reakce	nebyla pozorována reakce	nebyla pozorována reakce	výskyt všeobecně rozšířeného potního výměšku v souhlase s fyzickou aktivitou

Tabulka 10. Cyklus sexuálních reakcí žen — *genitální reakce* (podle MASTERSE a JOHNSONOVÉ)

	I. fáze excitace	II. fáze plató	III. fáze orgasmu	IV. fáze uvolnění
Klitoris	zduření na glans klitoris; vasokongesce zvětší v průměru tělo klitoris, které se prodlouží	stažení klitoris (těla i žaludu) z normální pozice	nebyly pozorovány změny	návrat do normální polohy během 5 až 10 vteřin po skončení orgastických stahů; pomalejší detumescence a odeznění cévního překrvení
Vagina	pochva zvlhne za 10 až 30 vt. po zahájení sex. stimulace; rozšíření a prodloužení vagíny směrem vzhůru; poševní stěna změni barvu z normální purpurově červené na tmavší odstín, způsobený vasokongescí	vytvoření orgastické manžety ve vnější třetině vagíny; další zvětšení do šířky i do hloubky	kontrakce orgastické manžety začínají po 0,8 vt. a vracejí se 5× — 12×; po prvních 3 až 6 kontrakcích se intervaly mezi kontrakcemi prodlužují a intenzita kontrakcí se menší	rychlá detumescence orgastické manžety relaxace vaginálních stěn; návrat k normálnímu zabarvení (může trvat 10 až 15 min.)
Děloha	částečné zvětšení přední části dělohy; vznik dráždivosti děložního těla	vyvýšení dělohy; vytažení cervixu vzhůru, což je následek vaginálního prodloužení; zvětšení dráždivosti těla	kontrakce těla děložního začínají ve fundu, pokračují střední zónou a plynou do nižších segmentů děložních; kontrakční exkurze paralelní s intenzitou orgastického prožitku; mnohorodička 50% zvětšení	otvírání extrémní části ústí cervixu, které trvá 20 až 30 min.; návrat vytažené dělohy do pozice před stimulací přesně do pánve; sestup cervixu do pánve
Labia maiora	Nerodivší: zploštění a anterolaterální odklon pysků od poševního vchodu; Rodivší: průměrné překrvení; mírný laterální pohyb od střední linie	Nerodivší: pysky mohou být silně přeplněny žilní krví během prolongované fáze; Rodivší: další zvětšení překrvení, závislé na cévní pleteni	Nerodivší: nebyla pozorována reakce; Rodivší: nebyla pozorována reakce	Nerodivší: návrat k normální tloušťce a do středně lineární pozice; Rodivší: ústup překrvení pysků
Labia minora	ztluštění a zvětšení malých pysků o 1 cm	jasná změna barvy od jasně červené k tmavě vínově červené; tato sexuálně kožní reakce je příznačná pro blížící se orgasmus	nebyla pozorována změna	změna barvy od tmavě nebo jasně červené k světle růžové během 10—15 min.; překrvení zmizí
Bartholinské žlázy	nejsou pozorovány změny	sekrece kapky či dvou mukoidního materiálu jako pomoc poševní sekreci během dlouhotrvajícího koitu	nebyly pozorovány změny	nebyly pozorovány změny

Bradavkové dvorce se svraští, i když bradavky — jako výraz tzv. nepravé erekce — zůstanou i nadále tuhé a zduřené. Nedochozí-li k orgasmu, pak je detumescence bradavkových dvorců mnohem pomalejší, svraštění se nevytvoří a intenzita nepravé erekce bradavek je obvykle snížena. To umožňuje vlastně nejlepší vizuální kontrolu ženského orgasmu. Grimasu tváře lze uměle vytvořit, příslušné křeče končetin napodobit, co však ze zevních příznaků napodobit nelze (snad jen kromě sexuálního ruměnce, který není však pravidlem), to je právě tento průběžný příznak sexuální odezvy v orgastické fázi. Jinak řečeno: věkovitá praxe žen předstírat při koitu orgasmus a „uspokojit tím mužskou pýchu“ i v případě, že žena orgasmus neprožívá — tedy tato simulace pohlavní rozkoše je dnes již obtížnější, neboť je přece jen kontrolovatelná.

Ale dobrá orgastická schopnost neznamena ještě lásku a anorgasmie neznamena odpor — taková kritéria by byla právě tak naivní jako jejich případný důsledek, totiž předstírání orgasmu, jež prý ženě umožňuje v očích partnera uspět i při sexuálním soužití. V psychosexuální orientaci muže se sice skrývá požadavek plně orgastické ženy, ženy erotické, vášnivé, kterou je možno sexuálně stimulovat, jako je možno rozehrát nástroj. Ale za prvé, řečeno slovy dnešních empiriků, vášnivá žena vlastně neexistuje, anebo je produktem mužské touhy více než skutečnosti. Pokud je vášnivá, tak spíše proto, že ji takovou chce mít muž. A za druhé, mužská tužba po plně orgastické a erotické ženě je často jen iluzí, s níž muži kompenzují svou neschopnost takovou ženu sexuálně ukojit. Stačí, když opustíme půdu fyziologické laboratoře a obrátíme pozornost k manželskému lůžku, a bude se nám tento paradox rýsovat až příliš zřetelně.

Oprávněně totiž mnoho žen, jež při koitu nedosáhnou orgasmu, činí za toto selhání zodpovědnou skutečnost, že u jejich partnerů nastává brzy ejakulace a koitus trvá příliš krátce. Ze všech stran se potvrzuje, že většině žen je třeba déle trvající stimulace než mužům, ale všechna empirická zjištění zároveň hovoří o příliš krátké době, již je muž schopen sexuálnímu aktu věnovat. Jak dlouho tento akt trvá, je v první řadě určeno tím, jak rychle dospěje k ejakulaci. Z 362 manželských párů, vyšetřovaných DICKINSONEM (1931),

asi jen každý třicátý muž mohl koitus uskutečňovat, jak dlouho chtěl. 97 % všech ostatních buď nedokázalo či odmítalo své sexuální reakce kontrolovat. A téměř z poloviny případů trval manželský styk méně než 5 minut, což je doba patrně příliš krátká na to, aby v ní mohl proběhnout celý cyklus ženské sexuální odezvy. (Podle materiálu pražského Sexuologického ústavu se délka koitu od 3 do 5 minut pokládá za normu; je však otázka do jaké míry je tato norma *ideální* a do jaké míry jen vyjadřuje statistické údaje.)

Z jiných kultur — zejména z oblasti Oceánie, kde žije společnost plně sexuální — je známo, že se muži pokoušejí při styku svůj orgasmus oddalovat (např. na Markézách nebo na Trobriandských ostrovech); někde je muž, který trpí příliš brzkou ejakulací, předmětem ženina výsměchu (na ostrově Truk); někde mají lidé představu, že příliš chvatný styk vede k méněcennému dítěti (na ostrově Bali v Indonézii). Ale převážně se koitus praktikuje podle volního a spontánního sexuálního chování mužů. Tím také zjišťujeme u značného procenta mužů přibližně stejnou situaci, jaká panuje na subhumánní úrovni; též u zvířat délka páření závisí zpravidla od toho, jak brzy samec po zavedení penisu dospěje k orgasmu.

Např. u antropoidů fylogeneticky stojících pod člověkem trvá páření sotva déle než 15 vteřin. Některý druh opic se však snaží koitus prodlužovat častějším a opakovaným zaváděním penisu, aniž u samce dochází k ejakulaci. Samci makaků a vřešťanů vždy obskočí samici a zavedou svůj úd vícekrát, vykonají několik přirážejících pohybů pánve a po několika sekundách spojení znovu přeruší. To se může opakovat třikrát až třeba stokrát, přičemž pauzy mezi jednotlivými kopulačními akty se podle momentálního libida pohybují od jedné do dvaceti minut. Akt, při němž nakonec dochází k ejakulaci, je však rovněž krátký, ne delší než 30 vteřin. Stejně rychle uskutečňuje kopulaci i většina dalších savců: slon za 30 vteřin, stejně krátce jako býk, hřbec a beran; šelmy kočkovité většinou kopulují 5 až 10 vteřin. Výjimkou jsou tu psovité šelmy; například u psa dochází často k typickému sevření genitálií (k tzv. „uskřípnutí“), jelikož erekce je dosaženo až po penetraci a s erekcí zároveň zduří velký hlízovitý útvar na kořeni penisu, který potom zaplní vagínu fenky, takže každý pokus o odtržení způsobuje bolest a zranění do

té doby, než dojde k detumescenci tohoto útvaru (což trvá 4 až 5 minut, někdy však i hodinu). Nejdelší páření ze všech druhů vůbec vykazují patrně vydry a sobolové — 8 hodin. „Skřípnutí“ se tu sice nevyskytuje, ale kopulace trvá velmi dlouho, přičemž dochází asi k několika ejakulacím, jež se střídají s pauzami klidu.

Nesporně by bylo zajímavé zjistit, zda všeobecná krátkost kopulace není v přímém vztahu k tomu, že se u samic těchto různých živočišných druhů nevyskytuje orgasmus. Je však zároveň pravděpodobné, že tato anorgasmie jako biologický princip je daná nepodmíněně — tím, že se schopnost orgasmu nestačila rozvinout jako druhový sexuální projev (a tedy nejen jako jedinečná zkušenost). Současně je však anorgasmii zaviněn určitý *circulus vitiosus*, který tu panuje. Totiž — krátká kopulace samců je vlastně nezbytná, protože anorgasmie samic a jejich případná sexuální necitlivost vyvíjí u nich často negativní postoje proti páření. Samici se proto často podaří oplodnit jen tehdy, trvá-li páření co nejkratší dobu.

Odchylku ze zmíněného biologického principu, a tím i změnu tohoto bludného kruhu mezi sexualitou a rozmnožováním zvířat, můžeme zjistit v možném orgasmu kočky domácí. Bezprostředně po kopulaci se kočka projevuje jakousi sexuální „dohrou“, často se totiž svíjí a válí v polovičních křečích, přičemž se jí odhaluje vulva, aby byl kocour stále přitahován, pokud „dohra“ neskončí. Je to orgasmus právě ovšem *pouze suspektní*. Nelze říci, zda je skutečně srovnatelný s orgasmem samčím, i když každopádně je toto chování jednoznačně závislé od dráždění genitálu, neboť takové „dohry“ chybějí u koček, jimž bylo pohlavní ústrojí operativně zbaveno citlivých nervů.

Čím se však druh *Homo sapiens* znovu dokonale odlišuje od všech nižších druhů, je dáno faktem, že je jedinou *denní bytostí*, jež převážně uskutečňuje koitus *v noci*. V přírodě pozorujeme pravidlo, že zvířata kopulují v tu denní dobu, v níž jsou nejaktivnější, v níž též převážně bdí a v níž se živí. Člověk ovšem dokáže noc „prosvětlit“, je mu v podstatě jedno, zda žije a pracuje ve dne či v noci; navíc pak, pokud jde o milostný život, je noční aktivita pro něj příhodnější a subjektivně příjemnější i vzhledem k obecnému klidu, intimitě a dostatku času. Pravděpodobně tu lze vystopovat vliv kulturních podmínek. Rovněž tak, jestliže podle KINSEYE preferuje většina amerických mužů styk za světla, většina žen však ve tmě, lze i pro tuto rozdílnost nalézt vysvětlení v něčem, co souvisí s kulturní tradicí

a s podmínkami civilizace, ovlivňujícími psychiku a chování. Totiž jenom stávajícími civilizačními diferencemi u muže a ženy, resp. rozdílnou psychologií jejich lásky, si například vysvětlujeme fakt, že při souloži za světla žena aspoň zavírá oči, jelikož bez vizuálního spojení s realitou lépe dospěje k orgastickému prožitku, řečeno tedy termínem „psychologie lásky“ — k odevzdání. Většina mužů zase naopak spojuje svou sexualitu s vizuálními dojmy, s pohledem (rovněž proto *voyeurismus* jako sexuální úchylka je výlučnou doménou mužů), a proto též většina mužů se spíše než ženě oddává svému fetišismu, jenž — až na výjimky (např. *hlazení* sametu) — vzniká a zachovává se na základě optických podnětů a dojmů. Vlivem těchto diferencí se patrně vypěstovaly rozdíly mezi nervovými mechanismy muže a ženy, podílejícími se na sexuálních reakcích v rámci naší kultury.

Kulturní srovnání vysvětluje i další podmínku koitu, již je *preferované místo*, kde se koitus uskutečňuje. Z etnografického materiálu vyplývá, že vnitřní prostory obydlí, domů či chatrčí jsou místem pro uskutečnění sexuálních vztahů u těch kultur, kde dvojice bydlí samy pro sebe, popř. vždy jen v úzkém kruhu rodiny, jak je tomu též v naší civilizaci. Přestože se u přírodních národů, žijících v subtropických a tropických oblastech, případný pohlavní styk ve volné přírodě vysvětluje a zdůvodňuje vhodnými podmínkami klimatickými a přírodními (teplo i bujné rostlinstvo zaručuje intimitu apod.), ukazuje se, že toto vysvětlení vzniklo jen na první pohled; skutečně rozhodující vliv na volbu místa pro koitus má zřejmě vždy *způsob bydlení*, nebo je tomu tak alespoň ve všeobecné míře. Na ostrově Kiwai při jihovýchodním pobřeží Nové Guineje se dříve bydlelo v dlouhých domech bez vnitřních stěn, které by oddělovaly jednotlivé rodinné prostory, a sexuální styk konali kiwaiští domorodci většinou venku, v pralese. Dnes však tyto ostrované obývají malé rodinné domky a i když se vhodné přírodní podmínky nezměnily, kohabitace se většinou odehrávají v domě. A takových případů je více.

Ostatně i zvířata mají svůj sexuální revír a svá místa a pokud se na ně nedostanou či je nenaleznou, nemůže se uskutečnit jejich sexuální činnost. Příkladem mohou být nejen savci, kopulující v norách (např. vydra), ale i mnohé ryby, obojživelníci a ptáci, kteří se mohou plodně

Tabulka 11

Preferované místo pro pohlavní styk u 25 skupin jako funkce způsobu bydlení (podle FORDA a BEACHE)

	Dům pro jednu rodinu nebo oddělené prostory	Obytný prostor pro více rodin
Ve volné přírodě	3	9
Uvnitř obydlí	12	1

pářit jenom v určitém prostředí. To tvoří rámec jejich instinktu. Pro člověka je v tomto směru zcela rozhodující rámec kultury, mezi jiným tedy i kulturně vypěstovaná touha po ústraní, které se od ne-paměti považuje za nutnou podmínku uspokojivého prožívání sexuality, ačkoliv i zde, tak jako v mnoha jiných dokladech tzv. sexuální normy možno poukázat na výjimky. Zvláště v případech, kde dochází k únavě a přesycenosti z trvalého monogamního spojení, vyvíjejí někteří lidé snahu sexuálně se ukájet v širším okruhu osob, buď s více sexuálními partnery sami, nebo ve společnosti další dvojice či dvojic. Tento jev *sexuálního pluralismu* vzhledem ke zmíněným normám patří však mezi aberace čili úchytky, a i když tato kritéria pomíneme, nelze se jím zde zabývat, protože jeho problematika spadá do pojednání o sexuálním soužití.

„Zakázaná sexualita“

V mnoha studiích o původu *lidské kvality* a o jejím odlišení od pouhé biosféry se pokládají příčiny výrobní povahy, včetně samotného vzniku práce a užívání výrobních nástrojů, za rozhodující faktory vývojově-historické proměny. Pokud to není sama primitivní výroba, jsou to činnosti s ní spojené, jež byly základem duchovní aktivity lidí a staly se tak příčinou hominizace či polidštění předchozího biologického (hominoïdního) druhu. Z rytmu práce prý vznikl rytmus, jenž je základním prvkem primitivního umění, pracovních písní a loveckých tanců. S výrobou jsou spjaty i ostatní aspekty lidské praxe — jestliže tedy cromagnonský člověk na skálu nakreslil mamuta, nebo v rituálním tanci napodobil jeho pohyby a projevy, pomohlo to podstatným způsobem k úspěchu lovu, tj. k výrobní činnosti, jež po těchto magických aktech vždy následovala.

Člověk tehdy věřil na magickou sílu věcí, nebo jinak řečeno, oddal se iluzi, že znázornění úspěšného lovu je vlastně anticipací jeho nezbytného skutečného úspěchu, a tato víra ho posilovala natolik, že se mu zpravidla lov skutečně vydařil. Logika těchto studií však vede i k tezi, že výrobní zřetele rozhodovaly nejen o tom, co člověk dělat má a musí, ale i o tom, co naproti tomu člověk dělat *nesmí* a co je mu *zakázáno*. Při primitivně uměleckém znázornění lovu nebo při kul-tickém uctívání měsíce v souvislosti s pěstováním a sklizní úrody se též předem zachovával daný systém *tabu*, na jehož dodržování, jak se též ukazuje, znovu závisel *de facto* i úspěch výroby. Bezpochyby je takových *tabu* mnoho, pocházejí přímo z okruhu lidské produkce a dosud přežívají buď jako pravidla životního stylu, nebo jako symptomy freudovské psychopatologie všedního života.

Z hlediska našeho tématu je však třeba primát některých zmíněných aspektů a aktivit lidské sféry přisoudit fyziologii, nebo tomu, co původně lze na tuto fyziologii jednoznačně redukovat. Sám rytmus práce měl své předchůdce ve fyziologických rytmech, např. v pulsu srdce, dechu, ale i v peristaltice, a ani rytmus umění, například tance, nepotřeboval možná jiného zprostředkovatele než *rytmus koitu*. Ještě evidentnějším a méně diskusnějším se však jeví spojení této fyziologie se vznikem primitivních *tabu*, vztahujících se — ne už jen instinktivně jako u zvířat, ale právě v lidské duchovní interpretaci — například *k reprodukční funkci ženy*, přitažlivé svým sexuálním významem a zároveň nahánějící strach a hrůzu, k funkci působící tedy ambivalentně. *Zákaz pohlavního styku během těhotenství a menstruace* se jako prvé *tabu* stal prototypem všech dalších specificky lidských zákazů — specificky lidských proto, že si je jedině člověk může uvědomit ve formě *tabu*, a tím je také zahrnout do dalších okruhů své činnosti, dodatečně teprve lidskou interpretací a formulací přidružených k činnosti původně „zakázané“. „Přestože v psychologii zvířat neexistuje nic, co by přesně odpovídalo *tabu* či formulovanému zakazu, je jeden jediný vztah, ve kterém jsou běžně zakazovány ty nejmocnější animální impulsy... odehnání samce samicí, jež představuje jedinou analogii „zakazu“ mezi zvířaty... Avšak jen na lidské úrovni může zákaz prostřednictvím řeči nabýt postavení uznávaného principu,“ píše autor, který otázce ženské reprodukční funkce zasvětil pozor-

hodnou monografii a shromáždil pro svá tvrzení důkazy od různých národů ze všech stupňů kultury (R. BRIFFAULT, 1927). Ten si též povšiml, že kouzlo lidské plodnosti se pojí k procesu — k odchodu mateřského lůžka při porodu — a ne k výsledku, jímž je samo dítě. Následkem toho je potom menstruační nebo poporodní krvácení považováno za úkaz životadárné síly, a proto je též tento úkaz tabu, nedotknutelný — i sama žena jako jeho nositelka je v menstruaci nebo před a po porodu nedotknutelná. V některých etnických skupinách je menstrující či slehnuvší žena zcela separována (zejména pro muže je prý vždy osudné, když na ni jen pohlédne), po porodu i po menstruaci musí být rituálně omývána, apod. Ostatně řekli jsme si, co pro přírodní kmeny znamená první menstruace, slavená zasvěcovacím obřadem. Ale i v povědomí historických kultur, např. antické nebo gotické, je žena v období měsíčku tabu. Starořecký dějepisec Plinius píše: „Těžko lze najít něco strašnějšího, než je krvácení a menstruace žen. Neboť stane-li se, že se žena v době své nemoci přiblíží k nádobě s vínem anebo ji překročí, může být víno sebečerstvější, přece okamžitě zksysne. Dotknou-li se obilí, stojícího na poli, zajde a již se nevzpamatuje. Také tráva hyne pod jejich dotekem. A jdou-li kolem listů a mladých poupat v zahradách, nakazí se tato snětí a úplně shoří.“ Aristoteles a po něm celý středověk se domníval, že embryo se tvoří z krve, která zůstává po skončení menstruace v děloze; v tomto smyslu je tabu menstruace nutno chápat tak, že tato krev je krví života; i proto je menstrující žena tabu. Ale zároveň se stanovilo, že dotyk menstrující ženy i ženy před porodem je tak zhoubný a přináší tak vážné poskvrnění jako dotyk mrtvého. Zmíněný Plinius doporučoval, aby se menstrující ženy procházely v polích bosé, se sukněmi vyhrnutými až po kolena, a tím účinně bojovaly proti jedovatému hmyzu. Tento obyčej se zachovával rovněž na druhém konci světa, u severoamerických Indiánů, jejichž ženy chodily v polích bosé, kdykoliv bylo obilí napadeno housenkami.

Kouzlo menstrující a těhotné ženy i šestinedělky má tedy dvojí platnost, v obou případech však — naštěstí — tyto ženy tabuizovalo, chránilo. Přitom „zakázaná sexualita“ se váže na tyto okolnosti u lidí všech kultur a národů, je univerzální, a je se stejným efektem in-

stinktivně podmíněna i v říši zvířat. Přitom univerzálnost tohoto tabu je zde plně pochopitelná. Čím se ovšem v kulturních obyčejích a dochovávaných zvyklostech u některých skupin naleznou tabu zvláštější a ojedinělejší, tím jsou též méně racionální a méně zdůvodnitelná, nebo jsou vůbec nevysvětlitelná. Například se jako tabu projevují některá pietní opatření, omezující sexuální styk vdovců a vdov po smrti jejich manželů či manželek. Období vymezené abstinencí je různé, u konžských kmenů musí vdova dodržovat pohlavní zdrženlivost celé dva roky po smrti manžela, u Sirionó jen několik dnů. Ašanti, kteří jsou polygamní, se po smrti některé z manželek nesmí sexuálně stýkat ani s ostatními manželkami po dobu několika týdnů. Zákaz styku se někdy vztahuje i na příbuzné těchto ovdovělých (např. u jihoamerických Jivaro) nebo na příslušníky jedné vesnice (u kmene Lesu). Kiwaiští domorodci nesmějí mít styk před lovem ryb, u afrických kmenů mluvících jazykem Ila k němu nesmí docházet před setím. Bezpochyby se přitom věří, že síla magicky přičítaná lidské reprodukci se nemůže „vyčerpávat“, jelikož je jí nutno věnovat produktivitě jiného druhu, lovu a agrikultuře.

Jsou však i sexuální tabu, která se při nejlepší vůli nedají vysvětlovat jako pouhý následek fylogenetického instinktivního dědictví, ačkoliv je také v těchto případech sexualita u lidí tabuizována téměř všeobecně, univerzálně — a to je případ *incestu* (jinak krvesmilstva) s příbuznými prvního stupně. Zvířata se páří bez zábran se svými vlastními potomky, rodiči a sourozenci. Ani lidé by v žádném případě nebyli předem — např. biologicky — determinováni k odporu proti krvesmilstvu. Opíraje se o některé etnografické práce své doby a připomínaje některé zprávy z antiky, vyvozuje B. ENGELS v *Původu rodiny* (česky 1950) vznik „představy krvesmilstva“ v poměrně pozdní etapě lidského vývoje a dodává: „Dokud nebylo nalezeno krvesmilstvo (a krvesmilstvo je vynálezem, a to nanejvýš cenným), nebylo v pohlavním styku mezi rodiči a dětmi nic ohavnějšího než v pohlavním styku mezi jinými osobami patřícími k rozličným generacím.“ Dále pak — z analýzy fantazie a snů jednoznačně vyplývá, že i u příslušníků naší společnosti existují podvědomá sexuální přání, jež směřují k jejich vlastním dětem, rodičům a sourozencům. Jak známo, na těchto zjištěních se zakládají též psycho-

analytické teze o vztazích v rodinné struktuře (Oidipův a Elektrín komplex), podle nichž se dítě v pregenitálním období fixuje na rodiče opačného pohlaví a s ním pak spojuje probuzená incestní přání, vyvolávající pocity žárlivosti či nenávisti k druhému rodiči. Zatímco však v psychoanalytické teorii je nejdiskutovanějším vztahem syn-matka (tedy zmíněný Oidipův komplex), z hlediska psychologické, forenzní a klinické praxe platí za nejčastější známé incestní formy v naší civilizaci *vztahy mezi otcem a dcerou* (z právního hlediska je důležitý i vztah mezi otčímem a nevlastní dcerou), na dalším místě je incest mezi sourozenci, a incest matka-syn je jen velmi vzácný. V kmenových kulturách se situace jeví poněkud jinak, zde dominuje *incest sourozenců*, na druhém místě je vztah mezi otcem a dcerou, ale i zde vztah mezi matkou a synem hraje jen podřadnou roli (S. K. WEINBERG, 1963).

Nejčastějším sexuálním kontaktem je při incestu koitus. Různé statistiky se shodují, že při nejčastěji zjišťovaném vztahu otec-dcera se stáří oběti pohybuje od 13 do 15 let, a tedy že sexuální orientace strůjce či pachatele incestu je často pedofilní. V pozdějším věku tyto oběti (tj. dcery) pravděpodobně odmítají další kontakty, počáteční „iniciativa“ se z rukou strůjce vymyká, někdy celý vztah končí v této době prozrazením, udáním na policii apod., jelikož se ve věku starším 15 let někdejší oběť incestu sociálně již zpravidla emancipuje od autoritářského vlivu strůjce, a tyto donedávna zneužívané dívky navazují například první milostné známosti, jež vedou k odstředivým snahám uniknout z domova apod.

K osobnosti strůjců i obětí incestu se donedávna vázaly některé stereotypní představy, jež se v dnešní monografické literatuře uvádějí na pravou míru či vůbec vyvracejí, a to na základě solidních průzkumů (monograficky je shrnuje např. hamburský klinický psycholog HERBERT MAISCH, 1968, nebo je uvádí též tzv. nová Zpráva Kinseyova ústavu vypracovaná GEBHARDEM a spol., 1964). Tak se dnes už vyvrací domněnka, že krvesmilník je primitivní, zatížená, slabomyslná osoba; není tomu tak, alespoň ne ve většině případů, protože ze všech sexuálních aberantů kromě homosexuálů mají totiž právě krvesmilci inteligenční kapacitu nejvyrovnanější, soustředěnou sice jen k podprůměru, je mezi nimi však jen necelá desetina s IQ

nižším než 70, pod nímž teprve lze inteligenci hodnotit jako slabomyslnou. Ani agresivita jako povahová vlastnost není pro pachatele incestu charakteristická; bylo zjištěno, že pouze z 10 či nejvýše ze 30 % (podle statistiky německé a americké) jsou tito muži rodinnými despoty a tyrany; dokonce se ukazuje, že muž, jenž se dopustí krvesmilstva se svou dcerou, bývá mnohem častěji slabý, neduživý, nemocný člověk pobývající doma a na jeho rodinu vydělává manželka, které se tento sexuální aberant spíše bojí. A proti očekávání nedominují ve statistikách incestů ani hypersexuálové; zdá se, že pachatelé krvesmilstva svou sexualitu projevují méně aktivně než jiné skupiny aberantů, např. násilníci nebo homosexuálové, alespoň frekvence jejich styku nebyla zjištěna jako vyšší, než bývá u normálních osob stejného věku. Jednoznačné výsledky ze všech šetření hovoří o přímém vztahu mezi incestem a zvýšeným požíváním alkoholu, nikoliv však mezi incestem a drogami (naopak se zdá, že drogy utlumují i tuto sexuální aktivitu); také účast duševních chorob je menší, než se kdysi předpokládalo, což ovšem nijak nevyvrací, že krvesmilci mohou být v klinickém smyslu diagnostikováni jako anomální osobnosti až psychopati.

Jisté predispoziční známky pro situaci, kde a kdy k incestům dochází, se váží — souhrnně řečeno — na tři okolnosti: na nesprávné chápání rodinné funkce (výraz dezorganizace a dezintegrace této sociální jednotky), na narušené sociální a emocionální vztahy k manželce (buď agresivita, nebo ještě spíše submisivní postoje) a na autoritářský vztah k oběti. Rovněž celkový průběh incestních vztahů závisí na určitých vzorcích chování a motivů, jak patrně z tabulky 12, která tyto faktory přibližuje z hlediska obětí; ovšem právě souhra všech těchto faktorů může teprve přispět k osvětlení, proč se u civilizovaného jedince porušuje zakořeněné *incestní tabu*.

Chceme-li však vysvětlit incestní tabu v jeho obecně lidském vzniku, musíme se znovu soustředit na etnologická a sociologická zkoumání skupinového života a rozhodně nestačí hledat řešení jenom v pohlavní fyziologii a biologických faktorech. Překročení incestního zákazu je možné i nevědomky; známe je spíše z mytologie, ale i ta — nezapomeňme — je bezpochyby určitým odrazem skutečných poměrů. Ve skutečnosti může k tomuto překročení dojít stejně dobře

Tabulka 12

Vzorce chování a motivy v dalším průběhu incestních vztahů z hlediska *obětí* (podle MAISCHE)

Chování	Motivy	Phi-koefficient
pasivní a trpné (57%)	strach před strůjcem incestu	49***
	neznalost vlastního práva	48***
	emocionální autoritativní závislost	42***
	všeobecný pocit studu	33*
→		78****
podněcující a provokující (23%)	sexuální motivy	78****
	materiální přednosti	40**
	oidipská vazba	45***
	úzkost před ztrátou toho, kdo je strůjcem incestu	31*
	mlčení vzhledem k starostlivosti o strůjce incestu	43***

jako v mýtu o Oidipovi — totiž za podmínek, že sexuální partneři *nevědí* o svém blízkém příbuzenství (např. otec nemusí znát svou ne-manželskou dceru apod.). Pokud to vědí, lidé v ohromné většině incestní zákaz respektují, jinak řečeno, kromě toho, že se bojí soudního postihu, respektují dodnes tabu, jež se pravděpodobně v dávných dobách totemické organizace*) vytvořilo na obranu proti rozrušení *jádra rodiny*, tj. sociální jednotky pro výchovu potomků nejvýznamnější, a tím i ze všech sociálních skupin vnitřně nejintegrovanější. Podle CH. MORGANA (česky 1960) byl zákaz incestu přijímán postupně. Nejdříve se ze skupinového manželství, připouštějícího incestní vztahy na všech úrovních, vyvinula *rodina pokrevních příbuzných*, v níž už byl vyloučen vzájemný pohlavní styk rodičů s dětmi.

*) Myšlenka o incestním tabu zapadá do totemických teorií sociologa E. DURKHEIMA (1914), antropologa J. G. FRAZERA (1910) a psychologa S. FREUDA (1913). V novější době však tuto myšlenku americký badatel L. A. WHITE (1963) pokládá „za etnologicky zcela neadekvátní“, jelikož doložil, že incestní tabu bylo mnohem rozšířenější než totemismus — bylo univerzální, kdežto totemismus nikoliv.

Další pokrok záležel v tom, že byl zakázán styk mezi sourozenci — to byla *rodina punaluanská* (punalua = důvěrný druh). Přitom to ovšem stále ještě nebyla *párová rodina*, která je mnohem „přehlednější“ a která vzniká v době a v kultuře, v nichž je jakékoliv incestní spojení striktně tabuizované. Případné sexuální vztahy uvnitř takové rodiny by byly patrně provázeny konflikty, žárlivostí a intrikami, jež jdou vždy ruku v ruce s erotickou strategií, a nebylo by možno je kontrolou širší obce dost dobře udržovat v mezích a tlumit. Přitom však toto *sociálně-kulturní vysvětlení* incestního tabu většina lidí nesdílí, i když toto tabu dodržuje; jednoduše je nesdílí proto, že věří spíše v potírání krvesmilstva a odpor proti němu jako v nutnost, jež je důsledkem a zároveň podmínkou *přirozeného výběru*. Až dosud se však předložilo jen málo podkladů, a kromě toho podkladů zcela nedostačujících, že by incest uskutečňovaný v nějaké lidské skupině dezintegroval tuto skupinu v základním biologickém smyslu, že by třeba došlo k vymření této skupiny, k její naprosté degeneraci apod. Těchto podkladů je málo i proto, že jak řečeno, incestní tabu se u většiny známých historických i etnických kultur striktně dodržuje. Naproti tomu, již samotný etymologický původ slova (z latinského *incestus* = nečistý, necudný) naznačuje morálně-kulturní kritéria, jimiž je od počátku incest sledován.

Primitivní kmeny se většinou odkazují k magickým a iracionálním následkům, na nichž je incestní tabu vybudováno. Obyvatelé Gilbertových ostrovů v Oceánii věří, že nepotrestaný incest zaviní pád slunce s nebe, jinde se v důsledku přestoupení tohoto tabu usuzuje na sopečnou činnost, záplavy, špatnou úrodu a další okolnosti, jež vedou k ohrožení života nebo materiálního standardu skupiny. U některých kmenů uvádí pocit ohrožení incestem představa, že se z tohoto spojení rodí děti očarované, uhranuté, démonické, tělesně neschopné, nebo že z něho vznikají výlučně jen potraty (všechny uvedené příklady jsou citovány podle H. MAISCHE, 1968).

Též v naší kultuře už od 17. století existuje výklad o dědičném zatížení dětí vzniklých z incestu, podávaný vždy z hledisek stávající vědecké úrovně poznání (BURTONOVA kniha *Anatomy of Melancholy*, kde se na tento jev poukazuje, vychází r. 1640). A tyto biologické faktory dědičného zatížení jsou dodnes předmětem tzv.

degeneračních teorií, výkladů, diskusí a sporů. Ve většině civilizovaných zemí se incest soudně postihuje ze tří důvodů, jež zároveň podávají obraz současných vědeckých názorů na tuto „zakázanou sexualitu“: důvodem je tu *ochrana rodiny* a dále *ochrana mládeže* (což v podstatě odpovídá někdejšími faktorům vzniku incestu, jak je vykládá celá řada badatelů, např. americký sociolog T. PARSONS, 1964), stále ovšem — a možno říci především — se klade důraz na *degenerační teorie*, na výklad o možném dědičném zatížení osob, narozených z incestního spojení. Přitom však se právě tento výklad vědecky zdůvodňuje jen podmíněčně. Jak se už před půl stoletím konstatovalo v jednom lékařsko-soudním pojednání, „degenerování potomci nejsou následek pokrevní příbuznosti, nýbrž rezultat negativního dědičného základu“ (M. MARCUSE, 1915, který v tomto svém tvrzení vyšel z LUNDBORGOVA průzkumu švédského venkova z r. 1913, na svou dobu — počtem několika tisíc sledovaných i svými závěry — velmi pozoruhodného). Už tehdy se tak začalo o všeobecné a lineární platnosti degeneračních teorií pochybovat.

Více světla vrhla ovšem na tuto otázku současná genetika, i když ani ona zde neřekla dosud své poslední slovo. Její názory se však dnes už celkem sjednocují v tom směru, že například sexuální vztahy mezi bratrancem a sestřenicí (tedy to, čemu se říká „Inzucht“) nezanechávají žádné patologické následky, jež by byly přímo výsledkem tohoto příbuzenství jakožto incestu druhého stupně, a pokud je zanechává příbuznost prvního stupně, tj. (pravý) incest, pak je lze přičítat spíše jen určitým konstelacím genetického založení, nikoliv incestu jako takovému, incestu per se. Odmítání incestu prvního i druhého stupně získalo především podporu ve skutečnosti, jíž se dosud ovšem stále ověřuje (např. W. LENZ, 1962), že z manželství mezi příbuznými se rodí děti s asi dvakrát větší náklonností k onemocněním a k anomáliím. Přitom se však nadále i z jiné strany rozvíjí teorie, zastávaná autoritami v této otázce (např. Němcem O. von VERSCHUEREM nebo Američanem C. STERNEM), jež jsou ve svých názorech na incest takřikajíc smířlivější a jak řečeno, vidí jeho škodlivost jen v podmíněčné spojitosti. A že je to názor empirický, nikoliv jen hypotéza, to se prokazuje například nedávným a pozoruhodným eugenickým šetřením E. HANHARTA, prová-

děném v několika švýcarských kantonech s výskytem příbuzenských manželství. Tyto teorie vycházejí z faktu, že *příbuzenské sexuální vztahy mohou mít sice následek v nežádoucích fenotypech, ale stejně tak i v normálních nebo dokonce v nadprůměrných jedincích*. Děti pocházející z incestu se narodí jako jedinci, mající obě složky daného vrodu stejné, jsou to tedy tzv. homozygoti, ale jejich narození může být oprávněně očekáváno s obavami jen u recesivního patogenního založení, nebo je potenciálně rizikové jenom při střetnutí nepříznivých dílčích dispozic, jež se ovšem stejně nepříznivě mohou projevit v manželstvích nepřibuzných. Jinak řečeno, škodlivost incestu per se není až dosud potvrzena, neboť manifestace recesivních dědičných dispozic vlivem homozygotizace může postihnout právě tak pozitivní jako negativní somatopsychické vlastnosti. Existuje tu jistě dosti velké riziko — ale podle názoru dnešních genetiků není možno toto riziko generalizovat ani při eugenických konzultacích v příslušných manželských poradnách.

Z „Inzuchtů“ se narodili slavní tvůrčí lidé, například filosof John Ruskin, básník Friedrich Schiller nebo malíř Toulouse-Lautrec; deformace nohou tohoto francouzského malíře, jak upozornil STERN (1960), nemá co dělat s pokrevním příbuzenstvím jeho rodičů, ale vznikla jako výsledek dominantního dědičného znaku osteogenesis imperfecta, tedy vadným tvořením kostních buněk. Případy přímých incestních manželství jsou známy z historie některých dávných panovnických dynastií, slavných, dlouho vládnoucích, vážených a schopných rodů, jež nenesou žádné stopy dědičných defektů. V průběhu čtrnácti generací vládců prekolumbijských Inků se například sňatkem mezi bratry a sestrami měla zachovávat „čistá“ krev — tak to bylo vykládáno, znělo to jako přikázání, ač by to dnes u moderního člověka bezpochyby vzbudilo obavy; dlužno však říci, že ani u posledního pokolení těchto Inků se nevyskytly žádné známky degenerace. Je dále známo, že egyptská královna Kleopatra, vzor starověké ženské inteligence a krásy, pochází z dynastie Ptolemaiovců, kde se rovněž uzavíraly sňatky mezi bratry a sestrami. I tento rod se uvádí jako příklad, že riziko incestu není nezbytné; méně se ovšem už hovoří o tom, kdo byla Kleopatřina matka, neboť to byla kurtizána a Kleopatra asi byla nemanželským dítětem.

Dynastie vždy vzniká křížením rodů, ale jakmile dosáhne svého cíle, mění svou praxi, nekříží se a začne uzavírat příbuzenské sňatky. To například měla ve zvyku zavedená dynastie egyptských faraónů, málokdy se však uvádí, že děti z tohoto spojení nikdy nedědily trůn, protože následníky trůnu byli vždy bastardi, děti nekrálovských žen nebo konkubín. Tutmosis III. rozšířil egyptskou říši tak, jak nikdo z jeho předchůdců, byl však stejně jako jeho otec bastardem, nemanželským dítětem. Slavný Amenofis IV. zavedl nové božstvo, přijal nové jméno a zvolil si nové sídelní město, ale co se týče manželství, zachoval tradici — oženil se se svou matkou, se svou krásnou sestřenicí Nofertete a se svou dcerou, kterou měl s touto sestřenicí. Po něm nastoupil vládu Tutanchamón, jediný syn, který ho přežil, ale současně syn matky, která nebyla příbuznou jeho otce a která byla z cizího rodu.

Z řady historických příkladů vysvítá, že univerzálnost incestních tabu nebyla přece jen stoprocentní, jestliže se tomuto tabu nepodřizovaly některé panovnické rodiny, jež nepochybně se záměrem segregace a s úmyslem zachovat pro dynastii „čistou“ krev pěstovaly jakýsi „vnitřní chov“. Mocensky to bylo prospěšné, z genetických příčin to však panovnické rodiny oslabovalo. Problémy totiž právě nastaly, když se v rodině objevil patogenní recesivní gen, který by velmi brzy každou rodinu podléhající přirozenému výběru vyhubil. Ale v královských rodinách, kde se neduživí potomci drželi na živu, pokud to šlo, přirozený výběr nepůsobil nebo byl omezován, a tak se gen přenášel dál, čímž docházelo k degeneraci postupně, v několika pokoleních. Taková situace vznikla u anglických Stuartovců; jejich královna Marie Skotská byla nositelkou genu způsobujícího poruchu krevního chemismu a jejich rod proto vymřel smrtí tří dětí, jediných dětí, jež se narodily ze 17 početí. Podobně byla genetickou chorobou i hemofilie, která se vyskytla u synů královny Viktorie a zákonitě i u synů jejích vnuček v Rusku a ve Španělsku. Spíše však než incestní spojení pomohly těmto rodům k zániku kromě homozygotizace ještě i překážky *v přirozeném výběru*, jelikož neduživí jedinci zde byli vypipláváni a udržováni na živu za každou cenu, aby mohli plodit další a ještě stigmatizovanější homozygotické potomky. Tam, kde se přirozenému výběru dal volný průchod, například

v rodinách prostých členů náboženských sekt, jež rovněž neuznávají incestní zákazy, rodili se a zůstávali na živu jen homozygoti tělesně i duševně zdraví. Příslušníci nepatrné mandajské sekty, s nimiž se můžeme setkat na bagdaském tržišti, se pravděpodobně žení a vdávají mezi sebou bez nějakých následků už od doby Jana Křtitele.

Univerzálnost incestního tabu není tedy stoprocentní. Vůbec neuniverzální jsou ovšem jiné formy „zakázané sexuality“, jež se zpravidla klinicky označují jako *sexuální aberace* (čili pohlavní úchyly), a právě proto, že to jsou *úchyly*, je jejich statistická reprezentace nikoliv univerzální, nýbrž velmi skromná. V ohromné většině případů se jak na subhumánní, tak i na humánní úrovni projevují tyto aberace u mužského pohlaví, a u žen nebo u samic jsou jenom výjimkou. To je jejich první obecná charakteristika. Za druhé o nich může být obecně řečeno, že pro některé jedince jsou výlučným způsobem sexuálního ukájení, což platí bezvýhradně jen pro druh *Homo sapiens*, jehož aberantní jedinci mají tento aberantní způsob v „programu“ svého orgasmu, zatímco v dalších případech k nim jedinci — ať už lidé či zvířata — sahají jako k možným dalším formám sexuální aktivity, což znamená, že v „programu“ jejich orgasmu je i normální způsob sexuálního chování.

O sadismu a mazochismu byla již řeč. Specificky lidským projevem aberačním je např. exhibicionismus, voyeurismus či „naslouchačství“ a „slidičství“, dále pak chorobný fetišismus, frotérství a všechny další úchyly, jež perverzními způsoby rozněčují erotickou představitivost i sexuální žádost a jimž se tudíž říká *perverze*. Tyto úchyly jsou „perverzemi in modo“, neboť spočívají na inadekvátním způsobu ukájení. Vznikají u člověka pravděpodobně v raném dětství, ještě ve stadiu pregenitální sexuální organizace. Lze ovšem přijmout názor, že člověk je tvor v podstatě sexuálně polymorfní, jemuž je vlastní každá forma sexuálního chování, ať už je podle vžitých kritérií normální či nikoliv. Je-li však u těchto perverzí důležitá též genetická dispozice, pak jenom v obecném smyslu této sexuální polymorfnosti, jelikož se domníváme, že konkrétní perverzní orientace lze dosáhnout až fenotypicky; není například vyloučeno, že se to děje v impregnačních fázích, tak jak jsme na to upozornili v případě fetišismu. „Perverzí in objectu“ je homosexualita, nej-

rozšířenější úchylka vůbec, zvaná též *inverze* a praktikovaná muži a ženami i zvířaty; dále pak k tomuto druhu perverze patří pedofilie, gerontofilie, bestiofilie a nekrofilie; vykazuje se při nich sice přiměřený způsob sexuálního ukájení, jímž se rozumí koitus, ale ten je zaměřen k inadequatem objektům, tj. k osobám stejného pohlaví, k dětem, starým lidem, zvířatům a k mrtvolám. Pokud jde o původ inverze, zejména v případě homosexuality, stojí proti sobě dvě koncepce — genetická či neuroendokrinní a fenotypická či psychoanalytická. Tyto koncepce jsou natolik protilehlé, že implikují myšlenku o dvojitě typu homosexuality, o homosexualitě vrozené a získané. Zřejmě se ovšem musíme smířit s tím, co se jako určitý handicap objevuje i v nozologii jiných psychiatrických onemocnění, u nichž není znám původ. Jinak řečeno, pokud nebudeme znát skutečnou etiopatogenezi těchto úchylek, budou vždy vyvstávat problémy s jejich nozologickým tříděním i diagnostikou.

To se ovšem týká též jiných druhů sexuálních aberací, např. *pedofilie*. Několik let se tým pražského Sexuologického ústavu, v němž byl i jeden z nás, soustavněji zabýval výzkumem pedofilní delinkvence a k tomu účelu vyšetřil stočlennou skupinu pedofilů, kteří se za svou činnost ocitli před vyšetřovacími orgány bezpečnosti a před soudem. Kromě jiného bylo zjištěno, že tohoto sexuálního deliktu se dopouštějí jednak vyslovení devianti, kteří usilují o sexuální kontakty s pohlavně nevyvinutými dětmi, jednak k němu dospívají i osoby, uskutečňující sexuální kontakty například s dívkami mladšími 15 let (což je věková hranice trestního postihu), ale již tělesně a pohlavně dobře vyvinutými, takže jim tyto objekty imponují jako dospělé partnerky. Přičemž rozdíl mezi těmito dvěma skupinami je i ve formě sexuálních kontaktů. Vyslovení devianti usilují převážně o nekoitální aktivitu, snaží se spíše jen osahávat či líbat pohlavní ústrojí svých objektů a přistupují k nim bez projevů agrese. Druhá skupina usiluje převážně o uskutečnění koitu či pseudokoitu, a to často i s prvky vynucování. Je ovšem též příznačné, že ve druhé skupině bylo větší procento těch, jež bychom označili jako asociální jedince, vymykající se i v jiných svých projevech společenskému kodexu (PONDĚLÍČKOVÁ, MELLAN, NEDOMA, 1968).

Pro tento druh lidí je ovšem na druhé straně příznačná i „osudná“ náhoda, která je svede dohromady s objektem jejich sexuální žádosti, a tím je brzy poté vystaví nebezpečí soudního stíhání, aniž si takový pedofilní delinkvent třeba uvědomí, že spáchal delikt.

O pedofilním vztahu se soudí, že nemá komunikativní povahu, jak je pravidlem a konstantou sexuálního chování normálního typu, tj. chování s přiměřeným objektem sexuální apetence. Většinou se však pro tuto „nekomunikativnost“ shledávají argumenty právě ze strany objektů, vidí se u nich odpor či negativní postoje rázu afektivního a emocionálního, jež jim pak přisuzují povahu oběti. Rovněž dosavadní právní formulace při postihu všeobecných sexuálních deliktů, včetně deliktů pedofilie, hovoří o delinkventech a jejich obětech. Existují však názory, že toto hledisko vychází z falešného předpokladu. Nelze například hovořit o delinkventech a jejich obětech, protože v mnohých z těchto vztahů nalézají obě strany sexuální uspokojení, nebo z nich mají oboustranný profit. Při jednom průzkumu pohlavně zneužitých dětí se zjistilo, že u 11 dívek (ze 17) a u 9 hochů (z 12) existovala spolupráce mezi „obětí“ a delinkventem (W. P. J. VIETOR, 1969). Nebo řečeno v jiných modalitách, pokud nedocházelo ze strany objektů přímo k vyprovokování, což se též dělo, rozhodně žádný z nich se nepostavil delinkventově jednání na odpor.

Tento problém je obsažen i v kazuistice, již k lepšímu pochopení motivace a osobnosti některých pedofilů (tj. naší druhé skupiny) obsahuje i tzv. nová Zpráva Kinseyova ústavu (GEBHARD a spol., 1964): Provinilci, vyhledávající mladistvé od dvanácti do patnácti let, patří do jiné kategorie než praví pedofilové, protože jejich oběti jsou (zejména v nejvyspělejších civilizacích) zpravidla fyzicky a často i duševně zralé. Dívky si v tomto věku začínají uvědomovat své půvaby. Často vypadají starší, než jsou. Líbí se a s potěšením objevují moc svých půvabů. Přitom vůbec nedovedou předvídat důsledky svého chování. Jeden z dotázaných vězňů se dostal před soud kvůli třináctileté dívce. Když se s ní seznámil, byla nalíčena, měla vysoké podpatky a pila... Usoudil, že je „k mání“. Podruhé ji uviděl u soudu. Komentoval to těmito slovy: „Když jsem ji podruhé u soudu viděl s copánky a s panenkou v náručí, pochopil jsem, že jsem ztracen.“

Vraťme se však k *homosexualitě*. Básník Goethe jednou napsal, že je tak stará jako lidstvo samo a může proto platit jako něco přirozeného, jak to konečně vyplývá z historie, např. ze starého Řecka, kde patřilo k hmotnému i sexuálnímu standardu držet si

kromě milenek ještě chlapce a kde se homosexuální milostné aféry veřejně schvalovaly. Proč je tedy homosexualita v dnešní naší společnosti „zakázanou sexualitou“, proč je tedy zavrhována? Nejen dějiny, ale i kulturní srovnávání z některých etnických skupin podávají svědectví, že homosexualita je též skupinově přípustná. Avšak má to snad být důkazem pro její kvalifikaci jako „normálního“ způsobu sexuálního chování? Není tomu právě naopak? Neskrývá se v odpovědi na tuto otázku ozřejmení její „abnormality“?

Sexuální uspokojování s partnerem stejného pohlaví se v naší společnosti už sice netrestá, nicméně i nadále se z hlediska norem antisexuální společnosti ostře odsuzuje. Přitom však se empiricky vyšetřilo, že do uzavření sňatku asi 5 % žen a 30 % mužů mělo přinejmenším jeden homosexuální zážitek spojený s orgasmem (KINSEY, 1953). Ze dvou třetin se tyto zážitky týkají vzájemné (mutuální) onanie, ze čtvrtiny felace; jen asi jedna šestina těchto mužů praktikovala anální styk nebo styk mezi stehna. Zhruba tedy každá dvacátá žena a téměř každý třetí muž má homosexuální zkušenost (u mužů, kteří se neožení do svých 35 let, to platí dokonce o každém druhém), a i když se k této homosexuální zkušenosti přiřazuje v pubertě dosti obvyklá vzájemná masturbace, je to číslo dosti vysoké. Je možné svádět je třeba na specifické poměry v americké populaci, kde bylo získáno; domníváme se však, že ani u evropské populace není situace příliš odlišná.

Významná je i další skutečnost: že jenom 1 až 3 % žen a 3 až 8 % mužů, kteří někdy měli homosexuální kontakty popsaného typu, se v dalším životě orientovalo výlučně homosexuálně, to znamená, že od puberty nenavázali žádný heterosexuální vztah. Ať už tedy pokud jde o ojedinělé zážitky, tak i pokud jde o trvalé způsoby chování, je homosexualita *častější u mužů než u žen*, jak je tomu se všemi aberacemi vůbec. Dokonce má muž i v homosexuálních vztazích větší sklon střídat častěji své partnery než lesbická žena, což naznačuje, že láska a sexuální vztah jsou pro ženu naší společnosti identičtější než pro muže, a to nejen při heterosexuální, ale i homosexuální orientaci. Snadnost, s níž se dráždí mužské genitálie, vysvětluje zvýšené procento homosexuality u mužského pohlaví tak nejvýše v říši zvířat, především u dalších primátů pod člověkem, nestačí však jako vy-

světlení u člověka. Překvapivě se ovšem potvrzuje ženské chápání identičnosti lásky a sexuality ve sdělení nesporných lesbičanek. Dávají prý přednost ženám jako partnerkám proto, že tyto partnerky dokáží ve vztahu k nim více zdůrazňovat city než muži.

Proti ženské homosexualitě zaujímá naše společnost spíše nevšimavý postoj. Zatímco pro homosexuály jsou v zákonících mnoha států uvedeny těžké tresty, pro homosexuální ženy podobné zákony platí jen výjimečně. Něžnosti mezi ženami jsou možná chápány jako samozřejmé. Je jisté, že ženská homosexualita je úžeji spojena s náladami a city, přesahujícími čistě tělesné pouto — a tak se na ženskou homosexualitu nahlíží mírněji a současně se vlivem těchto okolností mohla vytvořit legenda, že ženská homosexualita je častější než mužská, což vyvracejí všechny empirické průzkumy, mezi nimi i rozsáhlý průzkum K. DAVISOVÉ (1929). V něm se více než polovina z 1200 dotázaných neprovdaných žen dozvěděla, že prožily „silné citové vazby“ k jiným ženám, a navíc pětina z nich uvedla, že tento vztah nalezl rovněž tělesný výraz buď vzájemnou masturbací nebo dotykem genitálií. Zatímco u mužů nemá při vývoji homosexuální orientace vzdělání významnou roli, zdá se, že u žen platí přímá úměra: čím vyšší vzdělání, tím větší procento homosexuality. U těch žen z průzkumu DAVISOVÉ, jež navštěvovaly vysokou školu, byla větší pravděpodobnost, že se jejich homosexuální zaměření plněji rozvine. K podobnému poměru mezi vzděláním a ženskou homosexualitou dospěly i jiné studie (např. KINSEY, 1953). LANDIS a spolupracovníci zjistili (1940), že manifestní homosexualita se vyvíjí nejčastěji u těch žen, jež se nedokázaly uvolnit ze svých rodinných svazků, nedosáhly normálního stupně nezávislosti na svých rodičích a přitom obtížně nacházely normální postoj k mladíkům a mužům. Tito autoři zavádějí pojem *homoerotika* pro vzájemnou náklonnost osob téhož pohlaví v rozličných stupních, od pouhého zalíbení až po tělesnou sexualitu. Upozorňují též na skutečnost, že mnoho mužů a žen se v rámci homoerotiky projevuje bisexuálně, přičemž je není možno zařadit do skupiny vyložených heterosexuálů či homosexuálů. Každodenní empirie nám dává drobné důkazy o této *bisexualitě*. Vojenský kasárenský život, vazební poměry vězňů a jiná omezení směřující k izolaci jednoho pohlaví lze chápat jako determinující

faktory. Přejít k homosexuálním praktikám je tu de facto vynucováno nedostatkem normálních heterosexuálních příležitostí. Avšak i přátelství dvou děvčat spojené s něžnostmi, nebo naopak zase hospodská chlapecká solidarita často vykazují projevy, jež přesahují rámec bezpohlavních kontaktů. Zejména „sexuologie hospody“ by mohla hovořit — polibky, objetí, přechodná silná citová vzplanutí jsou někdy i výsledkem dočasné změny v psychosexuální orientaci, která je bezprostředně vyvolána abusem alkoholu.

Mnohem vzácnější, spíše výjimečný je v naší společnosti tzv. *transsexualismus*, což je projev velmi podobný homosexualitě, ale jeho klinický obraz je přece jen specifický. Od prostých homosexuálních sklonů se liší tím, že určitý jedinec, např. muž, chce žít jako příslušník druhého pohlaví, tedy jako žena. Chce se tak oblékat (jak to též činí transvestit), chce zastávat opačnou roli v zaměstnání a ve společnosti, mít jméno jako jedinec opačného pohlaví, přičemž mu často ani nejde o inverzní sexuální soužití, protože se necítí být homosexuálem a vůbec sexuální otázka u něho hraje jen podřadnější roli. Mnozí transsexuálové se spokojují tím, že ve společnosti vystupují jako příslušníci druhého pohlaví a nemají žádný zájem sexuálně žít s nějakým partnerem. A mají-li zájem o soužití, z klinické praxe víme, že se dožadují operací, při nichž by došlo ke změně jejich zevního genitálu, a jako důvody uvádějí, že se druhým pohlavím cítí již od dětství a „jenom příroda si s nimi zahrála tak, že mají tělo, které se k jejich podstatě nehodí“. Chtějí mít „normálního“ muže či „normální“ ženu — tedy partnery pohlaví opačného k tomu, čím se sami cítí. V sexuálním životě dávají přednost koitu, který je pro ně „normální“, ovšem právě jen z hlediska jejich vadné pohlavní sebeidentifikace, ale který vzhledem k svému tělesnému vybavení nemohou normálně realizovat.

V mnoha kulturách, jež mají velkorysý postoj k homosexualitě (podle FORDA a BEACHE je to 64 % všech známých etnických skupin), tvoří podobný obraz transsexualismu právě nejčastější formu homosexuality. U mnoha skupin přejímá některý muž ženské role i v sexuálním směru, strojí se jako žena, vykonává ženské práce — klinicky vzato je tento muž buď transvestit, femininní homosexuál nebo transsexuál. U Čukčů je takový muž pokládán za mocného

šamana; věří se, že k této proměně dochází bez jeho vlastní vůle, a mnozí muži se bojí, aby se tímto způsobem nezměnili, i když by se tím jejich postavení uvnitř skupiny mohlo zvýšit. U Konjagů na Aljašce jsou mnozí chlapci k převzetí ženských rolí vychovávaní už od dětství; učí se domácím pracím, nosí ozdoby atp. Když takový chlapec dospěje, je počítán k ženám a obvykle se mu připisuje čarovná síla, jíž získává respekt. V ugandském kmeni Lango se někteří muži strojí jako ženy, simulují menstruaci a jsou pokládáni za jednu z manželek ostatních mužů. Soudí se, že jsou impotentní. Podobně je tomu i na Madagaskaru, kde se tito impotentní muži nazývají „sarombavy“; a pokud se stanou „manželkou“ nějakého muže, je k nim zachováván neutrální postoj — nejsou uctíváni a oslavováni jako u Čukčů nebo u Konjagů, ale nikdo se jim též pro jejich ženskou roli nevysmívá.

Kulturně podmíněný transsexualismus se objevuje na různých místech globu, u rozličných kultur. Něco podobného zjistil KARDINER (1954) na Markézách, kde na 100 žen připadá 250 mužů a kde nedostatek žen vede nejen k homosexualitě a mnohomužství, ale i k výměně sociálních rolí mezi pohlavími, reprezentované hlubokou lhostejností žen a nesmírnou něhou otců vůči dětem. Jeden z nás měl možnost navštívit jugoslávské vesnice v Dinárských Alpách, kde mohl sociálně-psychologicky studovat kulturně podmíněný transsexualismus, náležející k pradávným místním obyčejům a manifestující se v instituci tzv. „tibelitů“. Zjistili jsme, že v rodinách, kde se nenarodí syn, musí poslední dcera převzít společenskou úlohu syna-muže; tato žena se strojí jako muž, kouří dýmku jako muž, nesmí se vdát, chodí mezi muže na místa, kam ženy nesmějí, přičemž to všechno cítí jako skupinový příkaz a nedává najevo žádnou nespokojenost ani v sexuálním směru. Ve všech těchto případech, o nichž jsme hovořili, se sexuální funkce úzce prolíná s hospodářskými, sociálními a kulturními poměry, možno říci, je jejich součástí. Lze tedy analogicky vyjádřit názor, že případné restriktce nebo zas liberální postoje i k jiným homosexuálním praktikám vyjadřují totéž.

Restriktivní omezení homosexuality uplatňuje jen poměrně málo skupin, přičemž je zajímavé, že to jsou skupiny, jež se i v jiných

směrech projevují jako antisexuální. Podle stupně této antisexuality se homosexuální praktiky též potom trestají. Když např. na ostrově Truk chlapci provádějí vzájemnou onanii, dostanou jen výprask. V africkém kmeni Mbundu ani to ne — zde se homosexualita praktikuje tajně jen proto, že je předmětem výsměchu. Ale např. u kmene Ruala-Beduinů je odpor proti homosexualitě tak silný, že je trestána smrtí. Tlak společnosti si vynucuje relativně malý výskyt této formy sexuálního chování. Výjimku z pravidla tvoří jihoamerický kmen Sirionó, kde jsou sexuální vztahy značně volné, homosexualita trestána není, a přece je zde velmi vzácná.

Naproti tomu ve skupinách permissivních se homosexualita — ovšem dočasně — pěstuje v dosti velké míře. Někde plných 100% mužských příslušníků kmene uskutečňuje homosexuální praktiky, obvykle v době, než dosáhnou věku, v němž se ožení. U mnoha domorodých kmenů Austrálie je vžitým mravem, že svobodní muži a nedorostlí chlapci pěstují homosexuální kontakty jako přípravu k heterosexuality. Tak je tomu např. u kmene Aranda: „Obvykle si muž, který má za sebou již pubertální rituál, ale není ještě ženat, vezme k sobě mladíka, s nímž žije pak léta jako jeho manžel, než se skutečně ožení... Mladík musí patřit k správné vrstvě, s jejímiž členy se uzavírají sňatky a z níž si muž potom může vzít nějakou ženu“ (C. STREHLOW, 1915). U kmene Keraki na Nové Guineji se věří, že anální koitus je velmi důležitý pro mladíky, kteří dosáhnou dospělosti; stejně tak sousední kmen Kiwai si myslí, že análním stykem v době zasvěcování může každý mladík získat větší sexuální sílu pro pozdější život. Ani ženská homosexualita není v těchto permissivních skupinách vzácná. U téhož kmene Aranda, o němž byla řeč, si ženy vzájemně dráždí klitoris. Ženy sibiřských Čukčů používají pro vzájemnou onanii umělého penisu, který je zhotoven z lýtkového svalu zvířecího běhu. Vzájemně se umělými penisy dráždí též ženy některých afrických kmenů, používajíce dřevěných hůlek, banánů apod. U kmene Dahomey se věří, že ženy příliš často provádějící homosexuální styky jsou v manželství frigidní, naopak zase na Haiti si frigidní nebo v manželství neuspokojená žena hledá jinou ženu jako sexuální partnerku.

Pokud se tu již několikrát zdůraznila skutečnost, že sexuální cho-

vání je ovlivňováno a podstatně rozvíjeno učením a zkušeností, všechny tyto poznatky kulturně srovnávacího materiálu přesvědčivě dokládají, že je tomu tak i se „zakázanou sexualitou“, sexualitou aberantní, například tedy s homosexuálním chováním. Lidská sexualita je velmi plastická i proto, nebo především proto, že je tak silně závislá na zážitcích jednotlivce. Bylo by jistě možno z antisexuální společnosti vzít nějakého jedince mužského či ženského pohlaví, člověka s úplně normálním pohlavním vývojem a přiměřenou fyziologickou konstitucí, a přesadit ho do jiné kultury, kde se pěstují jako zcela dovolené různé formy a způsoby sexuality a poté, co bychom ho vystavili např. zážitkům výlučně homosexuálním, „naučil“ by se tento jedinec patrně být homosexuálem, tj. aberantem. Jestliže se skutečně prokazuje, že 100 % mužů nějakého kmene dočasně pěstuje homosexuální styky, jestliže rovněž víme, že i v naší společnosti mnoho mužů a žen je schopno mít poměr s partnery stejného či obojího pohlaví, a jestliže se konečně též poznalo, že existuje homosexuální chování i na subhumánní úrovni u zvířat, potom je zřejmé, že nelze hovořit o striktně heterosexuální nebo striktně homosexuální *pudové* orientaci. Přinejmenším tak není možno uvažovat ve valné většině těchto případů. Pokusy vysvětlovat a léčit každou homosexualitu jako somatickou poruchu, např. jako hormonální defekt, jsou výsledkem nedorozumění, protože přinejmenším určité (patrně převážné) procento homosexuálních praktik se vytváří v rámci sexuálního učení. A logickou chybou těchto pokusů je, že se zde nepočítá se sexualitou jako s velmi plastickou aktivitou, již možno orientovat na základě fenotypického návyku a pod tlakem sociálních a kulturních činitelů *třeba i aberantně*, a že se s homosexualitou nepočítá jako s odstupňovaným projevem určité homoerotické tendence, jež se projevuje — jak jsme si ukázali — dokonce i v rámci naší restriktivní a antisexuální společnosti. Podle psychoanalytického vzoru vycházejí některé názory ze sexuální polymorfnosti člověka, a tedy i z toho, že v každém existují latentní homosexuální sklony, takže stačí přijít do styku s nějakým přiměřeným stimulem, aby se změna projevila. Soudí se například, že i strach z homosexuality, jímž trpí členové antisexuální společnosti, se navenek často projevuje homosexuálními sklony. A konflikt generací je pro některé psycho-

logy poznamenán touto inverzí, jež se projevuje u pilířů establishmentu v jejich doutnající a emocionálně zabarvené nenávisti vůči příslušníkům mladé generace, deroucí se na jejich místa. „Domnívám se, že dospívající chlapci probouzejí v mužích právě tyto konflikty. Vyvolávají v nich latentní homosexuální sklony buď přímo anebo nepřímo, tím že rozdmýchávají doutnající emocionální pochody, přičemž homosexualita bývá pouze jedním — a často poměrně nedůležitým — z řady symptomů“ (E. Z. FRIEDENBERG, 1967).*)

Co je však na homosexuálních sklonech tak děsivého — ptá se tento psycholog dále — že dospívající chlapci probouzejí v mužích řetězovou reakci hrůzy a nepřátelství? Odpověď na tuto úzce zaměřenou otázku nebudeme zvlášť rozvádět. Nelze ji totiž podle našeho názoru vyjádřit v rámci koncepce, jež homosexualitu vidí jen jako obecný a přídatný emocionální symptom, latentně spojený s normálními procesy. Lze ji naopak vztáhnout na obecnější charakteristiku několika racionálních důvodů, proč považujeme zejména *jistý typ* homosexuality nejen za aberaci, ale i za tragické neštěstí.

Totíž i ve společnosti, jež homosexualitu ostře odsuzuje a trestá, kde tedy vůbec nejsou vhodné podmínky pro homosexuální návyky, objevuje se homosexuální chování přes všechny restriktce aspoň u některých jedinců, vyskytující se v každé době a v každé kultuře. A zde už nevystačíme s logikou, jíž jsme užili prve — protože tady se nesetkáváme s homosexuály, kteří se aberanty *stávají*, nýbrž s těmi, kteří se aberanty *rodí* anebo *vyvíjejí z predispozic raného období života*. Možná, že těchto lidí je právě jen tolik, kolik je osob *výlučně* heterosexuálního *pudového* zaměření. Na rozdíl od těch druhých jsou však ti první zvenčí i zevnitřku „prokletí“: budí hrůzu i soucit, a naše postoje k nim nejsou vůbec diktovány magickým myšlením Ruala-

*) Aby nedošlo ke zjednodušení při výkladu této úryvkovité citace, nutno podotknout, že uvedený proces, zajímavý právě *psychologa* (to je důležité), chce jenom doplnit a z jedné, ne ovšem opomenutelné stránky, ilustrovat *vnitřní situaci* generačního konfliktu, jeho emocionální a hlubinnou sféru, nechce však samozřejmě interpretovat celý konflikt, složený z mnoha jiných i nepsychologických činitelů. FRIEDENBERG vychází zde z kulturně-analytické koncepce, která homosexualitu chápe ve spojení s velmi rozličnými psychickými procesy, z nichž četné představují *normální* vývojové problémy dospívajících v naší kultuře.

Beduinů, kteří homosexualitu trestají smrtí, jsou však tím úzkostnější i soucitnější, čím racionálněji a přesněji si dovedeme vyložit situaci těchto lidí. Ti první, kteří se aberanty rodí, jsou — takříkajíc — „ještě více proti přírodě“, a to hned v několikerém smyslu. Jsou především proti „druhé přírodě“, jelikož všechno, co člověk vytvořil, trvá s jeho pospolitostí, a ať už v různých pospolitostech panují různé představy, žádná z nich se právě neobejde bez heterosexuální činnosti, má-li se udržet při životě (a tím i všechno, co od této činnosti nastalo odvádí nebo ji trvale ruší, jako tedy — řekněme — jistý způsob homosexuality, je provázeno prokletím). Ti první představují proto jedince, o nichž hovoříme v souvislosti s deviací, v souvislosti s tragickým neštěstím. A tento typ homosexuality je „proti přírodě“ i v hlubším než jen v právním smyslu slova. Není mu vlastní pouze jiná forma sexuálního chování, nejsou pro něho příznačné jenom dočasné praktiky jako výraz polymorfности nebo homoerotických tendencí v určitém stupni. Ukazuje se, že žádný normální člověk, žádný zdravý člověk, žádný „přirozený“ člověk není sexuálně orientován tímto způsobem trvale — *pokud totiž do jeho pohlavního vývoje nezasáhne vážná porucha*, o níž dosud přesně nevíme, zda má povahu čistě neuroendokrinní, anebo zda ji může představovat i nějaká těžší traumatická zkušenost psychického řádu.

Nyní ovšem, k tomu typu homosexuality, který jsme prve — *sit venia verbo* — nazvali *vrozeným*, se od kulturně srovnávacích poznatků nebo od prve zmíněných marginálních poznámek o psychosociálních podmínkách homoerotiky nemůžeme dostat žádným plynulým přechodem. Naopak — obě věci třeba ostře odlišit. „Vrozenou“ homosexualitu třeba osvětlit především v úplně jiných než kulturně-formativních či psychosociálních kontextech — což už je dnes možné díky experimentálnímu modelu vytvořenému na zvířatech, modelu, který ukazuje neuroendokrinní podstatu jistého typu homosexuality a její vnitřní patogenezi. Jeden z těchto modelů „kryší homosexuality“ vypracoval berlínský experimentální endokrinolog G. DÖRNER (1969), o němž byla řeč už v pojednání o čtyřech stupních bipolárního pohlavního vývoje.

Kryší samci, kastrování v kritickém vývojovém období první den po narození, vykazovali v dospělosti převážně samičí, tj. *de facto*

homosexuální chování, když se jim v aktivačním období kolem puberty injekčně vstříkl varletní hormon čili androgen, nebo když jim byla znovu implantována varlata. Z toho vyplývá, že nedostatek tohoto varletního hormonu během kritické organizační fáze (u krysy je to těsně po narození, ale u jiných zvířat a také u člověka ve fetálním období) vedl u krysích samců k diferenciaci hypotalamu, jaká za normálních okolností vzniká jen u samic. Nezávisle na genetickém pohlaví se ve středním hypotalamu samce diferencuje erotizační centrum, odpovídající samici, zatímco samčí sexuální centrum, normálně uložené v předním hypotalamu, se vyvíjí jen rudimentálně. Po podání androgenů v pozdějším období, kdy pohlavní hormony aktivují erotizační centra, aktivuje se právě to centrum, jež se předtím diferencovalo, v tomto případě tedy centrum samičí. Lze tu tedy analogicky při nastínění *etiopatogeneze vrozené mužské homosexuality* shrnout tři základní faktory: 1. chybění varletních hormonů v kritické fázi, kdy se organizují erotizační centra v hypotalamu, vyvolává — 2. morfologické změny v hypotalamu v tom smyslu, že se diferencuje ženské erotizační centrum, jež může potom — 3. ve fázi aktivační podáním varletních hormonů se uplatnit tak, že vyvolává femininní, tj. femininně-homosexuální chování.

Posledně zmíněný jev je potvrzen zkušeností s homosexuálními muži, jimž se po dávkách androgenů ještě více zvyšovala předchozí ženská psychosexualita. A zvláště významně se pak tento efekt androgenů projevuje u mužů, kteří byli dříve kastrováni.

Že sexuální pudová orientace může být úplně nezávislá na genetickém a gonadálním pohlaví, pokud je během kritické organizační fáze změněna hladina androgenů, prokázalo se i na *modelu ženské homosexuality*. Prenatálně a neonatálně kombinovaným podáváním androgenů se DÖRNEROVI podařilo dosáhnout totálního „zesamčení“ sexuality krysích samic. Androgenizované samice se pokoušely pářit se s normálními samicemi i s homosexuálními samci, kteří vykazovali samičí chování. Klinické zkušenosti potvrzují neuroendokrinně vyvolanou inverzi sexuality i na humánní úrovni. Například u děvčat, jejichž matky byly během těhotenství léčeny androgeny, se objevovalo během života nápadné mladické chování, a to se pak mohlo manifestovat jako dispozice k homosexualitě,

zejména když u nich později došlo ke zvýšení hladiny androgenů. Proti mužskému modelu však tento model ženské homosexuality vykazuje určitou odchylku. V organizační fázi dochází při nedostatku androgenů spíše k bisexuální diferenciaci center, čemuž odpovídá terapeutická zkušenost, že homosexualitě krysích samic, vyprovokované perinatálními dávkami varletního hormonu, mohlo být zabráněno současným podáváním antiandrogenů. Tím by se ovšem analogicky měla otevřít určitá možnost profylaxe neuroendokrinně podmíněné homosexuality i u žen.

Na základě dalších pokusů, jimiž DÖRNER vyvolal u krys nejen homosexualitu a bisexualitu, ale i hypo-, normo- a hyper-sexualitu, možno dnes konstatovat: různé druhy psychosexuální orientace bez ohledu na genetické a gonadální pohlaví vznikají rovněž neuroendokrinně, a to v důsledku různých diferenciací erotizačních center v hypotalamu, k nimž během kritické organizační fáze došlo v závislosti na přebytku, nedostatku nebo normální koncentraci androgenů a jež se potom v postpubertální aktivační fázi těmito mužskými hormony aktivují.

Co o této formě „zakázané sexuality“ říci závěrem? To, co zčásti platí i o jiných formách tabuizovaného sexu. V žádném historickém období, ani v žádné primitivní kultuře se jeho projevy včetně homosexuality nestaly univerzálním způsobem, jímž by se *trvaleji* mohli lidé sexuálně stýkat, tak jako se univerzálně a *trvaleji* stýkají heterosexuálně.

Přes všechny případné proměny sexuální morálky, lidská homosexualita je a zůstane vždy jen *aberantním a úchylným způsobem sexuálního chování*. (Tím spíše u zvířat, kde je sexuální činnost vázána na instinktivní schéma rozmnožování.) A rozhodně i experimentální zkušenosti (např. tedy DÖRNEROVY), z nichž vyplynula interpretační možnost neuroendokrinní etiopatogeneze vrozené homosexuality, přispívají k tomu, že přinejmenším tento typ homosexuality bude provždy pokládán za něco z hlediska pohlavního vývoje mimořádného a odchylného. V některých zemích je homosexualita ještě trestná, donedávna byla i u nás. Uznání homosexuality jako „dovolené“ pohlavní činnosti naráží dosud sice na restriktivní stanoviska společnosti, ale dnes již přichází v úvahu i to, co by například před

druhou světovou válkou (kdy sexualita nebyla ještě chápána jako svébytný *vědní* problém) reálně neodpovídalo ani tehdejším *morálním* stanoviskům. Tato úvaha zní: Proč by nemohli dva dospělí lidé spolu žít jako homosexuálové, pokud se k tomu oba rozhodnou dobrovolně, pokud to oběma vyhovuje a pokud tím neškodí někomu třetímu. Nikdy však nemůže být homosexualita považována za normální formu sexuálního chování. Tendence spojované s berlínským lékařem Magnusem HIRSCHFELDEM, jež pro homosexuály požadovaly začátkem tohoto století status jakéhosi „třetího pohlaví“, mohou být reálně a pozitivně chápány jenom z hlediska sociálně-právního, nikoliv však klinického.

Sexuální výběr a partnerství

Navzdory únikům k sexuální samotě, k masturbaci a erotickému snění neobejde se sexualita bez extraverze a meziosobního angažování, nejen proto, že její hlavní formou je koitus mezi mužem a ženou, ale že vlastnímu sexuálnímu chování předchází složitá erotická strategie, milostné získávání a lákání sexuálních partnerů a partnerek. Dokonce lze říci, že existuje cosi jako sociální základ sexuality, a tímto základem je dvojice čili pár. To je zároveň skupina, jež se vždycky *nejintimněji* spojuje.

Podrobně rozebírat příčiny párování znamená psát nejen dějiny lidstva, nýbrž i historii živé přírody, jelikož nejpádnejší příčina tohoto jevu je v pravém slova smyslu biologická (či biická): *ze spojení, z kopulace, z párování vzniká další život.**) Pak tu jsou důvody hospodářské, jež muže a ženu spojují nejen pro chvíli páření, ale i pro trvalejší partnerství. Z nich se zrodila mezi mužem a ženou dosavadní dělba práce i některé aspekty jejich sociálních rolí, přičemž se vytvořila zkušenost, už sama dosti důležitá k tomu, aby se člověk ženil a vdával, i kdyby trpěl snad impotencí či frigiditou — zkušenost, že *dvojice je vždycky silnější než dva jednotlivci*. Sociologové pokládají párový svazek uplatňovaný v naší civilizaci za vrchol dosavadního společenského vývoje a náš ideál manželství svědčí podle nich o dosaženém pokroku kultury. Protože se však ideál přísného párového soužití za-

*) Výjimku tvoří v přírodě někteří nižší živočichové, kteří jsou v pohlavním smyslu „obojetníky“ — tzn., že u nich dochází k případům *samooplození*. Tento způsob reprodukce je ovšem jenom východiskem z nouze, protože většinou vzniká tam, kde se dva jedinci dotyčného druhu nemohou z vnějších důvodů setkat. Např. samooploďujícím „obojetníkem“ je tasemnice.

chová i v některých nejprimitivnějších skupinách, nelze v žádném případě jen z něho samého usuzovat na sociální a kulturní pokrok. A přitom v historii byly epochy vysoce kulturní, jež ani svým ideálem ani svou praxí nebyly monogamní, a tak jako v Mezopotámii nebo ve starém Egyptě je tvořili lidé, kteří monogamii neuznávali. Stejně je důležité, že neuznává párový svazek většina kmenových společností — žijí v polygamii, a i tehdy, když svůj ideál polygamie z nej-různějších důvodů nedodrží, nemění to nic na skutečnosti, že právě vzhledem k tomuto ideálu jako postulátu (či normě) sexuálního života se k polygamní kultuře musí počítat. Důsledkem této situace jsou názorové rozpory. Tato složitost, neurčitost, de facto i nevystopovatelnost a nestejnorodost sexuálních vztahů živí nekonečnou polemiku, v níž se z různých aspektů může posuzovat naše dnešní nebo historická i prehistorická situace a také poměry, jež v okruhu sexuálního soužití panují v různých současných etnických skupinách, poměry stejně jako v prehistorii a historii velmi rozmanité. Můžeme se dohadovat, zda se jednou vývoj bude od naší situace vracet k polygamii, ač na kvalitativně jiné úrovni, a zda se snad dnešní sexuální standard nepromění v nadvládu či splynutí „sexuálních menšin“ (s nimiž mají už jakousi zkušenost například mladí Dánové), takže by to už vlastně nebyly „menšiny“, ale nějaká nová forma sexuální společenosti. B. ENGELS v *Původu rodiny* (česky 1950) zcela správně chápe u pravěkého člověka způsob „neomezeného pohlavního styku“ ve spojitosti s institucionalizací této volné sexuality ve „skupinovém manželství“, které zároveň už ostře odlišuje od podobného útvaru u zvířat a odmítá jejich obdobné chápání jako scestné. Komentuje tvoření párů u zvířat a říká: „K tomu, aby se člověk pozdvihl nad zvířecí stav, aby se uskutečnil největší pokrok, jaký příroda zná, k tomu bylo zapotřebí dalšího činitele: obranná schopnost, které se nedostávalo jedincům, musela být nahrazena spojením sil a spoluprací smečky. Z poměrů, za jakých dnes žijí lidoopi, nedal by se přechod k lidství vůbec vysvětlit; tyto opice působí spíše dojmem, jako by u nich šlo o zbloudilé pobočné linie, které pozvolna vymírají, dojísta však jsou v úpadku“ (podtrženo námi — IP, JP.). Autor dále pokračuje: „Toto samo postačuje, abychom odmítli vyvozovat jakékoliv závěry o obdobích mezi formami u nich a u pračlověka. Ta okolnost, že dospělí

samci se spolu snášeli a že neznali žárlivosti, byla první podmínkou k tvoření takových větších a trvalých skupin, v nichž jedině mohlo dojít k přeměně zvířete v člověka.“

Oprávněný může být i názor, že sexuálně polygamní svazky, které podle ENGELSOVÝCH slov objevili někteří badatelé (např. BACHOFEN a MORGAN) jako charakteristické pro „prapůvodní stav“, se případně později vyvinuly znovu uvnitř kmene jen jako „zbloudilá pobočná linie“, jako diskontinuita, jako odbočka z kumulativní evoluce, zatímco „přirozený“ evoluční základ byl již jinde, v monogamii, provázející právě epochu *lidské* kultury.

Pravděpodobně se každá změna v této oblasti bude prosazovat velmi pomalu a možná okrajově, aniž zahrne samu strukturu této civilizace. Otázka je, zda by to byla ještě táž civilizace, kdyby se připustila podstatná změna její společenské struktury. Pro člověka, tkvícího bytostně v kultuře, která je monogamní jako kultura naše, prakticky neexistuje ani pomyslení, že by se monogamní základ sexuality v dohledné době nějak podstatně změnil — a tuto myšlenku si člověk nepřipouští ani tehdy, jestliže svým chováním (jak sám říká: „poslušen svých nevázaných pudů“) k erozi tohoto základu víceméně přispívá. Kdyby se dnešní průměrný Čech dokázal vžít do role některého z příslušníků více než čtyř pětin všech známých tzv. přírodních národů Afriky, Austrálie a Oceánie, pak by mu *ideál polygamie* nepřípadal tak nemožný, neuskutečnitelný či rouhačský, protože právě asi tak 85 % přírodních národů má tento ideál zakotvený v povědomí a předpokládá ho v institucionálním rámci svého sexuálního života jako samozřejmý. Přitom je však paradoxní, že u všech těchto skupin jako celku, ani u všech příslušníků jednotlivě, zdaleka není tento ideál naplňován a realizován prakticky: nejméně polovina těchto kmenových struktur je ve skutečnosti tvořena na základě jednoduchých párových vztahů a samozřejmě u zbývající poloviny ne každý příslušník toho či onoho kmene žije v mnohoženství či mnohomužství. To ovšem potom navozuje jistý zmatek v případném předvídání vývoje. Naopak bychom mohli totiž zas uvést jiný paradox, že pouze každý druhý americký i evropský muž z těch, kdo uzavřou manželství, se během něho uvaruje mimomanželských sexuálních vztahů, zatímco polovina jich svou nevěrou de facto po-

rušuje jejich monogamní institucionalizaci. Fakticky konstatovat můžeme jen to, jaká je dnešní situace, což ale zároveň znamená pokusit se upozornit na některé důvody, jež například v našem kulturním okruhu *přesto* dosud vytvářejí a kodifikují přednost monogamie a její institucionalizaci v manželství.

Nejsou to ovšem jen důvody společenské sebezáchovy, směřující k udržení rodiny, které by preferovaly párový sexuální vztah, protože právě na tomto případu vidíme, jak sociální „samořízení“ těchto vztahů více a více selhává. Stačí si vzít k ruce stoupající statistiku rozvodů, abychom pochopili, že tento princip společenské sebezáchovy přestal být vlastně principem, i když — a to je dosti absurdní — jeho význam nepopírá nikdo, ba ani ten, kdo stojí před rozvodovým soudem. Svým rozvodem si neumožňuje většinou žádný „sladký život“ a rozhodně nepřipravuje založení harému. Brzy se chce například znovu oženit, a on se též zpravidla ožení, zakládaje tak znovu monogamní pár. Jednoznačně lze tedy vést spor mezi monogamií a polygamií pouze z hlediska jejich *ideální možné existence*. Tím není řečeno, že při posuzování ideálního obrazu (spíše tedy *postulátu* než normy) nelze zároveň odhalovat současný sexuální standard, zejména když víme, že k němu nepatří jen formy a způsoby sexuálního chování, ale též postoje k nim. A proto i empirická šetření sexuality se zajímají vždy o obě tyto stránky.

Sexuálně polygamní svazek implikuje v našem kulturním okruhu subjektivně velmi nepříjemné a přitom široce rozšířené pocity strachu, žárlivosti, závisti, větší prázdnoty a větší úzkosti, soupeřství a msty. Kdybychom rozebírali jeden tento pocit za druhým, zjistili bychom, že je každý z nich nejen subjektivně nepříjemný, ale že vůbec nepřispívá k soudržnosti celé skupiny a samozřejmě, jak už vyplývá z prvního, ani ke štěstí jejích členů. Například žárlivost vidí ENGELS jako faktor, který už na subhumánní úrovni — u samců v době říjení — „uvolňuje soudržnost každé smečky nebo smečku časem rozvrací“ (čes. 1950). Dále cituje z díla francouzského autora srovnávací psychologie, A. ESPINASE: „Tam, kde je rodina těsně semknutá, tvoří se smečky jen v řídkých výjimkách. Naproti tomu tam, kde se vyskytuje volný pohlavní styk nebo polygamie, vzniká smečka takřka sama sebou... Má-li se utvořit smečka, musí se

rodinné svazky uvolnit a individuum se musí zase stát svobodným.“ Toto osvobozování se uskutečnilo na počátku lidského vývoje, v „přávodním stavu“, kdy existoval uvnitř kmene neomezený pohlavní styk a skupinové manželství. Žárliivost jakožto projev individua byla tehdy neznámá — byla potlačena jako někdejší „zvířecí“ vlastnost a nebyla ještě známa jako pozdější „lidská“ vlastnost. ENGELS říká: „Je-li co vůbec jisté, pak je to skutečnost, že žárliivost je pocit, který se vyvinul poměrně pozdě.“

Žárliivost je pocit veliké duševní trýzně, i když racionálně vzato je bezcenná. Proč však Periander Korintský zabil Melissu a proč denně v novinách čteme o podobných tragédiích? Sexualita je jedinou funkcí živého organismu, která přesahuje individuum a spojuje je s druhem — tím se v sexualitě ozývá její funkce sociální. Ale náhle tu vyvstane něco, co se na první pohled jeví této funkci jako protilehlé: vidíme rovněž, že příliš velká „socializace“ sexualitě škodí. Není těžké uhodnout subjektivní důvody a motivy Periandrova činu, jestliže Melissa — jak píše HERODOT — ve věcech lásky nemohla být ženám vzorem. Svého druha, svého partnera chce jedinec pro zachování erotického vztahu proti svým soupeřům schovávat, chce ho jen pro sebe a nedaří-li se to, žárlií. Připusťme ovšem, že tento třetí okruh důvodů, pro něž se v naší kultuře udržuje párový svazek jako pocítovaná nezbytnost, mohl též vzniknout jako následek, jako *conditio sine qua non* zavedené sexuální institucionalizace a předchozích dvou důvodů. To není nakonec rozhodující. Ať je tomu jakkoliv, tento existenciálně-psychologický důvod je však pro člověka naší kultury subjektivně asi nejpodstatnější, neboť se palčivěji než důvody biologické (či biické) a hospodářsko-sociální pocítuje právě v naší civilizaci, ve společnosti antikoncepce, relativního hmotného blahobytu a duchovní samoty.

Ve dvojici člověk tuto svou samotu *překračuje*. Přitom se však mohl poučit, že ta nejintimnější solidarita se nikdy nemá příliš rozšiřovat, alespoň ne tak, aby překročila úzký prostor „jaderné“ rodiny. K většímu společenství se lze obracet v jiných ohledech než v ohledech erotických a sexuálních, a protože každá skupina směřuje k jinému číslu svých členů podle povahy a účelu, platí ve skupinové psychologii zákon optimálního členského počtu. Nějaká pracovní operace vyžaduje dejme tomu dvě stě lidí jako optimální počet, což

se ukáže z rozboru produktivity. Erotika však „snese“ jen pouhou setinu tohoto počtu, protože se váže k nejrozšířenějšímu způsobu sexuálního chování, jímž je koitus mezi mužem a ženou. Přitom je právě tato nepatrná setina — sféra dvojice — schopna člověka vytrhovat ze zvěcnělého a racionalizovaného světa práce a vrátit ho do zlidštělých a citových poměrů, představovaných pojmy jako domov, láska, klid, teplo těla. Dneska se sexuální činnost stává též „prostředkem k uklidnění“ (K. HORNEYOVÁ) a na obranu proti neklidnému světu velkých pospolitostí nosíme každý v sobě nezrušitelný diktát intimity a touhy po ní.

S tím by zajisté mohla polemizovat kterákoliv teorie *otevřeného soužití a volného manželství*, protože i tato teorie, jako kterákoliv jiná, se uzavírá do jistého mechanismu představ, pročež může „otřást“ vším, co se těmto představám přičí, zejména pokud se pohybuje na půdě futurologie. Jenže to všechno, co jsme řekli, nejsou důvody *proti* tomu, abychom neviděli skutečnost, jaká se skrývá v hlavách dnešních lidí (kteří chtějí například *intimitu*, ale ne trvalou, nebo pokud možno více *různých* intimit); naopak — zdá se nám, že v těchto důvodech tuto skutečnost lépe přiblížíme. Tato kapitola ovšem nevzniká z autorské potřeby hájit vžitě „sociální“ konvence sexuality, a jestliže nám jde především o analýzu současné situace, přistupujeme k ní bez iluzí a rozhodně ne tak, aby byla líčena v nejrůžovějších barvách. Proto též připomínáme „existenciální“ situovanost lidského sexu jako všeho toho, co člověk dělá, projektuje a ironicky maří. Jestliže „existovat“ znamená sám sebe volit, což se ukazuje být lidsky osudným, pak ovšem existence milostného, erotického a sexuálního vztahu znamená *volit též toho druhého*, a to je neméně těžké. Láska jako vrchol, k němuž chce směřovat sexuální partnerství, vzniká z nedostatku bytí, „je dítětem dostatku a bídy“ (PLATON) a jako každé jsoucno je i její jsoucno existencí rozporů. A rovněž úvahy o sexuálním soužití jsou — nebo by měly být — zaznamenáváním těchto rozporů, sociologicky a psychologicky pokud možno rekonstruovatelných. Už samotná volba partnera představuje tu kategorii lidské existence, jíž je starost. Zde je to ovšem zvláštní, příznačná a přitom zcela konkrétní „sexuální starost“, o níž bychom řekli, že prostupuje vším, k čemu posléze dospěje lidská pohlavnost.

Sexuální výběr a navazování vztahů

Poradenská praxe se mnohdy setkává s případy lidí, kteří jsou ženatí a vdaní podruhé či potřetí, nespokojení a nešťastní vždy znovu v každém novém manželství, čemuž se asi nemohou ubránit, protože se žení a vdávají s partnerkami a partnery, k nimž jsou přitahováni nebo do nichž se zamilují pro jejich stále stejné či podobné vlastnosti. Všeobecně se potvrzuje předpoklad, třebaže je to na první pohled nelogické, že lidé — a zejména ženy — si za partnery vybírají *stále stejný nebo přinejmenším velmi podobný typ*, že mu dávají přednost přede všemi ostatními, ačkoliv se v něm už jednou nebo i vícekrát zklamali. Podle psychologa JUNGA v sobě zcela podvědomě každý člověk nosí obraz „svého“ ideálního partnera, podobu určitého a málo proměnlivého typu, a jakmile takového partnera potká, vznikne láska na první pohled, neboť hned napoprvé od něho přeskočí jiskra pocíťované náklonnosti. A není-li tomu tak u každého, pak aspoň v některých lidech je instalováno něco na způsob radaru — zařízení uzpůsobené k tomu, aby řídilo pohyb této náklonnosti ve směru k partnerovi jednoho typu, podobných vlastností, podobného vzezření atd.

Nápadným způsobem se tato zkušenost ověřuje například u filmových hvězd; své partnery poměrně často střídají a jejich soukromý život je přitom značně vystaven očím veřejnosti. V jejich případě taková „zákonitost“ ve výběru neuspokojivého partnera stejného typu, u normálního smrtelníka chápána jako osobní „smůla v lásce“, často tvoří součást kultu naaranžovaného pro masové publikum. Tím se však nijak nevyvrací, že si též idoly filmového plátna vybírají své partnery samy, tak jako obrovská většina příslušníků naší civilizace, jež se s jejich osudy identifikuje a v jejichž lásce i zklamání se — právě díky masovým médiím — sama může vidět.

Filmová Kleopatra, Elizabeth Taylorová, byla provdána celkem pětkrát. Po krátkém manželství s mladým mužem, jenž odpovídal jejím představám patrně jen svým bankovním kontem, zakotvila u partnerů podobných si do té míry, že přinejmenším dva z nich by mohli být dvojčata (Mike Todd a Richard Burton). Její manželé představují jeden a týž typ staršího suverénního muže, navenek zdánlivě usazeného, ale přitom až příliš energického. Charakteristický je v tomto smyslu i případ Brigitty Bardotové. Rovněž ona zaznamenala jednu výjimku z pravidla (herec Jacques Charrier), ale jinak tvoří její nápadníci i manželé vyhraněný typ, o němž filmoví publicisté poznamenali, že je „atraktivní ve své ošklivosti“. A nejinak je tomu i s tím, kdo tento „šeredně-atraktivní“ typ ztělesňuje, totiž s prvním manželem a objevitelem Bardotové, s režisérem Rogerem Vadimem, jenž je svým

objevem fascinován natolik, že ze všech svých dalších žen se pokouší „udělat“ znovu jen novou BB. Jiným takovým případem může být hollywoodský herec Marlon Brando, známý svou opakovanou náklonností k typu exotických žen; oženil se s Indkou, měl dítě s ostrovankou z Tichomoří a miloval mulatku.

Jestliže se s podobnou partnerkou podruhé ožení vdovec, nebo se za stejný typ muže znovu provdá vdova, lze to chápat bez nějakých hlubších souvislostí — pravděpodobně s tímto typem učinili dobré zkušenosti. Méně pochopitelný se jeví takový návrat ke stejnému typu u rozvedených, kteří byli v předchozím soužití již jednou zklamáni a přesto se nepoučili. Proč tedy znovu podstupují riziko neúspěchu? Jedno vysvětlení se nabízí bez ohledu na jejich racionálně uvědomované zásady — že tito lidé ve skutečnosti lpějí na představě, kterou si učinili nikoliv o partnerech, ale o *manželství*, v němž hraje jedinou možnou roli právě ten a žádný jiný typ partnera. Tyto představy jsou pak provázeny podvědomým odporem proti rozvodu, jinak řečeno, takový člověk si jednoduše nechce připustit krach této své krásné představy, takže rozvod, jenž by zároveň byl rozchodem se zmíněnou představou, se pak anuluje novým manželstvím. Zkouší se to znovu s podobným partnerem a často i podobným efektem. V ulpívání této představy je třeba tedy vidět příčiny manželského neúspěchu; objektivní podmínky soužití nemohou splnit subjektivní a často i iracionální očekávání.

Jedna manželská poradna konstatovala: „Když žena od svého muže očekává jen to, že se bude chovat právě tak jako její otec, nutně ji tento muž musí zklamat.“ To je velmi důležité konstatování. Při volbě partnera se často uplatňuje prožitek z dětství, o němž je dostatečně známo, že v osobnosti formuje i nepřekonatelné předsudky, anebo že z jednoho prožitku dokáže vytvořit nezřídka i zážitek absolutní, takže si snáze vysvětlíme, proč subjekt sice volí své partnery až v době své pohlavní zralosti, ale jeho volba se ve skutečnosti připravila už mnohem dříve, v jeho osobní ontogenezi, v některé z jeho eroticky impregnačních fází. Konstatování zmíněné poradny se dostává do zvláštního světla proto, že se týká otázky, na niž se pokusila dát odpověď psychoanalýza, která tvrdí, že si subjekt volí své partnery nejčastěji v souvislosti s tím, čemu se v rámci psychoanalytické terminologie dá říkat „imago rodičů“: „V životě mnoha

lidí je cílem první eroticky podbarvené něžnosti jeden z rodičů, totiž ten s opačným pohlavím. V pozdějších partnerech svého dospělého života hledá každý člověk víceméně vždy rysy svého otce nebo matky“ (FREUD, 1916).

Aby se však na *výběr sexuálního partnera* poukázalo konkrétněji, totiž aby se zde probraly některé z podmínek *sexuální přitažlivosti*, jež tvoří souhrn erotického typu, a také ty jeho vlastnosti, které jsou nezbytné k využití při „erotické strategii“, k tomu nám nemůže stačit jen tato psychoanalytická hypotéza. Je příliš obecná a i kdybychom ji brali jako hypotézu dosti reálnou, těžko ji chápat jako prokázanou skutečnost bez širšího kulturně-srovnávacího a empiricko-sociologického zkoumání. Právě z něho vychází najevo, že pro sexuální přitažlivost a získávání existuje jen málo obecně platných norem. Mezi jednotlivými kulturami vyvstávají spíše podstatné rozdílnosti v představách toho, jaké vlastnosti jsou sexuálně atraktivní a jaké ne. Pokud jsou však tyto normy přece jen obecné, týkají se některých rámcových zjištění, jako například toho, že sexuální atraktivnost je u všech kultur i u většiny jedinců nejvíce závislá *na tělesných vlastnostech, proporcích a rysech zevnějšku*. Obecně dosud platilo, že krásná žena i vzhledný muž mají v sexualitě vyšší kurs a v erotickém ohledu jsou přitažlivější než osoby ošklivější. Zejména pak u žen je tělesná krása — nebo to, čemu se říká *půvab* — významným sexuálním stimulem, který je asi odjakživa přímo matematickou funkcí jejich sexuality. Co však je jádrem rozporů a rozdílů, to jsou kritéria, podle nichž tyto vlastnosti posuzujeme. Proměnlivý je sám vkus jakožto souhrn subjektivních estetických norem. Představa krásy je podstatně jiná u domorodce z dolního povodí Konga, jiná na Sibiři u národa Čukčů a zase jiná u lidí žijících v evropsko-americkém kulturním okruhu. Přitom jsou tyto rozdílné normy krásy v různých etnických skupinách navíc ještě subjektivně diferencované, protože u každého člena jedné a téže společnosti mohou být jiné.

Nebudeme si však vůbec protiřecit a také neřekneme asi nic nového, když zdůrazníme, že — například v rámci evropské kultury — se většina lidí přece jen značně sjednocuje v názoru, čím jsou určité osoby pro opačné pohlaví přitažlivé, nebo v čem naproti tomu spíše budí sexuální nechuť či odpor. Pokud to však platí horizontálně,

tj. u většiny lidí určité epochy, neplatí toto zjištění vertikálně, tj. ve všech epochách. Vždy se znovu například vyžadovalo, *aby u obou pohlaví byly vyjádřeny typické sexuální znaky* — a ty právě fungují jako sexuální stimulus. Až dosud se v naší společnosti zženštilí mužové sexuálně příliš neprosazovali, platili jako sexuálně méně přitažliví než „skutečně mužné typy“. Anebo zase méně přitažlivě působily ženy mužského typu oproti ženám, jejichž tělesná konstituce je výrazně ženská. Najednou však pozorujeme, že se tyto rozdíly u dnešní mládeže trochu smazávají. A jestliže z důležitosti tělesných předností vyplýval vždy také význam věku pro sexuální přitažlivost, jestliže například muži se v sexuálním směru zajímali — obecně vzato — vždy spíše o ženy mladší a naopak, dnes už také vidíme podobné vyrovnávání i těchto věkových rozdílů. (Zda to bude mít nějaký trvalý vliv a zda se nějak radikálně změní dosavadní obecné normy při výběru sexuálního partnera, to může ukázat jedině až budoucnost. Dosud tomu tak nebylo, a tak i každá předpověď není ničím více než hypotézou. Vycházíme-li totiž z historie, například na základě důkazů *per analogiam*, tyto důkazy selhávají. Nikdy totiž v historii nebyla situace tak příznivá pro tento radikální obrat ve vztahu obou pohlaví a nikdy nebyla též tak zvláštní, nesrovnatelná. Je to obrat, který se může odehrát v nikdy nevidaných poměrech sexuální „dobrovolnosti“, sexuální emancipace a za podmínek antikoncepce, je to obrat, který zaznamenává dnešní „sexuální revoluce“. Naproti tomu však stále nejsme ochotni věřit, že by se výrazné mezipohlavní tělesné rozdíly mohly smazat natolik, aby už nepůsobily jako sexuální stimuly ve smyslu vzájemného doplňování, jak tomu bylo odjakživa.)

Bylo už řečeno, že představa krásy je nestejná, to znamená, že se váže rovněž na to, jakými částmi či orgány těla je krása určována. Přičemž znovu obecně platí, že u nás i u většiny kmenových společností existuje mnohem širší rejstřík názorů na ženskou krásu než na krásu muže, protože úvahy o tom, kdy je — a zda vůbec může být — muž krásný či ošklivý, jsou jaksi až v pozadí ženských sexuálních tužeb a přání. Samozřejmě, i pohlední muži mají při sexuálním získávání určitou výhodu, jde však jen o zisky na první pohled, protože jak v naší kultuře, tak i v jiných kmenových kulturách se

zjišťuje, že některé jiné než tělesné vlastnosti hrají v přitažlivosti muže stejnou, někdy jen o málo menší a někdy dokonce i větší roli. HAVELOCK ELLIS ve své studii z třicátých let (1937) upozornil na empiricky zjišťovanou skutečnost té doby, názorově poplatné představám tradičně řízené měšťanské společnosti, že zatímco u žen nejdůležitější vlastností zůstává od prehistorických Venuší tělesný půvab, jen jinak subjektivně traktovaný, je u muže v erotickém směru stimulující řada nových povahových vlastností, jež takzvaný pán světa potřebuje k řízení a rozhodování. Je to především sociální odvaha, podnikavost a energie, nebo i inteligence — a tak se mužské tělesné kvality v ELLISOVĚ tabulce přesouvají až na druhé místo.

Estetika jako nauka o kráse, pokud se zabývala tématy druhu „Venuše Willendorfská v nekonečných proměnách“ nebo „Žena jako věčná inspirace umění“ apod., tedy pokud své příklady čerpala z kulturně-antropologických nebo historických oblastí, přinesla bezpochyby mnoho dokladů, že sám pojem a představa krásy jsou v průběhu dějin značně proměnlivé. Nemálo důkazů k této její obecně uznávané poučce přinesla rovněž sociální psychologie, neboť sám fakt, že představa ženské krásy *en detail* se například značně střídá generaci za generací, možno vysvětlit v kontextu sociálně-psychologických poznatků. Pro dospívající syny je ideál ženy v některých rysech přímým opakem toho, jak si krásnou ženu představují jejich otcové. A tento posun hodnot je nápadný zejména na vývoji tzv. hvězdného kultu v dějinách kinematografie, který je zároveň zajímavým sociálně-psychologickým (i erotologickým) problémem. Je známo, že ženská filmová hvězda ztělesňuje vždy vyhraněný erotický typ. Je možná méně známo, že tomu tak je vždy jenom na určitý čas, než je vystřídána jinou — což je závislé od zdánlivě spontánního a jistě i zevně vyprovokovaného vkusu filmových diváků. Divácký vkus se často mění ve svůj protiklad — vymění se totiž často sami diváci, kteří tento vkus určují, a tím že se vymění, saturují se jiné kulturní i méně kulturní potřeby, jiné divácké zájmy se dožadují nové stimulace na opačných pólech atd. Puritánské paničky, těsně před první válkou ztělesňované Mary Pickfordovou, byly později vystřídány ženami fatálními a mondénními à la Asta Nielsenová a Pola Negri nebo ženami typu vamp à la Greta Garbo, a ty

se zas ve třicátých letech změnila na sportovní a chlapecky vypadající kamarádky ve stylu Claudette Colbertové a Deanny Durbinové. Poválečná vlna sexuálně plnokrevných Italek, na jejímž hřebenu se na muže v kinech valily tělesné proporce Anny Magnaniové, Giny Lollobrigidy a Sophie Lorenové, se náhle proměnila v pozitivní protiobraz ztělesněný Briggittou Bardotovou, Audrey Hepburnovou a Sue Lyonovou, jimiž se reprezentují dívky-nymfy. Po silných dávkách monroeovského sexu, plného vyzývavých tvarů, smyslně nalíčených rtů a kudrnatých vlasů, potřebovali diváci „antimonroevský“ lék v podobě průsvitné pleti, chladného až nezúčastněného výrazu a hubeného těla Catheriny Deneuveové. Přestala lákat hypertrofie ňader, přitažlivým se stal „nádherný háv splývajících vlasů“, nalíčená ústa už ztratila svou působivost a místo nich promlouvají hluboké, výrazné oči.

Podle současných společenských magazínů, jako je pařížská *Elle*, římská *Epoca*, mnichovský *Jasmin* a jiné (z nichž články, jež v tomto smyslu za něco stojí, vybírá náš časopis 100 + 1 ZZ s velkým přehledem), se dnes vynořila kritéria „idolu 1970“.*) Mladí lidé, chlapec a dívka nebo muž a žena, zkrátka sexuální partneři této doby, se podle nich vyznačují vlastnostmi dosti protilehlými tomu, co tvořilo kodex erotických půvabů před deseti, patnácti lety nebo i v první poválečné vlně „sexuální revoluce“. V jednom z těchto časopisů, který se ptá, jak má vypadat ideální dívka této doby, čteme například normy, jež by v doslovném smyslu stavěly na hlavu dosavadní představy o sexuálních stimulech ženské krásy, jak jsme se s nimi shledali v minulosti a jak se s nimi dosud shledáváme v jiných kulturách. „Jak má vypadat ideální dívka? Není už krásná v tradičním nebo klasickém smyslu. Nikdo už nepoužívá tohoto adjektiva. Nahradily je střídmější výrazy — milá, příjemná, prostá, prostě typ. Je dokonce možno říci, že opravdová krása byla silně deklasována, nebo že ji nahradil pravý opak — škaredost... Je to ideál, který už nerespektuje někdejší dělení na dvě pohlaví, ani zaujetí muže pro ‚hezkou ženskou‘, ani antickou podřízenost ženy muži, ale tendenci podobat se sobě vzájemně co nejvíce, jako dvojčata, být si co

*) Srov. 100 + 1 ZZ, roč. VII., čís. 2, kde je přetištěn článek z římského časopisu *Epoca*.

nejblíže, navzájem se doplňovat, žít intenzivní, neklidný život.“ Z těchto slov by se zdálo, že epocha sexuálních stimulů vycházejících z tělesnosti končí. Když však analyzujeme odpovědi mladých mužů a chlapců na uvedenou otázku, vidíme znovu, že se zase tak moc nezměnilo, alespoň v zásadě ne, i když obsahová kritéria jsou jiná. Stejně tak i naznačená sexuální emancipace je ještě v plenkách. „Na první místo dávají dvacetiletí muži (bez ohledu na společenskou a kulturní úroveň) spíše vzhled než charakter, spíše krásu než vnitřní obsah. Především půvab a sportovnost. Ostatně půvab byl uznáván v každé epoše (vzpomeňme jen Tolstého Natašu nebo Shakespearovu Ofélii), ale půvab, jak jej chápou dnešní mladí muži, je něco poněkud jiného. Je to jakási chladná pohybová harmonie, v níž hrají největší úlohu vlasy a také móda minisukní, při níž je zapotřebí hodně obezřetnosti a stylu... Žena musí být jemná a křehká jako laň, musí však velmi dobře vědět, co chce, stále a stále překvapovat správností každého proneseného slova, každého gesta. Je to pravý opak ženského idolu někdejších let, vyzývavého, rozpínavého... Muž a žena jsou rovnocenní partneři. Je to zajisté v pořádku. Když se však podíváme blíže, ukáže se, že tato rovnost je spíše jen na povrchu, ale do hloubky ještě nepronikla. Mladý muž vyžaduje u děvčete ještě jiné vlastnosti, které jsou přesně tytéž jako v době plné převahy silného pohlaví nad slabým.“

Sonda k „idolu 1970“ konstatuje však rovněž, že se v některých směrech nezměnilo vůbec nic. Řekli jsme, že pro výběr sexuálního partnera existují jakési obecné normy, i když se spousta věcí okolo nich ve vývoji kultury a životního stylu mění. Také uvedená prognóza končí u zjištění, že „za revolucí estetickou daleko zaostává revoluce duchovní“, jinak řečeno, sexuální výběr se sice vyznačuje velkou variační šíří, z níž se dává přednost jednou tomu a podruhé onomu, nicméně ani změna kritérií sexuální atraktivnosti nevyvolává žádný posun v hierarchii pohlavně odedávna determinovaných vlastností. Zdá se, že u těchto dominant, zakotvených v pohlavním rozvoji a určených i „gender-rolí“, se vývoj vždycky jakoby zalekne větší proměny a končí návratem k předchozím nebo analogickým stadiím.

U současného mužského typu, jenž k sobě soustřeďuje pozornost mladé dívčí generace (a bude tím patrně vpečetěn do erotické

představivosti žen sedmdesátých let), je proměna proti předcházejícím ideálům mužské přitažlivosti velmi markantní, dokonce markantnější než proměna ženského typu, jak to ostatně lze znovu zjistit v konfrontaci s minulostí zachovanou na celuloidovém pásu, neboť v dějinách filmu se střídají rovněž idoly mužského pohlaví, i když ne s tak vyhraněným erotickým podtextem. Nicméně libidinózní energií byli pro dnešní prababičky bezpochyby obsazeni filmoví hrdinové typu „muži činu“, tedy ve stylu Douglase Fairbankse, vzápětí vystřídání exotickými a krásnými cizinci, jež představoval Rudolph Valentino nebo Ramon Novarro. Ti vyvolali v třicátých letech zase jinou, opačnou reakci — „chlapíky ze sousedství“, ztělesňované Gary Cooperem, Jamesem Stewardem, Spencerem Tracym a Bingem Crosbym. Z chaosu poválečných let se vynořili „rebelové bez důvodu“: James Dean, Marlon Brando a v Evropě Jean-Paul Belmondo, dělící se o popularitu s dnešním typem dlouhovlasých a androgynních zpěváků pop-songů, kteří znamenají svou tělesnou konstitucí i „psychedelickou“ erotikou pravý opak předchozích. O této změně se dále v italském časopise poznamenává: „Jednou provždy už odzvonilo někdejšímu typům opravdové mužnosti, silákům a svalnatcům. Krutosti vkusu neunikl ani tak pověstný krasavec, jako je Marlon Brando. Je už považován za starého a hlavně je typickým reprezentantem silného pohlaví. Dnešním děvčatům se líbí pravý opak: nikoliv otec, ale bratr, nikoliv pán nebo ochránce, ale kamarád, nikoliv muž, ale hoch androgynního vzhledu, nikoliv nadřazený, ale rovný partner. A nejen to — děvčata přímo přitahuje přizpůsobivost v chování i vzhledu, takřka splynutí v jediné pohlaví. Ostatně už samo oblékání mladých lidí to prozrazuje. ... Ještě před několika lety se mluvilo s obdivem o vážném tónu, jistotě, vyrovnanosti, jasnosti myšlenek. Dnes se však uvádějí jako ideální jiné vlastnosti: nenucenost, přirozenost, duchaplnost, smysl pro humor. Ostýchavost se už nelíbí a přílišná introverze dokonce přímo odpuzuje.“

Máme tu tedy v kostce načrtnutou metamorfózu erotického zájmu a sexuální přitažlivosti, a i kdyby se celá řada těchto předpovědí, jež se objevují v publicistických statích a v rozhovorech s populárními sociology a psychology na stránkách společenských časopisů, ukázala být ve svém celku klamná, nikdo asi nemůže vyvrátit empirický fakt,

že muž a žena 1970, jak je potkáváme zejména na ulicích velkoměst, jsou jiní než muž a žena 1930 z Dokonalého manželství VAN DE VELDEA, a ti jsou rozhodně zase jiní než muž a žena 1870, jak je vidí jeden z prvních lékařů-matrimoniologů, Francouz A. DEBAY!

Vzhled lidské postavy se za dvacet tisíc let změnil jen nepatrně, zato se neustále proměňuje význam detailů a jednotlivých částí lidské postavy jako *funkce sexuální přitažlivosti*. To platí zejména pro ženskou postavu, na jejíž vnady se liší názory nejen v průběhu několika tisíciletí, ale i v přítomnosti — u jednotlivců i u nejrůznějších etnických skupin. Někde platí štíhlá žena za přitažlivější než žena korpulentní, zatímco u jiných skupin je tomu obráceně — a to poslední se zdá být obvyklejší (viz tabulka 13): více je skupin zastávajících mínění, že krásná žena musí být korpulentní, pyknického typu, s větším podkožním tukem, nebo že musí být i dosti velká a silně stavěná, že musí mít širokou pánev apod. Najdou se ovšem naproti tomu kmenové idoly, jež preferují slabé ženy, či dokonce u nichž je otylost přímo pokládána za odpornou, jak je tomu např. u obyvatel ostrova Dobu v blízkosti Nové Guineje.

Podle zachovaných primitivních kreseb a soch z paleolitu se všeobecně soudí, že ženská tloušťka a korpulentnost platily jako přitažlivé i pro naše paleolitické předky. Zkratkově se však z toho i usuzuje, že v této prehistorické době přežívaly jen ženy *na základě sexuálního výběru*, to jest ženy vyznačující se tzv. steatopygií, tedy nadměrným zbytněním hýždí (jaké se ještě dnes objevuje u žen kmene Křováků a Hotentotů), jelikož tyto steatopygické ženy prý byly sexuálně nejvíce žádané. Z kosterních zbytků si ovšem ani za pomoci moderních rentgenových technik nelze učinit představu, jak vypadala ženská postava v těch svých částech, kde mohou být značné tukové polštářky. Těžko se tedy rozhodovat pro či proti působení zmíněného sexuálního výběru. Jedna okolnost by se přitom neměla přehlédnout: tučné tvary věstonických Venuší je třeba uvést do souladu s antiiluzivní a magickou funkcí pravěkého umění, jež naturalisticky nezobrazovalo to, co bylo realitou, nýbrž tuto realitu se naopak snažilo stylizovat a přizpůsobovat magickým přáním. Tak se široká pánev, tlusté hýždě a stehna i zdůrazněná vulva uvádějí do vztahu k přání zvýšené plodnosti, stejně jako např. na indických soškách z mnohem pozdější

doby je zbytnění mužského genitálu známkou tužby vztahující se k sexuální síle, a není nezbytné — nebo je dokonce i zcestné — usuzovat, že pravěká soška věrně zobrazuje paleolitickou krásku, jež stála modelem.

V podobných relacích lze hodnotit i další výrazný znak sexuální atraktivnosti — ženské prsy; také ňadra jsou totiž na mnoha relikviích starého umění hypertrofická. Možná, že naše pramatky měly skutečně velké a těžké prsy, protože dlouho kojily — primitivní umění zobrazuje vždy jejich velké a pokleslé tvary — možná i ony byly však spíše jen magickou stylizací. V dnešních kmenových společnostech a konečně i v naší společnosti se preferují různé tvary ženských ňader, od malých pevných prsů až po dlouhé a visící prsy; zatímco však příslušníci přírodních národů většinou jako významný sexuální stimulus uznávají velikost tvarů, v naší civilizaci se obecně preferuje pevnost ňader, přičemž preference jejich velikosti je pro muže velmi individuální. Jistou rozdílnost mezi naší civilizací a ostatními kulturami lze spatřovat i v tom, že na rozdíl od nás zdůrazňují přírodní národy jako sexuální stimuly i vnější části pohlavního ústrojí, jež pro nás — snad vlivem rozšířeného fetišismu šatů, prádla a součástí oděvu — hrají mnohem méně podstatnou roli (přírodní národy patrně fetišismus v našem slova smyslu neznají). U mnoha skupin jsou zdrojem mužova erotického zájmu ženiny velké stydké pysky, jež získávají na atraktivnosti tím, že jsou u dívek uměle vytahovány a prodlužovány při pubertálních zasvěcovacích obřadech (jak je tomu např. u afrického kmene Nama). Sexuální přitažlivost zde může mít ovšem nejen kosmetický, ale i fyziologický podklad, jestliže podle sdělení DICKINSONOVA (1949) platí, že vytahováním velkých labií lze navodit i silnější nervové zásobení této části těla a že tím u žen s velkými labií vzniká zvýšená citlivost v krajině stydké, takže tyto ženy mohou zvýšeně reagovat na genitální dráždění, čímž mohou v roli sexuálních partnerek být obzvláště přitažlivé.

Pro velký erotický zájem o pohlavní orgány se u některých kmenů vyvinula zvláštní metoda sexuálního získávání, známá všeobecně u zvířat — něco na způsob *exhibicionismu*. Ten se v naší společnosti trestá, poněvadž odhalování pohlavních orgánů na veřejnosti před osobami druhého pohlaví za účelem sexuálního vzrušení, jak zní

definice exhibicionismu, podle našeho skupinového kodexu narušuje veřejný pořádek a mravy. Ženy novoírského kmene Lesu nebo afrického Dahomey se ovšem žádnému potrestání nevystavují, když před muži veřejně odhalují své genitálie, protože u těchto kmenů se tím manifestuje oprávněná výzva k sexuálnímu styku. Nicméně většina kmenů, i když jejich příslušníci jinak chodí nazí nebo téměř nazí, spíše se jaksi snaží pohlavní ústrojí uchovávat v tajnosti, aby snad mělo přitažlivější moc. Kwomské ženy chodí sice nahé, ale učí se sedět s nohama pevně sevřenýma, nebo zas v sudanském kmeni Asande se věří, že muž, před nímž žena odhalí své genitálie, utrpí škodu apod. Mírněji je tabuizováno pohlaví mužské než ženské, nikde není dejme tomu zvykem, že by si příslušné partie zakrývali jen muži a že by ženy chodily úplně nahé, ačkoliv obrácený případ se vyskytuje.

Sexuální přitažlivost lze ovšem zdůraznit nebo přímo podnítit i dalšími částmi těla, jež zrovna netvoří přídatné ani sekundární pohlavní znaky. Někde je to tvar nebo barva očí, někde to jsou uši, u značného počtu skupin hrají v tomto směru velkou úlohu vlasy (a ze sekundárních pohlavních znaků i tělesné ochlupení). Nomádský africký kmen Massajů se například za tím účelem šlechtí tak, že si vlasy slepuje do roztodivných účesů směsí červené mazlavé hlíny a kravského trusu. Co by jinde působilo odpudivě, například tedy zápach, to zde není na překážku silnému sexuálnímu zájmu. (V naší kultuře působí sexuálně odpudivě zápach potu, zápach z úst apod., nebo nečistota, kožní vyrážky, akné, což jinde, kde dejme tomu nejodpudivějším znakem je zsinalá barva obličeje, vůbec nevádí. Jak v podnětech sexuální atraktivnosti, tak i ve zdrojích sexuální odpudivosti se kultury různí.) Mnohdy se sexuálně lákavý jeví lidem tvar nosu nebo zvláštní tvar úst, silné, tlusté rty, k nimž si domorodá žena některých afrických či australských kmenů pomáhá mechanickým vytahováním a jejich propíchnutím ozdobným kroužkem.

Konečně se atraktivnosti dociluje na celém světě — ba dokonce i u zvířat — nejrůznějšími procesy a objekty, jež nespočívají přímo v tělesnosti, ale tělesnost staví do zvláštního a příznivého světla. Například se získává přízeň užíváním parfémů (a pachů), hudebních nástrojů, zpěvu a hlasitých projevů, nebo dárky v podobě květin, pamlsků, potravy (rovněž u zvířat), různým obdarováváním. U pri-

Tabulka 13

Preference určitých ženských tělesných znaků u různých skupin
(Podle FORDA a BEACHE)

Korpulentní tělesná stavba	13 skupin, mezi nimi: Nama, atol Pukapuka, Thonga, Sirionó, Čukčové aj.
Středně silná tělesná konstituce	5 skupin, mezi nimi: Apačové, Hopi, Pima
Štíhlá tělesná stavba	5 skupin, mezi nimi: o. Dobu, Ila, Masajové
Široká pánev + široké boky	6 skupin, mezi nimi: Hopi, Kwakiutl, Sirionó, Čukčové
Úzká pánev + široké boky	1 skupina: Jakuti
Pěkně formovaná masitá lýtka	5 skupin, mezi nimi: Ila, Kwakiutl
Velké stydké pysky zvětšené vytahováním	8 skupin, mezi nimi: Dahomey, o. Markézy, Nama, o. Ponape, o. Truk
Velký klitoris	1 skupina: Velikonoční o.
Dlouhé visící prsy	2 skupiny, sudánský km. Asande a Ganda v Ugandě
Velké prsy	9 skupin, mezi nimi: o. Alor, Apači, Hopi, Lesu, Sirionó, o. Truk
Pevné polokulovité prsy	2 skupiny, o. Manus, Massajové

mitivních kultur působí magické předměty, amulety, kouzla lásky — a jmenovitě pro člověka jsou charakteristickou metodou sexuálního získávání zvláštní formy *symbolických vyzvání a vyznání*. Pokud tyto prostředky a metody chceme srovnat se subhumánní říší, je znovu víceméně samozřejmé, že je tu kvalitativní rozdíl právě v lidské schopnosti dodávat těmto prostředkům a metodám „abstraktní“ formu, symbolický smysl. Už tím, že člověk je schopen provázet většinu svých sexuálních výzev slovy, řečí, zcela přesnou inter-signalizací, a že je též schopen vytvářet a vyslovovat abstraktní představy krásy či ošklivosti nebo sexuální přitažlivosti či nechuti, čímž živí potom svou erotickou fantazii, už tím se ocitá mimo rámec instinktivních a pudových určení nezbytných pro zvířata. Svou sexuální signalizaci opírají subhumánní tvorové výhradně o tělesnost

či o procesy tělesnost bezprostředně zdůrazňující. Je sice pravda, že též u zvířat existuje sexuální výběr a že tento výběr se týká jak určité situace, tak někdy i určitého partnera, dochází k němu však výhradně na základě instinktů nebo bezprostředních reflexních zkušeností. Nikdy nemůže dosáhnout rozměrů lidské představivosti, *lidského projektu a záměru*, s nimiž tvor nadaný erotickou imaginací a zvýšenou „sexuální inteligencí“ vybírá milostné situace a partnery na základě stimulů, jež je schopen si vymyslet, představit, abstrahovat.

Většina obratlovců se páří jen v určitém období — v říji, v období toku a tření. Tendence pářit se právě v tuto dobu a v této situaci je instinktivní. Při příchodu milostných námluv se u mnoha těchto zvířat změni některé vnější vlastnosti a znaky: jak si povšiml už DARWIN, samičky ptáků si vybírají partnery podle zářivé barvy peří, některé ryby před třením svými šupinami svítí, mění se barva srsti i u savců, pohlavní ústrojí jim zduří a vystoupí viditelně na povrch, u některých opic se intenzívněji zabarví genitální partie — a zdá se, že všechny tyto změny urychlují sexuální procesy též jako podněty podmíněně reflexní. Svou roli zde sehrává totiž učení. Hřebci zvyklí kopulovat s tmavými klisnami odmítají se pářit s bílými klisnami. Zkušení býci dávají přednost kravám určité barvy. Mnozí psi se nechtějí pářit s některými fenkami v plné říji, ale zato usilují obskočit fenky, jež ještě ani nejsou plně k páření připraveny. U antropoidů byl pozorován podobný moment sexuálního výběru jako u lidí — někteří samci jsou vybíravější než druzí, mnozí šimpanzi se ihned páří s každou samicí, jiná zvířata naopak jsou velmi kritická a pečlivě si volí, přičemž tito vybíraví jsou zase méně přitažliví pro šimpanzí samice, jež se raději páří se samci, kteří při výběru nedělají tak velké rozdíly. A další podobnost s lidmi: anatomické vlastnosti jsou sice někdy důležité, např. velikost penisu, ale mnohem důležitější jsou postoje v chování. Šimpanzí samice se méně vzruší, pokud se k ní samec chová agresívně nebo pannačně, avšak u makaků nebo paviánů je tomu naopak — nejpritažlivější jsou právě ti samci, kteří mají ve skupině dominující postavení a dávají je najevo i při milostných námluvách.

Zoopsycholog zabývající se sexualitou zvířat je vlastně v podobné situaci jako antropolog, který zkoumá nějaký primitivní kmen, jehož

řeči nerozumí, čili — „musí pak pouze pozorovat, jaké mužské a ženské typy se volí za sexuální partnery a jaké se opomíjejí, aby tím mohl získat určitou představu, podle jakých kritérií kmen někoho posuzuje jako přitažlivého či odpuzujícího“ (FORD a BEACH, 1951). Když však badatel rozumí řeči lidí, jsou jeho kritéria mnohem přesnější, což vyplývá z toho, že ze všech prostředků, kterých se při sexuálním získávání používá, je bezpochyby nejdůležitější řeč, konkrétně pak slovní symboly označující sexuální činnost a pohlavní orgány. Prostřednictvím těchto slovních symbolů, jež existují u všech známých skupin, se v lidském světě navazují sexuální kontakty v první řadě, a všechny ostatní prostředky jsou až na druhém místě: *ústní výzvy jsou alfa a omega lidské mezipohlavní komunikace*. Rozdílné jsou jen formy; někdy jsou otevřené, někdy značně symbolické. Když se na ostrově Bali cítí nějaký muž sexuálně přitahován k dívce, řekne jí jednoduše přímo, že by se s ním měla vyspat, a není též ničím neobvyklým, že stejnou výzvu adresuje muži i dívce. Tak je tomu i v dalších skupinách, kde existuje permissivní láska, např. v oblasti Středních Karolin. Už však hned v sousedství, na Západních Karolinách, se výzva ke koitu provádí mnohem symboličtěji, asi tak jako v dobách našich středověkých trubadúrů — vždy před koitem zpívají muži ženám milostné písně, doprovázejíce se na strunný nástroj, čímž se podle některých autorů prý jenom analogizuje situace ze světa zvířat, především situace u ptáků (jak se ovšem prokázalo, ptačí zpěv neslouží ani tak „milostnému vyznání“, ale vymezuje se jím hnízdové území). Přičemž i tam, kde se bezprostředně a „bez obalu“ vyzývají partneři k sexuálnímu styku, jako např. u kmene Lepča, za normálních okolností ve vážných debatách a při širších společenských setkáních se muži a ženy úzkostlivě vyhýbají jakýmkoliv sexuálním tématům. Tato morálka, známá u nás z dob puritánského pojetí sexuální intimity, se tedy zajímavě promítá i v těch společenstvích, kde jsou jinak sexuální vztahy značně uvolněné. Je to snad známka toho, že se sexualita přece jen vylučuje do intimní sféry a v jiných oblastech života je posuzována jako nepatřičná, anebo je to opatření, aby v těchto oblastech života sexualita lidem nezevšedněla?

Ne každá společnost má zásady sexuální rovnosti z melanézských

ostrovů, daleko větší počet kmenových společenství a také naše civilizace až do posledních let zachovává etketu, že iniciativy k milostným námluvám a k sexuálnímu vztahu se má chopit muž. Jaksi mimochodem — z důvodů zdánlivě mimo oblast morálky, vydávaných za důvody „přirozenosti“ — se tato iniciativa mužů ve věcech lásky srovnává s aktivní samčí rolí u zvířat, což je představa sice rozšířená, ne však oprávněná. *U většiny živočišných druhů je iniciativa oboustranná.* Jak samec, tak i samice mohou být například sexuálně „agresivní“ a každý z nich tím přispívá k vydráždění toho druhého (ovšem skutečné sexuální agrese jsou schopni jen lidé, a mezi nimi — jak se ukazuje z klinické praxe — jen muži), a také začátek zvířecích námluv může být podnícen oběma pohlavími, jednou tím a podruhé oním, poněvadž je závislý zpravidla na aktuální dispozici se pářit, tedy na partnerovi toho pohlaví, jenž projevuje intenzivnější příznaky říje. Za těchto podmínek většinou samice hlodavců a šelem nebo klisny a krávy kopytníků samy vyhledávají samce a býky, a pokud se u nich nemohou dočkat potřebné sexuální odezvy, snaží se vystupňovat jejich zájem o kopulaci nejrůznějšími tělesnými drážděními.

Oboustranná sexuální iniciativa byla zjištěna pochopitelně i u primátů, vývojově sice nižších než člověk, ale v mnohém sexuálním ohledu mu blízkých natolik, že je to až neuvěřitelné. YERKES a ELDER (1940) zjistili u šimpanzích samic sexuální iniciativu v 85% těch případů, kdy se vytvářely nejvhodnější podmínky k páření, jestliže se u nich tedy projevovala říje a jestliže se partneri znali a patřili k sobě. U volně žijících gibónů pozoroval oboustrannou sexuální iniciativu CARPENTER (1940), který si i u vývojově nižší americké ploskonosé opice zvané vřešťan povšiml toho, co před ním jiný badatel H. C. BINGHAM (1928) jako dosti typickou okolnost, bezpochyby zajímavou i u lidí, stanovil na základě pozorování opic úzkonosých — že iniciativa k páření přechází vždy ze samce na samici po častějších stycích s tímtež samcem. V sexuálním partnerství lidí je tomu podobně, což není těžké doložit příklady z každodenní empirie — ze zkušenosti dlouholetých partnerů a některých manželů; a tato zkušenost se promítá rovněž do monografického sexuologického průzkumu: „Úměrně k očekávání vychází iniciativa

ke koitu v manželství anorgasmických žen především od mužů, zatímco v manželství žen, jež jsou schopny orgasmu, je iniciativa velmi často oboustranná“ (J. RABOCH, 1968).

Všeobecně se však v naší civilizaci pokládá za nestoudnost, když sexuální iniciativu *na počátku vztahu* přebírá dívka či žena. Výjimky jsou možné, a to dvojího druhu. Jednak u nejmladší, právě dospělé generace se projevují pokusy o rovnoprávnost i v tomto směru — jednak přebírají zcela zákonitě iniciativu v sexuálních vztazích ženy středních let, libidinózně se fixující na mladé hochy, nebo dále pak ženy-mužatky, jež se fixují na muže androgynního typu a submisivní povahy. Iniciativa mužů je větší — jak jsme řekli — na počátku známosti. V pozdějším poměru se situace často markantně obrací v neprospěch mužů, a zde už iniciativa žen (pokud jsou schopné orgasmu) netvoří žádné výjimky; nelze alespoň říci, že by sexuální iniciativa mužů byla statisticky u nás průkazná, jakmile předmětem statistické analýzy učiníme obecný sexuální standard, s jeho stylem i „provozem“, tedy všechny heterosexuální kohabitace i pokusy o ně, k nimž v našem kulturním okruhu dochází. V některých jiných skupinách lze sice pozorovat obdobné poměry, někde se však sexuální situace značně odlišuje od naší. Obdoba je v tom, že existují skupiny, kde ženy a dívky usilují o sexuální styk ze své vlastní vůle, i když to podle skupinových mínění dělat nemají. Například u nomádského kmene na kolumbijském poloostrově Goajiro dívka muži nastaví při rituálním tanci nohu, což znamená, že s ním chce kohabituovat, ale případná přímá výzva z její strany se odsuzuje. Nebo ženy kmene Lepča jsou ve stejné situaci jako naše mužatky, protože podle panujících norem sice nemají nikdy podnikat pokusy o sexuální sblížení, ve skutečnosti však každý mladík tohoto himalajského kmene získává své první kohabitační zkušenosti se ženou „staršího bratra“ nebo „strýčka“, která ho k tomu přímo vyzve. Vysloveně v rukou žen je sexuální iniciativa u novoguinejského kmene Kwoma, u novozélandských Maori a jihoamerických Matakó. Buď se mladík bojí „něco si s děvčetem začít“, protože se bojí dívčinych příbuzných, kteří si každé sexuální přiblížení k děvčeti z jejich rodiny vysvětlují jako pokus o znásilnění a tvrdě ho trestají, jak se to děje u Kwoma. Nebo v dalších dvou případech se věří, že touha žen po lásce a sexuálním

styku je větší než mužské libido, a proto muži i sexuální iniciativu dobrovolně podstupují ženám. V jiných případech, kde je domovem permissivní láska jako např. u kmene Lesu nebo na Trobriandských ostrovech, praktikuje se něco na způsob toho, čemu u nás i při nesexuálních příležitostech říkáme „dámská volenka“: sexuální iniciativu má zpravidla muž, to však nevylučuje zcela přípustnou a skupinově uznávanou aktivitu ženy, jež se může iniciativně vyvinout i při navázání sexuálního partnerství.

Předmanželská sexualita

Hovoříme-li o iniciativě nebo o podnětech, jež obě pohlaví k sobě sexuálně a eroticky přitahují, ocitáme se v okruhu sexuálních vztahů většinou ještě vznikajících bez skupinově příznačné institucionalizace (o nichž se říká, že jsou soužitím „na divoko“), až do doby, kdy se buď oba partneři rozejdou, příznivě hodnotíce nebo zaslutující zkušenost, kterou učinili, anebo kdy ještě spíš své intimní vztahy stvrdí právně — jejich institucionalizací v manželství. Nejen lidé, ale i vztahy lidí se během života vyvíjejí, či zase ve vývoji zastavují, nebo dokonce regredují a degradují; nejen lidé, ale i jejich vztahy se dají „napravovat“, přizpůsobovat normám a potřebám skupiny, morálního kodexu a práva; nejen lidé, ale i vztahy lidí se dají léčit — někdy manželstvím, někdy zas rozvodem. Bezprostřední, přirozený, nutný poměr člověka k člověku, jak jej v *poměru muže a ženy* viděl KAREL MARX, prodělává vývoj odpovídající biosociálním i sociálně-kulturním podmínkám doby a společnosti. Lze tu uplatnit historické hledisko, například při postižení vývoje manželské instituce od raných dob, nebo hledisko individuálně-vývojové, odpovídající „ontogenezi“ jednotlivých párových svazků a sexuálních vztahů dvou konkrétních jednotlivců, a to ještě dříve než jsou tyto svazky a vztahy stvrzeny manželstvím. Vývojem a situací *předmanželské sexuality* se někteří autoři zabývají velmi důkladně a pečlivě, protože právě těmito studii dokládají proměnu sexu v „měnící se společnosti“ (např. R. R. BELL ve své monografii z r. 1966). Největší šetření z doby před druhou světovou válkou pocházejí od K. DAVISOVÉ (1929) na 2.200 ženách, dále od

G. V. HAMILTONA (1929) na 100 manželských párech, od L. M. TERMANA (1938) na 792 manželských párech a od E. W. BURGESSE a P. WALLINA (konaných od r. 1936 a publikovaných r. 1953) na 666 manželských párech. Srovnání výsledků ze všech těchto výzkumů provedl L. M. TERMAN (1938) a zjistil podstatný přírůstek předmanželských vztahů v prvních desetiletích našeho století. Podle něho mělo předmanželské vztahy:

- 49 % mužů a 13 % vdaných žen, narozených před r. 1890;
- 58 % mužů a 26 % vdaných žen, nar. mezi r. 1890—1899;
- 67 % mužů a 49 % vdaných žen, nar. mezi r. 1900—1909.

Vzestupný trend předmanželských vztahů je patrný i při srovnání s poválečným šetřením této problematiky, především s výzkumy KINSEYE a spol. Ze všech dotázaných žen, jež se narodily před r. 1900, mělo necelých 20 % sexuální zkušenosti před manželstvím do svých 25 let; toto procento stoupl na 41 % u žen narozených v prvním desetiletí našeho století; a že se u pozdějších ročníků už významně nezvyšuje (49 až 55 % u žen narozených 1910 až 1929), to zjistil se svými spolupracovníky KINSEYŮV pokračovatel P. H. GEBHARD (1958). Ženy narozené v prvních třech desetiletích našeho století se vzájemně od sebe příliš s ohledem na svou předmanželskou sexualitu neodlišovaly, zato se však významně lišily svou bohatší předmanželskou sexuální zkušeností od žen narozených ve století minulém. Bylo též zjištěno, že nejdůležitější změna v předmanželském sexuálním chování ženy této doby (zejména v USA) je v přírůstku předmanželského pettingu. Petting umožnil ženám větší sexuální volnost, aniž musely uskutečňovat koitus, aniž tedy byly před sňatkem deflorovány. Přitom ztráta panenství před sňatkem nejen není statisticky nijak významnější u žádného z ročníků žen narozených již v tomto století, ale navíc ve většině případů stále nalézá svou „omluvu“ vzhledem k ohledům zakotveným v dřívější morálce, neboť předmanželské kohabitační zkušenosti jsou pro ženu často jen nezbytným doplňkem silné citové vazby na partnera, s nímž chce uzavřít sňatek. V citovaných studiích chybí ovšem výsledky z předmanželské sexuality ročníků narozených po r. 1940, u nichž je pravděpodobně větší výskyt i častost předmanželských

sexuálních styků — jak se ostatně pokusíme doložit v pojednání o současném sexuálním standardu. U mladé generace — podobně jako u lidí narozených po r. 1900 a dozrávajících kolem první války — lze dneska zjišťovat nové vzorce sexuálního chování a nová morální hodnocení, jež právě zakládají sexuální standard naší doby.

Také v ostatních zemích západního světa, kde je tento nový standard nejvíc patrný, dochází k „revoluci“ v okruhu předmanželských vztahů již kolem první světové války, tj. u lidí narozených na přelomu nebo začátkem tohoto století. To potvrzují i šetření z Anglie, Francie, NSR a skandinávských zemí; také v těchto zemích se uskutečnily významné změny v předmanželském sexuálním chování, i když ne tak převratně jako v USA. Angličanek i Francouzek, jež do manželství vstupují jako panny, je dneska a bylo jich i před druhou světovou válkou relativně o něco více než Američanek. U německé populace je sice výskyt předmanželských sexuálních vztahů vyšší než u americké, anglické i francouzské populace — (ve dvou dotaznících Allenbašského institutu pro demoskopii z r. 1949 a 1963 uvedlo předmanželské kohabitační zkušenosti 70 % dotázaných manželek a 90 % manželů, vesměs narozených mezi r. 1900 a 1930) — ale převrat tu není přece jen tak nápadný jako v USA, jelikož v Německu byly tyto předmanželské vztahy častější i dříve. Přibližně totéž platí o údajích pocházejících ze Švédska a Dánska. Na základě výzkumů prováděných paralelně v USA a Dánsku srovnal předmanželský pohlavní život studentů H. T. CHRISTENSEN (1960) a zjistil u dánského souboru větší sexuální liberálnost jak co do názorů, tak co do chování. Tentýž autor na základě svých výzkumů upozornil na rozpor mezi tradiční morální restrikcí a liberálními vzory sexuálního chování, tedy na rozpor panující téměř u všech národů našeho kulturního okruhu, jenž sebou nese paradoxní důsledky: v restriktivní společnosti se sice předmanželská sexualita vyskytuje méně, ale je zde zato mnohem patrnější její negativní působení, zatímco v liberálnějších skupinách se předmanželská sexualita praktikuje častěji, ale s méně negativními důsledky.

Vzorek z naší populace zkoumal tým pražského Sexuologického ústavu svým Průzkumem manželských vztahů 1965 (BARTÁK, MELLAN, NEDOMA, PONDĚLÍČKOVÁ, ŠÍPOVÁ), kde bylo

z nejrůznějších aspektů sledováno 293 manželských párů mladšího, event. středního věku. Právě ovšem vzhledem k nižšímu věku těchto zkoumaných osob vyšla zde kvantifikace pohlavní aktivity před sňatkem značně vysoko, výše například i než u západoněmeckých průzkumů, dokumentujících už tak dost velkou sexuální liberálnost.

Tabulka 14

Pohlavní aktivita před sňatkem (ČSSR)

Oba manželé žádné styky	8
Manžel žádné styky, manželka s více partnery	2
Manžel jen s manželkou, ta s více partnery	20
Oba manželé s více partnery	98
Oba manželé měli styky jen spolu	76
Manžel s více partnerkami, manželka žádné styky	4
Manžel s více partnerkami, manželka jen s ním	85

Sexuální liberálnost s ohledem na předmanželskou sexualitu je tedy v našich poměrech značná, alespoň u velkoměstského a městského obyvatelstva (vzorek manželských párů pochází převážně z Prahy, dále pak z Brna a Košic): 96,6% těchto mužů a 95,9% těchto žen přiznalo předmanželské styky. Malý rozdíl mezi těmito hodnotami by nasvědčoval ženské sexuální emancipaci. Jakmile však tyto hodnoty rozebereme na základě uvedené tabulky, situace se poněkud změní — zjistíme pohlavní aktivitu v závislosti na uzavření pozdějšího manželství a rovněž již i významnější rozdíly mezi oběma pohlavími. Tak se ukáže, že více než polovina žen s předmanželskými zkušenostmi získalo tyto zkušenosti právě s pozdějším manželem, a totéž platí o celé třetině mužů. Rozdíl mezi muži a ženami, kteří se za svobodna stýkali s jinými partnery než budoucími manželi, napovídá též něco o působení morálních zásad, jež měří jinak každému pohlaví: bylo to 64% mužů, ale jen 41% žen. Chceme-li dále pak jejich předmanželskou sexualitou kvalifikovat jako promiskuitní, zjistíme z celkového počtu výskyt promiskuity (tj. styk s více než 5 partnery) u mužů v 9%, kdežto u žen je to jen asi 1,3%. Zde už jsou mezi oběma pohlavími rozdíly velmi významné. K celkovému obrazu předmanželské pohlavní aktivity nutno však přistoupit s vědomím univerzálnosti těchto vztahů. Mladí lidé, kteří dnes u nás uzavírají

svůj první sňatek, mají za sebou kohabitační zkušenosti už téměř ve všech případech; přinejmenším tuto sexualitu provozovali jako snoubenci s pozdějšími svými manželskými partnery, což ovšem nikterak nesnižuje fakt detabuizace předmanželské sexuality, který je patrný právě u mladé generace.

Předmanželská sexualita není již tedy u nás tabuizována či omezo-
vána a rozhodně je na ni mnohem velkorysejší náhled než například
na sexualitu mimomanželskou. Přičemž mimomanželské styky usku-
tečňují muži fakticky jen o málo méně než styky předmanželské, ale
ve srovnání s mimomanželskou aktivitou (nebo dokonce s homo-
sexualitou) je předmanželská sexuální zkušenost mnohem méně
zavrhována. Nejen však u nás, stejně tak u všech ostatních kultur.
Sociolog G. P. MURDOCK (1949) analyzoval například situaci
148 různých kmenových společenství a zjistil, že 70 % těchto kultur
přiznává svým příslušníkům poměrnou předmanželskou sexuální
volnost. A pokud ve zbývajících skupinách platí nějaké tabu, tak se
vztahuje většinou jen na ženy a nemá ani tolik zaměření morální,
jako spíše je opatřením proti rození nemanželských dětí, tzn. že se
výhradně týká koitu.

Téměř všude je tedy pro analýzu *předmanželského koitu* významným
faktorem sama příslušnost k jednomu z obou pohlaví. Muži tento
styk praktikují vcelku více a především každý z nich častěji a s více
partnerkami, zatímco dobrá polovina žen, jež někdy za svobodna
kohabitovaly, se omezuje výhradně na jednoho partnera, s nímž
hodlá uzavřít sňatek. Nejen však pohlavní zařazení rozhoduje
o statistice předmanželské sexuality — významným faktorem ve
spojitosti s ním je dále např. školní vzdělání. Předmanželský koitus
u děvčat a žen s přibývajícím školním vzděláním stoupá. Souvisí to
možná s relativně vysokým věkem při uzavírání sňatku a rovněž
i s méně rigorózními názory a postoji k panenství u studentek.
U dotazovaných mužů se naproti tomu hodnoty předmanželských
kohabitačních zkušeností se stupněm vzdělání úměrně snižují —
možná proto, že studenti mají méně příležitosti ke koitu a více zato
preferují jiné formy sexuálního chování, např. petting. Někdy,
zejména v případě žen, se uvádí jako subjektivní důvod pro potla-
čování předmanželského koitu *lítost a pocit viny*, které pramení z pře-

stoupení tradičně přijatých morálních zásad. Touto otázkou se u žen zabýval též KINSEY a spol. (1953). Avšak jeho výsledky — stejně jako výsledky dalších průzkumů — poskytují doklad jen pro poměrně malou a málo rozhodující účast takových osobních reakcí při předmanželské zdrženlivosti či aktivitě, neboť právě na tomto příkladě se ukazuje poměrně malá váha morálky, vztahující se k předmanželským sexuálním stykům, a také to, že při opuštění této morálky je důležitý vždy první krok. Když totiž KINSEY chtěl v tomto smyslu vyjádřit rozdíl mezi zkušenými a nezkušenými svobodnými ženami, orientoval se na jejich přání do budoucna a zjistil, že valná většina dosud pohlavně intaktních a nezkušených žen žádné předmanželské vztahy neplánuje (z 80 %), zatímco deflorované a zkušené ženy se k dalším sexuálním stykům netvářily tak odmítavě (další styky si neplánuje jen 30 %). Proti někdejšímu vlivu morálky dnes svědčí, že tedy přinejmenším polovina všech žen pokládala svou předmanželskou sexualitu za problém „prvního kroku“ a řídila se podle hesla: Kdo se jednou osmělí, může se klidně koupat.

Jak se zdá, spíše než tradiční morálka řídí dnes předmanželské sexuální vztahy samotná *podoba těchto vztahů*, tedy podoba, v níž se tyto vztahy jeví i těm, kdož je uskutečňují, a především pak ženám. Lze tu přinejmenším vidět dvě základní formy, jež je nutno chápat jako extrémy jednoho kontinua: 1. je to podoba předmanželské sexuality určovaná tělesně a zdůrazňující fyzické aspekty sexuality; 2. je to podoba orientovaná osobně a se zdůrazněním emocionálního vztahu k sexuálnímu partnerovi. Netřeba jistě nijak zvlášť dokládat, že i dnes — přes veškerou emancipaci — vyhovuje ta druhá podoba mnohem více děvčatům a ženám, zatímco muži se často „spokojí“ i s citově méně náročným poměrem. Ostatně, požadavky žen na sexuální emancipaci se nevztahují k možnostem tělesného obcování, jako spíše vždy k možnostem obapolné dobrovolnosti (permisivnosti v sexuálních vztazích, k spontánnímu výběru, k obapolné sexuální iniciativě apod., tedy k možnostem mezi partnery citové pouto spíše utužit, nebo jinak řečeno, tělesnou stránku sexuality povýšit k duchovně a emocionálně bohatší činnosti. Avšak přesvědčení, že předmanželský koitus je nepřípustný, a z tohoto přesvědčení vycházející pocity lítosti a viny, pokud ke koitu dochází, nemají už dneska

ani pro dívky a mladé ženy valný význam. Skupinové restriktce ztratily svou sílu, chtějíce udržet ortodoxní morálku, jež všechny předmanželské vztahy bez rozdílu zakazovala. V našem světě pozorujeme naopak vývoj nové a neortodoxní morálky — *morálky osobně podmíněné*. Sexuální chování mladých lidí (a také žen) není již tolik kontrolováno skupinovým kodexem čili veřejným míněním ap., nýbrž jejich vlastním *osobním morálním postojem*, který stále více získává na síle tím, že prosazuje i předmanželskou sexualitu, neboť se stále více váže na vlastní úvahu i na vlastní protest proti dosavadním konvencím. Je dobře možné, že takto osobně podmíněné morální představy nevykazují v mnoha případech jiné vzory chování, než jaké vykazovaly hodnoty předchozí ortodoxní morálky, která tu byla ostatně též proto, aby se obcházela. Právě na statistikách předmanželské sexuality jsme doložili, že — s ohledem na ni — „sexuální revoluce“ proběhla vlastně již před půl stoletím, u lidí narozených na přelomu či začátkem dvacátého věku. Co však je pro tuto neortodoxní a osobně akceptovanou hodnotovou orientaci podstatné, to nejsou ani tak dnešní její výsledky v chování, ale objektivní její trend, založený na symbolických hodnotách protestu, pokroku, pohlavní osvěty a nové kultury vztahů mezi mužem a ženou, trend napovídající, že dosavadní i třeba osobní představy, jež přejaly něco ze starozákonních kodexů, ztrácejí na významu zejména potud, pokud fungují též jako brzda předmanželské sexuality. Nic už nestojí v cestě, aby se právě předmanželské sexuální vztahy nestaly zcela vžitou konvencí a novým stereotypem, pokud tedy jimi ještě dnes úplně nejsou — protože i jako součást světa hodnot budou lépe odpovídat dnešní realitě. A jak se zdá, dojde k tomu u nás brzy, jen až se osobní hodnoty naplní totálním přesvědčením o „libidinózní rovnoprávnosti“ a také o „právu“ ženy na sexuální uspokojení, až tedy do hodnotové orientace programově vstoupí v podstatě spravedlivý pohled na sexualitu obou pohlaví.

Dosud taková situace nenastala. Konec konců, je tu ještě mnoho okolností vnějších a „objektivních“ či — lépe řečeno — objektivizovaných, jež tomu brání: například tu dosud ještě existuje „riziko z předmanželských vztahů“, jež je stále větší u žen než u mužů, a to nejen pro případné následky otěhotnění (musíme totiž chtít nechtě

počítat s velmi obecným rozšířením antikoncepce), nýbrž je to riziko vycházející z přetrvávajícího podřízení se určitým konvencím, jež některé problémy sexuálního partnerství nazírají i nadále tradičně. Je například známo, že každý muž s malými sexuálními zkušenostmi je vždy „o to menším mužem“, avšak stejná konvence se v posuzování žen už neuplatňuje, ba právě naopak — muži si dosud neodvykli odsuzovat sice dívku, která jim styk odmítá, v případě však, že jej neodmítne, posuzují ji jako příliš liberální (nebo „lehkou“), čímž téměř automaticky vylučují, že by si ji mohli vzít za ženu. Sexuální styk před manželstvím může tak vyvolávat zcela opačné reakce, protože je provázen zcela odlišným očekáváním u obou pohlaví. V některých průzkumech se prokázalo, že dívky se nebrání sexuálně zkušeným budoucím manželům, ale naopak je preferují, jelikož očekávají, že na manželově sexuální zkušenosti závisí i jejich vlastní sexuální spokojenost v manželství (BURGESS a WALLIN, 1953).

Dialektika mezi intenzitou emocí a sexuálním poměrem směřovala až dosud k tomu, vyvolávat protikladný efekt: u muže příliš časný sexuální styk obrací případnou rodící se náklonnost k partnerce v různé druhy podezření nebo i odporu, u ženy se naopak počínající náklonnost k partnerovi třeba i časným sexuálním stykem spíše prohloubí. Je ale nutno mít na paměti, že předmanželské sexuální partnerství prochází několika fázemi, v nichž se zmíněná dialektika projevuje jednou více či méně rozporně, podruhé více či méně shodně.

V podstatě jsou to tři fáze:

1. Stadium, v němž dochází ke *schůzkám a dostaveníčkům*. U mládeže se praktikuje už v období puberty. Nevznikají tu ještě žádné oboustranné povinnosti. Vlastní cíl této periody je individuální *sebeutvrzení* obou partnerů, vzájemně ještě nesvázaných žádným citovým ani sociálním poutem. Prve zmíněný konfliktní (či dialektický) aspekt může zde být zmírňován tím, že si děvče zpravidla určí nějakou hranici, kam až se může v mezipohlavní komunikaci dojít, a zabraňuje pak všem dalším sexuálním pokusům ze strany hochy, jenž by chtěl případně již tuto fázi, a to hned na počátku, proměnit v sexuální partnerství. Erotická strategie se uskutečňuje ze strany dívky většinou

na základě přání, aby se partner o ni dostatečně intenzívně ucházel, aby svými pokusy o sexuální sblížení naznačoval, že ji pokládá za tělesně přitažlivou. Proto se dívka atraktivně obléká — chce být sexuálně co nejatraktivnější, ačkoliv fakticky nechce ještě vyvolat přímý sexuální útok, ale spíše si chce na základě mužských reakcí utvrdit sebevědomí a zvýšit sebehodnocení. (To jí pak dále pomáhá v erotické strategii.) K sexuálnímu sblížení, k neckingu, k pettingu či dokonce ke koitu dochází během této fáze zpravidla až při saturaci těchto potřeb sebeutvrzení a vyššího sebevědomí. Obvykle tu však libido jako zdroj sexuální energie ve freudovském smyslu nehraje takovou roli jako v pozdějších fázích sexuálního partnerství. Hoci jsou zklamáni vždy více například tím, když je dívka sexuálně neprovokuje, a ne tím, že ihned nepřistoupí na jejich návrhy k sexuálnímu kontaktu. Děvčata jsou více zklamaná, pokud jejich partneři otevřeně neprojeví sexuální zájmy, utvrzující vědomí vlastní ženské přitažlivosti, nejsou však nikdy tolik zklamané, byť to ze strategických důvodů někdy říkají, když útoky ze strany partnerů jsou třeba i velmi usilovné.

V okruhu forem sexuálního chování se tato fáze milostných schůzek spojuje často s pojmy *necking* a *petting*; tyto dvě formy jsou totiž při našem současném standardu sexualitou, jež by měla být pro období schůzek typická: *sblížují, ale ještě tolik nezavazují*. Kam až dochází v této fázi vývoj, přesně řečeno: zda dojde až k pohlavním stykům, to je často ovšem závislé na skupině či na subkultuře, k níž oba partneři patří. Zdá se však, že ani skupiny, jež platí za liberální (v Evropě například Dánové), většinou neschvalují mezi partnery pohlavní styk — tak to alespoň vyplývá z průzkumu názorů ze tří různých subkultur USA a Evropy (podle CHRISTENSENA a CARPENTERA, 1962), v němž se mimo jiné prokázalo, že konzervativní názory zaujímají ve všech subkulturách především ženy, a to nejen na koitus, ale i na petting. Za přiměřenou formu sexuality je v této fázi mezipohlavních kontaktů děvčaty zprvu chápán pouze *necking*, tedy sexuální hra, při níž nedochází k přímému dráždění pohlavního ústrojí. To by bylo v souladu se zmíněnou erotickou jejich strategií a s jejím pozadím. Že však — a to zpravidla na přechodu této fáze v další — rozdílný přístup mezi chlapci a děvčaty dlouho neobstojí,

to vyplývá z jiných průzkumů, v nichž byla pozornost soustředěna nikoliv k názorům, ale ke způsobům chování (BELL a BLUMBERG, 1959). Protože v této fázi schůzek se u děvčat petting fakticky vyskytuje téměř v polovině případů, znamená to, že svým skutečným chováním děvčata přestupují svůj názor a předem akceptovaný stupeň sexuální aktivity. A protože u chlapců se hodnoty v názorech i v chování překrývají, znamená to, že skutečně jen asi v málo případech ovládá situaci děvče, a rozhodně ji i při zvolené strategii — ani tedy v této první fázi partnerství — neovládá natrvalo.

2. *Trvalejší známost*: dva partneři spolu chodí, přičemž je tu už jistý závazek a dohoda nevyhledávat žádné druhé partnery za účelem sexuálního sblížení, nedávat si s nimi schůzky apod. Tímto stadiem se rozumí, že se oba partneři milují a že se později mohou zasnoubit a vzít — což ovšem záleží na věku obou partnerů: čím jsou starší, tím se to více a automaticky předpokládá, zatímco u mladších lidí se trvalejší známost zrovna tak dobře může rozejít jako ještě více sblížit a formalizovat. Pro dívku navíc pak tento druh partnerství znamená určitou ochranu, protože její nápadník se zdá už být dosti emocionálně vázán, aby ji bral v úvahu jako potenciální partnerku do manželství. A tato emocionální vazba je také rozhodující již pro *oboustranné* přijímání sexuálních intimností. Erotická strategie ženského pohlaví není už vedena snahou bránit sexuálním kontaktům, přitom ale i jimi nadále usiluje o prohloubení citu.

Dvě třetiny děvčat, jež mají trvalejší známost, přinejmenším vždy získají sexuální zkušenost s pettingem. Pokud tato fáze mezipohlavních vztahů zahrnuje mezi své příznaky lásku se všemi psychologickými a sociálními důsledky, schvalují při trvalejší známosti uskutečňování pohlavních styků čtyři pětiny naší dnešní mládeže.

Lze tedy říci, že pro období trvalé známosti *se už pohlavní styk značně akceptuje jako hlavní sexuální forma*, musí však k němu docházet v podmínkách emocionálně příznivých. A není tu rozhodující jenom láska, je zde důležité i sociální a psychologické bezpečí poskytnuté ženě či dívce — třeba i v tom smyslu, že se její partner zdráhá se svými vrstevníky hovořit o sexuálních zážitcích, které s touto svou trvalejší známostí prožívá. Proti předchozí fázi je to úkaz nový —

tehdy totiž obvykle zážitky z dostaveníček a milostných schůzek byly běžným tématem hovorů mezi kamarády, a jestliže je takový chlapec nepřehání, aby snáze dosáhl pověst zkušeného i „správného“ muže-milovníka, pak je přinejmenším líčí velmi naturalisticky, což dívku, která je předmětem takových řečí, činí v očích vrstevníků snáze zranitelnou. Ale ve stadiu trvalejší známosti obvykle pro dívku tato nepříjemná možnost už mizí.

3. *Vztah snoubenců* předpokládá na neformální úrovni lásku a ještě hlubší citový kontakt než dříve, na formální úrovni pak akt zasnoubení, jímž se oficiálně oznamuje milostný, a tím i zpravidla sexuální poměr. To je provázeno řadou rituálních opatření (vzájemná výměna snubních prstýnků, návštěva partnerových rodičů, hostina, oznámení v novinách atd.). Z obou těchto úrovní vyplývají v této fázi vztahů *největší změny v předmanželské sexualitě en gros*: u liberálních subkultur a vrstev se v představách i v chování tato sexualita soustřeďuje na koitus; u restriktivních skupin se předmanželský koitus sice normativně omezuje, ale fakticky se rovněž často provádí. Zejména pak ženy zde vzhledem k předchozím fázím konstatují vzrůstající potěšení a uspokojení ze sexuálních styků, a to ani ne tak pro splnění formálních podmínek, jako spíše pro naplnění citového vztahu. To pak především rozhoduje i o tom, že dívky přejímají sexuální iniciativu od hochů, ženy od mužů, a i tam, kde se sexualita snoubenců považuje za tabuizovanou sexualitu předmanželskou, dochází k jisté *konvergenci* — k vyrovnání rozdílů mezi bohatší sexuální zkušeností mužů a dřívější chudší zkušeností žen.

V evropských zemích mládež pokládá zasnoubení víceméně za formální (a často i zbytečnou) záležitost; je-li pro ni v tomto svazku něco rozhodujícího, pak je to hlavně emocionální vazba mezi sexuálními partnery. Tu ovšem stejně může dobře nacházet u trvalejší známosti, takže mezi sexualitou u trvalejší známosti a sexualitou u snoubenců nevidí příliš velký rozdíl: u obou těchto fází se předpokládá emocionální základ. Kohabitace mezi snoubenci i mezi partnery s trvalou známostí je také fakticky pravidlem právě u mládeže, a to zejména u studentů, což je vrstva v naší kultuře asi nejliberálnější a sexuálně nejvíc emancipovaná. (GIESE a SCHMIDT

z NSR informují, že mezi zasnoubenými studentskými páry se uskutečňuje průměrně pět koitů za měsíc, a tento nebo i příležitostný styk se svým snoubencem má 69 % studentek a se svou snoubenkou 80 % studentů. To není o moc více než při sexuálním partnerství během studentských trvalejších známostí, je to však mnohem více než ve vztazích vázaných na dostaveníčka a milostné schůzky.)

Někteří autoři (např. BURGESS a WALLIN, 1953) ukázali ve svých průzkumech lehké korelace mezi sexuálním chováním snoubenců a jinými faktory. Například: mladší snoubenci se stýkají se svými partnerkami v hojnějším počtu než snoubenci starší 25 let. Nebo je tu významná i délka trvání zasnoubení: čím déle zasnoubení trvá, tím je silnější sexuální vazba a větší touha po stále hlubších intimnostech. Jinak bez ohledu na věk a trvání vztahu: v největším počtu vymezují snoubenci své sexuální styky kategorií „příležitostně“, pak následuje „často“ a nakonec se u nich objevuje určení „zřídka“. Signifikantně též platí: snoubenci a snoubenky, které měli sexuální zkušenosti s jinými partnery v dřívějším milostném vztahu a před nynějším zasnoubením, mají je rovněž se svými nynějšími partnery — na rozdíl od těch, kteří jsou i z dřívějška nezkušení a také v rámci nynějšího snoubeneckého vztahu mají méně sexuálních styků než ti zkušenější. Více než 90 procent snoubenců, kteří později uzavřeli manželství, v tomtéž průzkumu uvedlo, že je koitus přivedl jako snoubence k ještě těsnější vzájemné vazbě. To však — jak se zdá — neplatí u lidí, kteří se před uzavřením manželství rozešli. Pokud se totiž rozešli a předtím jako snoubenci uskutečňovali sexuální styk, ve většině případů hodnotí vliv pohlavního styku na svůj snoubenecký poměr negativně.

Další úvahy na základě těchto údajů jsou jen spekulativní. Lze jimi například předznamenanat dvě základní okolnosti: 1. že *trvalost snoubeneckých vztahů je o něco málo jistější, pokud nedochází k předmanželskému koitu*, ale též 2. *jestliže zasnoubení vytrvá a vznikne z něho manželství, tvoří sexuální styky důležitou složku celkového vztahu i později*. V tomto případě lze sexuální zkušenost „šťastných“ snoubenců chápat jako další zisk pro celkový vztah; v protikladu k tomu může však sexuální zkušenost snoubenců, kteří se rozejdou, působit negativně, v tom smyslu, že má vliv na zrušení zasnoubení. V těch případech se

ovšem většinou ukáže, že mezi oběma partnery nebyla citová vazba dosti silná, nebo že jejich sexualita byla příliš obtížena pocity viny a vnitřními konflikty, anebo se také může prokázat, že se k sobě jednoduše oba partneři sexuálně nehodí. Značně nepřesnou a neúplnou interpretací těchto výsledků by bylo, kdybychom je chápali jako výsledek přímočarého působení předmanželské sexuality. Existují párové svazky lidí konvenčních a nekonvenčních, vzájemně na sebe působících svým konzervativismem nebo zas netradičností — a v této skutečnosti je třeba také vidět příčiny úspěchu či neúspěchu sexuálního partnerství snoubenců. Snoubenecké dvojice, jež nemají pohlavní styky, jsou zřejmě konzervativní a více lpějí na konvencích; v jejich konzervativních představách je také zafixováno, že se zasnoubení nemá rušit. Jiné páry jsou však nekonvenční, a to hned v dvojím směru: předně se vůbec nezdráhají praktikovat předmanželský koitus, a když se jim toto sexuální partnerství nedaří, nezdráhají se ani potom zasnoubení zrušit. Pokud lze i v této oblasti spoléhat na objektivní biosociální trendy a pokud věříme na logiku psychosexuálního vývoje, zdá se, že budoucnost patří tomuto druhému typu, těmto méně konvenčním a méně konformním snoubencům.

Pevné párové vztahy a konstituované svazky

Období dostaveníček, trvalejší známost i snoubenecký poměr se přes své rozdílnosti vyznačují tou formou sexuálního partnerství, která je typická pro *milenecké vztahy*, jež mají omezenou stabilitu a spočívají téměř výlučně na erotické náklonnosti nebo na sexuálních kontaktech. Kromě mileneckých vztahů existuje v naší kultuře — a také v kulturách dalších — především však ještě jiný svazek, jiná forma párových vztahů; s nejen sexuálním, nýbrž i hospodářským a sociálním závazkem, s větší stabilitou a relativně jistějším trváním, s platností stvrzenou právním či náboženským ceremonielem — a tímto svazkem je *manželství*. Je to svazek, jemuž se přes stoupající rozvodové statistiky dosud říká *pevný párový vztah*; objevuje se místy též u zvířat — co však z něho dělá manželství, to je právě jeho vlastnost stvrzená prostřednictvím ceremonielu, který si ze všech tvorů vymysleli jen lidé.

Zvířata mohou zachovávat relativně pevný párový vztah, nemají však manželství. Přičemž samozřejmě ani v sexuální soužití zvířat, ani v případě manželství u lidí nelze hovořit výlučně o vztahu mezi dvěma partnery, mezi samcem a samicí, mezi mužem a ženou. V přehledu řečeno, konstituovaná (tj. nenáhodná) sexuální partnerství mohou sestávat: 1. ze svazku jedince mužského a jedince ženského pohlaví (monogamie), 2. ze svazku jedince mužského pohlaví se dvěma nebo více ženami či samicemi (polygamie, mnohoženství), 3. ze svazku jedince ženského pohlaví s dvěma či více muži, možná i samci (polyandrie, mnohomužství), nebo 4. z kombinace mnohomužství a mnohoženství, u nichž dva nebo více jedinců mužského pohlaví mají svazek s týmiž dvěma nebo více jedinci ženského pohlaví. Takže ve třech z těchto čtyř možností nejde pouze o jeden párový vztah, ale o relativně pevné vzájemné sexuální vztahy, a ty možno zjistit u některých lidských etnických skupin i u některých subhumánních druhů jako nenáhodné a konstituované svazky. V naší kultuře je zakotvena právní existence jednoho párového svazku, kterým je monogamie, ale jak jsme řekli, tato monogamie je výsledkem dosavadního civilizačního vývoje a nikoliv projevem lidstva všeobecně.

U většiny antropoidních druhů se vytvořily sexuální svazky zpravidla mezi jedním samcem a několika samicemi — tak tomu je u šimpanze a gorily. U gibbonů naproti tomu zjistili badatelé (např. CARPENTER) „jadernou rodinu“, jakou vytváříme v naší lidské civilizaci: skládá se z jednoho dospělého páru a jeho ještě nezralých potomků. Samice odhání každou svou soupeřku, která se chce dostat do rodiny, a samec napadá druhé samce tímž způsobem. Ale i giboní mláďata, jakmile pohlavně dospějí, musí opustit tuto monogamní rodinu buď dobrovolně, nebo jsou rodičem stejného pohlaví vyhnána. Tvrdí-li se, že párové manželství naší civilizace představuje vrchol společenského vývoje a kultury, byli by tomuto ideálu blíže giboni než příslušníci více než stovky různých lidských kmenových společenství, kde se monogamie neujala a kde se sexuální partnerství podobá polygynní rodině šimpanzů a goril nebo též sexuálnímu partnerství divoce žijících paviánů. Ti žijí v hordách, ale každá horda, skládající se z 25 až 100 nebo i více zvířat, tvoří přitom několik

rodinných skupin s jedním vládnoucím samcem, několika samicemi, mláďaty a mnohdy ještě jedním nebo více nadpočetnými paviáními mládenci. Nejschopnější a nejsilnější paviáni okupují nejvíc sexuálních objektů, někteří méně schopní a mladí samci mají však například jen jednu samici. Takové rozdíly připomínají lidské polygynní skupiny, kde si muž bere za manželky jen tolik partnerek, kolik stačí ochránit, hospodářsky zajistit a vydržovat. A i když například mezi paviány tyto hospodářské a společenské podmínky nemohou hrát roli, protože jako podmínky specificky lidské u zvířat neexistují, vyskytují se tu jiné hodnoty srovnatelné s těmi, podle kterých se v jistých lidských skupinách posuzují i muži. Jsou to dejme tomu fyzická síla a převaha, jimiž jedinec získává dominantní postavení ve skupině a které pak z některých příslušníků lidských kmenů i z některých paviáních samců činí polygamní vládce harému.

U všech primátů se však pevné párové vztahy ani jinak konstituované sexuální svazky trvale nefixují. Například u vřešťanů nebo makaků se samci s výjimkou období říje nacházejí v užším svazku s určitými samicemi jen velmi vzácně; mezi opicemi tohoto druhu existuje volný sexuální výběr jako u většiny dalších živočišných druhů. Naproti tomu párové vztahy se udržují i u savců nižších než opice — např. u skupin šelem, jmenovitě u šelem psovitých, u divoce žijících příbuzných psa domácího. Vlci zachovávají párový svazek přinejmenším od jedné periody rozmnožování ke druhé. Také lišky jsou monogamní. Chtějí-li mít majitelé a správci liščích farem ze svého podnikání prospěch, musí se snažit od nejhodnotnějších lišek získat co nejvíce mláďat. To znamená, že musí donutit vybraného lišáka, aby se pářil během roku s několika liškami střídavě, což nelze docílit jinak než jeho speciální drezúrou; nutno ho držet v izolaci, k lišce ho připustit jenom na několik hodin a potom ho zase do izolace zavřít. Jenom za těchto podmínek se lišák naučí oplodňovat kteroukoliv liščí fenku v odstupu asi jednoho dne. Jakmile by však i po této drezúře oba strávili spolu delší dobu, například celou noc, je tato předchozí drezúra zbytečná, neboť lišák pak znovu jiné fenky odmítá. Mohl by tedy být lišák vzorem sexuální věrnosti i lidem; méně vybíravá je však zato jeho družka — v plné říji přijme každého

partnera, který se s ní chce pářit. Pojem „věrnosti“ nelze u žádného zvířecího druhu ani metaforicky přenášet na lidskou úroveň, jelikož tento pojem sám je výlučně záležitostí ontogenetické lidské kultury a nikoliv fylogenetické „přirozenosti“.

Řekli jsme už v úvodu této kapitoly, že u mnoha polygynních lidských skupin — kde se mužům výslovně povolují sexuální vztahy k několika ženám — jsou ve skutečnosti často pravidlem docela jednoduché párové svazky monogamního typu. Muž by mohl mít harém, ale z různých důvodů volí život ve dvojici. Vzácnější je ovšem situace, jež se pro nedostatek mužů vytvořila například na tichomořských Markézách, kde se praktikují vztahy polyandrické, nebo u indického kmene Toda, kde se zachovává tzv. fraternální polyandrie (frater = bratr). Neméně výjimečné jsou i vztahy, jež jsme označili jako kombinace obou typů, polygynního a polyandrického. Takové sexuální partnerství je přípustné například u kmene Kaingang v Brazílii, ale sama přípustnost neznamena ještě univerzální výskyt ani v rámci skupiny: statistická analýza ukázala, že za sto let se vyskytlo u tohoto kmene z jihoamerického pralesa jenom 8% vztahů „kombinovaného“ typu, zatímco ze 60% tu převažovaly jednoduché monogamní svazky (J. HENRY, 1941). Na celém světě se i v případě sexuálních partnerství shledává rozpor mezi postulátem a normou, mezi přípustností a obecným výskytem, mezi ideálem a skutečností, mezi morálním příkazem a sexuální praxí — což platí zrovna tak jako v kmenových kulturách i v kultuře naší civilizace.

Tyto rozpory tvoří též východiska speciálních futurologických studií z oblasti manželských i mimomanželských vztahů, v nichž se především vždy konstatuje zánik ekonomických a společenských determinant, jež až dosud — například v naší civilizaci — monogamní typ manželství pomáhají udržovat při životě. Americký psycholog VANCE PACKARD, tvůrce mnoha odborných bestsellerů, patří k těm, kdož předpovídají zánik tohoto institucionalizovaného typu sexuálního partnerství (1968). Budoucnost je prý v rozmanitých formách manželství, od úplné sexuální svobody pro krátkodobé i delší vztahy, přes smlouvu na omezenou dobu, až k dobrovolné monogamii, a nevylučují se ani tzv. skupinová manželství, tedy sexuální i hospodářské soužití několika dospělých osob obou pohlaví,

jež budou spolu bydlet, množit se a dělit se o radosti a strasti života. Poslední z těchto previzí manželského života uvedlo v život hnutí hippies — zdá se však, že vždycky jen na krátký čas; nemohl tedy nikdo zatím zkoumat psychologické účinky takového soužití, jež by dokázalo změnit existenciálně-psychologické důvody, pro něž člověk naší kultury volí jako základní typ párový svazek, dvojici. Experimentálně a v praxi dochází k založení podobných „velkorodin“ poslední dobou i v Dánsku, kde několik mladých svobodných mužů a žen žije pohromadě s (nemanželskými) dětmi, jež všichni pokládají za své děti, ale jež si naopak své „rodiče“ samy volí podle stupně citové náklonnosti. Zprávy a reportáže z těchto společenství hovoří o společném hospodaření spíše než o pluralisticky uskutečňovaném sexu — těmto „velkorodinám“ se proto říká „sexuální menšiny“ možná i neprávem.

Na periférii těchto vážně míněných hypotéz i praktických pokusů objevují se však rovněž jevy, jež se prosazují výlučně na základě individuálního angažování a osobní sexuální potřeby narážející na odpor dosavadních civilizačních norem.

Jak čteme v jedněch amerických novinách, byl r. 1962 uvězněn jeden vážený obchodník ze Severní Karoliny *pro bigamii*. Měl dvě domácnosti současně, každou v jiném městě, jež byla od sebe asi sto kilometrů vzdálena. Podle komentáře svého přítele byl prý výjimečně šťastný se dvěma ženami a dvěma rodinami. Nemyslel, že dělá něco zvláště špatného: týden vždy trávil s jednou rodinou, druhý týden s druhou; obě rodiny materiálně zabezpečoval. V tomto smyslu lze říci, že se řídil primitivním kmenovým kodexem nebo normami, jež platí u ostatních primátů, a tudíž kodexem a normami, nepřijatelnými pro naši morálku, kulturu a civilizaci.

Přitom však se hlediska těchto norem, zdánlivě integrovaných v jednom civilizačním systému, právě při posouzení tohoto případu navzájem vylučují. Neboť na tomto příkladu se už neukazuje pouhé narušení morálky u jinak „váženého“ člena skupiny, která bigamii zavrhuje a trestá, na něm se především ukazuje dnešní *konzumní postoj k životu i k sexu*, který je zároveň obrazem kultury naší civilizace. Tím, že zabezpečoval materiální podmínky obou svých rodin, domníval se tento obchodník, že neprovádí nic amorálního, a navíc — sexuální vazba na dvě ženy v něm vzbuzovala iluzi vyššího sexuálního standardu, a to je také to, co dnešní zhýčkaný i neukožený

člověk chce. Analogické příklady pro iluzi vyššího sexuálního standardu nalezneme v různých dobách, přinejmenším za posledních sto let; u mužů ve vztahu k zabezpečené manželce a vydržované milence je najdeme už i dříve — od doby, kdy konzumní vztahy pronikají do životního stylu zejména podnikatelsko-byrokratických vrstev — ale nikdy se nevyskytovaly v tak velké míře jako dnes. Také moderní žena si představuje své právo na nevěru v reciprocitě s mužskou nevěrou, i když její biandrie je poněkud komplikovanější a tím i vzácnější — dříve pro méně příležitostí, z bázně před ztrátou materiálního zabezpečení nebo cti, ale možná též vzhledem k mazo-chistické povaze její erotiky. U muže je nevěra hodnocena jako dobrodružství, u žen stále ještě jako nectnost.

Už v r. 1947, kdy mezilidské vztahy byly plné zmatků z druhé světové války, uskutečnily se v Londýně procesy se 168 případy bigamie. Některým zvláště schopným mladíkům se prý podařilo oženit se téměř zároveň se 13 až 16 mladými ženami, aniž byli podezíráni. Nešlo totiž vůbec o případy hmotného vykořisťování, jež většinou brzy vyjde na povrch, nebyly to případy známých sňatkových podvodníků, sledujících manželstvím vlastní obohacení. Sňatkem s různými ženami dosáhli tito bigamisté či polygamisté jen snadněji toho, oč vzhledem k svým sexuálním potřebám usilovali — nejsnadněji dostali své partnerky do postele.

Ačkoliv to může působit směšně, možno říci, že je *bigamie nevěrou*; a směšně to působí, že je *nevěrou dovedenou ad absurdum*, nevěrou dovedenou až k hranicím nevěry, tj. nevěrou vyloučenou rituálně. Co je pouhá tělesná či duchovní nevěra proti etosu naší kultury, který stanoví, že ritus uzavření jednoho svazku vylučuje sám sebou stejné uzavření svazku druhého, pokud nedojde k jeho obdobně rituálnímu ukončení! Nejen však to — v bigamii možno spatřovat sice vždy porušení rituálních závazků, ale i psychologické obsahy: je to určitý druh sebelásky, narcismu a egocentrického cítění, jež jsou vybičovány na dvojnásobek, protože je-li bigamie dvojnásob zakázaným ovocem — z důvodů práva i cti, jak bychom mohli říci — je její uskutečnění asi též dvakrát vzrušující. V ní se členové naší kultury rouhají a vymykají hned několika tabu najednou, vystavujíce se přitom nejen obecnému opovržení, ale i dosti přísným trestům. Vzhle-

dem k svým právním důsledkům je bigamie rozšířena mnohem méně než pouhá fyzická sexuální nevěra (a než nespočetné podoby „nevěry duchovní“, k níž např. dochází při zážitcích z románu a filmu). Pokud polygamní vztahy vyvolávají jenom sociální represi bez právního postihu, nebrání to v moderní době vůbec jejich pandemickému rozšíření. Když například byly u nás v padesátých letech proti nevěrným manželům uplatňovány přísné kádrové sankce, nic to na rozšíření nevěry nezměnilo.

Zdá se však, že se zde objevuje jiný problém, který stále více zajímá i sexuology: *monogamní manželství je v naší kultuře ohroženo též monopolizací pohlavních vztahů*, tedy systémem, s nímž vzniklo a s nímž trvá, ale s nímž se už nechce jeho trvale sexualizovaný a frustrovaný subjekt smířit. Po pěti či šesti letech „věrnosti“ může se v unaveném a přitom nespokojeném člověku dnešní doby vytvořit nepříjemné napětí. Hladina všech jeho frustrovaných potřeb se znovu zčeřuje i bouří, a není tedy divu, že se tu derou na povrch též jeho sexuální potřeby, že se tu bouří i tento *přirozený pud, opatřený kulturní výbavou a šancí* — pud „hominizovaný“ v pozitivním i negativním smyslu. Ten pak usiluje každé jiné řešení frustrační situace odsunout, potlačit či případně přeměnit, jelikož potom — namísto regrese, agrese, úzkosti a neurózy — se samo „vybití sexuálního pudu“ (jako forma abreakce) jeví být tím subjektivně nej přijatelnějším řešením. To však znamená, že se nespokojený a frustrovaný tvor upíná automaticky k dalším vzruchům, objektům a dobrodružstvím, jež pro něj slouží jako spása.

Manželství: záštita nebo odliv sexu?

Polygamní *tendence* — de facto tedy tendence k trvalé promiskuitě — zdají se dnes být statistickou normou, i když analogické *vztahy* morální normou povoleny nejsou. Jak poznamenává dnešní ředitel Kinseyova ústavu pro sexuální výzkum, lidé nemají vrozenou nebo biologicky fundovanou tendenci k monogamii (P. H. GEBHARD, 1968), což neplatí jen pro naši frustrovanou civilizaci, ale pro lidstvo vůbec: podle všeho neexistuje na celém světě žádný kmen nebo žádná společnost, u nichž platí institucionalizované manželství za sexuálně

plně uspokojující (G. A. REICHARD, 1938). Americké rešerše odhadují, že asi polovina manželů a čtvrtina manželek je nevěrných, možná však, že je toto číslo ještě vyšší. V celkovém profilu populace americko-evropského okruhu je to jen těžko zjistitelné. Tito lidé nejsou nevěrní stále, těch je dejme tomu jen mizivé procento, ale všichni někdy nevěrní *byli*, jednou či vícekrát, nyní i dávno — a tak už dnes třeba mohli změnit své názory na nevěru, jestliže se vrátili k monogamnímu soužití. Podle známého antropologa MALINOWSKÉHO (1929) nejsou mimomanželské vztahy popřením manželství, ale často jen jeho doplněním. Pravděpodobně i u nás mají ženy při uzavírání sňatku jen poloviční nebo ještě menší naději, že jim bude manžel věrný. A nic na tomto předpokladu nemění, že tito manželé nevěru jednou třeba budou zase odsuzovat.

V anketě našich ženských časopisů *Vlasta* a *Slovenka* byla zjišťována některá data (o nichž referují J. PROKOPEC a V. WYNNYCZUK, 1968), shrnující postoje českého a slovenského obyvatelstva k otázkám věrnosti a nevěry. Některá z nich by mohla hovořit o značném ulpívání na morálně-normativních představách monogamní společnosti (např. zhruba asi třetina zúčastněných mužů i žen myslí, že by se nevěra měla trestat soudně), ale přitom účastníci ankety nevěru nevyklučují ani u sebe (např. jen asi čtvrtina nevěru morálně odsuzuje) a monogamní systém vidí založen často i na sociální nebo přírodní restrikci (např. téměř polovina zúčastněných se domnívá, že věrnost závisí na pocitech strachu). Zmíněná anketa se neptá, kolik z účastníků bylo někdy v manželství nevěrných, ale i kdyby se tu tato otázka vyskytla, nelze očekávat, než že účastník ankety bude odpovídat tak, jak si myslí, že — vzhledem k svým dnešním morálním postojům — odpovídat má.

Snadnost, s níž se při dnešní nadvládě velkých sekundárních skupin, tedy v dnešní džungli společenských vztahů, dosahuje nevěry, promiskuity a polygamie, rovná se téměř snadnosti, s níž jihoameričtí Kaingangové uskutečňují „kombinované“ polygamní styky v džungli přírodní. Opatřit si dva či tři milence nebo i dva manžele není patrně ani tak těžké, jako být trvale věrný jednomu partnerovi. Citujme případ mladé ženy obžalované před londýnským soudem pro bigamii; ptali se jí, proč se vdala za dva námořníky z jedné lodi a jak to, že se každému z nich mohla vydávat za své vlastní identické dvojče. „Bylo to snadné,“ prohlásila, „snadnější než koupit psovi evidenční známku.“

Koncentrace sexuality v manželství, která propůjčovala této

instituci vysoké kultivační šance, se po určité době manželského soužití zdá být už dneska vzácná. K definici manželství jsme použili pojmu „větší stabilita“, čímž jsme rozuměli, že je tu stabilita větší než u mileneckých vztahů. Ovšem i tato manželská stabilita se nalézá ve stavu permanentního ohrožení — to nelze právě v naší monogamní kultuře přehlédnout. Za prvé, stabilitu monogamie ohrožují tendence, jež vyvěrají z ní samé (a jež se zdají být náhle protikladné důvodům, pro které monogamie vznikla): vypadá to, *jako by optimální uspokojení a získání slasti na delší dobu nemohlo být slučitelné s omezením na jednoho partnera*. A za druhé, *promiskuita se dnes provádí s lehkostí a zároveň s vážností konzumu výrobků*, protože „hledání sexuální slasti se nadále stalo nenahraditelnou metodou osobní aktivity, metodou seberealizace a osobní autonomie“ (RIESMAN, 1961).

V čem je zpočátku spatřována jistá záštita totálně povolené sexuality (a to nejen pro bigamisty), to se po určité době stává řečištěm jejího *odlivu*. Podle KINSEYE (1948 a 1953) a GEBHARDA (1968) je možno manželské sexuální styky hodnotit jako postupně slábnoucí a ubývající nepřímo úměrně s přibývajícím věkem partnerů i s trváním jejich svazku. Ve výjimečných případech nedochází mezi manželi ke stykům vůbec (srov. nekonzumované manželství). Koitu například brání neznalost „techniky“ a nedostatek „nácviků“, jak jsme to již popsali, častěji však není manželství konzumováno vzhledem k bolestivému průběhu a psychickému odporu u ženy (srov. dyspareunie), o čemž budeme ještě referovat. Ve třetím decenniu mají manželé styk v 99 % případů. Ve věku mezi třiceti a čtyřiceti se manželská sexuální aktivita snižuje v průměru o jedno procento a v další desítce do padesátky klesá na 93 %. (Čtyřicet let je mezník, kde se zjišťuje vrchol kumulativního výskytu *mimomanželských* vztahů.) Po padesátce uskutečňuje sexuální styk už jen 80 % manželů a po šedesáti je úbytek ještě větší, přestože lze občasný pohlavní styk předpokládat ještě u tří čtvrtin populace až do sedmdesátky. Asi polovina mužů, na nichž samozřejmě především záleží, je schopna erekce a ejakulace i ve věku 75 let. Pokud se týče frekvence manželského koitu, ta se u mladých párů pohybuje kolem průměrné týdenní hodnoty 2,8 (= medián), znovu však s přibývajícím věkem této

hodnoty ubývá, takže ženy od padesáti do šedesáti uvádějí jako průměr jeden koitus týdně. V častosti koitu jsou ovšem na všech věkových stupních velké individuální rozdíly.

Odliv sexu v průběhu manželství — tedy odliv toho, oč se původně sňatkem usiluje — je dnes patrnější než dříve. Dnes se člověk nežení ve třiceti a neumírá v padesáti, tak jako dříve, ale žení se ve dvaceti a umírá v sedmdesáti. Různé demografické statistiky naznačují, že s manželstvím to nemůže být v pořádku a musí to s ním dopadat tak i proto, že v něm žijí lidé mnohem déle. Nebereme-li v úvahu rozvedené svazky, manželství druhé poloviny 20. století průměrně trvá čtyřicet let, kdežto dejme tomu počátkem 18. století byl jeho průměr jednadvacet let — a těch devatenáct let rozdílu je v životě instituce i člověka, který v ní žije, jistě dost znát, aby se tu mohly projevit vývojově divergentní změny. Manželské svazky se dnes rozcházejí mnohem častěji než v minulosti, poněvadž manželé se dožívají vyššího věku a dříve též manželství uzavírají.

Zabýváme-li se ovšem situací oněch „starých“ a „dlouhých“ manželství, pak tu vystoupí do popředí závažná okolnost a zároveň důvody, proč je tato tisíciletá instituce stále jen pokládána za instituci formální a proč nikde u žádné kultury včetně naší současné kultury neplatí jako sexuálně plně uspokojující. Touto závažnou okolností jsou faktory *sexuální involuce*, v níž se zeslabení a uhasínání pohlavní aktivity projevuje nejen jako důsledek věku, tj. přímo a obecně, nýbrž i jako důsledek monogamního vztahu, tj. nepřímo a individuálně. V tomto smyslu jsou sociologicko-demografická konstatování a empirická zjištění manželského života velmi podstatně a vlastně i nezbytně doplňována a ověřována některými fyziologickými výsledky a klinickým pozorováním geriatrické sexuologie. Podle MASTERSE a JOHNSONOVÉ (1966), involuční změny v sexuálních reakcích, jež jsou v naší civilizaci problémem hlavně pro muže, vznikají obvykle na základě jedné nebo více z těchto šesti kategorií: 1. z monotonie sexuálního vztahu, čili jinak řečeno z nudy, kterou prožívají sexuální partneři, 2. ze zaneprázdnění, k němuž dochází ve většině povolání, 3. z fyzické a duševní únavy, 4. z přejídání a alkoholismu, 5. z důvodů tělesného či nervového onemocnění, a 6. ze strachu před pohlavním aktem, spojovaného s některou z předchozích kategorií.

Ke všem těmto kategoriím se váže „sexuální starost“, jež potom v klinickém smyslu může představovat poruchu pohlavního soužití. Bod šestý navíc pak výslovně říká, že všechny druhy starostí, ať obecně lidských, konkrétně existenčních nebo i sexuálních, zůstávají pro sexualitu hlavním odstrašujícím činitelem. Muž pokládá „sexuální starost“ za hlavní příčinu manželských rozbrojů a neshod, nebo přesněji řečeno — podle toho, jak lze této „starosti“ čelit, usuzuje na šťastné či spokojené soužití v manželství. Žena vidí potenciální konflikty naproti tomu vždy v duševním neporozumění a citovém odcizení, v narušení toho, co zas podle jejích ženských představ znamená manželskou spokojenost či štěstí. Znamená to tedy, že žena je proti „sexuální starosti“ lépe vyzbrojena než muž. Předně už *fyziologicky*, neboť s výjimkou měsíčků je neustále připravena k sexuálnímu styku, ve své sexuální odezvě nezná žádnou refrakterní fázi, jako druh *Homo sapiens* je trvale sexualizovaná, a konec konců její připravenost ke styku není závislá na sexuálním vzrušení (to se může dostavit i během sexuálního kontaktu anebo vůbec nemusí). Navíc pak je žena na tom lépe i *psychologicky*, tím že nepřikládá sexuálnímu záležitosti takovou důležitost, nespojuje je následně s jinými existenčními problémy, méně si je internalizuje, má výhodu proti muži, že tyto okolnosti nemohou v ní tak nápadně tlumit sexuální zájem či aktivitu. Třeba i drobný pracovní či společenský úspěch bývá příznivým barometrem mužského libida a potence, ale stačí špatný den v továrně či v kanceláři a mužův zájem o sexualitu klesá na minimum. Stále ovšem třeba mít na paměti, že je řeč o *lidech středního a staršího věku*, kteří dnes prožívají sexualitu jinak než v mládí a také jinak než jejich děti a nástupci. Přitom si musíme uvědomit, že většina mužů od čtyřiceti do šedesáti let dosahuje právě vrcholu své kariéry, zápasí s největšími osobními i rodinnými potřebami, je přímo ve středu pracovní a tvůrčí soutěživosti. Muž ponořený do světa kariéry a soutěživosti postupně však musí redukovat čas, jenž mu je k dispozici pro manželství, a je také příliš unaven na to, aby i dále rozvíjel své manželské vztahy. Nepříjemnosti života jej nutí ke kompenzaci včetně kompenzace vlastních pocitů nedostatečnosti. A jak by si potom tento „pán světa“ a „dobyvatel“ mohl vyrovnávat své pocity lépe než „přirozeným právem muže“ a „mož-

nosti seberealizace“, o jakých vždycky vlastně snil, ačkoliv je to všechno velmi prozaické — začne se dvořit ženě, která je mu nablízku a kterou ještě nedobyl, tak jako „dobyl“ svou vlastní manželku.

Jiná, cizí žena — třeba zdaleka ne tak půvabná a sexuálně přitažlivá jako vlastní manželka — může se náhle stát pro stárnoucího muže předmětem sexuálního zájmu, objektem jeho — jak se stále domnívá — „rozpínavého libida“. (Toto libido však není už rozpínavé, jenom se na čas nafoukne; bylo by možná rozpínavé, kdyby nedošlo předtím k podnětům involuční změny, pro niž je chtěl muž právě znovu jakoby na obranu *celé* své bytosti přivést k životu a plné síle.) Něco nového, dosud nefamiliární vztah, změna v objektu, odlišné druhy replik a reakcí, jimiž tento nový objekt odpovídá, to vše vyvolává u stárnoucího a nespokojeného manžela příjemný pocit sexuálního napětí, důvěrně známý pocit z dob mládí a nyní náhle obnovený, takže to samo o sobě stačí stimulovat jeho — ostatně trvalou, ale utlumenou — sexuální kapacitu. Není pravda, že ve stáří tato kapacita rapidně zmizí. Ubývá jí jen pozvolna. A jestliže mizí, pak to není samotným stářím, ale okolnostmi pro každého člověka individuálními, tj. individuálně vyvolávajícími involuční sexuální změny.

Nejkonstantnějším činitelem sexuální involuce je *ztráta zájmu o manželskou sexualitu následkem monotonie a nudy*. Pochází z toho, že všechno, co je stárnoucí muž schopen objevovat jinde a co v něm vyvolává sexuální napětí a libido, přestalo už dávno ve vlastním manželském soužití působit. Zmizelo to. Rozplynulo se to v manželské historii. Můžeme se zeptat, čí je to vina: Jeho? Či jeho ženy? Anebo je vinu třeba vidět v přežilé funkci manželské instituce? Stesky na sexuální nudu pramení často ze skutečnosti, že manželé ztratili vědomí nezbytnosti dále vytvářet manželské vztahy, stále obměňovat podněty k uspokojení svého partnera, zachovat jako samozřejmost to, co bylo samozřejmostí v prvních třech letech manželství. Ale manželství po deseti letech? Žena se doslova ztrácí ve svých dětech, stárne rychleji než muž, za dalších několik let přichází klimakterium; někdy již předtím, někdy až v přechodu přestane dbát o svůj zevnějšek. Muž je unaven existenčně. Často se i žena podílí na existenčních starostech „mužského“ druhu, takže i u ní se

vytvářejí zájmy a nezbytnosti, cizí manželskému ohnisku. Součástí bludného kruhu pak je, když žena přestane dávat najevo erotický zájem o manžela a nečiní si o něj po sexuální stránce vůbec žádné starosti. O takovém postoji se totiž předpokládá, že de facto představuje odmítnutí, i když třeba jen na podvědomé úrovni, a jak je známo, vůči odmítnutí, ať skutečnému či iluzornímu, je Ego staroucího muže obzvlášť zranitelné.

V naší kultuře se lidé středních let jen málokdy věnují udržování své fyzické kondice, zato však se snaží dobře jíst a pít. Ve spojitosti působí obě tyto věci na sexuální kapacitu útlumově, dokonce snižují někdy i smyslové vzruchy až do stupně necitlivosti. Tzv. druhotná impotence se objevuje u mužů na konci páté nebo na začátku šesté desítky života v přímém vztahu k nadměrnému požívání alkoholu. Ještě dříve se může útlumový vliv alkoholu (nebo drog) projevit v selektivní impotenci, tj. v neschopnosti uskutečnit sexuální styk v manželství, a přitom v relativních možnostech uskutečňovat jej v rámci mimomanželských vztahů. Problém chronického alkoholismu ve spojitosti s bludem žárlivosti, který zajímavým způsobem vyložil FREUD (1905) jako kombinaci heterosexuální impotence s homosexuální orientací, stejně jako problém dalších duševních a fyzických nemocí a také fobický stav strachu před pohlavním selháním patří do pojednání o poruchách pohlavního soužití, jež tvoří — jak již řečeno — zcela speciální klinickou problematiku „sexuální starosti“.

Stručně závěrem referujeme o *průzkumu manželských vztahů* 1965, o němž jsme se již zmínili jako o akci pražského Sexuologického ústavu, kde se sledovalo významné téma z nejrůznějších aspektů. V souvislosti s tím, co se zde i v předcházejících kapitolách povědělo, mohou nás zajímat tyto otázky:

četnost styků,	uspokojení při styku,
sexuální iniciativa,	trvání styku,
chování před stykem,	ženin orgasmus.

Materiál výzkumu tvořilo 293 manželských párů ve stáří: muži od 19 do 35 let, ženy od 18 do 35 let. Technikou výzkumu byl standardizovaný, přesně zaměřený rozhovor dotazníkového typu. Bohužel nejsou zatím k dispozici korelace výsledných dat, kromě korelace se základním třídícím znakem, tj. s určením podle pohlaví. Ostatně, v této informaci nejde o statistickou analýzu; ta bude další fází výzkumu, z níž podají závěrečnou zprávu později sami autoři, k nimž patří i jeden z nás.

K jednotlivým otázkám: *Četnost sexuálních styků* v manželství se koncentruje k hodnotě frekvence „ob den“, na druhém místě je styk dvakrát týdně; v souboru zkoumaných osob nebylo žádné nekonzumované manželství; téměř z deseti procent se manželé stýkají každý den. *Sexuální iniciativa* není už tak v rukou mužů jako dříve; sice jsou ještě muži stále podstatně aktivnější než ženy, ale celkově je nejčastěji uváděna iniciativa oboustranná. *Chování před stykem* vyjadřuje v ohromné většině odpovědí (z 85 až 95 %) touhu po předešle, něžnostech a aktivním vzrušování. Stejně tak ohromnou většinou (muži téměř stoprocentně a ženy z 90 %) je konstatováno *uspokojení po styku*; jenom skutečně ojediněle je uváděn po styku neuspokojený nebo nepříjemný stav. *Trvání styku* se v hodnocení koncentruje na časovou délku 3 až 20 minut, což je plně v mezích příslušné fyziologické normy; je zde však patrna tendence, která zavinuje mnohdy defekty sexuálního soužití, tendence k zkracování sexuálního aktu spíše než k jeho prodlužování. *Ženin orgasmus* byl zkoumán nezávisle na manželské konzumaci; necelá pětina žen měla orgasmus hned na počátku sexuálních styků, tři pětiny jej získaly až během prvního roku sexuálního soužití; 5 % žen uvádělo anorgasmii a ojediněle docílily ženy orgasmu jiným způsobem než při koitu. Na základě těchto přímých procentuálních údajů možno oproti jiným průzkumům konstatovat relativně dobrou sexuální kapacitu a poměrně zdravý pohlavní standard zkoumaného souboru z československé populace, což zajisté bylo též důsledkem: 1. fyzického mládí zkoumaných osob a 2. poměrně krátkým trváním manželského soužití u většiny z nich.

Manželství je sexuálním partnerstvím. Jak jsme již jednou řekli, sexuální harmonie značně přispívá k manželské spokojenosti, není však faktorem jediným, který by mohl tuto spokojenost vyvolávat a udržovat. Existují manželství, kde si partneři sexuálně plně vyhovují, a přesto dochází k rozvodu — protože sexuální oblast je u nich to jediné, v čem si rozumějí. Naopak zase, i z klinické praxe známe spokojené a milující se manžele, kteří se k nám obracejí o pomoc vzhledem k defektům ve vzájemném sexuálním kontaktu. Měli bychom tedy spíše říci: manželství je *také* sexuálním partnerstvím. Je ovšem pochopitelné, že pojednání o této instituci se v naší knize objevuje jen v kontextu s jejím základním tématem, tj. se sexualitou, takže převaha projevů manželského života, opírající se o emocionální souzvuk, zůstává zde nevyčerpana nebo dokonce nedotčena.

Poruchy pohlavního soužití (Chorobopisy)

Poté, co jsme se zabývali vývojem pohlavnosti, sexuálními formami a partnerstvím, bude nyní vhodné a zároveň i snadnější probrat *symptomatiku pohlavních poruch* jako problematiku nezbytně spojenou s naším základním námětem. Ani zde tímto základním námětem nepřestává být „sexualita jako projev přirozenosti a kultury“ (tedy i patogeneze sexuálních poruch vychází z obou oblastí této aktivity), ovšem tentokrát bude náš problém nazírán výhradně z klinického hlediska. Jestliže ho však chceme přiblížit a ilustrovat formou sexuologických *chorobopisů*, aniž jednotlivé kazuistiky podrobíme zvláštní analýze, je to proto, že fyziologické, psychologické i sociálně-kulturní aspekty jsme už nastínili v předchozích bodech výkladu. A už z těchto předchozích konstatování může například vyplynout, že k lidské sexualitě neodmyslitelně patří i problémy, obavy, biologické nedostatky, komplexy, negativní projevy a příznaky. Člověk je jediná bytost, jíž jde v jeho sexualitě o tuto sexualitu samu (neboť v ní vidí „osamostatněnou slast“), přičemž už tím, že si tuto faktičnost uvědomuje, nejspíše u něho vznikají starosti s tím spojené. To je ostatně známo z moderní ontologie: vědomí člověka o sobě samém plodí i starost o sebe sama. Jsme-li v sexualitě nejučelivější a je-li naše „sexuální inteligence“ nejproduktivnější, jsme zároveň ve své pohlavnosti i nejzranitelnější — takže je „sexuální starost“ lidským problémem, lidskou specifikou.

Poruchy sexuálního soužití tu členíme v první řadě podle pohlaví: nejprve jsou probrány kazuistiky žen a pak případy mužů. U obou pohlaví je symptomatika rozdílná. „Technika“ pohlavního styku je pro muže náročnější a jeho uskutečňování obtížnější, naopak zase

pro ženu je obtížnější zakončit styk orgasmem. Odkázali jsme už předtím na zajímavé sociálně-kulturní souvislosti dvou základních poruch, jež na první pohled vypadají jen jako podmíněné fyziologicky: u muže je to nedostatek erekce, u ženy neschopnost dosáhnout orgasmu. Dále pak působí na sexuální funkce negativně i stáří; jsou to však nepochybně též psychologické příčiny, jež vyvolávají u obou pohlaví v různém věku sexuální insuficienci. Z klinické praxe lze stanovit u mužů dva vrcholy ve výskytu pohlavních poruch: kolem pětadvaceti let a mezi čtyřicátým a pětadvacátým rokem. U žen se zjišťuje takový vrchol jen v jediném věkovém období: od pětadvaceti do třiceti let věku (J. RABOCH, D. BÁRTOVÁ, 1969).

Při poruchách pohlavního soužití se však dost dobře nedá hovořit o defektu pouze u jednoho z obou partnerů. Protože heterosexuální soužití uskutečňuje muž a žena, zdárný průběh svých sexuálních funkcí zajišťují oba společně. Ale protože na poruše jednoho z partnerů se může podílet i jeho protějšek, většinou tato oboustranná účast zavinuje pak i sexuální nesoulad. S jistým partnerem žije žena v sexuálním souladu a s jiným nikoliv, zároveň však tento druhý partner, s nímž nežila spokojeně, dokáže si pohlavně rozumět s jinou ženou, kterou zas nemohl uspokojit ten první. Poruchy pohlavního soužití reprezentují „sexuální starost“ obou partnerů společně; jsou problémem a nedostatkem, kterými trpí dvojice.

Orgasmus deficiens

38letá paní O. L. se stala pacientkou Sexuologického ústavu, vedena pod diagnózou *orgasmus deficiens*, protože nikdy v životě neprožila orgasmus. „Dělala jsem, co jsem mohla, i manželství jsem si zničila,“ stěžovala si. K narušení jejího manželství nedošlo ovšem přímo vlivem její poruchy, ale vlastně jen zprostředkovaně — špatnou informovaností o pohlavních problémech.

Svůj sexuální debut uskutečnila v sedmnácti letech po půlroční známosti s chlapcem, kterého měla ráda. Deflorace byla bolestivá, ale další styky již bolestivé nebyly, naopak se na ně těšila; pro nedostatek příležitosti k nim však docházelo jen ojediněle, někdy jednou do měsíce. S prvním chlapcem se rozešla kvůli muži, kterého

si za dva a půl roku známosti vzala. Manžel byl tedy jejím druhým sexuálním partnerem. Vdávala se ve svých jedenadvaceti letech, manželství bylo spokojené, k sexuálním stykům docházelo pravidelně několikrát týdně, paní L. však při nich — jak už řečeno — nikdy neprožila orgasmus. Nikterak jí to nevadilo, až jí jedna přítelkyně barvitě vylíčila své vlastní sexuální zážitky, zdůrazňujíc přitom právě vyvrcholení každého koitu. Tato přítelkyně byla rozvedená a paní L. (právě v té době, kdy její manžel večerně navštěvoval nějakou školu a vracel se pozdě v noci unavený a nervózní) začala s ní chodit do zábav a vyhledávat mužskou společnost, což mohlo trvat asi tak dva roky, než se také sama rozvedla. Za tuto dobu vystřídala několik sexuálních partnerů a promiskuitní sexualitou žila i po rozvodu: „Začala jsem střídat muže. Během čtyř let jsem jich poznala asi třicet, s nikým jsem to však nemohla mít. Byl mezi nimi i jeden ženský lékař, který se pokoušel mou vadu napravit. Myslel původně, že jsem se setkala se samými břídily — ale pak kapituloval také.“ Sama tedy poznala, že její anorgasmie byla zbytečným důvodem k rozvodu, stále však doufala, že se její defekt napraví tím, že pozná „pravého partnera“. Zřejmě by i dále hledala marně. Když totiž 38letá žena nikdy v životě třeba při různých sexuálních praktikách neprožije orgasmus a podobné zážitky nemá ani ve snu, je velmi pravděpodobné, že její pohlavní funkce je už biologicky indisponována. Nemá schopnost na příslušné stimuly reagovat celou sexuální odezvou, tj. na všech jejích úrovních až po fázi orgastickou — přestože jinak je fyzicky zcela zdravá. Také paní L. byla tělesně normální, dospívala jako ostatní dívky a patrně nikdy neprožila sexuální trauma. Manželství rodičů bylo spokojené, výchova byla sice přísnější, ale rodinné prostředí jí vždy dávalo pocit jistoty. V rodině byly dvě sestry (a je zajímavé, že druhá sestra byla prý frigidní, i když občas orgasmu dosáhla).

Přes všechnu terapeutickou péči se u paní L. nepodařilo dosáhnout nápravy. Až teprve po delší a opakované psychoterapii se s tímto stavem pacientka vyrovnala a podle toho si chtěla zařídit i další život. Že však — nepoučena — k tomuto smíření nedospěla dříve, tím si sama zkomplikovala a znesnadnila život a vlastně si tím zbytečně zničila i své dřívější spokojené manželství.

Řekli jsme ovšem už v předchozím, že schopnost orgasmu je závislá na různých faktorech, od biologických až po kulturní, a zároveň — že případný deficit těchto faktorů, způsobující i orgasmus deficiens, neprožívají některé ženy nijak zvlášť tragicky, ba možno říci, že jim to ani nevadí. Dochází mnohdy i k paradoxní situaci: vadí to někdy spíše jejich manželům. To jsme mohli poznat i na případě paní J. Z., kterou k nám dovedl její manžel právě z těchto důvodů. Trpěla *anorgasmií*, přitom se však ráda mazlila a milostná předehra i samotný pohlavní styk jí byly vždy příjemné. Její manželství bylo šťastné až do doby, kdy asi před dvěma lety začal manžel záměrně prodlužovat koitus, vymýšlel různé polohy atd. Při kohabitaci se manželky neustále vyptával, jak na ni působí to a jak ono, a měl jí za zlé, že nebyla nijak iniciativní. Když zjistil, že při koitu u ní nedochází k orgasmu, začal si dělat starosti a říkal, že ho nemá ráda. Dokonce i jednou před přáteli nadhodil, že má za ženu „frigidku“, která ho nemiluje a trpí ho jen jako živitele rodiny. V této situaci se paní Z. sexuálnímu životu začala úplně vyhýbat: „Začalo se mi to protivit. A to pochopitelně jen zhoršilo naši rodinnou situaci. Manžel byl nervózní, rozčiloval se pro maličkosti a vypadalo to na rozvod, i když — jak se později ukázalo — žádný z nás si rozvod nepřál a vlastně jsme se měli stále rádi.“ Dalším konfliktům mohlo být zabráněno, až když se manželovi objasnila situace — bylo nutno ho přesvědčit, že manželčinu nechuť k pohlavnímu styku podnítil svým chováním. Jak řečeno, pro ženu může být příjemné a uspokojující i takové sexuální soužití, jež sice nevede k plnohodnotnému orgasmu, ale při němž přesto dochází k řadě příjemných smyslových dráždění, zejména s partnerem, jemuž se žena věnuje s láskou. Nepřítomnost orgasmu rozhodně neznamená nepřítomnost lásky.

Oba citované případy, kdy nikdy a za žádných okolností (ani přes terapeutické snažení) žena není schopna orgasmus prožít, uvádíme zde i jako ilustraci k fyziologii a psychologii orgasmu, o nichž jsme pojednali v kapitole o formách sexuálního chování. Třetí případ je zase však poněkud odlišný — zejména svým vyústěním. Šlo o 22letou dívku, slečnu V. H., která sice ve svém věku ještě orgasmus neprožila, ale brzy se u ní tento deficit upravil.

Při vyšetření nám slečna H. sdělila, že má dva roky trvající známost

a přes rok už se svým chlapcem sexuálně žije. Oba se prý mají rádi a uvažují, že se vezmou. Ale oběma jim dělá starost právě její defekt, který si nedovedli vysvětlit („když se máme tak rádi!“) a který je rovněž třeba diagnostikovat jako anorgasmii nebo orgasmus deficiens. Další rozbor případu neobjevil nic nápadného. Dívka pocházela z harmonických poměrů rodinných, nikdy neprožila žádný nepříjemný sexuální zážitek, před deflorací měla sice jisté obavy, ale zároveň se již na pohlavní život těšila: „Měla jsem takový pocit, že panenství se už k mému věku nehodí.“ Pohlavní život se jí zdál být příjemný, při každém koitu i před ním se cítila sexuálně vzrušena, pouze „pocit vyvrcholení“ se nedostavoval. Za této situace však nemusela naše klientka ani její partner mít do budoucna žádné obavy, protože se dalo předpokládat, že orgasmus se u ní při častém a pravidelném pohlavním soužití vybaví. Skutečně, když za půl roku přišla na kontrolu, slečna H. nám oznámila, že už za týden bude *paní H.*; oba partneři se rozhodli vzít se — i proto, že v jejich sexuálním soužití bylo všechno v pořádku, včetně oboustranného orgasmu.

Empirické výzkumy ženského sexuálního chování ukázaly, že orgastické prožitky se v mnoha případech nemusí objevovat ještě nějakou dobu po zahájení pohlavních styků. Žena často potřebuje pohlavně dozrát a plnohodnotného orgasmu dosahuje až po určité době, někdy po několika týdnech, někdy až třeba po několika rocích pravidelného pohlavního soužití. Přitom zase jiná, především sexuálně-fyziologická zjištění naznačují spojitost orgasmu s těmi formami sexuálního chování, jež koitus obvykle předcházejí jakožto rané projevy. Jinak řečeno, když má žena orgastické zkušenosti už z masturbace, dostavuje se u ní často orgasmus i při koitu dříve, než když žena žádnou orgastickou zkušenost před svými prvními styky neprožije.

Chybějící vaginální orgasmus

Také *paní M. E.* se k nám dostavila se stížností, že neprožívá orgasmus. Před sňatkem měla tři známosti s muži, s nimiž se sexuálně stýkala, a nyní je už pět let vdaná. Během posledních dvou let, kdy před manželem už nepředstírá žádné sexuální uspokojení, jak to činila

dříve, není jejich manželství příliš šťastné. Její defekt manžela mrzí.

Při podrobnějším rozhovoru vyšlo najevo, že orgasmus prožila s jedním ze svých milenců, s nímž měla známost před sňatkem. Tento muž při koitu většinou velmi brzy ejakuloval, a domnívá se, že ji proto nemůže uspokojit, dráždíval jí poté klitoris rukou, což u ní vyvolalo prý dosud neznámý „pocit vyvrcholení“. Jednou k němu došlo i při styku samotném, když mu předcházela delší manipulace s klitorisem. Tento sexuální zážitek se jí stále vybavoval ve vzpomínkách, ale byl pro ni zároveň i příčinou nesnází: „Styděla jsem se říct, aby to s tou rukou nepřerušoval, jen jednou jsem si tam jeho ruku přidržela a pak jsem viděla, že byl nespokojený. Myslím, že jsme se rozešli kvůli takovému nepříjemnému vědomí, že si navzájem pohlavně nevyhovujeme.“ Protože se bála, že se situace bude opakovat, předstírala paní E. sexuální vzrušení a uspokojení i při styku se svým manželem. Orgasmus v posledních letech však pocítila jen někdy ve spánku, když se jí zdálo, že jí někdejší milenec dráždí „poštěváček“ rukou — přitom však připouštěla, že tuto snovou představu mohl vyvolat nějaký skutečný fyzický podnět, který při spaní v oblasti klitorisu způsobil podráždění. Orgasmu dosahuje rovněž masturbací, poslední dobou asi dvakrát do měsíce.

Ženy s tímto klitoridálním typem orgasmu potřebují delší předehru, spočívající tak jako v případě paní E. v dráždění klitorisu rukou. Nebo je pro ně výhodná kohabitační poloha „jízdo“ i poloha tváří v tvář, pokud se partner snaží co nejvíc naléhat na klitoris svou stydkou kostí. Další možností je též pozice a tergo, při níž má partnerova ruka volný přístup ke klitorisu, který při styku dráždí. V sexuální soužití doplácí obvykle tento typ žen na to, že se mužům zdráhá vysvětlit zvláštnosti své dráždivosti a vyžadovat i specifický přístup.

Frigidní žena

Manželství někdy uzavřou dva jedinci rozdílného temperamentu a odlišných sexuálních dispozic a potřeb. Zatímco se mnohé neshody a problémy sexuálního rázu při pravidelném soužití po sňatku

upravují, rozdílné sexuální založení se po sňatku spíše vyhrocuje a vyžaduje vždy pochopení, aby nedošlo ke katastrofálnímu konfliktu. I když se před sňatkem oba partneři nestejného založení snaží jeden druhému přizpůsobovat, po určité době a při zevšednění, jež se zákonitě dostaví v každém manželství, začnou se chovat tak, jak to vyhovuje jejich založení. V době známosti, ve fázi intenzivního citového vztahu, je často pro ženu sexualita jen podružnou okolností; i temperamentnímu partnerovi se při své případné frigiditě dokáže přizpůsobit a s jeho sexuálními nároky souhlasí. Její frigidita však narušuje obvykle až pozdější manželské soužití, zejména s mužem značné sexuální náruživosti.

Stěžovala si nám paní L. D.: „Manžel hrozí rozvodem, jestli se prý nebudu léčit.“ Je to 30letá žena, již skoro sedm let vdaná. Manželà má dosud ráda, „i když už to není taková ta bláznivá láska jako za svobodna“. V manželství je spokojena s jedinou výjimkou: „Všechno nám klape — až na tu postel. Manžel by to mohl mít pořád, ale já jsem ráda, že se dostanu večer spát. Nevím, že to manžel nedovede pochopit — je jiný než já, celý den může pracovat a večer by se chtěl milovat, já to nedovedu pochopit, já prostě tu vitalitu nemám.“ Přitom paní D. je schopna plně prožívat sexuální styk až do orgasmu: „Sama jsem překvapená, že když už k tomu styku dojde, že to je docela dobré a příjemné. Necítím však vůbec žádnou potřebu. Kdyby bylo na mně, chtěla bych, aby to tak mohlo být nanejvýš jednou do měsíce.“

Pohlavní frigidita je příznačná nezájmem o sexuální akt; je to sexuální chladnost, jež vylučuje běžnou sexuální potřebu. Přitom ovšem frigidní lidé, muž i žena, jsou schopni často při koitu dosáhnout sexuální odezvu ve všech fázích, včetně orgasmu. Nezájem na sexuálním aktu svádějí frigidní ženy na únavu a vyčerpání, nicméně tak jako v případě paní D. pozadí tohoto defektu nelze vidět v únavě nebo přepracovanosti, ale především ve frigidním založení.

Dyspareunie

26letou paní Z. A. poslal k nám na vyšetření gynekolog se zprávou, že nezjistil žádnou příčinu, která by mohla vyvolávat pacientkou

uváděné bolesti při pohlavním styku. Nález na pohlavních orgánech je normální a paní A. dosud nikdy neprodělala žádnou ženskou chorobu. Při sexuálním styku však pociťuje silné bolesti: „Bojím se toho, mám už k tomu odpor. Vím, že zase budu jen trpět.“ Poslední manželský styk měla před třemi měsíci, „ale to vlastně ani nebyl styk, protože jsem se hned rozbřečela a manžel to přerušil, že mě nebude trápit, dokud se nevyлéčím.“

Paní A. měla před sňatkem sexuální poměr s dvěma muži, z nichž jeden ji fyzicky značně přitahoval, byla pro něho však jen „jednou z mnoha“ a brzy se s ní rozešel. Poté poznala nastávajícího manžela. V manželství se jinak cítí spokojená. Manžela si váží, uznává jeho hodnoty („je charakterní, spolehlivý, pilný a pracovitý; vydělává dost peněz“), ale fyzicky se jí nikdy nelíbil. Zprvu jí sexuální styk s ním nevadil, málokdy ovšem prožila orgasmus, i když se manžel o to snažil. Později cítila k sexuálním stykům odpor, vyhýbala se jim pod záminkou večerní ospalosti, únavy apod. V posledním období byl styk znesnadňován bolestmi.

Pojmem *sexuální dyspareunie* se u ženy rozumí nechť až odpor ke koitu, který je provázen — celkem pravidelně a někdy i trvale — nepříjemnými či bolestivými pocity. Může sice docházet k orgasmu, ale po koitu přesto zůstává pocit neuspokojení, znechucení až oškli-vosti. Patogenetickým činitelem této poruchy jsou psychická traumata nebo vlivy defektního rodinného prostředí v dětství, ale též narušené citové vztahy k sexuálnímu partnerovi apod. Přitom je zajímavé, že se dyspareunie může upravit na základě zásahů a vlivů stejného řádu, např. vlivem psychických podnětů. U paní A. jsme po několika-měsíční ambulantní léčbě zjistili velmi zajímavé rozuzlení manžel-ského nesouladu. Pomohla tomu náhoda. Manžel paní A. se sblížil s mladou hezkou dívkou, s níž uskutečnil několikrát sexuální styk, právě v době, kdy uvažovali s manželkou o rozvodu. Tehdy si paní A. uvědomovala, jak ji manželova nevěra mrzí, jak manžela přece jen nechce ztratit. Jindy vždy tak klidná a vyrovnaná udělala mu dvakrát hysterickou scénu, když večer odcházel z domu. Aby unikl této situaci, nechal se manžel poslat na půl roku služebně mimo domov. Paní A. za ním přijela na dovolenou a zde došlo k sexuálním stykům bez jakýchkoliv obtíží, což trvá.

Obtíže a bolesti při koitu mohou u žen vznikat ovšem též po prodělaném gynekologickém onemocnění. Paní M. M. se k nám dostavila se stejným gynekologickým nálezem jako paní A.: bolesti při koitu bez objektivního nálezu. Zato však ji trápí též bolesti hlavy a špatně spí. Je osm let vdaná a v dřívější době si s manželem vždy rozuměla. Měla o sexuální styky zájem, často byla sama v tomto směru iniciativní, s manželem kohabitovala asi třikrát týdně, většinou dospěla k orgasmu. Tak tomu bylo až do onemocnění oboustranným zánětem vaječníků, který prodělala před rokem; několik týdnů byla tehdy práce neschopná. „Jakmile však manžel zjistil, že už budu za tři dny nastupovat do zaměstnání, chtěl se mnou mít styk. Sama jsem se na to taky těšila, ale hned po zahájení pohlavního styku jsem cítila bolest v podbříšku, hlavně na levé straně. Ze styku jsem nic neměla, zato mě pak bolelo celé břicho. Znovu jsme měli styk za čtyři dny a bolesti byly stejné, ne-li větší. Doktor mi řekl, abychom se čtrnáct dnů zdrželi pohlavního života. Ani to nepomohlo. Začala jsem se souložit bát, vyhýbala jsem se tomu. Ale manžel si to vynucoval — ne snad násilně, ale svým chováním. Když to neměl, byl nervózní, předrážděný, vyčítal mi, že se nestarám o léčení. Byla jsem třikrát u lékaře, ale ten tvrdil, že tam nic není, že jsem v pořádku, že už mě nemá co bolet.“

Paní M. pak byla vzhledem ke svým obtížím doporučena k psychiatrovi, odkud se dostala k nám. Zatímco v minulém případě jsme nedoporučovali přerušování sexuálního soužití, zde jsme to považovali za nutné. Instruovali jsme v tomto směru oba manžele. Manžel dostal k užívání uklidňující prostředek a také manželka se léčila medikamentózně a docházela na diatermii. Po třech měsících se její stav podstatně zlepšil. Přestala mít bolesti při souloži, občas dospěla i k orgasmu; spokojen byl i manžel, neboť se i frekvence styků už mohla řídit podle jeho přání.

Oba naše případy dyspareunie představují vlastně jeden klinický syndrom s různými patogenními příčinami a tím i s různými terapeutickými možnostmi. Kromě toho to dokumentuje, co bylo řečeno o účasti obou partnerů pohlavního soužití na sexuální poruše i jednoho z nich — rovněž manželé, třebaže byli sami zcela zdraví, museli být „léčeni“, a to přinejmenším psycho-

terapií. „Sexuální starost“ netkví jen v insuficienci mne jako subjektu, ale i toho, kdo je mým partnerem.

Vaginismus

Nechme nejprve hovořit 19letou slečnu H. K.: „Chodila jsem s P. celkem rok a půl, když se poprvé pokusil se mnou něco mít. Nešlo to ale, začala jsem se chvět, svírala jsem nohy k sobě. P. se toho pokusu vzdal a slíbil, že ještě nějakou dobu počká. Byla jsem pevně rozhodnutá, že s ním půjdu, mám ho ráda, už tenkrát jsem si uvědomovala, že by moje zdráhání mohlo narušit náš vztah. Měli jsme domluveno, že se za pár měsíců vezmeme, protože jeho sestra měla dostat byt a my mohli bydlet u jeho rodičů místo ní. Věděla jsem taky, že se při souloži nemusím ničeho bát, ujišťoval mne, že bude opatrný, já si to všechno uvědomovala a věřila jsem tomu. V duchu jsem si říkala, že to musím vydržet. Při dalším pokusu jsem se vůbec nebránila, ale znovu to nešlo. P. se zlobil, že sebou cukám, když už k tomu má dojít. Tak jsme se dohodli, že půjdu k lékaři a ten mě poslal sem.“

Slečna K. pocházela ze šťastného manželství, byla mladší ze dvou sester, nikdy nic nepříjemného v sexuálním ohledu neprožila, nebyla vážněji nemocná. Zprvu jsme marně pátrali po příčině, která u ní způsobovala hrůzu ze sexuálního styku. Svého chlapce měla ráda, těšila se, že se vezmou a budou mít děti. Z psychologického hlediska jsme zatím nenalezli nic, co by mohlo vysvětlovat tento pacientčin stav. Přitom i během somatického vyšetření se slečna K. mimovolně bránila, když jí měla být vyšetřena pochva. Obranné reakce spočívaly v tom, že svírala nohy a při pouhém dotyku zevního genitálu sykala bolestí a začala se potit. Sevření vaginy bylo tak intenzivní, že lékařka ztěží mohla proniknout dovnitř jedním prstem. K pozvolné dilataci pochvy došlo až tehdy, když vyšetření trvalo dlouho a pozornost pacientky byla odvedena jinam. Při třetí návštěvě u nás bylo jí už možno zasunout do pochvy dilatátor s rozměry erigovaného pohlavního údu. Somatické vyšetření však nemohlo přinést rovněž žádný nález, bylo zřejmě nutno pátrat dál po nějakém psychickém traumatu sexuálního obsahu, které u postižených lidí (např. u neurotiků) je většinou zatlačeno mimo kritický nebo i vzpomínkový rámeček

subjektivní interpretace, přesto však z těchto pocitových oblastí nepříjemně zasahuje do volního jednání a myšlení. *Vaginismus*, vyprovokovaný intenzivní křečí svalstva svírajícího vchod do pochvy, bývá často pozorován u žen, jež zažily velmi bolestivou defloraci. U slečny K. o tento případ nešlo, byla ještě pohlavně intaktní a její obranné reakce se tedy nezbytně musely vztahovat k prožitému psychickému traumatu.

Skutečně při jednom z dalších diagnostických rozhovorů nám slečna K. sdělila: „Starší sestra mi jednou vyprávěla svůj zážitek z první soulože. Tehdy na ní jeden hoch vynutil styk proti její vůli, když byl podnapilý. Moc jsem tomu nerozuměla, bylo mi asi třináct roků, ale sestra se asi potřebovala někomu vypovídat. Pak se mi několikrát v noci zdálo, že se někdo na ni vrhnul a ona se brání kopáním a křikem. To jsem byla v pubertě, pak jsem na tu příhodu i na ty sny víceméně zapomněla.“

Vaginismus tedy zde vznikl — tak jako např. vznikne hysterická neuróza — vlivem psychického traumatu. Naštěstí začal s námi dobře spolupracovat pacientčin partner, neboť měl pro její obtíže plné pochopení. Na naše doporučení uskutečnil s ní prvé dva styky jako pseudokoitus, totiž tak, že se nesnažil proniknout do pochvy, ale zůstal jen na povrchu a penisem dráždil její zevní genitální partie. Pro ni to byl tentokrát příjemný zážitek a bylo dosaženo i cíle, že si pacientka zvykla na dotyky penisu a přestala se toho obávat. Při prvním skutečném koitu cítila prý ještě mírnou bolest, bylo to však snesitelné: „Dobře na mě působilo, že P. celou tu dobu na mne mluvil, byl něžný a říkal, jak je to příjemné, a jeho hlas mě úplně uklidňoval.“ Za několik měsíců byla již slečna K. vdaná a brzy — jak nám později sdělila — začala v sexuálním soužití prožívat i orgasmus.

Někdy muž svým chováním, taktem a přístupem zásadně přispívá k úpravě pohlavních obtíží u své partnerky, ale v jiných případech je dokáže naopak navodit — chováním v opačném smyslu, netaktností, hrubostí, neomaleným a nep psychologickým přístupem. Na to doplatila slečna J. H., rovněž trpící vaginismem, který však u ní vznikl za úplně jiných okolností.

Chodila tři měsíce s mužem, když poprvé mezi nimi došlo k po-

hlavnímu styku, který si ona nepřála a bránila se mu. Víceméně se jí zmocnil násilím. „Prosila jsem ho, aby ještě nějaký čas počkal, až se budeme znát déle. Nebyla s ním však řeč. Násilím mi roztáhl nohy a dostal se dovnitř. Hodně to bolelo a značně jsem krvácela.“ Obvykle má žena při defloraci natažené nohy a pronikání do vaginy je obtížnější a bolestivější; kdyby je měla pokrčené v kolenou, také penetrace by byla méně nepříjemná. Žena se však mimovolně brání — a rovněž slečna H. se bránila, poprvé i podruhé, kdy ještě trochu krvácela, a to už cítila silnou bolest: „Bylo to hrozné. Snažil se dostat dovnitř a já jsem se skutečně začala bránit a brečet bolestí. Nechtěla jsem to, bylo to hned druhý den, co jsem o to přišla, ale on řekl, že jsem netykavka a dokonce celý večer byl našťvaný. Asi za tři dny se pokoušel zase. Ale to už jsem se bála předem. Bolelo to, zase se do mě nedostal a znovu jsem trochu krvácela. A když se pokusil ještě dvakrát bez úspěchu, rozešel se se mnou.“

Rozhodla se k léčbě v domnění, že by se s ní tak rozešel i každý další nápadník. Případ byl však zcela jasný a nepotřeboval příliš hluboký psychologický rozbor. Somatické vyšetření prokázalo, že vagina je volně prostupná a nebylo shledáno nic, co by mělo sexuálnímu spojení bránit. Šlo o to, vysvětlit pacientce, že její obtíže vyvolal svým chováním partner, ale že tyto obtíže zmizí, pokud k ní bude partner přistupovat ohleduplně a s pochopením. Přišla skutečně asi za půl roku, když její nový nápadník naznačoval, že by se mohli spolu začít sexuálně stýkat. Ani tentokrát se tělesným vyšetřením neprokázal žádný defekt; navíc pak vyšetřovací zrcadlo, jež jí bylo zavedeno do pochvy a jež má formu trubice, ji přesvědčilo o tom, že se nemusí penetrace obávat. Především však bylo prospěšné, že její nový nápadník byl ohleduplný a postupoval podle vzájemného dorozumění. Obtíže slečny H. zmizely.

Nekonzumované manželství

Měli jsme možnost manželství z hlediska sexuality chápat zcela protikladně, tj. jako *důvod* k sexualitě i jako její *odliv* — a připomněli jsme též, jak manželská sexualita může být ponořena do hluboké tmy nevědomosti, když jsme uvedli dva případy, kdy se manželé sexuálnímu

styku ani po létech soužití „nenaučili“. Tato kazuistika dokládá, že sexualita v manželství může být úplně mrtvá, ještě než vlastně vůbec začne žít, anebo že přinejmenším může spát. Když k nám manželé S. přišli s přáním mít dítě a vyslechli jsme je, ukázalo se, že za šestileté manželství mezi nimi nedošlo ještě k žádnému dokonalému sexuálnímu styku. Ženě bylo již třicet, muž byl o čtyři roky starší. Brali se z lásky. Chodili spolu tři roky před svatbou. Asi po dvouleté známosti se pan S. pokusil sice uplatnit svou sexuální potřebu, partnerka jej však odkazovala až na dobu, kdy budou svoji. Prvně se vážně pokusili o koitus o svatební noci, manžel však tohoto pokusu zanechal, jakmile jeho paní projevila známky bolesti. Nebyl si prý jist, zda penetraci provádí správně a žena byla ráda, že k souloží nedošlo. Pan S. si potom koupil knihu o sexuálních problémech a po týdnu se o styk pokusil znovu. Znovu marně. Tentokrát proto, že k aktu přistupoval s jistými obavami, erekce byla tedy slabší a když pak jeho paní začala znovu dávat najevo bolest, erekce opadla úplně. Podobný průběh měla i další aktivita v tomto směru; nejprve k pokusům docházelo častěji, jednou či dvakrát měsíčně, nakonec však po všech neúspěších jen vyjimečně, jednou za čtvrt roku. Po dva roky rezignovali manželé na styk úplně a až teprve tehdy, když rodiče manželky naléhali, aby již měli děti, manželé se rozhodli, že vyhledají pomoc u odborného lékaře. Kdyby se to dalo prý zařídit tak, aby mohli mít dítě bez sexuálního styku, ani nadále by sexuální život nepotřebovali. „Mrzí nás to sice — sdělil nám pan S. — ale jsme už s tím vyrovnání. Ve všem se jinak výborně shodnem, máme společné zájmy.“ Paní S. říkala totéž: „Jsme k sobě ohleduplní, stejně je všechno tak proto, že je manžel mimořádně ohleduplný, jiný by se toho dožadoval a asi by se mnou nebyl.“ Manžel však rovněž u sebe popíral silnější potřebu sexuálního života a rovněž o sobě tvrdil, že není „příliš temperamentní“.

Přitom se však tělesným vyšetřením zjistily zcela normální předpoklady k pohlavnímu životu. Muž byl maskulinně dobře vyvinut a žena měla sice panenskou blánu dosud neporušenou, avšak dosti pružnou, takže se dalo předpokládat, že by při případné defloraci nenastaly žádné komplikace. Oba pacienti nespatořovali však ani sami ve svých tělesných dispozicích nějakou vadu nebo defekt, které by

jim v pohlavním životě bránily, spíše svůj neexistující sexuální život obestírali inadekvátními okolnostmi psychologickými a společenskými, nevědouce si zároveň vůbec rady s „technikou“ jeho provádění. Odmítli například radu, aby svůj styk uskutečnili hned ráno po probuzení, kdy u muže docházelo nejčastěji k vydatnému ztopoření. Byli zvyklí na jistý ceremoniál v chování, který jejich pokusům vždy předcházel a při kterém se činily poměrně složité přípravy s mytím, ustláním lůžka, oblečením atd. Jak tomu však někdy u ceremoniálů bývá, nepomáhalo to zdárnému průběhu dalších aktů, naopak — a to byl výsledek negativně podmíněné reakce — zaručovalo to vždy jen neúspěch, zvyšovalo se tím napětí, ubírala se tím spontaneita vzrušení, jednoduchý akt se činil složitým. Když se například pan S. začal se svou manželkou mazlit, dostavila se u něho erekce; byl však náhle deprimován, jakmile viděl manželčiny přípravy na styk: „To bylo, jako když na mne něco padne, a ztopoření přestalo.“ Potom se k ceremoniálu připojil sám, tentokrát prý z podvědomé touhy oddálit akt, předem už odsouzený zase k nezdaru.

Jedině snad touha mít dítě přehlušila v manželech S. zábrany a předsudky, jež jim zprvu bránily si lépe v sexuálním životě porozumět, ale jež jim nakonec „pomáhaly“ vysvětlovat jejich až dosud *nekonzumované manželství*. Nebýt této touhy, pravděpodobně by toto nekonzumované manželství pokračovalo. Navíc byli manželé přesně instruováni a byl jim nastíněn přesný postup, jak se chovat. Zejména s paní S. jsme dlouho hovořili o tom, jak má při svém prvním styku spolupracovat. Pan S. užíval léky podporující erekci. Díky všem těmto okolnostem došlo ke styku celkem asi čtyřikrát v období jednoho měsíce. Paní S. otěhotněla a od té doby již manželé kohabitovali nechtěli, i když dostali ujištění, že tím při nejmenším po dobu prvních měsíců plodu nemohou ublížit. Při své poslední návštěvě byli velmi šťastni, ale nenechali si vymluvit své rozhodnutí: „Vzhledem k dítěti nebudeme už teď nic riskovat.“ O dalším jejich osudu není nic známo.

„Impotentní“ muž

Řekli jsme, že z klinického hlediska je nejvýznamnější sexuální insuficiencí pro muže nedostatek erekce (čili porucha topořivé funkce

penisu), jež nedovoluje uskutečnit koitus a bezprostředně tedy způsobuje selhání zvané *impotentia coeundi*. Podle situace, při níž k selhání dochází, zjišťujeme poruchy erekce např. 1. při zahájení heterosexuálních styků (čili kohabitační činnosti), 2. při změně partnerky, 3. v průběhu manželství (vlivem jednotvárnosti a sexuální nudy) a 4. při výrazně nevyvinutém penisu. Ovšem, každá tato skupina může vykazovat ještě navíc velké množství osobitých a psychologicky různorodých příčin i příznaků, které lze přiblížit jenom konkrétními příklady.

1. 20letý J. V. k nám přišel s obavami, že je pohlavně impotentní, přikládaje příčinu tomu, že od puberty onanuje. „Když jsem ale poznal R., tak jsem to přestal dělat. Nevím sám proč, ale tehdy mě napadlo, abych se tím nevyčerpával.“ Několikrát prý spolu byli tančit, pozval ji do kina a posléze na sobotu a neděli s ní jel na chatu. „Chtěl jsem tam s ní mít poměr, abych ji víc na sebe upoutal. Slyšel jsem od kluků, že se ženské pak víc na člověka upnou. Nesmírně mně na R. záleželo. Jednak jsem se těšil, ale zároveň jsem se bál. Stále jsem několik dnů předtím uvažoval, jak to všechno zařídím, ani jsem pořádně nemohl spát.“ Na chatě se skutečně pokusil R. získat, ona však zprvu odmítala. „Tehdy jsem cítil, že by mi to dobře šlo. Ale ona se zdráhala a pořád nechtěla, a tak jsme leželi asi půl hodiny — a najednou jsem viděl, že se vlastně pak už nechce bránit, že by to bylo dobře možné, že je svolná. Když jsem to chtěl uskutečnit, tak to nešlo. R. to zjistila a začala se smát. Já bych byl nejraději utekl nebo brečel nebo se neviděl.“ Příští pokus asi za týden dopadl stejně špatně. „R. se naštvála, proč prý ji obtěžuju, když jsem impotent. Pak jsem se snažil, abych ji nepotkal, hrozně jsem se před ní styděl. Ženským jsem se asi půl roku nato vyhýbal. Asi jsem se vyčerpал tou onanií.“ U pacienta se projevíly pak velmi nepříjemné a vnitřně sužující pocity nadměrné kritičnosti a sebekontroly, výčitky a deprimující myšlenky. „Stále jsem se sledoval, jestli už je to dobré, a když to nebylo, tak jsem si nic s nikým nezačal.“ V současné době se častěji vidí s jednou dívkou, která se mu líbí, ale bojí se s ní chodit.

Po stránce somatické je normálně vyvinutý, rovněž vývin pohlavního ústrojí je zcela normální. Po ránu mívá erekci a asi jednou do měsíce polučí. Zdává se mu přitom, že má styky s nějakou blíže

neurčenou ženou. Že jeho porucha pramenila ze „situačních“ a duševních příčin, mohl se přesvědčit i sám, ačkoliv tomuto našemu tvrzení zprvu nevěřil. S dívkou, s kterou se nyní častěji vidí, byli sami v bytě, a mohlo dojít ke styku, kdyby neměla měsíčky. „Tehdy jsem měl pocit, že by to vyšlo, ale pak jsem měl stejnou příležitost za týden a tu jsem cítil, že to není tak dobré a netroufal jsem si.“ Na této jeho zkušenosti se prokázalo, že impotenci u něho zavinuje jen strach a okolnosti psychického rázu. Obvykle je třeba takové pacienty, jako byl i J. V., ovlivňovat psychoterapeuticky a instruovat je o možnostech, jak nejnázve koitus uskutečnit (s předehtrou se např. může začít, aniž má muž penis erigován, teprve na základě oboustranného pettingu dochází často k ztopoření, pak je třeba ihned zavést penis, lze si též pomáhat automanipulačně apod.). V každém případě je třeba spolupráce partnerky. Tak jako se u pana V. vytvořil negativní reflex na základě předchozích kohabitačních neúspěchů, tak se po několika takto vyprovokovaných koitech vytvoří zase zpravidla reflex pozitivní a „impotentní“ muž přestává být impotentním. Ovlivnění psychoterapeutické se tu zpravidla nevyhne ani nutnosti popřít domněle nepříznivý vliv onanie, která sama o sobě takové poruchy způsobit nemůže.

2. Problém pana A. T. spočíval v obavách, že nebude schopen uskutečnit pohlavní styk s dívkou, s kterou chodil už téměř rok a která mu podle jeho slov plně vyhovovala. Pro tyto obavy měl určité důvody: „Měl jsem už dvě vážnější známosti — první, když mi bylo jednadvacet, to jsem chodil se sedmnáctiletou, a po ní jsem měl známost s dvacetiletou, což trvalo až do doby, než jsem se seznámil s M. S tou první (sedmnáctiletou) jsme se pokusili o soulož už brzy, ale nešlo nám to, teprve asi po páté to bylo v pořádku. Ona pak stále chtěla, abych byl jenom s ní, abychom byli jen doma u mne, ale já na takový život nechtěl přistoupit. Rozešli jsme se a jako z udělání, s tou druhou dívkou to bylo zpočátku zrovna tak špatný — snad proto, že jsem hned ztratil nervy, když to nešlo. A teď mám M., chtěl bych si ji vzít, mám ji rád a bojím se, že to zase zpočátku bude dopadat špatně a že se pak na mě bude dívat jako na impotentu. To mi totiž jednou řekla ta druhá má známost a řekla mi taky, že to asi taky pocítím v manželství, až mi to zevšední ještě víc.“

Somatické vyšetření pacienta bylo zcela v mezích normy. Naordinován mu byl prostředek pro podporu erekce s ubezpečením, že jeho porucha má původ v jeho vlastních obavách a také v netrpělivosti, s níž ihned očekává kladný výsledek. Je třeba v takových situacích prodloužit milostnou předehru, pokus o styk třeba opakovat — nikoliv však, jak sám to charakterizoval, „ztratit nervy, když to nejde“. Kromě jiného potřebuje muž k uplatnění své sexuální funkce potřebnou dávku sebedůvěry.

3. 42letý pan V. U. si stěžoval, že je úplně impotentní. Už dva měsíce nebyl vůbec schopen uskutečnit pohlavní styk. „A předtím už několik měsíců to také za nic nestálo.“ Nedovede si to ničím vysvětlit. Nic se nestalo, co by to mohlo podmínit. Žije ve spokojeném manželství, má již dvě odrostlejší děti. V zaměstnání zastává zodpovědné místo, což ho sice dosti vyčerpává, ale dává mu to plný pocit sebeuplatnění. Cítí se zdravý, i když často mívá pocit vyčerpanosti. „Nejsem už přece jen mladík. Dříve jsem mohl třeba celou noc nespát a druhý den jsem byl v pořádku. Nyní, když pracuji do noci, cítím se druhý den unavený. Často se pak už nemohu dočkat soboty a neděle.“ Tento pracovně exponovaný muž kouří přes dvacet cigaret denně, požívá častěji alkohol, i když nikdy ne v nadměrném množství.

Svůj sexuální život líčí následovně. „Začal jsem brzo, první, i když zcela ojedinělé pohlavní styky jsem měl asi v šestnácti letech. Vždycky bylo vše v naprostém pořádku. Pak jsem si ve dvaceti udělal vážnou známost a měl jsem styky i denně. Potom jsem měl období, kdy jsem chodil se dvěma ženami. Vlastně nechodil, ale měl s nimi poměr. S jednou jsem chodil veřejně a pak jsem se dosti často pohlavně stýkal s jednou vdanou paní. Všechno jsem to zastal a nikdy jsem si nepředstavoval, že zrovna já budu mít takové obtíže. Když jsem se oženil, to bylo v pětadvaceti, měl jsem naopak obtíže opačného rázu. Byl jsem mladý a zájem o pohlavní styk jsem měl denně. Stačilo, abych viděl manželku se svlékat a už jsem mohl uskutečnit pohlavní styk. Protože jsem byl ‚vždy připraven‘ jak se říká. Kolikrát jsme se proto s manželkou pohádali. Vyčítala mi, že na nic jiného nemám myšlenky. V posledních letech jsme mívali pohlavní styky asi dvakrát týdně, ale bylo to spíše proto, že na to nebyl čas. Někdy jsem měl

večer schůzi já, jindy byla nějak zaměstnaná manželka. Pak náhle asi před rokem jsem chtěl uskutečnit pohlavní styk, a ono to nešlo. Tehdy jsem byl právě dost unaven a měl jsem hlavu plnou problémů a napadlo mě, že asi ještě neusnu, když mám v hlavě ty problémy, které nemohu odehnat, a že tedy pohlavní styk mě přivede na jiné myšlenky. A tak jsem se snažil a snažil, ale nic se nedělo a pak jen takový náznak, bylo to jako ‚jo a ne‘ a já jsem se přesto snažil souložit, ale prostě to nevyšlo. Manželka mi na to řekla, že holt už mám léta, a ještě dodala, že si nemyslela, že tak brzo budu končit se svým pohlavním životem. Ale že už je to tak. Jako z legrace řekla, že dříve jsem si hledal milenky já, a teď že bude muset ona. Víím, že to nemyslela doopravdy, ale přesto mě to mrzelo. Jistě to pochopíte. Já, který jsem nikdy neměl problémy, jsem najednou slyšel tohle. Začal jsem se pozorovat, abych viděl, jak to se mnou ve skutečnosti vypadá, a viděl jsem, že ztopoření po ránu mívám jen občas a to ještě někdy jen slabé. Když jsem viděl pěknou ženu, tak se mi jen líbila a nic víc. Žádné jiné projevy to u mne nevyvolalo. Tedy vůbec žádné ‚vždy připraven‘. Asi za deset dní po nezdařeném pokusu jsme měli opět pohlavní styk, ale vypadal všelijak. Kontroloval jsem si svou pohotovost a viděl jsem, že je slabá. Ke všemu jsem měl stále pocit, že to vůbec nepůjde. Styk se zdařil, ale proti jindy byl krátký. Manželka mi pak řekla, proč se do toho nutím, když vidím, že mi to nejde. To byla zase na mne taková sprcha. Pak jsem se asi tři týdny o nic nesnažil. Potom jednou byla taková příjemná pohoda a já jsem měl pocit, že by to mohlo jít. Když jsem přišel k manželce, tak ona se jako podivila a řekla: ‚Myslíš, že to má cenu?‘ To se mě zase dotklo, že jsem raději šel od toho a o nic jsem se nepokusil. A zkrátka pak to šlo se mnou stále jen z kopce. Ale manželka už poznala, že se mnou nemá tak jednat. Dávala si pozor, aby nedala nic najevo, ale to už stejně bylo jedno, protože já jsem se tomu začal vyhýbat a když k tomu mělo dojít, tak už jsem měl předem obavy, jak to asi dopadne. Pak mi to ještě asi dvakrát nevyšlo a už jsem se o nic nepokoušel.“

Sexuálně zkušený muž jako pan U. si často neumí připustit, že jeho reakce nemohou být již takové, jaké byly před dvaceti lety; náš pacient byl nicméně ujištěn, že se mu styk bude dařit, pokud on sám

i jeho manželka se přizpůsobí nové situaci. Neustálým sledováním, kontrolou a srovnáváním s tím, co bylo dříve, se ovšem nic nedocílí. Naopak — narušují se tím základní fyziologické reakce sexuality. Pacientovi byly též ordinovány léky pro lepší jeho kondice.

Za dva měsíce se dostavil znovu. Uváděl, že se mu podařilo dvakrát s úspěchem kohabituovat, ale protože mu pak příště selhala erekce, raději poslední měsíc styk už neuskutečňoval. „Já prostě nejsem ten typ, abych se mohl před manželkou blamovat a aby mi to nevadilo.“ Přiznal také, že podle rady svého přítele zkusil sexuální styk s jednou mladou spolupracovnicí. Styk se mu nezdařil, což jeho sebedůvěru ještě více zviklalo. Za další týden se dostavila jeho manželka. Hned úvodem řekla, že si je vědoma svého nesprávného chování, ale už tak nejedná a nebude. „Kdybyste ho ale znali dříve, jak často nedovedl pochopit on mě. Divil se, že jsem unavená, že vždycky nejsem nadšená, když ke mně přišel. Kolikrát mne trápil i řečmi, jak ho ostatní ženy oceňovaly, prostě se různě vychloubal a přitom mne ponižoval. Když se pak obrátila situace, nedovedla jsem si odepřít to potěšení, abych ho neupozornila na to, že se teď role vyměnily. Ale když teď vidím, jak mu na tom záleží a jak je proto nešťastný, tak si kolikrát myslím, že jsem to neměla dělat.“ Manželka tedy byla přístupná všem ohledům, jež měly pomáhat k obnově pacientovy sebedůvěry. Pan U. si musel především uvědomit, že každé věkové období vyžaduje vždy jiné využívání sexuální funkce.

Existují ovšem případy právě opačné — když si muži neuvědomují, že sexualita nekončí ve třiceti ani ve čtyřiceti letech, a když při sebemenším nedostatku v manželském sexuálním životě na dosavadní sexuální návyky zcela rezignují. I to se může vymstít. Jako každá jiná činnost potřebuje i sexualita přiměřenou a odpovídající frekvenci, nebo bychom mohli říci — i přiměřený „trénink“. Toho si patrně dost dobře nebyl vědom další náš pacient tohoto typu, 36letý A. M., jehož případ je také osudem „impotentního“ manžela. Když po několika drobných defektech v intimním životě zjistil, že se mu nedostává té sexuální apetence, co dříve, omezoval pozvolna své manželské styky na minimum a nakonec od nich upustil vůbec. Občas prý — a to spíše vyjimečně — masturboval. Temperamentní

manželce však jeho nezájem nevyhovoval, vyčítala mu pohodlnost a podezírala ho z nevěry, posléze mu vyhrožovala i rozvodem. To už si však pan M. osvojil zcela jiný a „klidný“ stereotyp ne-sexuálního života a manželčiny výhrůžky a výčitky, případně i ironické poznámky jeho situaci zhoršily natolik, že se u něho sexuální funkce nemohly již obnovit v původním rozsahu, i když měl o to pak zájem. Naštěstí se po několikátýdenním odborném léčení celá záležitost dala do pořádku a manželé žijí poslední dva roky spokojeně.

4. Poslední kategorie těchto ryze mužských obtíží, tj. poruch topořivé funkce penisu vedoucí k impotenci, je poměrně vzácnější. — 24letý pan M. H. měl potíže se sexualitou, protože si prý uvědomoval, že není dostatečně vyvinut. Už když dospíval, spolužáci se mu smáli, protože měl malý penis, a také na vojně měl prý příležitost se přesvědčit, že není normálně vyvinutý ve srovnání s ostatními vrstevníky. Proto se stranil i dívek. Krátce však chodil s jednou dívkou a aby se přesvědčil, jaké to skutečně s ním je, pokusil se o pohlavní styk, i když prý tušil, že to špatně dopadne. Nedopadlo to vysloveně špatně, styk se zdařil, ale přece jen — podle jeho vlastního mínění byla dívka zklamaná. Raději se tedy s ní rozešel, aby se příště neblamoval. Nyní má opět půl roku známost. Sexuálně se již několikrát stýkali, dívka má prý pro něj pochopení, nicméně on má stále přece jen pocit, že „to není ono“. Na další dotazy přiznal, že kohabituje vždy s pocitem nejistoty, již předem například ví, že to „nedopadne slavně“. Ztopoření penisu před stykem a při styku zdaleka není takové, jaké mívá například po probuzení.

Při somatickém vyšetření bylo zjištěno, že pacientův penis měří 50 mm do délky a 21 mm do šířky, což jsou sice hodnoty podprůměrné, nevylučují však koitus a nemohou jej ani samy nijak výrazně negativně ovlivnit. Rovněž tedy tento případ poruchy erekce byl vyvolán nepříznivými psychickými a „situačními“ podněty, jež na pacienta dopadaly vlastně už od dětství. Drobnými neúspěchy v heterosexuální aktivitě (spíše smyšlenými než skutečnými) se tyto patogenní vlivy ještě umocňovaly, takže by bez psychoterapeutického zásahu bývaly mohly u pana H. vyvolat impotenci, ale naštěstí i v tomto případě byla psychoterapie úspěšná, což nelze rozhodně

řící o značném procentu této nejznámější a nejvýraznější sexuální insuficience u mužského pohlaví.

Frigidní muž

Pan P. S. se na nás obrátil o pomoc proto, že prý mu manželka „dělá peklo na zemi“. „Stále mne podezírá, že mám jinou ženu, a to je všechno vlastně proto, že nedovede pochopit, že mám také jiné zájmy a starosti než stále myslet jenom na souložení. Jsme už čtyři roky spolu a tak to nemůže být takové jako několik týdnů po sňatku.“ Necítí se nemocen, i v sexuálním ohledu se domnívá, že je v pořádku. Somatosexuálně byl normálně vyvinut. Kdykoliv se rozhodne uskutečnit pohlavní styk, normálně ho uskuteční. Jak se vlastně ukázalo, pacient přišel spíše proto, aby u nás našel podporu, že uskutečňovat ve třiceti letech pohlavní styky jednou za dva až tři týdny je zcela přiměřené.

Od dospívání se značně věnoval sportu. Hrával fotbal, volejbal a pěstoval lehkou atletiku. „V ničem jsem nevynikal, ale ve všem jsem byl dobrý a dělal jsem to rád. Pro sport jsem na děvčata ani neměl čas.“ Prvně se zamiloval do jedné lehké atletky ve dvaceti letech. Byla to platonická láska. „Dobře jsme si rozuměli, běhávali jsme spolu a byl to velmi hezký vztah. Měla také ráda sport a mohli jsme se o něm spolu stále bavit. Ale pak o ni začal usilovat nějaký filosof. Psal jí skoro denně dopisy, ačkoliv bydlel v Praze jako ona, a obden se viděli. Na ni nějak to jeho bláznovství udělalo dojem, že mně ji přebral.“ Asi ve dvaceti třech letech pak měl známost, při které uskutečnil několik sexuálních styků, a pak se již seznámil se svou manželkou. Do manželky se zamiloval, fyzicky se mu líbila. Před sňatkem měli několik ojedinělých styků, po sňatku měli styky časté — dvakrát, někdy i třikrát týdně. Ale po několika měsících to bylo řidší a řidší. Asi rok a půl mají styky vždy jednou za dva až tři týdny. Vyšetřovanému to plně vyhovuje. „Já mám dost co dělat, pískám fotbalové zápasy, a abych se udržel v kondici, dvakrát týdně chodím na lehkootletické závodiště.“ Má svůj život dobře uspořádaný a rozdělen, manželku má rád, vše by bylo v pořádku — jen kdyby ho manželka nechala v klidu a nemluvilo se tak často doma o „manžel-

ských povinnostech“. „Ona začne vždy s tím, že už ji nemám rád, že si jí nevšímám a proč si jí nevšímám, že mně je fotbal milejší než ona, a poslední dobou dokonce tvrdí, že to není jinak možné, než že mám nějakou ženu, a podezírá kdekterou spolupracovnici v zaměstnání.“

Pacienta bylo možno hodnotit jako frigidního muže. I celý předchozí sexuální život tomu nasvědčoval. Právě tak jako ženy mohou být frigidní i muži — jako by se na ně nevztahovalo pravidlo, že muž je v sexualitě zpravidla iniciativnější a že se jeho myšlení — což si představuje zejména moderní literatura, inspirovaná psychoanalýzou — otáčí kolem osy „ženského pohlaví“. Přitom sexuální nezáměr, určitý chlad a relativní necitlivost vůči erotizujícím podnětům, které jsou příznakem frigidních lidí, nikterak neznamenaají, že tito lidé nejsou schopni uskutečnit sexuální styk. Zdaleka tedy u nich nejde o impotenci, dokonce lze říci, že jsou tu proměnné veličiny v přesně opačném poměru: impotentní muž neztratil erotickou apetenci, ale realizovat ji nemůže, frigidní muž tuto apetenci ztratil (nebo jako by mu chybělo libido), ale sexuálních styků je zcela dobře schopen — když je ovšem k tomu okolnostmi víceméně přinucen.

Ejaculatio praecox

Jestliže u mužů při koitu nastává ejakulace příliš brzy, doplácují na to ženy. U nich trvá déle fáze plató, takže často muž ejakuluje dříve a tím i celý styk končí dříve, než jeho partnerka může dosáhnout orgasmu. Nejsou vzácné též případy, kdy styk netrvá ani celé dvě minuty — a tato *předčasná ejakulace* (čili *ejaculatio praecox*) je další dosti často rozšířenou poruchou v sexuálním soužití, vyskytující se u mužů.

26letého pana J. S. opustily prý již čtyři dívky, s nimiž od své dospělosti chodil, protože je nedokázal sexuálně uspokojit. „Nevydržím dlouho. Trvá mi to vždy jen chvíli. Snad je to tím, že jsem vždycky přespříliš pohlavně vybičovaný a vzrušený. Udělám několik pohybů a pak už se nemůžu ovládnout; je konec a — bohužel je pak i brzy konec lásky, jak se říká. Teď jsem se rozešel s dívkou, hodnou a hezkou, měla pro mě i pochopení, a přesto jsme se rozešli, když

se nám soulož nikdy nezdařila. Já jsem měl vždycky výčitky svědomí a pokaždé špatnou náladu, dával jsem to asi taky až moc najevo.“ Jak se ukázalo, dívce spíše u pacienta vadila jeho „špatná nálada“, než vlastní nedostatky v pohlavním soužití. Pohlavní tělesný vývin pana S. byl spíše nadprůměrný, což do jisté míry vysvětlovalo i jeho nadměrnou vzrušivost. Neprodělal žádné závažnější onemocnění, nestěžoval si na žádné neurotické příznaky. Zřejmě jeho poruchu podporovalo jedině to, že se po určitých zkušenostech pohlavnímu styku vyhýbal, uskutečňoval jej v průměru asi jednou za deset až čtrnáct dní, ačkoliv vzhledem ke svým dispozicím tělesným i vzhledem k věku mohl mít pohlavní styk denně.

Příliš krátký styk pozoroval u sebe vždycky, od zahájení svého sexuálního života, a i v případě, že souložil v krátké době po sobě. Jeho defekt tedy nebyl navozen žádnými situačními ani psychickými podněty. Poněkud jinak tomu bylo u jiného našeho pacienta, pana L. B., který svůj sexuální debut uskutečnil za situace, hrozící vyrušením a prozrazením. „Tehdy to bylo se starší ženou a vzhledem k nepříznivým podmínkám — byli jsme na taneční zábavě a dělali jsme to na schodech do sklepa — to trvalo krátce. Snažil jsem se to co nejrychleji skončit. Ale tehdy se na mě ta žena viditelně zlobila a když jsme šli zpátky do sálu, tak měla ironické poznámky. Nemohl jsem si ovšem pomoci. Jenomže mě ta krátkost při souloži začala pronásledovat. Ani potom, i když k tomu došlo v naprosto příznivých podmínkách, jsem nevydržel tak dlouho, abych mohl svou dívku ukojit. Čím jsem měl větší strach, že to zase špatně dopadne, tím to bylo horší — a já jsem se nepřestal bát, že to tak dopadne. Vůlí to zvládnout nemůžu, myslím na něco jiného, počítám v duchu — marně; nakonec se mi to šíří odněkud z páteře a je konec. A trvá to nejvýš tak minutu, a to je málo.“

Klinickým vyšetřením byly u pana B. zjištěny sklony neuroticky reagovat. Při testech např. měl trému, která zřetelně snižovala jeho potenciální výkonnost. V jeho chování se projevovaly obsedantní rysy, především spojené s pracovními úkoly a povinnostmi (nedokázal jít klidně na pracovní poradu, aniž se den předtím úzkostlivě připravil na každý její bod apod.), byl zvýšeně pedantický v soukromí i v zaměstnání, čímž si znepřátelil mnohé lidi ze svého okolí i své

podřízené. Vyšetření osobnosti vyznělo v tom smyslu, že jde o silně introvertovaného člověka s úzkostnými reakcemi. Somaticky byl zcela zdrav.

Třetím případem ejakulatio praecox byl 32letý pan R. CH., ženatý, s jedním dítětem, který si u sebe začal uvědomovat stejné obtíže, jaké měli oba předcházející. Jeho situace však je úplně jiná. Osm let žije v manželství se ženou, která poprvé prožila orgasmus teprve před půl rokem. Do té doby nejenom styk nebyla schopna zakončit orgasmem, ale celý manželský sexuální život považovala za nutné zlo. Dávala to manželovi najevo a on styk vždycky co nejdříve ukončil. „Před manželkou jsem chodil se dvěma ženami a styk mi trval pět až deset minut, a tak tomu bylo ještě na začátku manželství. Čím dýl jsme však byli spolu, tak jsem viděl, že manželka se stykům snaží vyhnout a pak už mi přímo říkala, abych se to snažil vždycky uspíšit. Až jsem si na to takhle zvyknul.“ Když však před půl rokem manželka prožila orgasmus, situace se úplně změnila a změnil se i její postoj k sexuálnímu životu: dnes na svém manželu žádá, aby styk trval tak dlouho, než i u ní dojde k vyvrcholení. „Já už to však teď nedokážu. A manželka nedokáže pochopit, že když několik let chce, aby styk trval co nejkratší dobu, já že teď nemůžu svůj styl změnit. Přesto bych jí velmi rád vyhověl, vždyť konečně teď už bychom oba mohli začít sexuálně žít a jsem rád, že to pro ni přestala být jenom povinnost — ale z jednoho trápení jsem přešel do druhého.“

Rovněž u pana Ch. se vyšetřením zjistily normální tělesné dispozice k pohlavnímu životu a jeho defekt byl způsoben pouze dlouhodobým návykem, zacvičeným stereotypem v sexuálním chování. I na tomto příkladu lze však dokumentovat, že stejnou symptomatiku pohlavní poruchy vyvolávají různé příčiny. V uvedených kazuistikách možno poruchu zvanou ejakulatio praecox rozlišit podle povahy patogenních příčin na: 1. konstituční, 2. podmíněnou neuroticky a 3. vytvořenou na základě návyku. Existuje podobných, více či méně individuálně podmíněných příčin jistě ještě celá řada, ale tyto tři zjišťujeme v naší klinické praxi jako nejobecnější a nejčastější.

Problematika sexuální patologie by si zajisté mohla vyžádat celou knihu; zde ji však chápeme nanejvýš jako nezbytný doplněk, a proto

i všechny naše sexuologické chorobopisy jsou zde uvedeny pouze ve zhuštěné formě. Přitom však z vlastního klinického materiálu jsme sem zařadili jenom ty kazuistiky, jež se bezprostředně vztahují k předcházejícím informacím a úvahám. Při širší analýze sexuálních poruch objevíme navíc ovšem vždy ještě zvláštní *dobové zaujetí sexem*, např. zvýšenou koncentraci na pohlavní výkonnost či zase „psychologizaci sexu“, jež se objevují u dnešního civilizovaného člověka, tím více proto zaujatého a ovládaného „sexuální starostí“. Přinejmenším to pak spoluutváří i *symptomatiku současného sexuálního standardu*, o kterém pojednáváme v příští, závěrečné kapitole. V ní je například citován výrok, jímž se dospívá k zajímavému paradoxu: Čím více se sexualita stává aktem kultury a jako taková je dnešními lidmi přijímána (se všemi důsledky její „psychologizace“ a „poučenosti“ o ní), tím více se rozmáhají mezi lidmi i poruchy v pohlavním životě, pocit nedostatků v sexuálním chování, nejistota a obavy. Je-li zchoulostivělý člověk dnešní naší civilizace nejméně ze všech bytostí ochráněn proti impotenci, frigiditě a dalším defektům v heterosexuálním soužití, je zároveň živým a přítomným dokladem *paradoxu kulturního formování sexuality*, tj. toho formování, jež se v jiných ohledech stalo zase jedinou jeho nadějí a šancí.

Sexuální standard naší současnosti

Po druhé světové válce se v civilizovaném světě objevil zvláštní fenomén, jehož nositelem je zejména mladá generace. Můžeme ho nazývat *sexuální explozí*, bývá však dosti často označován i jako „sexuální revoluce“. V podstatě je to jedno a totéž.

Sexualitu podmiňují sice pohlavní hormony, neboť bez fyziologických změn spojených s vylučováním hormonů by vůbec nemohlo dojít k pubertě a zralosti, ale jak jsme si ukázali, síla tohoto vlivu závisí od životních forem společnosti, v níž lidé žijí. Platí tu samozřejmě *biologické zákony druhu*, a tak je evidentní, že například pubertální konflikty pocházejí též z hormonálních příčin — zvýšená produkce hormonů může za puberty v určitých podmínkách snižovat hranici dráždivosti některých neuronů a tím vyvolávat specifické formy chování — avšak lidské potřeby, motivy a zájmy včetně potřeb, motivů a zájmů sexuálních jsou rovněž ovlivňovány faktorem *společenské kultury*. V naší společnosti dnes navenek vyvěřely takové sexuální vztahy, jaké minulost buď vůbec neznala, nebo je zastírala někde na periférii — a odtud ten pojem: sexuální exploze. Změnily se sexuální postoje ve změněném světě, ve změněné společnosti. Ale všechno, co dnes souvisí se změnou, je provázeno nesmírným zmatkem. Lidé dnes žijí v období největších změn i zmatků, jaké svět kdy poznal; jistoty včerejška už nejsou jistotami dneška.

Je to tedy též zmatek kritérií i jakási anonymní bezradnost a úzkost, jež z nejrůznějších příčin visí ve vzduchu, co vytváří duchovní klima a zároveň i dobovou dekoraci současné „sexuální revoluce“. Sledujeme-li její vývoj, její větší či malé vulkanické vření, jež se tu vyskytuje už vlastně více než dvacet let, ale jež exploduje stále výše

a prudčeji, můžeme určit víceméně přesně ekonomické, sociální, ekologické, kulturní a duchovní podmínky její existence, jež jsou zároveň často jejími průvodními jevy, protože ji neustále jako všepohlcující láva doprovázejí. Přinejmenším je nutno jmenovat některé z nich:

1. Defiluje nám například před očima povaha současné *masové kultury* a jejích instrumentů a médií, jež vtíravě a s rafinovaností moderní reklamy nabízejí lidem sex jako jeden z lákavých druhů zboží, které je možno mít, či dokonce, které je nutno mít. A jestliže je někdo závislý na zboží tohoto druhu, vytvoří si brzy svět, který se odlišuje od objektivních daností. Signální charakter určitých sexuální symbolů, které vidáme v obrázkových magazínech nebo v kině (rty otevřené s očekáváním, vlnící se ňadra, lascivní styk s předměty tvaru genitálu), neohraničuje se pak ovšem pouze na tato masově-kulturní média, ale je obecným výrazem pro situaci stálého sexuálního dráždění. Pocity při něm prožívané jsou neustále aktualizovány, stále ožívají, protože se na ně stále vzpomíná a protože se stále znovu a znovu sytí. A uprostřed dráždidel masové kultury se mladý člověk, jemuž právě začaly fungovat zárodečné žlázy, pohybuje zcela dezorientován a připadá si tu jako v úloze sv. Antonína, protože sexuální „pokusení“ dnes na něj číhá na každém kroku.

2. Mladý člověk by měl mít zejména v období dospívání alespoň relativní jistoty. Mládež se však ocitá mnohdy ve zmatku, ve kterém chybějí pevné vzory, jež by jí pomohly v překonávání vývojových obtíží. Takové vzory nenajde často ani v rodině: rovněž *rodinná situace a výchova* prodělává z nejrůznějších příčin (včetně příčin ekonomických) velmi podstatné změny. Nejen děti, nýbrž i rodiče se chovají pod vlivem zborcení tradičního pořádku. Již v postpubertální době ve věku od 14 do 17 let je mládež přibližně jen z jedné čtvrtiny pod vlivem názorů svých rodičů a po 18. roce tato názorová závislost na rodičích ještě dále klesá (H. SCHELKY, 1957). O zneklidněné a vážné předpovědi vztahující se k problematickému vývoji rodiny vlivem změny sexuálních hodnotových představ není vůbec nouze. Jako příklad tu může sloužit výrok, že dnešní „jedovaté plody našich sexuálních, manželských a rodinných spojení

otravují život naší společnosti a zdraví naší kultury i jednotlivce. Překročily již stadium možného ohrožení a staly se ošklivou a smrtící realitou, kterou není možno odvrátit“ (P. SOROKIN, 1964).

3. Zároveň však zborcení hodnot u mládeže neznamena jen rozbití stávající morálky, které se konzervativcům SOROKINOVA typu může zdát tak apokalyptické. Neboť „sexuální revoluce“ znamená rovněž proměnu forem sexuálního chování směrem k volnosti a autonomii člověka a je i „jedním z mnoha požehnání v životě tohoto století“ (angl. filosof W. S. PRITCHETT), protože „nové pojetí sexuálních vztahů se stalo náhle vytrysklým pramenem radosti“ (angl. lékař G. CARSTAIRS). Podstata sexuální exploze není v neslušných řečech a hrubých výrazech, tkví však v tom, že je odrazem nového životního stylu, jehož *hmotný standard* — zejména na Západě — není srovnatelný s ničím, co bylo kdy v minulosti. Zbohatnutí člověka se však projevuje i negativně — konvencionalizací jeho potřeb. Přehodnocování zasahuje též tzv. terciární sféru *zábavy a volného času*, od níž se především všeobecně očekává naplnění potřeby lidské sebe-realizace.

4. Více než dříve ji uspokojují též nové způsoby sexuální nabídky, které jsou posuzovány i příznivě, nejen z aspektu zvěcnění, ale jako nově rozvinuté zákony erotické přitažlivosti a dnes tak demokratické výměny pohlavních podnětů, jíž se podle starého způsobu říká *emancipace*.

5. A jak řečeno, nemění se jen sexuální postoje a neobohacují se jenom formy pohlavních vztahů, jestliže dřívější diskrétně (a často i pokoutně) prováděnou soulož dvou lidí stále více nahrazuje upřímnější a „otevřená“ láska. Či zase jinak posuzováno, neznehodnocují se jenom někdejší erotické vztahy dvojic, jestliže se na denním pořádku objevují „kolektivní orgie“, skupinová erotika, promiskuita, „obecně rozšířený zmatek s láskou, již dělají teenageři veřejně v kavárně“ (angl. publicista H. KEANE, 1964). To všechno sice za poslední léta vzniklo, ale navíc — sexuální exploze se týká rovněž prožitkové oblasti, zahrnuje svět představ, současně zaplavuje obsah lidského myšlení (který se tím podle jedněch zatemňuje, podle jiných zas osvobozuje), protože pramení nejen z hormonální aktivity, ale

těž z ideologie a anti-ideologie, k nimž dosud patří například *náboženství* či *ateismus*. Ztrátou náboženského vlivu, přinejmenším ztrátou náboženství ve starém smyslu, se uvolnily sexuální mravy prý až do podoby excesů, ale na druhé straně se vidí v osvobození od tradičních křesťanských představ též uvolnění z napětí sexuálních potřeb, a tím i ze zdroje neurotických konfliktů, pramenících z tradiční monopolizace pohlavních vztahů.

6. Že se vlivem nejrůznějších podmínek změnilo i lidské individuum ve svém chování a ve své psychologii, to přispělo rovněž k dobovému charakteru moderní sexuality, a jako i v jiných případech nalézáme pro to výklady pozitivně chápající i příkře odsuzující a varovné. *Sebeporozumění*, k němuž se dospělo psychologii, člověka v sexuální sféře osvobodilo, na druhé straně mu však pomohlo uvědomit si i vlastní nedostatky, jež dále fungují jako zábrany pro jeho potenci a aktivitu. Proto mohlo být konstatováno, že „Freud a Kinsey, kteří společnosti přispěli novými a vědeckými poznatky o lidské sexualitě, měli i strašlivý vliv na společnost svým upozorněním, že existuje také nějaká potence a její zábrany. A obavy o potenci se staly moderní sociální hrozbou“ (A. KARDINER, 1954). Stejně tak psychologicky dvojsečně se mohou posuzovat u moderního člověka pozorované „vysoké možnosti variace individuality“ (SCHELKY, 1955), protože brzy poté, kdy jich dosáhl, jsou znovu ovládány jen konvencionálně. Všechno originální a individuální se znovu stává stereotypním a konvenčním; konvencionalizuje se též příslovečná volnost v naší společnosti a přes všechna individuální hlediska lze hovořit o značném rozšíření typizovaných schémat, jež hrají velkou roli i ve vztahu obou pohlaví. „Rovněž erotická východiska pro volbu partnera se u moderních velkoměšťáků stávají tím, čím nikdy asi nechtěly být — symptomem kolektivně typizovaného hladu“ (A. MITSCHERLICH, 1953).

7. Všechny tyto a mnohé jiné změny, pozorované s rozvojem masové kultury, s proměnou rodiny jakožto primární skupiny, s úrovní životního stylu, se změnami psychologie a s působením nových ideologických forem, prvotně ovšem vycházejí z podstatných změn samotné *sociální struktury* a tkvějí svým původem v samotném masovém charakteru novodobé společnosti. Její příslušníky — tedy moderního

člověka — opanovaly dnes spíše role vyplývající ze vztahů ve větších sociálních útvarech, to znamená, že více než dřívější primární skupiny uplatňují zde svůj vliv skupiny sekundární, kde se sice lidé vzájemně ani neznají, ale kde nalézají mnohem variabilnější podněty a motivy pro své chování, včetně chování sexuálního. Ještě před čtyřiceti či padesáti lety, začátkem tohoto století, mohl venkovský člověk, než se oženil, sexuálně poznat nanejvýš děvčata ze své vesnice, tzn. všechna, která znal. Dnes je to v jeho okolí nemožné. I na venkově převládly sekundární komunikace, a proto prý tu též existuje hypertrofie mimomanželských vztahů téměř ve stejné míře jako ve městě. S všeobecnou urbanizací je člověku dopřáváno větší pohodlí, ale to se často mění ve zhýčkanost a rozmařilost, jež mohou v mnohých případech rozvíjet dispozice k asociálním projevům, k vandalismu, k perverzím, k zvrácenostem všeho druhu. Větší populační hustota vede sice k rozšiřování mezilidských kontaktů, od nichž závisí „opravdové duchovní bohatství člověka“ (K. MARX), je však také sociálním zdrojem stísnujících pocitů a úzkostí i příležitostí k jejich kompenzaci v sexuální promiskuitě. Nová sekundární-structuralizace společnosti je terénem, kde člověk může nalézat svůj lidský smysl, protože má příležitost lépe se vžívat do role druhých a lépe se s nimi solidarizovat, tj. přesahovat svou samotu, ale tato structuralizace je současně i mechanismem RIESMANOVA „osamělého davu“.

Není sporu o tom, že žádný společenský fenomén, a tedy ani současnou „sexuální revoluci“, nelze v plném smyslu pochopit bez výše zmíněného širšího kontextu podmínek a vlivů, bez tohoto načrtnutí v hrubých obrysech, o které jsme se právě pokusili a které se vztahuje na sociálně-kulturní prostředí, kde se „sexuální revoluce“ uskutečňuje, tj. na prostředí evropsko-americké civilizace. Avšak nelze se ani spokojit pouze s tímto vymezením, protože bychom dostali jen víceméně abstraktní pojem. Nic z toho, o čem jsme mluvili, nehovoří o jeho konkrétním obsahu, jen málo se tu hovoří o sexuálních projevech a vlastním sexuálním chování, k němuž se právě v období „sexuální revoluce“ váže dosti značný počet specifických a významných problémů. Po uvedení širších souvislostí je nanejvýš nutno vymezit vlastní obsah pojmu, a to se může dít především z hledisek

sexuologických a tím i samozřejmě fyziologických. „Jestliže se mají úspěšně řešit problémy komplexního lidského chování, musí být psychologické teorie a sociologické koncepce budovány na fyziologických faktech. Bez adekvátního přínosu sexuální fyziologie zůstanou mnohé z psychologických teorií teoriemi a mnohé ze sociologických koncepcí jen koncepcemi“ (MASTERS a JOHNSONOVÁ, 1966).

Vážný problém: sexuální akcelerace

K nejdůležitějším fyziologickým problémům, bez jejichž zkoumání se nelze obejít ani při výkladu dnešního sexuálního standardu, patří přímo překotné zrychlení somatosexuálního vývoje, všeobecně dnes zjišťované jako *sexuální akcelerace* u mládeže. Na tento problém jsme ostatně již narazili, když se hovořilo o pubertě.

Z vlastních šetření školní mládeže v letech 1966—1967 jsme v souladu s výzkumy konanými i jinde mohli konstatovat, že u hochů se první ejakulace nejčastěji objevují dnes již mezi 13. a 14. rokem věku a u děvčat měsíčky už mezi 12. a 13. rokem. Při srovnání s daty ze starších prací, řekněme z prací starých padesát či šedesát let, náležitě vynikne zmíněná akcelerace v somatosexuálním vývoji. A že dokonce každé zjištění v tomto směru může brzy zastarat, i když pochází teprve z nedávna, tomu nasvědčují údaje o nástupu puberty, zjišťované u věkových skupin vždy po deseti letech — údaje naznačující stále akcelerační trendy. Nejsme si totiž ani jisti, zda dosud platí, že pohlavní zrání je v průměru možno klást na věkový stupeň 13,1 roku, i když se k tomuto číslu dospělo teprve nedávno (r. 1962). Jak ukazují bohatě dokumentované práce z NSR (o nichž pojednává např. H. H. MUCHOW, 1959), postupuje ve středoevropském okruhu trend zrychlení somatosexuálního vývoje zcela překotně a lze ho vyjádřit pouze exponenční křivkou. Zde se dochází k těmto výsledkům: Začátkem tohoto století dosahovala mládež maxima puberty mezi 15. a 16. rokem věku, avšak dnešní čtyřicetiletí dosáhli tohoto maxima mezi 14. a 15. rokem. Celých padesáti let, tedy doby dvou generací, bylo zapotřebí k urychlení vývoje vcelku o jeden rok. A srovnáme-li dnešní čtyřicetileté s třiceti-

letými, zjistíme, že v mezidobí pouhých deseti let se dosáhlo téměř stejného zrychlení (tj. skoro o jeden rok) jako předtím za období pětkrát tak dlouhé. Dnešní třicetiletí dosáhli maxima puberty v průměru mezi 13. a 14. rokem a naše současné zkušenosti potvrzují, že puberta — především u děvčat — se dnes ještě o několik měsíců znovu somatosexuálně urychluje. Ale nejenom to — proti dřívějšímu se změnil i celkový obraz puberty.

Ve starších pracích se puberta líčí v souladu s tehdejšími předsudky jako „sexuální katastrofa“ nebo „krize“, jako „zlom v pohlavním vývoji dítěte“ atd. Beletrie z počátku tohoto století sice již dává sexuální témata na pořad i v souvislosti s životem mládeže, což ani v naturalismu nebylo obvyklé, ale i nadále se v odborných a zejména pedagogických kruzích věk pohlavního zrání traduje jako „tragoedia pubertatis ineuntis“ pod beletristickým vlivem, např. pod vlivem Wedekindova *Probuzení jara*, což potom u nás pod vlivem románů B. Böhnela aj. pokračovalo ještě v období mezi válkami.

Pro někdejší autory psychologie mládeže jevila se puberta mnohem více než dnes ve spojení s nepříznivými symptomy neurovegetativního rázu, jako byly bolesti hlavy, apatie, nechutenství, chudokrevnost, celková nervozita apod., a tyto vnější známky puberty možno přičítat též faktu, že tehdy tělesný vývoj probíhal mnohem synchronněji s vývojem psychickým než dnes. Jestliže před padesáti lety bylo podle tabulek vzrůstu maximum puberty v tělesném ohledu mezi 15. a 16. rokem, pak toto maximum bylo shledáno v témže věku i v ohledu duševním. Dnes je tomu jinak. Měsíčky děvčat i první poluce hochů nastupují dnes již sice o dva roky *dříve* než před padesáti lety, ale dosavadní šetření hovoří proti úzké paralelitě somatického a psychického vývoje (H. STUTTE, 1954; R. STRICKMANNOVÁ, 1957; MUCHOW, 1959), protože psychicky je mládež dnes u nás rozvinuta až mezi 17. a 19. rokem, tedy naopak o dva roky *později* než před padesáti lety.

Dnes je tedy období bouří a tlaků dlouhodoběji *rozprostřeno*. Je rozptýleno do delšího časového úseku, což má své určité výhody především vzhledem k tomu, že tělesné funkce se sice i nadále mění zcela náhle, ale tyto změny jsou provázeny pomalejším psychickým vývojem. Hormony sice působí na dnešní mladistvé již v dřívějším

věku, sociální prostředí však připravuje v té době zatím jen podmínky k psychické zralosti, nikoliv zralost samu. Takže se pak za podmínek „rozptýlení tělesných a psychických projevů puberty“ snáze nalezne i neurovegetativní rovnováha a sníží se i výskyt neurovegetativních obtíží. Na druhé straně však má tato vývojová *asynchronnost* rovněž své nevýhody, jelikož mezidobí od tělesného zrání k rozvinutí duševních sil (např. poznávacích funkcí) je dosti dlouhé na to, aby je mladý člověk prožíval *netrpělivě* a aby se s netrpělivostí snažil dosáhnout světa dospělých dříve, než je to pro něj skutečně psychicky únosné i možné.

Takové nebezpečí se projevuje i v sexuálním ohledu. Zatímco zvíře nalézá svého sexuálního partnera zpravidla již těsně po období své pohlavní zralosti, u člověka tomu tak ve většině případů není. To však nepřispívá k jeho uklidnění a spíše to v něm plodí jen další zmatky. V civilizovaných skupinách si mládež tento sexuální handicap nahrazuje různými senzacemi, např. radostí z dobrodružství, touhou i vůlí uplatnit se za každou cenu atd., což by samo o sobě nebylo tak zlé, kdyby extrémním důkazem této kompenzace nebyly rovněž i — sexuální delikty. Zjistila se totiž přímo otřesná „kanalizace“ pohlavního pudu v deliktech znásilnění, jejichž podílníky jsou ze 40 % mladiství, přičemž věková skupina čtrnácti- až šestnáctiletých je tu zastoupena stejně jako skupina šestnácti- až osmnáctiletých, zatímco na jiných kriminálních deliktech se mladiství podle stejných statistik podílejí pouze 7,5 % (A. K. COHEN, 1961). Hledá se nyní ventil pro tuto „kanalizaci“. V Dánsku například učinili před několika lety zajímavý pokus s povolením pornografické literatury a filmu, jež se staly přístupné i mládeži, a brzy poté se v tisku konstatovalo značné snížení procenta sexuálních deliktů, zejm. deliktů znásilnění, takže se předběžně soudí, že si pohlavně pudová „kanalizace“ našla přiměřenější a sociálně méně nebezpečnou cestu.

Ale ani toto řešení není zatím ničím více než experimentem a — jak řečeno — vyvozují se z něho jenom předběžné a neúplné závěry. Zdá se ovšem, že soudobé „sexuální revoluci“ se v civilizovaných zemích přizpůsobují i dosavadní morální či právní kodexy. Mění se celkový sexuální standard a to si vynucuje změny v nadstavbě

a morálce. Puritánská morálka vedla na starých c. k. gymnasiích ke špehování tehdy tabuizované onanie, jež byla sice již v tercii či kvartě mezi hochy značně rozšířena, jak o tom svědčí „deníková literatura“, nicméně se však vždy interpretovala úzkostně a spojovala se se subjektivními útrapami, točícími se kolem „ztracené nevinny“ nebo kolem tápání mezi „zvířecím“ a „božským“ posláním člověka atd. Pokud jde o tuto onanii, která se obecně pokládá za nejranější formu lidského sexuálního chování, protože k ní nejpozději dochází už v pubertě, byla před šedesáti lety podle některých názorů prý jenom „úkazem u psychopatických jedinců“ (A. CRAMER, 1910) a i když se už tehdy našli badatelé rozumnější, kteří ji pokládali za obecně rozšířenou (ROHLEDER např. v 90%), stále o ní pod tlakem panujících sexuálních tabu hovořili jako o „hříchu mládí“, o „příznaku vývojové krize“ apod. Nelze se vůbec divit, že některé sexuální projevy mládeže se před více než půl stoletím popisovaly na základě velmi subjektivních dojmů (neboť tehdy pochopitelně neexistoval výzkumný materiál à la KINSEY). Mnohem podivnější však je, že některé závěry těchto subjektivních dojmů se dodnes traktují jako „odborná“ vysvětlení nebo empiricky dosud platná „zjištění“. Tehdy se například na onanii usuzovalo z toho, když mladí lidé — a zejména hoši — inklinovali k samotě, a dodnes se toto „odborné“ či „psychologické“ vysvětlení v laické veřejnosti dochovává a traduje. Přičemž se již dávno zjistilo, že inklinace k samotě patří k širším psychologickým příznakům puberty — nikoliv jako důsledek případné onanie, nýbrž jako důsledek strukturálních změn celé osobnosti. Avšak kdysi dávno dedukovaný vztah o následku a příčině přetrvává, ačkoliv se dnes přikláníme k názoru, že onanie naopak bývá následkem samoty, jejíž pocitová reflexe — při současné asynchronnosti mezi somatosexuálním zráním a psychickým rozvojem — se u mladého člověka stále zvětšuje.

Asynchronnost v individuálním vývoji i rozdíly ve věku, kdy obě pohlaví dosahují fyzické zralosti, jestliže děvčata jí dosáhnou v průměru o rok až o dva roky dříve, vedou ovšem též k rozdílným definicím *sociální rolí* chlapců i děvčat v období jejich rané adolescence. Pokud somatosexuální vývoj akceleruje u chlapce, je to provázáno spíše sociálními výhodami, ačkoliv pro děvče tu z tohoto sociálního hlediska

platí pravý opak. Časnější fyzická zralost popřává chlapci proti méně vyvinutým vrstevníkům určitý náskok ve schopnostech, které se v mladém subkultuře u hochů vysoko oceňují. Mnohdy mu jeho rozvoj pomůže mezi vrstevníky k *vedoucí roli*, což má své pozitivní důsledky v růstu jeho sebevědomí a sociální odvahy, potřebné i v pozdějším životě, a navíc je taková vůdčí role uznávána i ze strany dospělých, čímž se chlapci dostává dalších výhod.

Naproti tomu brzy vyvinuté děvče, jež v tělesném rozvoji předběhlo většinu své věkové skupiny, je stále chápáno jako *dítě s tělem zralé ženy*, což potom vede spíše k starostem a obtížím. To hlavní, co se u dívek i v mladém subkultuře oceňuje — duševní vlastnosti a úroveň — náhle vyvrhelému tělesnému rozvoji viditelně neodpovídá, takže se to musí nějak rozporně projevit v chování a mívá to za následek často nepochopení vrstevníků i dospělých, především rodičů a vychovatelů. U dívek je tedy pozdější nástup puberty výhodou, protože dává rodičům i dívkám samotným vždy více příležitostí zvyknout si na nové požadavky chování. Nejen však to. Pozdější pubertou se podle některých názorů zvyšují i výhlídky na budoucí tělesnou přitažlivost. Poukazuje se například na to, že delší růstové období „ovlivňuje zvláště nohy, a taková děvčata jsou proto dlouhonohá a více tedy odpovídají současným představám ženské krásy“ (E. H. JONES, 1960). Nelze konečně ani přehlédnout, že děvčata s pozdějším pohlavním vývinem více odpovídají chlapcům své věkové skupiny, což je příznivější zvláště z hlediska jejich životního stylu. Dnes už téměř dvouletá diference v nástupu puberty mezi chlapci a děvčaty, která se zjišťuje i v našich poměrech, je u dívek s pozdější pubertou zmenšena nebo se téměř vyrovnává, a to pak pro ně rovněž představuje příznivější okolnost např. v ohledu společenském (taneční hodiny apod.).

Jako vlastní somatický vývoj je zrychlen i vývoj sexuálních zkušeností; *akcelerují i počátky pohlavního života*. Jak jsme již konstatovali, stále se rozšiřuje oblast předmanželských sexuálních vztahů. A přitom jsme též řekli, že v evropsko-americké civilizaci byla tato oblast odedávna tabuizovaná a ještě dnes jsou postoje k předmanželské sexualitě, které se řídí formálními či ideálními normami sociálně-morálního kodexu, vystaveny silnému ideologickému tlaku

(především vyvěrajícímu z náboženského přesvědčení): lidé se prý nemají spolu sexuálně stýkat, pokud k tomu nedostanou právo uzavřením manželství. Něco jiného jsou ovšem formální či „ideální“ normy a něco jiného zas normy neformální čili „operacionální“, jež jsou mnohem blíže skutečnému chování. A dále — právě v okruhu předmanželské sexuality se objevují zásadní diskrepance mezi postoji a chování, neboť zase: něco jiného jsou hlásané a formální postoje a něco jiného jsou reálné způsoby chování.

Potíž je v tom, že *názorové přijetí oficiální morálky rozhoduje v naší společnosti často více než skutečné chování*. Stačí, když si uvědomíme pozici dvou různě reagujících děvčat nebo žen: 1. pozici dívky nebo ženy, která se sice názorově hlásí k předmanželské zdrženlivosti, ale přitom má předmanželský poměr, o němž se nehovoří, a 2. pozici dívky nebo ženy, která otevřeně hlásá, že není nutné držet se „ideálních“ norem cudnosti a mravopolečnosti, i když sama přitom žádné předmanželské sexuální vztahy tajně ani veřejně nenavazuje. První dívka se nevystavuje tak často společenské kritice jako druhá.

Výslovně ovšem toto hodnocení platí o situaci, v níž se nacházejí právě *dívky a ženy*. Z důvodů tzv. dvojí morálky je jejich pozice v tomto ohledu mnohem komplikovanější než pozice mužů, na něž tentýž sociálně-morální kodex, tabuizující a zakazující předmanželský poměr, nemá zdaleka tak přísné požadavky. Rovněž pro rodiče obou mladých partnerů je situace charakteristicky odlišná. Dívčiny rodiče jsou na tom vždy hůře než rodiče mládence, jestliže se spolu dívka a mládenec sexuálně stýkají ještě před manželstvím.

Tato dvojznačná situace je charakteristická pro poměry v naší kultuře, ale stejně jako v mnoha jiných ohledech sexuálního života neplatí pro lidstvo všeobecně. V předchozích kapitolách jsme například uvedli řadu kmenových společenství, kde se v restrikcích sexuálního chování hochů a dívek nevyskytují podstatné nebo vůbec žádné rozdíly. (U některých skupin je zmíněná dvojznačnost dokonce převrácená, jelikož je to právě hoch nebo muž, který je postihován přísnějšími omezeními.) Řekli jsme také, že se tato situace mění i průběhem historie, a je-li taková dnes, neznamena to, že bude stejná i zítra. Jak to bude vypadat v budoucnu, ukazuje se víceméně sice jen v náznacích, i když také někdy přece již na základě objektivních

trendů. Zdá se například, že „sexuální revoluce“ chce skoncovat s dvěma věcmi: jednak s obligátním rozporem mezi formálními postoji a skutečným sexuálním chováním v okruhu předmanželských vztahů, jednak se též snaží — zatím jen s omezenými výsledky — paralyzovat morálku dvojí tváře, která měří jinak ženám a jinak mužům. Přičemž samozřejmě i uvnitř naší civilizace a naší kultury, kde se „sexuální revoluce“ odehrává, existuje řada subkultur nebo určitých sociálních vrstev, v nichž se tato „revoluce“ navenek či ani vnitřně vůbec neprojevuje. (Je ovšem třeba upozornit, že právě většina empirických šetření o sexualitě mládeže, která jsou podkladem pro „diagnózu doby“, vychází ze zvláštních vzorků populace, např. ze studentského a vysokoškolského prostředí. To by sice mohlo svědčit proti obecné platnosti zjištěných dat, ale na druhé straně to má své výhody, například výhodu technickou a procedurální, protože se tato šetření konají v prostředí kulturně homogenním a snáze přístupném i sexuologickému zkoumání. Nebo to má i výhodu obecně metodologickou, protože se většinou na toto kulturní prostředí nahlíží jako na duchovní předobraz širších sociálních vrstev budoucí populace.)

Sexuální potřeba mužů se probouzí dnes velmi záhy, mnohem dříve než tomu bylo v předcházejících generacích, a navíc má dnes mládež větší možnosti jak tyto potřeby realizovat. Podle KINSEYE a spol. (1948) se 22 % dotázaných amerických chlapců pokoušelo o koitus ještě před pubertou nebo během puberty.

Ve stáří dvanácti let má přibližně každý čtvrtý či pátý americký chlapec za sebou přinejmenším jeden pokus o koitus s dívkou či dospělou ženou — a to se tedy pohybujeme na půdě puritánské Ameriky, jejíž výzkum při srovnání s daty některých evropských šetření v mnoha ohledech stále upozorňuje na konzervativnost amerického sexuálního standardu. Pokud vezmeme v úvahu všechny americké muže dotázané KINSEYEM, měly z nich plné dvě třetiny předmanželský koitální zážitek, navíc však u mladších ročníků se tento zážitek ještě jednak početně zvyšuje a jednak se snižuje i věk sexuálního debutu. Předmanželské zkušenosti s koitem do dvaceti let věku přiznala KINSEYOVÍ plná pětina Američanek. Z jiného, staršího amerického průzkumu vyplývá, že 59 % dotázaných vda-

ných žen a 42 % žen neprovdaných zažilo před manželstvím výrazné heterosexuální hry včetně pettingu, avšak žádný koitus (C. LANDIS, 1942). Zvláště výrazný rozdíl v předmanželské sexualitě starších a mladších manželských párů zjistil L. M. TERMAN už před druhou světovou válkou (1938). Z jeho nálezů vyplývají některé důsledky i pro představu o současné sexuální akceleraci. Podle TERMANOVA šetření se zmenšuje od r. 1910 do začátku třicátých let stále procento lidí, kteří při sňatku byli ještě bez sexuálních zkušeností, kteří byli ještě pohlavně „poctiví“. „Jestliže by měl pokles pokračovat v tempu, které tvoří průměr pro ročníky narozené kolem r. 1890, tak by se u mužů narozených po r. 1930 a žen narozených po r. 1940 pro vyjádření pohlavní poctivosti dosáhlo téměř nulového bodu. Je ovšem pravděpodobnější, že se tempo v blízkosti nulového bodu poněkud zpomalí, to znamená, že ještě několik desetiletí po datech, která vykazuje křivka, se na svatebním loži tu a tam ocitne člověk v koitu zcela nezkušený. Nebylo by bez zajímavosti vědět, jak dlouho ještě zůstane kulturní ideál poctivosti a panenství při uzavření manželství zachován jako součást morálního systému, než definitivně přejde do historie“ (TERMAN, 1938).

Jak potom o dvacet až třicet let později konstatují některé evropské výzkumy, tyto předpovědi amerického psychologa se do značné míry splnily. Když byly v NSR dotazovány ročníky narozené 1900 až 1930, uvádělo z nich předmanželské sexuální zkušenosti 90 % mužů a 70 % žen (L. FRIEDEBURG, 1953). A z ročníků narození 1940 až 1945 přiznalo kohabitační zkušenost za svobodna plných 90 % studentů obojího pohlaví (GIESE a SCHMIDT, 1968). U anglické mládeže těchto ročníků se zase zjistilo, že plný koitus uskutečnilo do svých osmnácti let celkem 34 % chlapců a 17 % dívek, přičemž mnohem větší procento z obou skupin (totiž plná polovina) zažilo v tomto věku alespoň petting a takové heterosexuální hry, jež znamenaly přímou genitální stimulaci (M. SCHOFIELD, 1965).

Podle našich zjištění se u nás v dnešní generaci dvacetiletých žen ztrácí panenství v průměru *o dva roky dříve* než v pokolení jejich matek. (Při srovnání českých a slovenských poměrů se zdá být ovšem sexuální debut slovenských žen poněkud pozdnější. Podle statistiky

porodnicko-gynekologické kliniky v Bratislavě začínají zde ženy sexuálně žít nejčastěji až kolem dvacátého roku věku, ale do dvaceti-pěti let zde žije sexuálně již 95 % žen.)

Ještě více než projevy chování se však mezi generací matek a dcer diferencují *názory a postoje k sexualitě*, jak to vysvitlo i z naší ankety, která se všímala *významu panenství*. Matky většinou předmanželskou sexualitu u svých dcer neschvalují, a pokud ano, tak za podmínek, že ji uskutečňují s nastávajícím manželem. Když byla v analogickém výzkumu v USA (BELL a BUERKLE, 1961) matkám a jejich dcerám-studentkám položena otázka „Za jak důležité pokládáte, že je dívka v době uzavření sňatku pannou“, nelišily se výsledky celkem v ničem od našich zjištění, byly snad jen ještě méně tolerantní než v našich poměrech. Jestliže dívka není panna, neshledává to žádná z dotazovaných amerických matek ani „v některých situacích za správné“ (na rozdíl od téměř jedné šestiny našeho souboru) a jen 12 % to resolutně neodmítá. Ostatní tuto záležitost pokládají za „velmi nesprávnou“, přičemž u studentek je tento postoj k předmanželské sexualitě, jak se dá očekávat, mnohem tolerantnější: 13 % ji připouští a jen něco přes polovinu (55 %) ji absolutně odmítá. Na další otázku „Pokládáte koitus během zásnub: za velmi nesprávný, za hodný všeobecného odmítnutí, v mnoha situacích za správný?“ lišily se odpovědi u amerických matek a dcer v procentech takto: 83 proti 35, 15 proti 48 a 2 proti 17 %. Což svědčí nejen o přetrvávajícím americkém puritanismu, jestliže při srovnání s našimi výsledky jsou reakce našich žen mnohem liberálnější (téměř 60 % matek u zasnoubených párů sexualitu schvaluje), ale především to představuje významné rozdíly v hodnotových postojích uvnitř jedné kultury, rozdíly mezi dvěma generacemi, z nichž žije též sociální podstata „sexuální revoluce“.

I když mohlo být — jak v naší anketě, tak i v americkém dotazníku — mnoho matek ve svých reakcích ovlivněno právě svou osobní rolí matky (jelikož měly dcery zrovna ve věku, v němž jsou tyto problémy aktuální), zjišťované rozdíly jsou natolik nápadné, aby bylo vyloučeno, že z nich nemohou povstat i větší generační konflikty — pokud je ovšem obě strany nějakým jiným způsobem nezmírňují, například tím, že o svých sexuálních záležitostech dcery

s matkami nehovoří apod. Podle téhož amerického výzkumu nepokládají studentky většinou za vhodné svěřovat se matkám se svými sexuálními plány a praktikami (v 64 %). To je vysoké číslo, není však nepochopitelné. Uvědomují si nebo spíše cítí, že ze strany matek je okruh sexuálních postojů zjevně silně fixován emocemi, což jsme měli možnost zjistit i u účastnic naší ankety, neboť jsme dost dobře nemohli přehlédnout ani fakt, že valná část matek byla ve svých reakcích ovlivněna i vzpomínkami na vlastní zkušenosti, příp. na vlastní absenci předmanželské sexuality. Současné postoje těchto žen, narozených v letech 1920 až 1925, nebyly výsledkem jejich někdejších konkrétních způsobů chování, ale byly dodatečně ovlivněny abstraktními a „ideálními“ normami, vnucovanými sociálním okolím, změnou statusu, věkem apod. Nepřímo takovou hypotézu ostatně potvrzuje i KINSEYŮV výzkumový rezultat, že dnešní matky dospívajících a liberálnějších dcer nebyly kdysi ve svém předmanželském sexuálním chování nijak konzervativnější (1953).

Je tedy možné, že sexuálně emancipační standard dnešní mládeže existuje jen jako příznak právě *tohoto* věkového období? Udrží se liberální postoj dnešních studentek i později? Překvapujícím výsledkem výzkumů BELLA a BUERKLEHO je například nezávislost zkoumaných postojů matek na stupni jejich vzdělání. Z toho by se dalo soudit, že jejich dcery s vysokoškolským vzděláním, které dnes vykazují vysokou míru liberálnosti, budou jednou — bez ohledu na to — právě tak konzervativní jako jejich matky, pokud by se také jejich hodnocení mělo orientovat nikoliv na ně samotné nebo na jejich vrstevnice, ale na jejich vlastní dcery, k nimž rovněž samy převezmou specifické emocionální vazby.

Hovoříme zde o tom proto, že právě tak jako tyto předmanželské postoje a způsoby chování jsou znatelně ovlivněny stářím jednotlivců a mění se během vývoje osobnosti, *může či vlastně musí se jednou změnit i celý sexuální standard těch, kteří představují dnešní mládež*. A to je standard, na němž je závislá stávající „sexuální revoluce“, takže by se dalo předpokládat, že k její současné úrovni doroste potom zase až generace dnešních dětí. Že existují významné rozdíly v postojích mezi různými generacemi, je ovšem zřejmé i z mnoha dalších jiných

výzkumů; zároveň se v nich však napovídá něco o proměně sexuálního standardu v různých subkulturách společnosti.

Několik takových sociologicky velmi propracovaných průzkumů na velkých a přísně reprezentativních vzorcích současné populace provedl I. L. REISS (1964, 1967). Dvou skupin osob (1515 dospělých a 903 středoškoláků a vysokoškoláků) se dotázal na postoje k různým formám sexuality v různých stupních partnerských vztahů. Tito lidé měli hodnotit sexuální praktiky od pouhého líbání až k souloži ve třech fázích poměru: při náhodné známosti na prvních schůzkách, při trvalejší známosti a při snoubeneckém vztahu. Jak se dalo očekávat, až na výjimku bylo ve všech těchto kategoriích hodnocení studentů značně liberálnější než hodnocení dospělých (jedinou výjimkou bylo, že se objevil nevýznamný rozdíl mezi hodnocením dospělých a studentů v případě *pettingu u žen za podmínek náhodné známosti*). Méně očekávaný byl však vliv tzv. dvojí morálky, která se v USA zřejmě projevuje u obou zkoumaných skupin, tedy jak u dospělých, tak i u studentské mládeže. S jedinou výjimkou byla totiž předmanželská sexualita žen posuzována vždy přísněji a s menší tolerancí než sexualita muže (touto výjimkou bylo posuzování *pettingu u muže a ženy ve fázi trvalejší známosti*). Mladí se ukázali též nečekaně přísní v názoru na sexualitu bez lásky, a to zejména u ženy (lze v tomto případě uvést i analogické poměry u studentů evropských, které např. v Dánsku vysledovali H. T. CHRISTENSEN a G. R. CARPENTER, 1962). V otázce schvalování předmanželského pohlavního života u partnerů, kteří k sobě necítí žádnou náklonnost, došlo k signifikantním diferencím v hodnocení mužů a žen u REISSOVA souboru dospělých (rozdíl mezi oběma transformovanými proměnnými = 0,210), avšak mnohem významnější bylo ještě odsouzení žen u jeho souboru dotazovaných studentů (rozdíl = 0,369).

Podle REISSOVA materiálu jsme sestavili přehled, který ukáže významné i velmi významné rozdíly jednak v obecných postojích obou skupin, jednak i v hodnocení obou pohlaví uvnitř jedné skupiny. Procentuální výsledky, které uvádí americký sociolog, jsme za pomoci odborníka-statistika*) dále analyzovali s užitím

*) Byl jím doc. M. Kaňok, CSc. z Českého vysokého učení technického v Praze, jemuž touto cestou děkujeme.

Fisherovy transformace pro posouzení rozdílu mezi relativními četnostmi, a to tak, že použitá veličina u byla srovnána s kritickou hodnotou na pětiprocentní hladině významnosti ($u_{0,05} = 1,96$), resp. na jednoprocenní hladině významnosti ($u_{0,01} = 2,2758$), takže rozdíl mezi relativními četnostmi označujeme za *významný* (čili *signifikantní*), jestliže $u > u_{0,05}$, nebo za *velmi významný*, jestliže $u > u_{0,01}$, na dané pětiprocentní nebo jednoprocenní hladině významnosti.

Tabulka 15

Petting bez pohlavního styku schvalovalo:

V náhodné známosti, tedy v poměru bez náklonnosti				Při snoubeneckém poměru, tedy ve vztahu lásky			
u muže	u ženy	u muže	u ženy	u muže	u ženy	u muže	u ženy
29	20	34	18	61	56	85	82
% dospělých		% studentů		% dospělých		% studentů	

Tabulka 16

Koitus schvalovalo:

U náhodné známosti, tedy v poměru bez náklonnosti				Při snoubeneckém poměru, tedy ve vztahu lásky			
u muže	u ženy	u muže	u ženy	u muže	u ženy	u muže	u ženy
12	7	21	11	20	17	52	44
% dospělých		% studentů		% dospělých		% studentů	

S výjimkou dvou případů, které jsme uvedli, se v relativních četnostech hodnocení obou skupin i uvnitř nich ukázaly všechny testované rozdíly jako *významné* nebo *velmi významné*, což podporuje výše uvedené interpretace. S daty REISSOVA výzkumu lze však též dobře srovnat údaje z analogických šetření v NSR, protože i ta byla konána na reprezentativních vzorcích studentů i dospělého obyvatelstva, a z tohoto srovnání se též potvrzuje, že postoje k předmanželské sexualitě, která je hlavním terénem současné „sexuální revoluce“, jsou v USA přísnější a intolerantnější. Pro přehled: Proti REISSOVÝM 44 či 52 % schvalují západoněmečtí studenti předmanželské pohlavní styky téměř z 90 % (GIESE a SCHMIDT, 1968)! Nebo: Podle REISSE akceptuje jen 17 či 20 % dospělých Američanů koitus mezi snoubenci, kdežto podle dotazníku Allenbašského institutu z r. 1963 ho schvaluje 57 % západoněmeckých dospělých (SCHWARZENAUER, 1967)!

Obecně se má za to, že mládež se v názorech na sexualitu i v sexuálních postojích různí podle toho, k jakému patří pohlaví. Panuje obecně vžitá mínění, že mladá žena se prý více zajímá o milostnou romanci, kdežto zájem mladého muže se spíše soustřeďuje k pohlavnímu aktu. Je pravda, že v době sexuální exploze vzniká tzv. *cool-sex*, a vzniká právě především zásluhou mladých mužů a chlapců, kteří se prožitím sexuálních zkušeností cítí být „skutečnými muži“.

Bohužel však rané pohlavní zkušenosti nepřinášejí jen aktuální subjektivně uspokojující sebehodnocení. Jsou rovněž příčinou pozdějších „sexuálních starostí“.

Jak se ukazuje z našich klinických a poradenských zkušeností a jak se rovněž sledovalo empirickými průzkumy, dosti rozhodující pro charakter sexuálního prožívání je i v dalším životě to období, v němž došlo k prvním zkušenostem tohoto rázu. Velkou důležitostí lze tedy v tomto směru přikládat *prvnímu koitu* — ten často rozhoduje o celoživotní psychosexuální orientaci i její kvalitě. Ukazuje se přitom, že příliš časný pohlavní debut — do sedmnácti let věku — nestačí, aby si dnešní člověk jako podmínku své sexuality vštípil lásku, aby se mu i nadále s ní asociovala. *Prožívat sexualitu zároveň s láskou jsou tedy pro celý život lépe připraveni lidé, kteří zahajují svůj sexuální život později (a přitom nepropásli ani období optimální)*; naproti tomu příliš předčasné zahájení pohlavního života nejenže ochuzuje sexualitu o lásku, ale způsobuje i větší tendenci k promiskuitě, jež je průběžným jevem *cool-sexu*.

Nebyl však dosud podán důkaz, že by mládež zahajovala dnes pohlavní život tak záhy, protože by jí sexualita přinášela potěšení, jaké přináší dospělým — ale zato studie rodin, jež v soužití svých členů nevykazují harmonii a lásku, upozorňují na jednoznačný fakt, že někteří mladí lidé bez rozdílu pohlaví se do sexuálních vztahů vrhají tak záhy, *protože hledají únik z neutěšeného rodinného prostředí*. Možná, že v každé sexuální zkušenosti, kterou mladík či dívka získá již v pubertě, je *touha po kousku lásky ztracené se ztraceným dětstvím*. Jestliže se však erotické vztahy nestačí dostatečně rozvinout, vzniká zmíněný *cool-sex*, který pak může prostoupit každodennost dnešního světa mladých, a stane-li se součástí sexuálního standardu jejich subkultury, stačí se žít sám ze své podstaty. Neboť — tato

„chladná sexualita“ vybízí stále k přetrumfnutí, k znásobení, k mnohosti a kvantitě na úkor emocí, tedy k popření toho, co by zavazovalo.

To je teoretický model, známý z nejrůznějších úvah na téma „sexuální revoluce“. Přitom však REISSOVY výzkumy ukazují, že to s láskou jako podmínkou sexuality není přinejmenším v hodnotových představách mladých lidí tak zlé. Nebo podíváme-li se na celou věc v její psychologické hloubce, jak to učinil DAVID RIESMAN (1959), můžeme nabýt přesvědčení, že ani pro mladé muže nehraje při vzniku sexuálních vztahů hlavní roli touha lichotit avantýrami své mužské marnivosti a ješitnosti, což se na první pohled mladým mužům vždy přisuzuje. Rozhodující se tu však zdá jiná touha — navázáním sexuálního vztahu se víceméně pojistit proti obavám, že by člověk nemohl opravdově a hluboce milovat nebo že by tak nemohl být milován.

Švédské poměry

V evropsko-americkém okruhu patří k morální normě odsuzovat předmanželské sexuální vztahy nebo o nich nemluvit, přestože se tajně praktikují, zejména pokud se uskutečňují pro sebe samé, totiž pokud je neprovází citová náklonnost partnerů, láska a trvalejší pouto, nebo pokud se jejich existence nezdůvodní alespoň formálně, např. zasnoubením (mnohdy formálně i proto, že při všech zasnoubeních nelze automaticky předpokládat oboustranný emocionální zájem partnerů). Tato morální restrikce předmanželské sexuality platí ovšem více v zemích, kde je přímo programaticky živena oficiální ideologií, jak je tomu například vlivem církevní ideologie ve Španělsku, zatímco — dnes už možno říci — oficiálně se od těchto morálních norem upouští v jiných zemích našeho kulturního a geografického okruhu, například v zemích skandinávských.

Soudí se, že ve Švédsku — v této bohaté zemi s protestantskou i „přírodní“ tradicí — „sexuální revoluce“ vznikla. Podívejme se tedy na švédské poměry blíže. Ale ještě předtím, než zde uvedeme některá data dalších výzkumů, rádi bychom ilustrovali uvedenou rozdílnost postojů k sexualitě dvěma citacemi z *kulturních reportů*,*)

*) Viz časopis *Film a doba*; roč. 1968, čís. 10, a roč. 1970, čís. 2.

v nichž — shodou okolností právě ze Švédska a ze Španělska — zachytil jeden z nás své dojmy a poznámky, týkající se rovněž této naší problematiky. Nejprve tedy Španělsko:

„Erotika je ve Španělsku ovšem tabu. Cenzura je v těchto ohledech velmi přísná... Ideologové oficiálního náboženství se sexuální revoluce obávají, protože vědí, že se ztrátou morálně-sexuálních norem se obvykle vždy ztrácejí osvědčené nástroje ovládnutí. Nicméně i španělskou mládež zachvátila vlna sexuální revoluce, ovšem jiným způsobem než například ve Švédsku. Je to erotika ve znamení dvojí morálky; provádí se, snad se i trpí, ale rozhodně není přípustná. Jak to vyjádřila jedna madridská studentka, hlavní věcí je, když je děvče do deseti večer doma; co dělá do té doby, na to se jí nikdo neptá. (Co mi ovšem zcela drasticky připomnělo tuto dvojí tvář sexuality, tuto potlačovanou sexuální explozi, byla malá scénka z madridského metra, ve špičkových obdobích přeplněného jako pražské tramvaje. Pár centimetrů ode mne zfackovala madridská občanka jednoho frotéra, který si — jak je to prý v madridském metru zvykem — v tlačnici příliš dovoloval.)“

Naproti tomu však Švédsko: „Sexuální revoluce má zde zcela jiné aspekty než ty, které by hledal člověk zvědavý na promiskuitu. I když prý 85 procent švédské městské mládeže žije spolu eroticky už před svatbou, netkví ústřední obsah této ‚revoluce‘ v oblasti sexuálního chování, a tudíž ani v oblasti morální. Situace je obdobná i jinde v civilizovaných zemích, ale jedině snad ve Švédsku se sex změnil tak výrazně v praktický problém, jelikož ústředním reprezentantem ‚sexuální revoluce‘ se stala *výchova*. V rodině a ve škole je mládež bez pruderie a přímo vedena k řešení konkrétních sexuologických otázek pohlavní techniky, antikoncepce a hygieny. Skandinávská protestantská tradice, tradice luteránství, která bezpochyby působí ještě z dob, kdy náboženství bylo reálným společenským filtrem, nepohlíží na pohlavní akt jako na problém morální. Tím méně švédská současnost. Dříve byl tento akt povýšen na sociální povinnost, dnes je konkrétním uskutečňováním životní ‚radosti‘, prožitku ‚slasti‘, pragmatickým pojetím stojícím mimo hranice morálky. ... Už více než před sto lety vysvětloval Kierkegaard existenci smyslnosti a hříchu v sexualitě z hlediska svého protestant-

ství. Bylo to podle něho křesťanství (a jmenovitě katolictví), které na svět přivedlo „smyslnost“ jen tím, že ji izolovalo pod nálepkou hříchu. Všude, na každém kroku, a zejména v oblasti kultury, se ve Švédsku setkáváme s protestantskou tradicí, kterou nestačila zastřít ani současná konzumní tvář společnosti. Pokus „otevřeného sexuálního soužití“ možná v budoucím Švédsku ztroskotá, ale nebude to proto, že by se přičil nějakým morálním kritériím, nýbrž proto, že sexuální revoluce přináší s sebou přílišnou racionalizaci a institucionalizaci pohlavních vztahů a že vede k sociálnímu formování individuálních pudových postojů a prožitků. A ty vzhledem k svým zdravým projevům přece jen asi potřebují určitou intimitu, ne-li vůbec určitou „obestřenost tajemstvím“, z něhož pochází vzrušení.“

Dojmy z krátkého studijního pobytu je však třeba doplnit autentičtějším materiálem, a tím je podle našeho názoru např. monografie BIRGITTY LINNÉROVÉ (1967); z některých jejích údajů se však jen potvrzuje to, co cizinec postřehne ve Švédsku takřka na první pohled. Autorka se například brání špatnému chápání švédské „sexuální revoluce“ — a obligátní mínění, že Švédsko je zemí promiskuity, opravuje tím, že odkazuje na podstatné rozdíly mezi promiskuitou a *dobrovolností* (či *volností*) v navazování sexuálních vztahů. Tvrdí, že ve Švédsku je promiskuita rozšířena tak jako v ostatních zemích. (Podle odhadu autority v otázkách mládeže, JOHNA TAKMANA, jen asi 10% teenagerů žije ve Švédsku nespořádaným a nedisciplinovaným sexuálním životem.) Předmanželské sexuální vztahy, které se uskutečňují za podmínek trvalejších známostí a přátelství, u švédské mládeže obligátních, znamenají sice nové hodnotové představy o sexualitě, ale nejsou projevem žádné zkaženosti, jak se někdy předsudečně vykládá — naopak možno říci, že z hlediska mravnosti je tento sexuální standard zdravější, neboť „tato mladá generace dělá otevřeně to, co naše generace dělala pokradmu a s pocitem viny“ (LINNÉROVÁ). Ostatně, jak dále soudí autorka, země s morální ideou panenství musí automaticky jako extrémní protiklad pěstovat také prostituci. Kde však spolu s ideálem panenství existuje prostituce, tam žije také pokrytecká dvojí morálka, protože muž celkem bez morálního rizika

může navazovat vztahy s ženami obou kategorií, zatím co ženy na to doplácují: jedna skupina je tvrdě ve svých případných tužbách omezována a druhá se společensky vyřazuje a morálně zcela zavrhuje.

Jestliže evropské rezultáty srovnáváme vždy s šetřením u americké populace, které je v tomto ohledu zatím nejrozsáhlejší, není tu proto bez významu ani názor zmíněného amerického sociologa I. L. REISSE, který taková šetření v USA prováděl a který se zajímal i o evropské poměry. Nás to zde zajímá neméně. REISS uvádí (1960): „Před několika lety jsem se ptal švédského studenta na jeho mínění o sexuální úrovni v jeho zemi s porovnáním k našim poměrům. Tento student mi řekl, že americké ženy jsou ve své náklonnosti ve všech ohledech kromě pohlavního styku mnohem liberálnější. Švédské ženy obvykle nepopřávají svým partnerům místo sexuálního styku žádný ‚heavy petting‘, pokud nejsou vážně zamilované; považují právě tyto sexuální hry za mnohem intimnější než styk. Americké ženy se mazlí s mnohem větším počtem partnerů, ale toto mazlení zpravidla těsně před koitem přeruší. Pro tohoto švédského studenta je sex v Americe příliš ‚čtverácký‘, je příliš oddělen od podstaty života — ale je zatím i restriktivnější pro lidi, kteří mají spolu vážný poměr. V tomto smyslu možno říci, že *Američanky, ačkoliv zůstávají déle pannami než Švédky, mají nicméně promiskuitnější sexualitu*“ (vyznačeno námi — IP, JP).¹¹

V jistém smyslu předjímají dnešní švédské poměry situaci v jiných zemích, kde „sexuální revoluce“ ještě nedospěla tak daleko, anebo kde její dosavadní potírání a omezování „vyvažuje“ sexuální promiskuita, uskutečňující se tajně. Ale ve Švédsku se i předmanželský sex spíše otevřeněji přijímá, než uskutečňuje. Už r. 1947 téměř polovina mladých Švédů považovala za správné mít sexuální styk za svobodna (11% za každých okolností a 30% se stálou známostí) a jen 39% soudilo, že je to nesprávné. A dnes se zdají poměry v *hodnocení předmanželské sexuality* — zejména při trvalé známosti — ve Švédsku naprosto liberální a velkorysé.

Přece to však není jen problém hodnocení — akcelerují zde i vlastní sexuální zkušenosti, sexuální praxe. Například průzkum dvacetiletých chlapců vykonávajících vojenskou službu hovoří pro průměrnou zkušenost prvního koitu ve stáří šestnácti let (J. ISRAEL,

1965). Srovnáme-li to s údaji zjištěnými analogickým šetřením před patnácti lety, vidíme trend k získávání ranější koitální zkušenosti, protože tehdy byl u švédské chlapecké mládeže zjištěn průměrný věk prvního koitu v sedmnácti letech (G. JONSSON, 1951). Pro tuto akceleraci zkušeností s prvním koitem u šestnáctiletých švédských chlapců svědčí hodnota 57 %, získaná i v dalším průzkumu (H. LINDEROTH a B. RUNDEBERG, 1964), při němž byly dotazovány i dívky a 47 % jich přiznalo, že svůj první styk mělo v sedmnácti letech. Téměř polovina hochů a čtyři pětiny dívek mělo tento první styk s přítelem či přítelkyní, jež pokládali za trvalejší známost, přičemž ohromná většina (95 % chlapců a 80 % dívek) jako důvod k prvnímu sexuálnímu styku uvedla, že si to přáli sami. Převažující reakcí na styk byla „radost“ a „pýcha“, byly však přiznány i obavy z „následků“ (z těhotenství nebo z pohlavního onemocnění) a jenom desetina chlapců a dvě desetiny dívek měly pocit lítosti. Téměř u všech dotázaných podnítil první koitus touhu po uskutečnění dalších styků, což dosvědčilo 98 % chlapců a 93 % dívek.

Nečekané relace byly zjištěny v otázce sexuální iniciativy. Převážně se soudí, že dívky dávají k sexuálnímu styku souhlas jen na naléhání chlapců, kteří dokonce často vyhrožují i přerušением vztahu, pokud jim dívky nevyhoví. To není mínění úplně bezdůvodné, alespoň v našich poměrech. Jak vysvítá z nedávného šetření porodnicko-gynekologické kliniky v Bratislavě (F. DLHOŠ, 1968), a to potvrzují i naše klinické zkušenosti, nejčastějším důvodem pro pohlavní styk bylo u většiny deflorovaných dívek naléhání partnera, pak následuje zvýšení libida, dále zvědavost a v malé míře i obavy ze ztráty partnera. Takže posledně uváděný důvod (2,1 % ze zkoumaného souboru 1167 osob) už není ani u nás rozhodující a svědčí o značné sociální a hospodářské nezávislosti našich dnešních žen. A ve Švédsku je situace ještě jasnější. Ukázalo se tu ještě něco jiného, co svědčí pro výraznou sexuální emancipaci žen v mladé švédské generaci: valná většina dotázaných uváděla, že se rozhodla ke styku zároveň a souhlasně s partnerem, dokonce jsou tu případy, že chlapci souhlasí s uskutečněním koitu jen proto, že si to dívky přejí. A tento emancipační trend v jiném ohledu potvrdilo i dvojí šetření, prováděné mezi studentskou mládeží v Uppsale r. 1960 a 1965 (G. KARLS-

SON, 1964 a 1965), kdy na dvou kvalitativně srovnatelných vzorcích z různého období se mohla ženská sexuální emancipace prokázat zcela zřetelně: R. 1960 uvedlo zkušenost s koitem 40 % studentek ve věku do 23,7 roků, ale o pět let později se sexuální aktivita projevovala již u 65 % jejich mladších kolegyň. Odpovídající hodnoty u obou skupin mužského pohlaví činily 72 a 81 %. I mezi švédským studentstvem je sexuální aktivita dosud více zastoupena muži, studentky však — jak se zdá — tento rozdíl dohánějí, neboť absolutní vzestup jejich sexuality je za poslední období markantnější.

Sexuální emancipace žen

Projevují-li se snad dosud rozdíly v „sexuální přirozenosti“ mezi mužem a ženou, je pravděpodobné, že tyto rozdíly budou stále víc odhalovány jako *předsudky* — a to přinejmenším potud, pokud bychom je chtěli vysvětlovat jen touto „přirozeností“. U mnoha kultur se dá zjistit, že muži získávají ranější sexuální zkušenosti než ženy; je známo, že se u mužů vyskytuje větší sklon k masturbaci a homosexualitě; říká se, že muži jsou vzrušivější vlivem pornografických obrázků a textů apod. Nicméně to všechno není patrně způsobeno ženskou sexuální pasivitou vycházející z „přirozenosti“, nýbrž kulturou a dosavadní výchovou. Mnoho lidí věří, že žena je „od přírody“ sexuálně bez zájmu, že je méně pudová a snad i proto věrnější a romantičtější ve věcech lásky než muž. I kdyby se však prokázalo fyziologicky (a nejen na základě chování), že například mužův sexuální pud je silnější, nic by to neměnilo na faktu, že biologické rozdílnosti mezi oběma pohlavími i různé tendence v sexuálním partnerství nutno chápat a vysvětlovat z hlediska jejich „antropobiologického“ původu, v němž je obsaženo i hledisko jejich kulturního formování.

Zjistily se naopak velmi shodné *dispozice* k sexuálnímu chování u obou pohlaví, a i když je jeho fyziologie rozdílná, neznamena to, že se za předpokladu normálního vývinu musí muž a žena ve stejných podmínkách principiálně od sebe lišit dejme tomu v sexuální iniciativě nebo dokonce v četnosti a frekvenci orgasmu apod. Jako bomba kdysi zapůsobil jeden ze závěrů KINSEYOVA průzkumu, že

„fyziologické danosti, jež jsou pro sexuální reakce a orgasmus nejdůležitější, jsou u muže a ženy identické“, že existuje patrně jen relativně málo biologicky podmíněných rozdílů v sexualitě muže a ženy, protože většinu těchto rozdílů i většinu pohlavních specifíků, pozorovaných v našem sociálněkulturním okruhu, lze redukovat *na rozdílnou socializaci* obou pohlaví. Tento problém však postavily do nového světla některé fyziologické práce (např. MASTERSE a JOHNSONOVÉ) i endokrinologické studie (např. DÖRNERA). Polovina lidstva totiž ve formativním období nitroděložního života prochází stadiem, kdy hypotalamická centra jsou vystavována účinku testoidů (muži), zatímco druhá polovina lidstva (ženy) tyto hormony nemá. A také reprodukční funkce ženy podmiňuje její odlišnost. Ale přes všechny fyziologické rozdíly, jestliže se mladíci a dívky v podstatě stejně socializují, jak je tomu například v dnešním Švédsku, lze přece jen předpokládat, že se budou i nadále vyrovnávat postoje a projevy mezi mužem a ženou, a přes všechny věkem dané návraty ke stereotypu starších generací se vývoj sexuálního standardu přece jen posune do kvalitativně jiné, liberálnější oblasti. Tohle je zatím však jen dílčí a především tedy „švédská“ zkušenost, která sice může svádět k podobným předpokladům i ve všeobecné míře, ale pouze u subkultury mládeže, jelikož v jiných případech se zdaleka ještě nestala pravidlem. Alespoň ne natolik, aby ji jako svou zkušenost sdílely různé vrstvy a subkultury celé naší civilizace nebo popřípadě jejich většina. Průzkum různých vrstev z našeho kulturního okruhu, např. průzkum studentské mládeže na jedné straně a venkovské populace na straně druhé, dokonce zaznamenává v případě sexuality takové nesrovnalosti, jaké bychom docela dobře mohli teoreticky přisuzovat dvěma rozdílným civilizacím, ne-li dvěma různým světům. (S podobnými nesrovnalostmi se setkávají tzv. komparativní studie sexuality na každém kroku; např. zde už zmíněný výzkum CHRISTENSENA a CARPENTERA, 1962, zkoumal tři vzorky evropsko-amerického civilizačního okruhu, a to populaci amerického středozápadu, občany mormonského náboženství a obyvatele Dánska, a došel v každém bodě ke zcela významným diferencím. Srovnávací studie tohoto druhu upozorňují na komplikovanost sexuálních postojů a vztahů v rámci současného tzv. sexuálního

standardu, z něhož sice lze vyvozovat obecné závěry, vždycky ovšem při zdůraznění výrazných odchylek ze stanoveného pravidla.)

Současný sexuální standard je velmi komplikovaný, nevyrovnaný i rozporuplný a v jeho rámci existují v naší civilizaci i mezi mužskou a ženskou sexualitou dosud významné rozdíly — ovšem nikoliv jen rozdíly dané „sexuální přirozeností“, nýbrž dané též (subkulturní) kulturou a výchovou. Jak jsme konstatovali, upozornil mezi jinými i KINSEY na identické fyziologické podmínky obou heterosexuálních partnerů, což pro něj mohlo znamenat teoretické východisko. K tomu, aby se s tímto východiskem brzy rozloučil, jej donutilo empirické šetření problému. Jakmile totiž prošetřoval „praktické“ vyjádření oněch fyziologických podmínek, čili jakmile zkoumal mužské a ženské sexuální *chování*, nemohl na základě svého empirického materiálu zjistit nic jiného než přetrvávající a dosud značné rozdílnosti. Zjistil například, že předmanželský koitus uskutečnilo do svých pětadvaceti let 83 % amerických mužů, ale jen 33 % žen — a to je rozdíl zcela signifikantní. Poněkud jiná situace se projevila mezi studenty a studentkami, jež jsou v emancipaci zatím nejdále; mezi nimi se zjistil rozdíl z hlediska četnosti předmanželských pohlavních zkušeností sice menší, nicméně i tak významný. Šlo tu o hodnoty 54 proti 35 %. Přitom nezapomeňme, že to jsou americké poměry ve čtyřicátých letech. Pochopitelně, jinak vypadá sexuální standard studující mládeže o patnáct let později v Evropě. A to nejen ve Švédsku, odkud jsme přinesli několik údajů svědčících pro emancipační trend, ale i jinde, například v NSR, kde (podle GIESEHO a SCHMIDTA, 1968) studenti a studentky přiznávají sexuální předmanželské zážitky téměř ve stejném počtu a jejich 53 mužských % proti 50 ženským % už vůbec nepředstavuje nějaký významnější rozdíl.

U nás se s podobným zkoumáním teprve začalo a zatím tedy nemáme po ruce ještě žádné srovnatelné ani souhrnné výsledky. Přesto však i na základě zlomkovitých zkušeností a dílčích sond lze oprávněně vyslovit jedno z těch zmíněných obecných konstatování, týkajících se ovšem nejen studentské, ale i jiné mládeže: že *tendence praktikovat v sexualitě pohlavní rovnoprávnost, nebo se o to alespoň snažit, je u mladé*

subkultury všeobecná, i když stará a vžitá schémata sexuálních vztahů této praxi dosud často brání. — Přitom však nejde jen o sexualitu mladých, ale lze postihnout i „sociologický proces“ emancipace.

Zrovnoprávnění sexu je podle mnohých autorů jev velmi převratný a z hlediska společenského života základní, neboť v jeho rámci dochází k nové hodnotové orientaci, která má vliv i na jiné aktivity v mnoha dalších oblastech. Sexuální možnosti i nároky „slabšího“ pohlaví jdou ruku v ruce s všeobecným rozvojem ženy jako společenské bytosti, a proto se v této souvislosti hovoří o nově se konstituující *družnosti a spolupráci žen s muži*, nebo o tom, že trpná privatizace žen, k níž docházelo v někdejší měšťanské společnosti nebo ještě dříve ve společnosti patriarchální, je definitivně na ústupu. Ještě se stále ovšem nevyřešil nepříznivý průvodní zjev dnes postulované a právoplatné, byť ne úplně všeobecné praxe. Když muž a žena hmotně i duchovně rostou přibližně stejným tempem a přitom mají oba stejná práva a nároky, otrásá se vlivem těchto nových oboustranných nároků (ekonomických, politických, nároků na volný čas, na zábavu, na výběr partnera a na sexuální aktivitu) až do strukturálních základů sama společnost, někdejší tradiční rodina a manželské svazky. To asi též přispívá k tomu, že postulovaná a právoplatná praxe se ještě všeobecně nerozšířila. Přičemž snad ani netřeba zvlášť zdůrazňovat, že feminizace, tj. ženská emancipace, družnost a deprivatizace způsobují specifické starosti mužům a zvláště ženatým mužům středních let, kteří by druhému pohlaví chtěli možná unikát tak jako dříve do všelijakých „pánských jízd“, avšak dost dobře nemohou už dnes ohraničit prostor, kam by ženy za nimi či s nimi nesměly. Kromě toho na muže doléhá pohlavní rovnoprávnost i jaksi nepřímou, avšak neméně tísnivě: žít mezi sexuálně emancipovanými ženami znamená koneckonců být vždy tím více svými přáteli posuzován z hlediska úspěchu v sexuálních dobrodružstvích, a to už není pro muže středních let vždycky nejprijatelnější a nejpříjemnější vyhlídka. (Na druhé straně to ovšem představuje i fakt, mužům zase nanejvýš příjemný — pokud se jako narcisté rádi vidí v roli *casanovských svůdců*. Celá řada sociologických faktorů a rovněž i sexuální emancipace ženy způsobují, že Casanovou se může dneska stát kdekterý muž ze sousedství.)

Hovoříme-li o sexuální emancipaci ženy, hovoříme však především o mládeži, o její subkultuře a jejím sexuálním standardu. Zejména studentky, intelektuálky, ale i jiné mladé ženy — pracovně stejně angažované, ekonomicky soběstačné a právně i sociálně stejně postavené jako jejich mužští vrstevníci — nejsou již ani v sexualitě ochotny akceptovat druhořadou roli a submisivní postavení. To všechno platí jako skutečnost a až potud je to všechno v pořádku. Připomněli jsme již ovšem i přetrvávající a konzervativní tendence, tendence navíc zcela protismyslné. Především pak připomínáme možnost, jež se tu rýsuje jako alternativa *ukončené* „sexuální revoluce“: že totiž je to trend dočasný a spjatý pouze s určitými léty, s jistým individuálním věkem; že všechno, na co mládí přísahalo, s mládím odejde; že to zmizí s nově získaným sociálním postavením. Další takovou protismyslností je, že zatímco v manželství dosáhla žena sexuální rovnosti, v předmanželské sexualitě podléhá i nadále větším restrikcím než muž. A konečně — nutno si uvědomit, že ne celá subkultura mládeže je homogenní a že jí prostupují i vlivy, jež odpovídají zcela jiné mentalitě a patří úplně jinému stylu. Někteří mladíci, kteří se sexuálním praktikám teprve učí, jsou učenlivými žáky starších a zkušených mužů i v tom smyslu, že přejímají jejich ryze „mužská“ stanoviska, dvojí morálku a tradiční předsudky.

Panuje dosud rozšířený názor, že *děvče smí být sexuálně atraktivní, nikoliv však sexuálně aktivní*, a tento názor je důsledkem morálního kodexu dvojí tváře kombinovaného s konzumním mužským postojem k sexualitě: spotřebitelem je muž, který chce mít dobré „zboží“, ale zároveň si vynucuje, aby bylo na první pohled patrné, že toto „zboží“ není pro všechny. Přičemž taková kombinace morálních předsudků a spotřebitelské mužské mentality, pokud ještě dnes trvá, volí i své mimikry spočívající v tom, že se dívce a ženě — znovu ovšem jen blahovůlí muže — poskytuje veškerá volnost při volbě přátel, oblékání, vzdělání, knih a časopisů, při návštěvě lidí a míst. Je jí tedy poskytnuta v tomto ohledu „naprostá“ svoboda, přitom však je nadále silně střežena v revíru sexuality. Proto se požadavky i naděje dnešních emancipovaných žen upínají právě k sexuální sféře — ať už paradoxně: *jejím vyloučením z osobního života* (jelikož mezi ženami také panuje názor, že frigidní žena nebo žena, která

„nepotřebuje“ sex, méně podléhá panství muže), anebo zase naopak: *zdůrazněním sexuality pro vlastní seberealizaci*. Řečeno bez obalu, oba způsoby ženské obrany představují pro dnešní muže přinejmenším problém, i když ten druhý způsob je pro ně mnohem nebezpečnější.

Recepty k prvnímu způsobu obsahují knihy à la Šťastná i bez druha (v jiném kontextu ji uvádí i RIESMAN, 1968), jež řeší problémy, jak si počínat ve styku s muži, „aniž bychom jim podlehly a přitom dosáhly štěstí“, ale těmto receptům se nepřikládá takový význam — žena dnes sleduje spíše jiné a opačné cíle. Protože se již v naší civilizaci osvobodila od řady domácích povinností a zabezpečila se řadou pomůcek v oblasti pohlavní hygieny a antikoncepce, stává se zároveň s mužem „průkopnicí v nových oblastech sexuality“ (RIESMAN, 1968). A přitom její obrana, která je vlastně útokem, tkví v tom, že jak vzrůstají její sexuální znalosti a spotřebitelské nároky, roste i úzkost mužů, vyplývající z obav, že nedokáží ženy uspokojit. Správně tedy kritik americké společnosti konstatuje, že poměrně málo emancipovaná manželka a společensky níže postavená milenka nemohly uvést v pochybnost mužovy kvality v oblasti sexuální. Avšak dnešní schopnost ženy reagovat způsobem, který donedávna patřil jen kurtizánám, podněcuje zároveň další možnosti včetně toho, že se žena může o těchto kvalitách přesvědčovat noc co noc — (a tak i někdejší mužské vtipkování, vztahující se na sexuální témata, které mohlo být kdysi s povýšeností bagatelizováno, se dnes ne-zřídka mění v trpkou sebeironii nebo i v černý humor).

Dlouho panoval názor v podstatě dualistický, že žena je buď dáma, nebo čarodějnice, panna, nebo hříšná Eva, předmět zbožňování, nebo nádoba hříchu. V tomto pojetí nezbylo samozřejmě místo na ocenění ženy jako rovnoprávného partnera ani v sexualitě. Málo ho ovšem zbylo v hodnotových představách, jež se realizují i v *novodobé* sociální a společenské situaci. Některé oblasti společenského života, podnikání, výroby a kultury byly a jsou odjakživa nepřetržitě ovládány muži a v nich je ženám dovoleno dosahovat postavení jen díky sexuální přitažlivosti. V moderní době je tomu tak například v oblasti masově-kulturního průmyslu; obzvláště totiž v oblasti filmu a televize se dosud daří

„mužsky“ spotřebitelským a v podstatě konzervativním praktikám. Adeptek herectví, vedetek a statistek se tu pak často využívá jako odalisek v harému. Ale není to jen zde. Z našich klinických zjištění vyplývá existence těchto vztahů dokonce i v továrnách (mezi mistry a dělnicemi) či v jiných prostředích, kde „družnost“ a „spolupráci“ s ženami berou vysoce postavení mužové jako záminku pro své sexuální cíle. Rozhodně nelze říci, že by využívání sexuality jako *prostředku vzestupu* bylo už otázkou minulosti. A zdá se bohužel, že mládež se ve „zkažených“ prostředích velmi brzy sama nakazí starými mravy.

Jiný příklad: Sexuální role muže je v naší společnosti obecně definována jako role „agresora“ a iniciátora, přičemž se vychází z přesvědčení, že muž na ženě žádá sexuální intimnosti a pokouší se o ně i tehdy, když mu žena brání. Typ Lady Chatterlayové, typ Messaliny, typ ženy-nymfomanky nepřešel ani dnes do povědomí, i když není vyloučeno, jak ostatně zjišťují zcela seriózní výzkumy (W. W. EHRMAN, 1959), že se v ženě Messalina objevuje velmi často s narůstající intenzitou milostného vztahu, zatímco v období prvních námluv a seznámení je dosud iniciativnější a aktivnější muž. Prozatím jen v náznacích a pokusně dochází k oboustranné iniciativě pohlaví mezi současnou, zejména velkoměstskou mládeží i při námluvách, ale ani v této subkultuře nemůže být dosavadní stav úplně zvrácen, neboť také v sexualitě se i mládež brzy naučí jednat tím způsobem, jaký se vyplácí či jak je to účelné. Zatímco tedy chlapcům, kteří přinejmenším od svých třinácti let se ve svých hrách cvičí v násilnostech, se i později dobyvačnost osvědčuje a vyplácí, dívčina případná „agrese“ při námluvách a navazování sexuálních vztahů je odsouzena k nezdaru, protože její sexuální impulsy mají pro většinu sociálního okolí dosud zahanbující a pro muže často i tlumivý a „podezřelý“ charakter. Člověk se učí zkušenostmi a zkušenost „úspěšné“ sexuální aktivity či pasivity — toto umění dobývat či dát se dobýt — je jednou z nich. Standardní vztahy nelze změnit přes noc a přes všechny protiargumenty, o nichž jsme hovořili, všeobecně dosud platí, že muž je v lásce a v sexuálním výběru aktivnějším hráčem. (Jinou věcí je ovšem ono *umění erotické strategie*, jež se přisuzuje spíše zase ženě, jestliže to umí zařídit tak,

aby se muž domníval, že svádí, zatímco je pouze „zotročeným svůdcem“ a žena je vlastně tím rozhodujícím elementem, který jej „svádí k svádění“. Ale toto umění trvá jako doména žen už věky a popisují je klasici různých dob, Ovidius, Lukianos, Boccaccio, Shakespeare, Kierkegaard.)

Pokud se běžná sexuální iniciativa zvrhne a dochází k násilnému vynucování pohlavního styku, děje se to ze strany muže na všech úrovních partnerských vztahů, ve všech třech fázích předmanželské sexuality, které jsme poznali, a dokonce — což překvapuje — je to nejčastější na úrovni tzv. trvalé známosti. Hovoří pro to některé průzkumy. Podle KIRKPATRICKA a KANINA (1957) bylo 26 % všech agresivních akcí, jež prožily dotazované studentky, uskutečněno na první schůzce, 30 % na dalších schůzkách — ale téměř v polovině případů, ze 44 %, se těchto akcí dopustili trvalí partneři nebo dokonce snoubenci! Nutno ovšem brát v úvahu, že spíše než z agresivního založení mužů vycházejí tyto stále zjišťované sexuální konflikty mezi oběma pohlavími z jistého nedorozumění, tj. z mužova špatného odhadu ženských reakcí a jeho mylného přesvědčení, že dívka říká Ne, i když ve skutečnosti myslí Ano. Takže muž v sexuálních výbojích pokračuje, jen aby obhájil toto zdání. A ani dnešní mladý muž si není jist, zda se stereotyp sexuální iniciativy i „odmítání“ změnil. Některé dívky říkají Ne a opravdu to tak míní, ale některé to říkají jenom ze studu či z obav před morální diskreditací — a přitom se jejich sexuální tužba probudila a ony sice říkají Ne, ale myslí si zatím: Klidně pokračuj dál. Takže si muži vzhledem k své ješitnosti představují, že je takových dívek většina a že právě tahle je ten jejich případ.

Je sice možno v souhlase s některými jevy sexuální emancipace hovořit o tom, že stereotyp mladého muže, usilujícího při každé příležitosti o sexuální výboje, a stereotyp mladé neprovdané dívky, která se jim brání, se už — alespoň u nás — neshoduje se skutečností a že už tedy neplatí. Třeba však vždycky přitom vidět, jak se to stalo: především je to díky tomu, že zejména u studentské mládeže se podařilo přece jen poněkud zredukovat morálku dvojí tváře. Nicméně i v této vrstvě mladých je stále pro dívku a ženu dialektika lásky a sexuality mnohem komplikovanější než pro

muže. O některých předsudcích, pokoušejících se vykládat rozdíly mezi oběma pohlavími, jsme již hovořili. K nim patří i falešný názor, že dívka pocituje silnou sexuální touhu jen tehdy, je-li zamilována — a pokud zamilována není, sexuální touhu pociťovat *nesmí*. Když je tedy dívka k někomu sexuálně přitahována, musí to být vždy láska, jež je toho příčinou, protože jinak by to byla „špatná“ dívka. Jinak řečeno, každý silný sexuální zájem ze strany dívky se ve stávajícím stereotypním povědomí definuje její „zamilovaností“. Je také dosud zakořeněným způsobem chování i mezi mládeží, že ačkoliv se mnohé dívky mohou vdát za muže se sexuálními zkušenostmi, aniž jim to vadí, odmítají se samy stát těmi, jež mužům jejich zkušenosti umožňují, a tak vlastně posuzují svou individuální situaci „nesolidárně“ a jinými dívkami.

Trvale dosud platí, že pokud neexistují žádná hlubší emocionální spojení a žádné pevnější plány pro budoucnost, k nimž dochází většinou až v období trvalejší známosti, mají oba partneři na sexualitu přece jen poněkud rozdílný názor, jak se to ostatně promítá i do postojů k panenství. Je sice pravda, že na panenství není kladen stejně absolutní nárok jako dříve (nebo u některých restriktivních skupin v jiných kulturách), avšak ztráta panenství se mnoha děvčaty a chlapci neposuzuje ani dnes tak úplně lhostejně. Ještě podstatnější však je, že když mladí lidé vstupují do trvalejších milostných svazků, posuzují dřívější sexuální zkušenosti s jinými partnery často úplně rozdílně. Mužům to sice už tak nevadí, není-li dívka pannou, ale dosud se například nepřiblížili těm hodnotícím stanoviskům, jež k sexuálním zkušenostem svých partnerů zaujímají děvčata. Ta je totiž často chápou dokonce jako pozitivní faktor — jako faktor, který zvyšuje i jejich vlastní výhledy na sexuální uspokojení v případném manželství. Zjistilo se, že jen sotva třetina provdaných žen negativně reagovala na to, když je snoubenec informoval o svých předchozích sexuálních zážitcích (E. W. BURGESS a P. WALLIN, 1953), a další šetření této otázky konstatuje, že ženám nezáleží na tom, je-li muž v době sňatku bez zkušeností, protože sice 40 % mužů se chtělo oženit s ženami sexuálně nezkušenými, ale stejný požadavek na muže mělo jen 23 % žen (KINSEY, 1953).

Ani dnes není neobvyklé, že se počínající milostný vztah změní,

jakmile se dívka „podvolí“ partnerovi, který přejal od starší generace dvojí morálku nebo který je ovlivněn strachem, že se také kdokoli jiný této dívky mohl zmocnit a že ji svedl. Ani dnes se proti někdejší relaci, že děvče, s nímž se uskuteční koitus, není počítáno mezi „dobré“, dosud úplně neprosadila relace opačná, že mladý muž bude právě proto posuzovat děvče jako „dobré“, že s ním koitus mohl uskutečnit. Dosud se mnoho příslušníků mladé generace, a to zejména z heterogenních sociálních skupin, ocítá v dilematu: na jedné straně usilují o sexuální intimnosti s partnerkami, k nimž cítí náklonnost, na druhé straně však — když už mladík dosáhne toho, oč usiloval — dochází u něho k novému, v podstatě vulgárnímu přehodnocování vlastního vztahu. A to pak vede někdy i k jeho zakončení. Pokud je to přehodnocování výlučně racionální a pokud v něm nerozhodují žádné vlivy emocí, lze soudit, že toto dilema platí pro mladé muže, kteří se dosud neoprostili od staré morálky dvojí tváře. Už sám fakt, že něco takového existuje, určuje přitom nutnost dialektického posuzování sexuality mládeže. Ta totiž netvoří žádný jednolitý, harmonický a uzavřený systém. Zmíněná dilemata jsou v ní sice stále víc na ústupu před „velkorysostí lásky“ a sexuální tolerancí, ale to přitom nemůže zakrýt, že je tu přes všechny společné rysy také množství rozporů a nesrovnalostí, jelikož se standard mládeže v mnoha ohledech ještě prolíná s tím, co je charakteristické pro starší generace.

V kolektivní mentalitě, zachovávané a podporované starší generací, je tradiční ideál pohlavní intaktnosti, zdrženlivosti, poctivosti a panenství hluboce zakořeněn bez zřetele na to, zda tento „ideál“ odpovídá skutečnosti. Není už naštěstí tak pevně fixován společensky — je jako mnoho jiných sexuálních postojů spíše *internalizován*, tzn. je spíše „zniterňován“, takže se projevuje jako nejsilnější motiv subjektivního rozhodování pro alternativu předmanželské zdrženlivosti či sexuality, tedy bez vlivů sociálně-morálního normativního kodexu. Téměř všechny ženy, které si zachovaly panenství do svaatební noci, odpovídají na otázky po důvodech své zdrženlivosti asi v tom smyslu, že předmanželské sexuální styky „nepokládaly za správné“. Jenom u malého procenta z nich se motivy zdrženlivosti soustřeďují jinam, např. přes všechny možnosti antikoncepce stále

ještě k obavám před otěhotněním, nebo k nedostatku apetence a koneckonců i k přiznání, že se nenašel žádný partner. Ale to jsou dnes už skutečně jen výjimky.

Zato se váha a význam internalizovaných morálních zábran (jež tu pro dnešní mladé ženy, odmítající předmanželskou sexualitu, zdůrazňujeme jako charakteristické) prokazují též na reakcích jejich partnerů, z nichž více než polovina stereotypně odpovídá ve stejném duchu — že se nepokoušeli o styk proto, že jejich snoubenky předmanželský koitus „nepokládaly za správný“. Fakticky se počet intaktních neprovdaných žen snížil, avšak u těch, které si zachovávají své panenství, rozhodují dnes vlastní morální představy, pocity viny a „odpovědnosti“ vůči internalizovanému ideálu mnohem více než restrikce ze strany společnosti, která již v tomto ohledu mnoho pozbyla na své někdejší síle. Je dobře možné, jak jsme se již jednou zmínili, že se v brzké budoucnosti ztratí i takto orientovaný osobní morální postoj, protože i dívky zdrženlivého typu jednou akceptují třeba zas jiné hodnotové představy, jež pak budou určovat jejich předmanželskou sexualitu.

Sociální nátlak už v této etapě „sexuální revoluce“ přestává fungovat, cesta k přehodnocování názorů a postojů je zvenčí otevřena. Aby se předmanželská sexualita, jež tvoří důležitý rys sexuálního standardu naší doby, stala skutečně normou, zbývá už jenom internalizovat nové hodnotové představy, o nichž jsme se již jednou zmiňovali: oboustranné uspokojování, „právo“ ženy na rozkoš, sekularizovaný životní styl, který je podle prve citovaného anglického lékaře jediným „náhle vytrysklým pramenem radosti“... Zatím ovšem — přestože sociální kontrola přestává působit, ale někdejší morální hodnoty jsou dosud internalizované — nalézá si mládež (zejména v USA, ale i v Záp. Evropě) jakýsi *kompromis v možnostech sexu*, uskutečňujíc necking a petting, což bylo ostatně již také řečeno (v kapitole o formách sexuálního chování).

Další rysy sexuálního standardu mládeže

Jestliže platí, že příslušníci mladší generace se s přibývajícím věkem stávají konzervativnější, nevylučuje to na druhé straně možnost,

že starší generace si stále více vštěpuje do svého stereotypu i „obnažené“ zkušenosti svého mládí a že tedy vzestupný trend k liberálním a tolerantním názorům na sexualitu existuje i v populaci dospělých. Nicméně „sexuální revoluci“ nelze dost dobře kvalifikovat ani jako jev, který se z generace na generaci dědí, který se pravidelně opakuje v souvislosti s obecně konstatovanou „uvolněností mravů mládeže“ či s tím, že mladí dosud nemají svůj sociologický status a že proto prý ani nevyznávají stávající morálku.

Tento fenomén má ovšem vzdor tomu své inherentní zákony a rysy. Zde si například všímáme úkazu dříve nepozorovaného a tudíž nesrovnatelného s tím, co se kdy v okruhu sexuálních vztahů objevilo — všímáme si tu překotné akcelerace v pohlavním vývinu, v sexuálních zkušenostech i v milostných vztazích. Jestliže se např. zjistilo, že koncem třicátých a během čtyřicátých let se schůzky a dostaveníčka mezi chlapci a děvčaty obvykle odehrávaly na střední škole, tj. ve věku šestnácti až sedmnácti roků, pak v dalších desetiletích se pravidla tohoto chování vyvinula ještě v nižším věkovém průměru. Jak poznamenává A. ELLIS (1962), „nejvýznamnější změna v chování při volbě partnera... za posledních deset let (1950—1960) se spatřuje u teenagerů starých dvanáct až patnáct roků, a to ve významném přírůstku toho, čemu se říká ‚dating‘, tj. mít schůzky, a obzvláště v tom, čemu se říká ‚going steady‘, tj. mít trvalejší známost“. Tedy vezmeme-li v úvahu celý proces sexuální akcelerace, není vůbec pochyb o tom, že předčasné pohlavní zrání vyvolává předčasnou sexualitu a obě tyto věci společně přispívají pak k předčasnému nástupu i rychlému střídání jednotlivých fází sexuálního partnerství — *včetně předčasných manželství.*

V tomto procesu dochází mezi nezralými partnery ke svazkům stejně nezralým, tj. k předčasným sňatkům, jež podle ostré formulace psycholožky MEADOVÉ představují „zkázu národa“, neboť se jimi „dusí duchovní plamen“, planoucí v každém mladém člověku a v člověku vůbec. Jinak řečeno, tato manželství znamenají velmi tíživý problém s hlubokým celospolečenským i individuálním dosahem — *a v obou těchto ohledech jsou dokonce mnohem nebezpečnější a škodlivější než předčasná sexualita sama o sobě (nebo samozřejmě než sexualita předmanželská).* Proto není dost dobře možné ani v tomto případě

vinit sexualitu za všechno, co se odehrává v rámci společenských poměrů. Možné by to bylo snad jen tehdy, kdyby existovaly výlučně psychosexuální motivy pro uzavírání předčasných sňatků. Soudí se však, že někteří mladí lidé se od pouhých sexuálních dobrodružství ženou do těchto sociálních nerozvážností i z dalšího a neméně vážného důvodu: motivem se tu stává i touha *uniknout z anonymity masové společnosti do intimní sféry*.

Jak je tedy vidět, tato existenciální komponenta je v jejich rozhodnutí a chování protikladem k tomu, oč mladí lidé usilovali ještě krátce předtím. Můžeme zde totiž připomenout, co bylo řečeno o několik odstavců výše: jestliže se mladiství chtějí vymanit z neutěšeného prostředí rodiny, z intimní sféry, kterou pociťují jako pouto, dostávají se odtud často rovnou do víru sexuálních zkušeností. A nyní? Sexuální vztahy jim měly pomoci k osvobození a nezávislosti od rodinné „speciální nudy“ (P. VALÉRY), ale nyní je dostávají do nové závislosti a k založení nové rodiny. Přičemž je tato nová závislost mnohem komplikovanější a obtížnější než jejich někdejší dětský vztah k původní rodině, protože citová nezralost a sociální nepřipravenost těchto mladých manželů způsobuje, že „základ“ této nové závislosti je postaven na písku, zejména když jej navíc ještě provází hmotná bída. Proto též celý proces akcelerace, přesahující již sféru sexuální, nakonec ústí i do „předčasných“ rozvodů. Rozvodový soud řeší pak případy, že osmnáctiletý otec odmítá přispívat na domácnost, jelikož většinu své miniaturní výplaty spotřebuje na údržbu mopedu, s kterým se každý večer s kamarády prohání kolem domovního bloku. Apod.

Naštěstí nejsou předčasná manželství obecným a charakteristickým symptomem „sexuální revoluce“. I když jejich vzestup je v první polovině tohoto století velmi nápadný (srov. tabulku 17), jak časově, tak i svými příčinami se dnešní „revoluci“ vymyká — a v čem se především vymyká, to je dáno významem, přisuzovaným věkové kategorii *mládí*.

Ještě počátkem tohoto století věková kategorie mládeže de facto neexistovala, jelikož z dítěte se téměř naráz stal dospělý. Sedmnáctiletá a osmnáctiletá děvčata se měla dostat „pod čepec“, sotvaže dovršila svou pubertu. Muži se ženili sice později, ale v prožití

Tabulka 17

Z 1000 mladíků vstoupilo do manželství (podle MUCHOWA)

	1911	1950
U 18/19 letých	0,2	2,8
U 19/20 letých	1,2	13,0
U 20/21 letých	3,8	29,2
U 21/22 letých	24,6	95,0
U 22/23 letých	59,7	105,5

„bezstarostného mládí“ jim zase bránilo úsilí po rychlém dosažení sociálního postavení a konečně i společenské předsudky (něco jako „dvacetiletý muž si nesmí dovolovat žádné klukoviny“). Pro pracující vrstvy končilo dětství vlastně okamžikem, kdy hoch či děvče přestali chodit do školy, ale pak hned začínalo též období povinností dospělých. Dnes naproti tomu období, rozprostřené mezi dětstvím a „dospělými“ povinnostmi, trvá někdy až deset let. Mládež tvoří věkovou kategorii značně rozsáhlou i specificky ohraničenou — sociálně a společensky, ekonomicky i politicky. Nejenomže představuje kupní a reprodukční velmoc a početnou armádu voličů, reprezentuje však i to, co nazýváme *subkulturou* (tj. více či méně souvislý systém uvnitř většího systému společné kultury). Dříve tomu tak nebylo, ale dnes je mládež určována i vyhraněným psychologickým profilem a především standardem chování, jež není ani dětské, ani dospělé, zato však je příznačné i pro „sexuální revoluci“.

V této době se mládí stalo téměř idolem. Pětačtyřicetiletá žena neusiluje o nic jiného než vypadat jako dvacetiletá. Nejinak je na tom i tzv. moderní otec (a třeba i otec dorostlých dětí), neboť po vzoru „rebelů bez důvodu“ nosí ošoupané texasky a češe si vlasy přes uši, aby i touto uniformou vypadal mladší. K tomu, aby se mladý věk prodloužil na maximum, směřuje úsilí módních domů a velkoobchodů, krejčí a švadlen, kosmetických salónů i kadeřníků, avšak i experimentace vědecká, především výzkumy biologie, farmakologie a genetiky, i praxe aplikované medicíny a psychologie. Pohádka o elixíru věčného mládí se např. na Západě předkládá v obchodním balení, tj. jako realita specializovaných služeb, před-

stavujících podnikatelský boom, anebo jako extrakt vědy, která bojuje se stářím a se smrtí.

To všechno se rodí *ve společnosti posedlé mládím*. Zároveň však je to příznačný rys dnešní „sexuální revoluce“, a jak jsme řekli již na počátku — jejím nositelem a subjektem je mladá generace. Ani však nejvlastnější subjekt této „revoluce“ není zde vázán žádnou řeholí (tato „revoluce“ zároveň hlásá zcela dobrovolnou účast). Naleznou se chlapci a děvčata, kteří sice svou účast na této „revoluci“ mohou manifestovat zcela spontánně a mohou též bez jakéhokoliv elixíru i beze strachu spontánně užívat svého mládí, přitom jsou však nadáni posedlostí úplně opačnou, než jaká se projevuje u ostatních členů civilizace, k níž patří: nemohou se už dočkat, aby „dospěli“, patřičně ztloustli a zestárli vedle svých dvou dětí, jež zplodili již v době, kdy byli sami sotva plnoletí. To je však posedlost *proti* mládí, a proto se vymyká všemu, co sledujeme v novém sexuálním standardu. Moderní doba — totiž její sexuální exploze a „revoluce“ — zaznamenává sice stále zvýšený trend předčasných manželství, přitom však jsou tato manželství v bytostném rozporu s tím, co je zplodilo, jelikož jsou též v rozporu s idolem moderní doby: místo aby zdůrazňovala „věčné“ anebo alespoň *dlouhé* mládí, spíše je prakticky popírájí.

Každý mladistvý, který už není dítětem a ještě není dospělým, vytváří takový subkulturní systém, v němž přísluší jeho roli zvláštní význam. Mnoho mladistvých sice přijímá většinu hodnotových představ dospělých, ale přitom existují četné oblasti, v nichž se postoje mladistvých od postojů dospělých podstatně odlišují. Uvedli jsme už například, jak se současní chlapci a děvčata chtějí sobě navzájem podobat nejen v postojích k životu a v psychických ohledech, ale i svým zjevem, v módě oblékání, v účesu, v projevech zdobivosti — tak, aby obě pohlaví téměř splývala. Poprvé v historii vyvíjejí mladí lidé jakožto zvláštní subkultura i svůj *vlastní sexuální kodex*. Že však má mládež o sexuálních vztazích vlastní hodnotové představy, to v žádném případě neznamena, že se všichni její příslušníci musí podle nich řídit. Ale — jak to vlastně zjistit, zda se podle nich řídí? Vždyť rozdíly od standardu dospělých se pečlivě tají a vlastní názory se otevřeně hlásají pouze uvnitř skupiny stejně

starých přátel (a proto je to právě subkultura, aby měla své zvláštní zákony, svůj vlastní kodex). Přitom ovšem tento vrstevnický kodex mládeže není vůbec zapotřebí tajit, jelikož v různých ohledech je mnohem morálnější než kodex starších generací. Předně — projevuje se velkou liberálností při posuzování činů druhých, je dokonce liberálnější pro celou subkulturu než kodex, který si vytváří jednotlivec sám pro sebe. Čili — jednotlivci posuzují permissivní (uvolněné) sexuální chování u svých známých často mnohem shovívavěji než u sebe samých, což zrovna nelze říci např. o zvyku dospělých označovat druhé za „nemravy“ a sebe samy k nim nepočítat. Dále pak — jestliže mladiství mají trvalejší známost, existují u nich tendence spojovat sexualitu s náklonností, ale není to „náklonnost“ starého typu, není to někdejší „poměr“, při němž se uplatňovala dvojí morálka; je to něco, co znamená pohlavní rovnoprávnost a mnohem větší *upřímnost*.

Proto heterosexuální kontakty, například petting (ale i koitus), uskutečňují mladí lidé na základě „pouhého“ *přátelství*, jež lépe vyhovuje i přirozenému vývoji k sexuální emancipaci ženy. Starší generace vcelku takové vztahy neznala. Jestliže se zjistilo, že přírůstek sexuální aktivity dnešních teenagerů se neprojevuje ani tolik v koitu, jako spíše v pettingu (BELL, 1966), má to svůj význam i v souvislosti s nově vznikajícími představami o sexuálním životě. Je to často jen výrazem rovnoprávnosti pohlaví a emancipace žen, neboť petting se více než koitus praktikuje mezi mladými především na výslovné přání dívek, jež sice chtějí navázat častější sexuální vztahy, a tak být pro své vrstevníky přitažlivější, přitom však své panenství odmítají ztratit dříve, dokud se svým partnerem nenaváží ještě citovější kontakt než jen přátelský.

Chování ovšem není určováno výlučně jedním hodnotovým systémem a volba jednotlivých postojů nesouvisí nikdy jenom s racionálními pojmy, v nichž se uvažuje o přizpůsobení danému kodexu. Uvedli jsme řadu příkladů, jak někteří mladí lidé přejímají v sexuálním ohledu více názorů a postojů od starší generace než z vlastních řad. Naproti tomu však přes veškerou *dobrovolnost* účasti na vlastní subkultuře může u mladých lidí vést ke konfliktům a osobním problémům rovněž *nedostatečné přizpůsobení novým (subkulturním) hod-*

notám. V této souvislosti bylo poznamenáno, že „existuje materiál, z něhož vyplývá, že také ze zdrženlivosti mohou pramenit psychické obtíže“ (REISS, 1957). A to nikoliv proto, že by pohlavní zdrženlivost působila bezprostředně na psychiku jako patogenní vliv (že by totiž vyvolávala abnormální či neurotické stavy, jak se to někdy laicky traduje), ale psychické obtíže vznikají zde proto, že u mladého člověka jsou za této situace v konfliktu staré a nové hodnotové představy, a přitom těch ani oněch se nelze zbavit nebo jedny druhými vylučovat. Mladí jsou jednak pod vlivem sexuálních restrikcí, které je třeba přece jen brát na vědomí, na druhé straně však ani jejich vlastní kodex není bez pravidel a norem, s nimiž by nebylo třeba se ztotožnit. Tak je situace pro mladého člověka charakteristická vlastně dvojí konformitou: nezbytností vyrovnat se s kulturou, v níž žije, a touhou splynout s pravidly vlastní subkultury, jež si v sexuálním ohledu často vytváří pravidla zcela protikladná k celkovému kodexu.

Tím to však ještě nekončí. Možno se dále domnívat, že zachovávat konformitu s celkovou kulturou je i v sexuálním ohledu snazší: existují tu vzory, stereotypy, předchozí zkušenosti a vžitá schémata řešení. Zato však sounáležitost se subkulturou otevírá řadu problémů a „sexuálních starostí“, jež nyní mladí lidé musí řešit sami, nestereotypně, bez zkušeností a vzorů. Zní to paradoxně, ale ve společnosti, jejíž jedna věková vrstva sexuálně žije poměrně volně, tj. mládež, vyvstává pro její příslušníky větší problém v uskutečňování „sexuální revoluce“ než v kárných opatřeních, jež proti ní případně používají dospělí. Názorně to vysvitne, když si tu shrneme, co sexuální standard dnešní mládeže představuje v základních údajích o věku, periodách pohlavnosti a způsobech chování. Podle našeho mínění je možno na základě různých empirických šetření i klinických zjištění sestavit určitý přehled o *deseti rozhodujících letech sexuality*, kde se vývoj pohlavnosti prolíná s uskutečňovanými formami sexuálního chování a fázemi vzájemných milostných vztahů. V tomto smyslu je uvedena tabulka též přehledem našich dosavadních zjištění o vývinu těchto tří oblastí sexuálního života v našem kulturním okruhu.

Sexuální hry, necking a petting, se vyskytují již ve fázi milostných dostaveníček, a tedy velmi záhy vytvářejí a formují sexuální zkuše-

Tabulka 18

Deset rozhodujících let sexuality

způsob a forma sexuality	věk	perioda pohl. a sex. života
AUTOEROTIKA	12	prepuberta
	13	puberta
	14	
SEXUÁLNÍ	15	fáze milostných schůzek
	16	fáze trvalejší známosti
	17	
PARTNERSTVÍ	18	
	19	období zasnub
	20	
PLNÝ POHLAVNÍ ŽIVOT	21	manželství
	22	

nosti, čímž tu však vznikají i určitá rizika pro standard, kde se tyto zkušenosti zdají být něčím zcela obvyklým. Poukazuje se proto právem na netradiční okolnost, že mladíci a dívky, kteří nejsou sexuálně aktivní, odchyľují se dnes od statistické normy svých vrstevníků více než ti, kteří aktivní jsou. A případná absence sexuálních zkušeností se u mladých hochů zdá spojena se silnými pocity úzkosti — jednoduše z toho důvodu, že i tito příslušníci dozrávající generace porovnávají svou „mužnost“ se svými sexuálními činy tak jako muži dospělí. Už mladí milenci ve fázi trvalejší známosti (podle empirických zjištění začínající od sedmnácti let) chtějí být od své stejně staré nebo ještě mladší partnerky potvrzeni jako muži — tím, že jí dopřejí orgastickou zkušenost. A pro dívky je takový postoj často ještě komplikovanější, protože musí nejen svého partnera potvrdit jako muže, ale kromě toho musí navíc ještě svým orgasmem prokázat vlastní ženskost — v době, kdy orgastická schopnost není třeba ještě plně rozvinuta.

Vidíme však rozpory i v subkultuře samé. Například — navzdory shodě v názorech na sexualitu i přes podobnosti v zevnějšku reagují mládenci stále ještě podstatně jinak než děvčata na sexuální podněty i na situace, jež sice nejsou vysloveně sexuální, ale takové podněty vyvolávají. Sice již dnešní tendence hochů všimnout si víc svého zevnějšku s dívčí „marnivostí“ neodpovídá někdejšími představami o mužské povaze a přitažlivosti, nicméně tu něco zůstává z dřívější — děvčata i nadále přistupují ke svému půvabu, kráse, přitažlivosti i ke své sexuální roli stále jako *k danému úkolu*, jehož ocenění přísluší mužskému partneru jako rozhodčímu soudci. Rozdíl v marnivosti, případně i zdobivosti, kterýmžto vlastností podléhají dnes mladíci stejně jako děvčata, vychází potom proto spíše z odezvy na ně. „Zdá se, že u mláďenců vyvolává příznivá odezva na jejich zevnějšek docela jiné zadostiučinění než u děvčat. Děvčata patrně nacházejí v obdivu ke svému půvabu jisté povzbuzení, nikoliv v erotickém smyslu, ale spíše ve vědomí, že jim fyzická krása otevírá řadu možností a nabízí různé zajímavé vztahy a zkušenosti: zpozorní. Chlapci naopak znepozorní; sluní se v obdivu tohoto druhu jako krokodýl na kládě. Neskrývají-li se za ní svůdnické úmysly — což chlapci pohotově a s nevolí vycítí — uklidňuje a ukolébává“ (FRIEDENBERG, 1967).

Tytéž vlastnosti a síly, které se podílejí na utváření nového a morálnějšího kodexu, mohou ovšem za jistých podmínek změnit svůj směr, vykolejit a spojit se s pohodlnými a starými konvencemi, aniž se jejich rozpornost okamžitě projeví. Jestliže bylo například řečeno, že k navazování sexuálních vztahů stačí dnešním mladým dvojicím „pouhé“ přátelství, musíme zároveň dodat, že právě tento pojem nevyžaduje žádnou závislost ve smyslu sexuálně věrného partnerství. Ale i z hlediska přátelství se může jevit na první pohled protismyslným, když osmnáctiletý hoch udržuje *na bázi přátelství* sexuální kontakty hned s několika svými „přítečkyněmi“ současně. Reportáže ze života teenagerů líčí, jak k jejich vysokému životnímu standardu dnes patří, co dříve bylo výsadou jen některých nezávislých majetných (a potentních) mužů střední generace — mít dvě nebo tři lásky najednou. Jakmile takovou „bigamii“ budeme brát jako ilustrativní případ (i když třeba obecně vzato neplatí), dojdeme k závěru, že se

v ní na jedné straně od praxe dřívější mládeže naleznou rozdíly, na druhé straně se v ní však dnešní mladí lidé blíží světu dospělých, možná jen s tím rozdílem, že tito mladí se ke svým bigamistickým svazkům hlásí zcela nepokrytě a veřejně. V rámci doslovně chápaného „přátelství“ praktikují chlapci a děvčata *střídavý* styk často až do chvíle, než naleznou osobu, s níž by se jednou chtěli oženit či vdát. Přičemž takové postoje nelze rozhodně chápat ani jako praktické uskutečňování zásad „manželství na zkoušku“, ani jako „imperativ vědecky zkoumaného sexu“, poněvadž na to jsou tito lidé příliš mladí a nerozumní. Bohužel, v mnoha případech lze tuto sexualitu chápat výhradně jen jako *promiskuitu* s egoistickými motivy dospělých. A podle toho vypadají též následky.

Podle výzkumů British Medical Association souvisí s rostoucí promiskuitou i zvýšený počet mladistvých matek a samozřejmě i nemanželských dětí. Také zde nám některá čísla ukáží, že sexuální akcelerace trvá již řadu let, že však stále vykazuje vzestup. Už r. 1951 připadalo v Liverpoolu na osm narozených dětí jedno nemanželské, dnes po osmnácti letech se tento počet ještě zvýšil, přestože se současně snížil věk při uzavírání sňatku. Ve Švédsku se odhaduje, že asi 30 až 35 procent dětí se narodí buď před manželstvím, nebo v prvních sedmi měsících manželství. Jako mnoho jiných úkazů spojených se sexualitou svědčí i rostoucí procento nemanželských dětí zároveň však pro kulturní relativismus: přišlo se na to, že kde je menší odsudek předmanželské sexuality, tam je i větší počet nemanželských dětí, ale zároveň se pak na tyto děti nahlíží vždy s větší tolerancí (H. T. CHRISTENSEN, 1960).

Mladistvé matky a nemanželské děti představují všude na světě problém. V krajích, kde klima dává možnost rychlejšího dospívání, např. v afrických zemích, nebo kde byla sociální úroveň velmi nízká, např. v Indii, chápalo se předčasné mateřství jako logický důsledek geografické polohy a ekonomických poměrů. Dnes je předčasné těhotenství úkazem, který se objevuje i v průmyslové společnosti, a to v hroživé míře. Například ve Vídni představovaly mladistvé matky po druhé světové válce 2 až 3 % rodičích žen, dnes představují 5 až 6 %. Statistika vídeňské gynekologické ambulance ukazuje, že téměř 20 % vyšetřených 14letých dívek bylo již deflorováno.

V r. 1961 bylo jen v Hamburku 340 těhotných školaček a v Kolíně n. Rýnem bylo v jednom roce 106 matek v dětském věku, z toho jedna mladší dvanácti let.

U nás v ČSR byla r. 1960 provedena interrupce u 14 čtrnáctiletých dívek; r. 1969 tomu tak bylo u 64 čtrnáctiletých dívek — za necelých deset let stoupl tedy tento počet více než čtyři a půlkrát. Jak bylo uvedeno v kapitole o vývinu pohlavnosti, vrcholu své plodnosti dosahuje žena až v dospělém věku, po 20. roce života. V mladistvém období je možnost otěhotnění snížena, takže se dnes obecně konstatuje, že „početí v prvním roce po nástupu menstruace je zjevně nepravděpodobné, a rovněž během časového úseku v dalších čtyřech až šesti letech zůstává méně pravděpodobné než po dosažení plné pohlavní zralosti. Početí může vzniknout velmi brzy; před 17. rokem života je však vzácné, a to nezávisle na počtu let od nástupu menstruace“ (H. S. STUART, 1960). Varovná čísla o počtu těhotných mladistvých nezrcadlí proto ani skutečnou frekvenci jejich sexuálního styku. Ta je ve skutečnosti mnohem větší, ale vzhledem k „sterilitě mladistvých“ zanechává jen méně časté následky.

Ztráta náboženského vlivu

K sexuálnímu standardu naší současnosti patří ovšem i jistota, že sexualita nezanechává „následky“ ani u žen dospělých a pohlavně zralých. Mezi jinými činiteli tedy i *rozvoj antikoncepce* pomáhá překonat někdejší morálku doživotního, osudového spojení v sexualitě dvou lidí. Je to morálka hlásaná křesťanstvím, a tím tedy i morálka, jež podle slov KIERKEGAARDOVÝCH objevila vlastně pojem „smilnosti“ a „smyslnosti“, jelikož ho izolovala pod nálepkou „hříchu“.

V posledních částech této kapitoly pokládáme za vhodné pohovořit o jistých civilizačních jevech, které imponují jednou jako „průvodní symptomy“ dnešního sexuálního standardu, podruhé jako jeho „širší ideologické příčiny“ a potřetí zas dokonce jako jeho „sublimované následky“. Pokládáme za vhodné alespoň ve stručnosti pojednat

o procesu přeměny někdejší křesťanské (a zvláště katolické) morálky, jinak řečeno *o ztrátě náboženského vlivu*, a dále rovněž o vlivech dnešní tzv. *masové kultury*, kde se zvláště vytváří ona „posedlost sexem“, jaká se v publicistických relacích často i bez objasnění hlubších příčin a souvislostí „sexuální revoluci“ přisuzuje. Přičemž oba tyto ideologické nástroje — někdejší náboženství a dnešní masová produkce kulturních statků — souvisejí společně v širším smyslu i s *ritualizací společenského života*, v níž se podle psychoanalytických autorů zrcadlí sublimovaná sexuální atmosféra doby.

Odjakživa si člověk sexualizoval obraz světa podle svých pudových potřeb, což bylo procesem jeho soukromého vědomí a podvědomí, ale s širšími důsledky než soukromými. Na jedné straně to lidi přivádělo ke svobodě a osobní autonomii, jestliže je to od vnějšího přizpůsobování vracelo zpátky k přirozenosti, ale zároveň se pak sami vrhali pod diktát „nepřirozenosti“, protože tuto sexualizaci vlivem ideologie, stávající morálky a zákonů skupinového života v sobě potlačovali, tak jako potlačovali své původní pudové potřeby. Technika *potlačení*, jak známo, je jednou z těch, jimiž se lidé vyrovnávají s konfliktními stavy a stressovými situacemi, a jak systematicky doložil FREUD (1925), uplatňuje se rovněž v konfliktu mezi sociálně-morálními normami a individuálním sexuálním přáním.

Nás to tu zajímá teď proto, že potlačení tohoto druhu vznikalo i na základě hodnotových představ vytvořených na základě jak židovských, starozákonních tradic, tak na základě křesťanské, zejména katolické morálky.

Křesťanství převládá v tom kulturním okruhu, kde se zároveň projevuje „sexuální revoluce“ ve své každodennosti a v masové podobě, přičemž křesťanský vliv na sexualitu je velmi zvláštní: „Zatímco ostatní světová a spasitelská náboženství v podstatě ponechala sexualitu na tradiční úrovni skupinové ritualizace, v rámci křesťanství byl jednotlivec vržen zpátky na úroveň své sexuality a tato úroveň byla úrovní jeho nejvnitřnější osobnosti; teprve zde se sexualita stala individualistickou, „autistickou“, a vyžadovala nyní pro individuálně odpovědné vůdčí schéma života nějaký výklad“ (SCHELKY, 1955).

Chceme-li porozumět vlivu křesťanství na sexuální život, musíme však poněkud zrekapitulovat historii. Pro rané křesťany bylo nejvyšším cílem člověka překračování všeho tělesného a smyslového; člověk se sice mohl párovat, ale přitom nesměl pociťovat rozkoš (sv. AUGUSTIN). Na pozadí ideálu asketického života se na sexualitu nahlíželo pouze jako na manifestaci tělesných chtíčů, protože tělo a duše platily jako rozdílná jsoucna. Tím se potom vysvětluje, proč někdy v křesťansko-katolické nauce najdeme též platonsko-manichejskou osudovost smyslnosti a proč se tu na sexualitu nahlíží jako na *hřích*, jako na něco poskvrněného. Manželství se sice toleruje jako nezbytnost k zachování rodu, *avšak i zde platila tělesná zdrženlivost za nejvyšší cíl*. Je to ústupek pro zabránění smilstva (sv. PAVEL). To je všeobecný křesťanský názor, z něhož existují ovšem i výjimky; např. u spiritualistických sekt hlásajících přehnanou askezi se každé manželství a těhotenství dokonce pranýřuje jako nesmiřitelný zločin. Na druhé straně položila právě církve hlásáním svátosti manželství *zjevné základy k sociálnímu významu sexuality v křesťanských společnostech* a na různých koncilech a synodách se postavila proti překonanému asketickému názoru v odvolání na aristotelovskou poučku, že tělo má být organon duše.

Myšlenka „obapolného“ sexuálního partnerství v dnešním pojetí se mohla realizovat jenom za podmínek osvobození od náboženských předsudků, protože dospívá k pohlavnímu zrovnoprávnění ženy, což bylo z hlediska staré katolické morálky nepřípustné. V raném křesťanství se na ženu pohlíželo jako na kořen všeho zla. Věřilo se, že žena zdědila od Evy přirozený sklon uvádět muže do záhuby. Pod vlivem hříchu z Ráje se staly ženské pohlavní orgány sídlem nedovolené rozkoše, jak zdůrazňuje již sv. AUGUSTIN. Muž mohl uniknout záhubě pouze celibátem.

Zdá se, že vymezení podřadné sociální role ženy, kterou ostatně shledáváme místy dodnes, má původ právě v raném křesťanství, protože tehdy vznikalo jako reakce na rozmáhající se emancipaci ženy předkřesťanské společnosti, ve vyšších vrstvách Říma (QUEEN, HABERSTEIN a ADAMS, 1961). Římanka se ovšem — podle jiných názorů — stává „typem falešné emancipace bez reálné činnosti“ (S. de BEAUVOIROVÁ, 1949). Říká se jí sice „domina“,

je paní krbu, účastní se náboženských obřadů, na ulici jí muži dávají přednost, konzulové ustoupí, když ona prochází, není už otrokyní, ale družkou a společnicí svého muže — ovšem pouto, které ji s ním váže, sama přervat nemůže. Za pět století z počátku našeho letopočtu nalezneme četné případy zavraždění nepohodlných žen i mužů, ale ani jediný rozvod.

Romantické pojetí sexuální lásky se objevilo až dlouho po antice, a to v sociálním hnutí romantiky na konci 11. století. Z tehdejší doby se dochovaly zprávy o milostných hrách mezi rytíři a dámami; tyto hry jako předchůdci pozdějšího flirtu byly sice již silně eroticky zabarvené, ale není zpráv o tom, že by se muži i ženy při nich snažili dosáhnout soulože. Rovněž romantická láska trubadúrů, přestože se vyznačovala opovrhováním k náboženským příkázáním, byla sotva něčím víc než pouhou odevzdaností dezerotizovanému objektu. Tehdy platilo, že „dáma byla bytostí bez života, srovnatelná jen s ikonou“ (M. M. HUNT, 1959). A romantici i klerici se však přece jen v jednom shodovali: že manželství je spíše povinností než potěšením.

Specifickou roli při ovlivňování sexuálního života sehrává ovšem i *protestantismus*. Zatímco se u protestantů v poměru k sexualitě vyvíjí zvláštní stud — askeze silnější než v katolicismu, je na druhé straně právě zde pohlavní akt materialisticky hodnocen a povýšen na sociální povinnost. Sexualita je účelově chápána jako „manželská povinnost“ a manželství — to není jenom „realizace lásky v čase“ (S. KIERKEGAARD), ale též smlouva „dvou osob různého pohlaví k oboustrannému a životodárnému využití jejich pohlavních vlastností“ (I. KANT).

Dodnes je sice v některých skupinách naší civilizace religiózní tabuizace sexuality velmi silná, zvláště v názoru na předmanželské a mimomanželské styky, přece jen však možno konstatovat, že právě v sexuální životě lidí se tyto církevní normy nejméně prosazují. Přičemž — nejen například mimomanželské vztahy jsou podle těchto norem hříšné, protože se proviňují proti devátému příkázání, ale hříšné je tu i povýšení samoučelné sexuality na rozkoš, což jak známo, je prohřešek proti příkázání šestému. Empirický materiál shromážděný v této knize hovoří však o standardu, který už takové

sexuální normy neakceptuje. A také na základě klinických zkušeností se ukazují církevní požadavky, např. požadavek na počestnost a neposkvrněnost ženy až do manželského lože, jako neudržitelné. Šťastný pohlavní život je v manželství závislý na jisté harmonii, kterou sice nelze předpovědět, ale kterou — jak jsme již uvedli — lze předem zkušeností ověřit. To je pro dnešního člověka mnohem významnější, nemluvě o tom, že je to pro něho i mnohem *lákovější*, a podle toho pak jedná, i kdyby v jiných ohledech na něj dodnes náboženství nepřestalo působit. Na další věc, již se dokládá neudržitelnost hodnotových představ a norem někdejší křesťanské morálky, totiž na uskutečňování sexuálních styků bez záměru rozmnožovat potomstvo, jsme zde již také nejednou narazili. Skutečnost, že dochází k sexuálním stykům bez záměru počít dítě, ba dokonce, že k nim dochází za podmínek antikoncepce, je tak očividná a všeobecná, že její závažnost nemusí ověřovat žádné statistiky, jelikož dnes už asi jen rodiny z bigotních katolických kruhů, materiálně většinou dobře situované, zachovávají šesté přikázání kvůli němu samému.

Přitom však ještě mnohé ze sexuálních postojů — jež se dosud u moderního člověka uplatňují jako hluboce zakořeněné a internalizované, takže vypadají, jako kdyby byly jeho „vlastními“ postoji — *nezapřou svůj religiózní původ*. Uskutečňují se sice v sekularizované formě, ale nelze nevidět jejich působení v intencích někdejších náboženských představ. Například praobraz Svaté rodiny, kde Marie představuje pasívní, ale hluboce milující matku a vychovatelku dítěte, je stále zakořeněn i v našich rodinách, takže i nadále ovlivňuje sociální pozici ženy a její mateřskou, rodinnou i sexuální roli. V klinické praxi se pak snadno setkáváme se stížnostmi na neúplné či nedokonalé prožívání pohlavního aktu — hlavně u žen — a nezdá se to pramenit právě z primitivní náboženské výchovy, totiž z předsudku, že sexualita je něco nepatřičného, něco, kde žena má hrát jen pasívní úlohu. To je nejobecnější pozůstatek náboženského vlivu, který přerostl do sekularizovaného okruhu.

V anketě francouzského Institutu veřejného mínění byly ještě r. 1961 odhaleny dva celkem očekávané momenty, týkající se náboženského, resp. katolicko-církevního vlivu na sexualitu. Jednak se zjistilo, že přísnost v dodržování příkazů předmanželské sexuální

zdrženlivosti stoupá ve směru od kategorie ateistů k těm věřícím, kteří pravidelně navštěvují kostel a bohoslužby. Pouhá formální příslušnost k církvi samozřejmě není rozhodujícím faktorem pro zachovávání sexuálních postojů odpovídajících katolickým církevním normám, mnohem podstatnější je aktivní sounáležitost s církví. To i pro americké poměry potvrzují též E. W. BURGESS a P. WALLIN, kteří r. 1953 zjišťují, že „u religiózně inaktivních párů je pravděpodobnost častějších a příležitostných sexuálních vztahů před manželstvím podstatně vyšší než u aktivních příslušníků náboženských společností“. Druhým rezultátem francouzské ankety je, že úměrně s intenzitou religiozity vzrůstá i přesvědčení o nerovnoprávnosti muže a ženy v pohlavním životě, tedy praktické zdůrazňování tzv. dvojí morálky, o níž jsme řekli, že je především obsažena v názoru, že předmanželská pohlavní zdrženlivost je závazná toliko pro dívky. (Jinde se dokonce našel jistý vztah mezi zachováním tzv. pohlavní poctivosti a stupněm náboženské aktivity — zjistil ho např. KINSEY při průzkumu katoliček, protestantek a židovek ve věku od 16 do 20 let. Jen 15 % bigotních katoliček ztratilo poctivost za svobodna proti 43 % formálních katoliček; u protestantek tento rozdíl činil 17 proti 29 % a u židovských děvčat 10 proti 25 %.)

Mnohá z náboženských tabu se kdysi ustavila pro zachování hygieny a zdraví jednotlivce nebo skupiny — měla tedy svůj smysl. Dnes se tato hygienicko-zdravotní pravidla stanovují spíše na základě *výzkumu a vědy*, jejichž vliv na veřejné mínění se zdá být obrovský. Do někdejšího postavení teologie nastoupila dnes antropologie — a to v nejširším slova smyslu jakožto *věda o člověku*.

Masová kultura a problémy pornografie

V křesťansky vypjaté době, např. v gotice, upínali se lidé k spirituálním senzacím, zatímco většina dnešních lidí se upíná k intenzivnějším *tělesným* pocitům, což ovšem má i velký význam filosoficko-antropologický a stejně tak psychologický — jelikož samo tělo, tedy nositel těchto pocitů či jejich substrát, není uvědomováno jen jako podmínka lidského bytí, jakožto subjekt, ale i jakožto *objekt pro druhé*. Čili tělo je místem, které je „nepostradatelné pro každou vědomost o zvlášt-

ních vztazích našeho bytí s druhým“, je „obalem pro vztahy Já — Ty“ (J. P. SARTRE, 1956), a to je při interpretaci změny ideologických postojů a duchovní atmosféry neméně významné než sociologicky rekonstruovatelná fakta. Úloha těla je zdůrazňována v různých druzích novodobé lidské seberealizace — v umění jako je balet a tanec, nebo v umělecké gymnastice, která má blízko k hlavní doméně tělesné činnosti v tomto smyslu — ke sportu. Vlivem těchto realizací a aktivit se zvyšuje i současný *kult tělesné lásky a krásy*, který pak dosahuje téměř „absolutního“ vrcholu nebo také své vlastní persifláže v existenci pin-up girls a sex-bomb filmového plátna a obrázkových magazínů pro pány. Hrdina novely Sbohem, město C. trefně podotýká: „Bavil jsem se prohlížením několika kalendářů, které visely na registratuře; byly na nich obrázky žen s tak snovými, fantastickými boky a ňadry, že člověku ani nepřipadaly pornografické. Umělec, který vymaloval dívky na kalendáře, vytvořil nějaké třetí pohlaví, které jsem nikdy předtím neviděl.“

Je třeba říci, že s domnělou svobodou nebo koneckonců i s nestálostí ve volbě sexuálního partnera a letmostí pohlavních spojení se vyvíjí — úplně paradoxně — nová konvencionalizace a stereotypizace pohlavních vztahů. Člověk zdánlivě svobodný, protože osvobozený od nátlaku pudových a instinktivních schémat i od někdejších společenských norem, upadá pod nový teror — *pod teror konvencí televizně-filmového a magazínového modelu lásky*. Nápadným rysem zkonvencionalizovaného sexu je dnes totiž především velké rozšíření a uplatnění typizujících schémat, příznačných pro tento empirickovizuální věk: ve filmu, televizi a ilustrovaných časopisech se i po sexuální stránce orientujeme jako v nějakém albu modelů, zdánlivě sice hledající „svůj“ typ, ale přitom spíše podléhající zákonům univerzální nabídky. Dalším základním rysem dnešní sexuality je rovněž zařazení jejích projevů do schématu nabídky a poptávky, tedy spotřebitelsko-konzumní postoj k eroticko-sexuálním jevům. Staré konvence a některá z institucionálních pravidel pohlavního života sice padly, ale sexuální chování se nově standardizuje; vytváří se typický dobový charakter sexuality jako *konzumu*. Sexuální exploze vzniká na základě vztahů konzumní společnosti. Sexus se uskutečňuje v rámci mentality spotřebitele. A za druhé, tato „sexuální revoluce“ vzniká sice jako

způsob výplně volného času, v konzumní společnosti stále vzrůstajícího, přičemž v jeho rámci sex už neuskutečňuje romantický dobytí ženských srdcí, ale nutkavý nebo i hravý sběratel erotických příběhů. Sexualizovaný obraz světa hrozí v podmínkách masové kultury všude, na každém kroku. V laciných románech podbarvuje mýtus násilí, v obrázkových magazínech podporuje instinktivní schéma zdůrazněním tvaru ženského těla apod. Nabídka sexu je vysoká. To, co je psychoanalýzou označováno jako „sublimace sexu“, totiž umění a kultura vůbec, podává se v současné kultuře tak, že je zde sexualita znovu „resublimována“, tj. vrácena k svému erotickému východisku a nezakrytě představena. Lidské libido se udržuje v jakési trvalé aktivitě a zbytnuje. Výrazem toho jsou nejrozličnější teorie i v umění (žena jako věčná inspirace umění, TAINOVA „la cone d'une femme“, literárně traktovaná psychoanalýza atd.).

Velkou roli při tomto procesu hraje rovněž film. Už v jeho historických počátcích nalezneme podněty pro aktivizaci libida (vzpomeňme např. na Machatého filmy *Extáze* a *Erotikon*), ale trend, který nastupuje v poválečné kinematografii, zajisté ještě překoná psychosexuální akceleraci lidského vývoje.

V jednom západoněmeckém filmovém časopise je uveden postřeh, jak se za posledních patnáct let vyvíjela montáž erotických záběrů. *Rok 1955*: kamera se dívá do okna, za záclonou stojí žena, pročesá si vlasy, rozepíná zips, svléká se, stojí ve spodním prádle. *Rok 1960*: navíc si rozepne podprsenku. *Rok 1968*: nahými prsy se otočí ke kameře, jen rám okna jí zakrývá prsní bradavky, jež jsou však při pohybu nakrátko viditelné. V tomtéž časopise jsou uvedeny tituly nejúspěšnějších filmů 1966–1968, tituly pro masovou nabídku sexu (alespoň v NSR) velmi příznačné:

Vnadidlo

Naomi — nenasytaná

Inge má chuť!

Já, jeho milenka

Rozkoš

Svlékni se a modli

Žádný hřích není nahý

Ona to chce znát

Erotika nad propastí
Prameny erotiky
Dcery hříchu
Důtky erotiky
Odpoutaný chtíč
Další pán — tatáž dáma
Erotické hry
Vedlejší ulice prostituce
Děvčata mezi sexem a hříchem
Otto letí na ženský
Když se setmí na Reeperbahn
Zakázané něžnosti
Nahá vábnička
Mladá kůže

Kvůli spravedlnosti však dodejme, že možná největší úspěch a rovněž komerční efekt slavily v NSR filmy sexuálně-osvětové, v nichž nelze shledávat nic triviálního. Pro rok 1968 to platí o filmech:

Van de Velde — Dokonalé manželství
Helga a Michael
Oswalt Kolle — Zázraky lásky I, II

R. 1970 měl ve Švédsku největší finanční úspěch sexuálně-osvětový film *Jazyk lásky*. V New Yorku se s nemenším efektem promítá zdravotnický film *Tělo*.

Na první pohled se zdá, že tato bohatá nabídka kvalifikuje člověka masové kultury jako bytost s infantilní sexuální fantazií, jako nevyzrálého jedince, který nemá žádoucí erotickou představivost a potřebuje stimuly z vnějšku — i pro své sexuální chování — předeštíit takříkajíc až pod nos. Možná že tomu tak je, ale to nikterak nezmírní jinou skutečnost, která je nelichotivá ve smyslu — řekněme — sociálně-kulturním, že totiž jakákoliv obscénnost a smysl-nost je posuzována toliko konvencemi, které byly přirozenému životu vnuceny společností. Obligátní výhrada k masové kultuře, kterou je možno zjistit sociologickou rekonstrukcí, se dotýká faktu, že současné pornografické produkty vyrábí společnost, která přitom hlásá, že

na sexuálních požicích je cosi nemravného. Je to společnost *anti-sexuální*, přitom však „nemravná“.

Právě před padesáti lety, úvodem k přednášce o lidském sexuálním životě, vysmíval se FREUD předsudkům vztahujícím se ke slovům „sexuální“ nebo „erotický“. Sexuální a erotické je především to, o čem prý nesmíme hovořit, co je neslušné. A zdá se, že tento prudérní předsudek se udržuje v obecném povědomí i nadále; plodí své nutné zlo, zmatky, nedorozumění, filistrovskou morálku a přetvářku. Nejen však to — tradiční pruderie učinila z někdejší biologické potřeby a tělesné radosti citlivou sféru strachu před sexualitou a ze sexuality, sféru snadno přerůstající do úzkostných forem neurózy. Přeměnila sexualitu na něco, co jako groteskní a trapičské obrazy Salvadora Dalího defiluje moderním lidem hlavou. Vytlačila z lidských poměrů „přirozenou“ žádost, takže lze říci, že na libido navalila mimořádnou tíhu cenzury, ačkoliv zároveň omezila hominizovanou erotiku, místy ji nahrazujíc „nepřirozenými“, přesněji řečeno lascivními sexuálními způsoby, něčím z hlediska „přirozenosti“ mimořádným, a přece z hlediska výskytu každodenním a obecným, co představuje například tzv. *erotický symbolismus*.

Tento pojem, užívaný HAVELOCKEM ELLISEM (1937), znamená určité „přesunutí pohlavní záliby“. Míní se jím stav, při němž „psychologický pohlavní pochod je buďto ochuzen, nebo odchýlen, takže se ohniskem pohlavní záliby a zájmu stává jen nějaká část tohoto pochodu nebo nějaký předmět či úkon, nacházející se zpravidla na okraji nebo vůbec mimo tento pochod“. Co tedy z hlediska „přirozené“ sexuality má druhotný význam, anebo co je tu dokonale lhostejné, to nabývá v erotickém symbolismu hlavní význam a zastupuje pak celý pohlavní pochod. Patří sem i všechny druhy *sexuálního fetišismu*. A tak patrně i vlivem navršení zmíněných prudérních předsudků je moderní sexualita fetišistická.

Jinými slovy, sexualita jako akt přirozenosti je sice i nadále nedílnou součástí lidské osobnosti, jak vyplývá i ze sexuologických šetření, prudérní předsudky z minulých století však tuto přirozenost lidí potlačily a cenzurovaly, aniž se v mnohých případech mohla sexualita projevit zároveň jako pravý akt kultury. Lze říci, že ten je dosud pouze nahražován erotickým symbolismem, fetišismem, spod-

ničkovou erotikou, černými punčochami, působivostí dekoltů, tajemstvím nohou v kozačkách, účesem, očima zakrytými černými brýlemi, parfumovanými kapesníčky, postelovými řečmi. (Pojem erotického fetiše se původně omezoval na části oděvu, ale toto omezení od BINETOVA klasického eseje z r. 1888 zmizelo a pojem se značně rozšířil.) Bylo by však neúplné, kdybychom neřekli, že zmíněné fetiše inspirují sexuální vzrušení především u mužů narozených před druhou světovou válkou a starších, protože dnešní dvacetiletí zaměnili erotiku dekoltu za „království nahoty“ a samozřejmě i kankán za striptýz. (Což ovšem zase neznamená, že právě ve striptýzu nenalezneme silné fetišistické prvky.)

Zhruba v době, kdy FREUD konal své přednášky na vídeňské universitě, políbili se dva lidé poprvé na filmovém plátně. Tedy rovněž před padesáti lety začíná „erotika v kině“. A celá historie filmu a zejména její specializovaná oblast filmově-erotického typu ztělesněného hvězdou dokazuje, že právě kino, televize a film, tyto nejrozšířenější součásti masové kultury, mají podíl na „sexuální revoluci“, na přestavbě současného sexuálního chování. Masové médium filmu a televize ovlivnilo a zároveň problematizovalo moderní erotiku, ovšem nejen v souvislosti s jejími duševními ekvivalenty hodnými hominizace pudu, ale též s její fyziologií a v její sexuální „praxi“. Zcela ve smyslu THIERRIHO MAULNIERA, který — když mluví o filmu — přiznává erotismu obrovskou moc, neboť prý tento všudepřítomný antropologický rozměr „klade nespočetné problémy, jestliže obsahuje vztahy duší *skrze těla* a prostřednictvím lásky hledá (ač přitom nepostihuje) odpovědi na všechny formy intelektuální úzkosti a přesahuje metafyzický vesmír“.

Především pak v důsledku těchto mechanismů došlo k sexualizaci moderního člověka *z vnějšku*. Vznikla totiž trvalá aktualizace sexuálních impulsů vycházející z masové společnosti a její kultury, a to i bez vlastního pudového tlaku individua. To pak znamená, že masové prostředky univerzálně nejen nabízejí a dávají k dispozici standardizované city, dokonce však, že připravují a tvoří zvláštní „kulturní kanály biologických procesů“ (C. KLUCKHOHN, 1947).

Jinak řečeno, předem nijak neurčené sexuální chování (jehož základem jsou pohlavně polymorfní pudy) se prostřednictvím so-

ciálních a kulturních určení převádí k určitým a dokonce stereotypním zájmům i k jistému standardnímu výběru sexuálních cílů.

Příklady pro tato tvrzení poskytují dnes různá empirická šetření publika masových prostředků. U nás v letech 1966 až 1969 výzkumný tým Čs. filmového ústavu (za vedení jednoho z nás) rekonstruoval tři základní způsoby, jimiž film ovlivňuje erotickou představivost a koneckonců i sexuální chování:

1. Film ovlivňuje prve uvedenou *akceleraci sexuálního vývoje*. Znamená to, že se věková hranice sexuálního života vlivem filmu a rovněž celé masové kultury posunuje směrem dolů. Na celém světě tvoří mládež jednu z nejvýraznějších skupin návštěvníků kin. Řada filmů podněcuje jisté moderní formy sexuálního chování, jež starší generaci děsí. (Říká se, že za to může kino. Jaká instituce však podnítila někdejší „schizoidii“ — protiklad posvátného rodinného krbu a mimomanželských styků?) — 2. Filmem se zdá být formována *fetišizace sexuální představivosti*: tento jev je tu zdůrazňován technikou velkého detailu. Už od třicátých let má mužský divák před očima boky Mae Westové stažené korzetem, nohy revuálních tanečnic, později i dlouhé vlasy Diany Dorsové, bílé neklidné ruce Florence Marly, černé hedvábí Rity Hayworthové, ještě později chůzi Marilyn Monroeové a její „mdlý úsměv, který je zároveň příslibem“, dekoltáž Giny Lollobrigidy, vyzývavé rty, těžká oční víčka, hypertrofii ňader Elizabeth Taylorové, nymfické pohyby Briggity Bardotové atd. Najednou se důvěrně a detailně divák zúčastňuje v kině „velkého umění líbat se“ — a později za časů Bergmanova *Mlčení* — i dalších fází. Fetišistický charakter filmu možno doložit i na zmíněném procesu filmové montáže. Současnou představivost pohlavních partnerů stimulují rekvizity, jako jsou postele, koupele, invence svlékání, nedbalky, kostým historický i exotický, unylé telefonáty, a rovněž „organické“ fetiše, jako jsou rty, vlasy, oči, ruce, nohy. — 3. Filmové zaujetí má dnes *obecně sjednocený a univerzální charakter*. Nikdy dříve, dokud se na plátcích kin neobjevovaly objekty všudepřítomné sexuální potřeby lidí a zvláště mužů, pokud se zde neprocházely více či méně oblečené sex-bomby a pokud nebyly sváděny hodnými i nehodnými hrdiny, nikdy nebyla erotická představivost současně tak sjednocena a soustředěna na

určitý, i když stále proměnlivý velkolepý typ, na jediný a v tu chvíli převládající ideál, o němž si myslíme, že je nám vlastní, a netušíme, že byl mimovolně — cestou infiltrace obrazu — v nás vypěstován. Moderní sexualita je mnohem více unifikovaná než dříve: „Náš ideál ženské krásy je tak přísně vymezený a do nekonečna omílaný všemi masovými komunikačními prostředky, že jaksi ztratil jakoukoliv osobitost“ (FRIEDENBERG, 1967).

Že je kino lokalitou příhodnou pro sblížení pohlaví, že je místem schůzek věrných milenců a nevěrných manželů a že — podle některých autorů — v něm dochází k „erotické indukci“ a „psychické vibraci“, to je obecně známo. Rovněž je známo, že „erotické vztahy dvou diváků upevňuje v kině fiktivní účast na příběhu filmu, na erotických vztazích postav na plátně“ (LO DUCA, 1957) a že film v tomto směru může působit dokonce jako médium „výchovných“ instrukcí. Je třeba ovšem předeslat, že většina postojů a praktik sexuálního chování se ve filmu (i v ostatních médiích masové kultury) objevuje tak, aby vyhovovala mužské části publika. A naopak — přímo klíčová je sexuální a erotická přitažlivost pouze v osudu ženské hvězdy. Jestliže totiž mužské publikum dává při své volbě ženského „ideálu“ přednost tělesnému půvabu a sexuální přitažlivosti ve fyzickém vzhledu, náklonnost ženského publika nečerpá tolik ze sexuálních (pohlavních, tělesných) zdrojů, nýbrž spíše ze zdrojů pragmatických, z postoje k životu, který zaujímá mužský hrdina na plátně. Totiž: ve skutečnosti je mužská sexuální přitažlivost prý něco naprosto iluzorního, a to ani ne tak vzhledem k subjektu, jako spíše k objektu svého působení. Ostatně, mluvili jsme o těchto věcech v kapitole o sexuálním výběru, kde jsme se též zmínili, jak to vypadá v naší civilizaci, charakteristické i masovou kulturou. V tomto smyslu se například soudí, že jakékoliv náznaky sexuálních cílů slabšího pohlaví tu prý existují jen jako podvědomá touha přizpůsobit se vzoru, o jakém sní muž. Mluvíme-li tedy o sexualitě ve filmu a v masové kultuře, nutno problém zřetelně vymezit: mluvíme zpravidla o sexuální přitažlivosti *ženských* reprezentantek — o té přitažlivosti, která provokuje diváky mužského pohlaví, zatímco ženy v publiku nejvýše nutí k nápadné či méně nápadné nápodobě. Ale obojí, vzrušení mužů i nápodoba žen, patří

k *davovému reflexu dnešní kultury*, a přitom vždy, jak již řečeno, podléhá i tato oblast sexuality radikálně dobové a situační mentalitě, což lze ostatně doložit značně proměnlivým kultem filmových hvězd, labilní idolatrií populárních zpěváků a rovněž zbožněním střídajících se hrdinů masově vycházející literatury.

Pokud jde o obraz ženy, tj. o ženu vůbec, již mass-média představují vždy jako centrální figuru sexuálního požitku, nalezneme v něm znovu určité protiklady, ilustrující několikrát již zmíněnou „schizoidii“ mezi sexuálními potřebami a morálkou. Typem ženy „produkované“ zejména hollywoodským filmovým průmyslem se stala tzv. „bad girl — good girl“, děvče dobré i špatné zároveň, které je sice sexuálně nemorální, ale v rozhodujících chvílích se ukáže jeho pravé lidské kvality. „Tím dostane publikum, co chce, a morální kodex je formálně dodržen“ (Le MASTERS, 1957).

Nejinak je tomu s takzvaně morálně závadnými tématy. Také zde, například v představování polygamních nebo mimomanželských vztahů a nevěry, projevuje se jistý protiklad. V mass-médiích se zpravidla kombinuje důrazná sexuální orientace, jež ovlivňuje současnou sexuální explozi, s tradičními puritánskými tabu — což vede k dalšímu přetrvávání skrytých sexuálních činností. A. ELLIS, který v letech 1950—1960 zkoumal v amerických mass-médiích onu „zmatenou směsici souhlasu a nelibosti“, popisuje jejich schizoidně-sexuální charakter takto: „Polygamní sexuální vztahy (představované v mass-médiích) se dnes považují v široké veřejnosti za špatné, hloupé a nesmyslné, *ale* zábavné, *ale* normální a přirozené, *ale* nezbytné pro zdravý život, *ale* jemné a kultivované, *ale* přípustné a vyvolávající romantickou tvářnost, *ale* dobrodružné a vzrušující, *ale* unikající tomuto příliš přízemnímu světu atd.“

Na probíhající „sexuální revoluci“ je rozporný ovšem i vliv současné *elitní kultury*. Jen vzácně zobrazuje např. moderní román nějakou postavu, která nezná a ve svém sexuálním chování nemá žádných problémů, která užívá sexualitu bezproblémově. Naopak se tu nacházejí variace tohoto tématu: Lze sice shromažďovat sexuální zkušenosti všeho druhu, ale tyto zkušenosti jsou jen vzácně vyhledávány z čistého potěšení a jen zřídka nalézají uspokojivý odstup od osobních a sociálních potíží. Zřídka kdy se tu sexuální vztahy

zobrazují jako vyvěrající z čistě sexuálních motivů a s cílem požitku, spíše je zdůrazňován — zejména v americkém románu nebo dramatu — jejich komplexový původ a působení. Mnohá díla moderní literatury se zdají implikovat, že je sexualita „špatná“ — ne sice ve smyslu „hříchu“, nýbrž víceméně na základě psychických a společenských problémů, jež jsou s tím spojeny. U Alberta Moravii, Tennessee Williamse, Johna Steinbecka, Williama Faulknera, F. Scotta Fitzgeralda, J. D. Salingera, Edwarda Albeeho, Virginie Wolffové, Marguerity Durasové a Alaina Robbe-Grilleta láskou ani sexualitou problémy nekončí, nýbrž naopak začínají. Ve větší části moderní beletrie se sexualita „trestá“, protože se v ní manifestují hlubinné konflikty nebo z ní povstávají nové problémy.

Umělecká literatura, např. díla moderního románu, přestože zobrazují sexualitu ve všech variacích, se neoprostila od někdejšího puritánského vlivu, který je v té podobě — jejíž příklady jsme právě uvedli — silný a živý zejména v americké tvorbě (BELL, 1966). Ale ani evropská moderní próza (snad s výjimkou „lehčího žánru“, např. Saganové) se nevyhýbá tomu, že sexuální chování svých postav spojuje s obtížnými osobními či dokonce společenskými problémy, a tím je vlastně *desexualizuje*.

Což je svým způsobem funkce přesně opačná, než má *pornografie*. Ta naopak všechno samoúčelně sexualizuje, a to takovým způsobem, že tato její funkce není nic jiného než *náhražka*. Bylo proto konstatováno, že v naší antisexuální společnosti má pornografie „stabilizující funkci právě tak jako prostituce“ (A. PLACK, 1967). Slouží pouze náhražkovému ukojování permanentně frustrovaných lidí, nikoliv však sexuální emancipaci; některým lidem pomáhá snášet neradostnou monotónnost, příp. i deformaci a potlačování sexuality, přináší v ní však jen další uniformitu. Je totiž produktem anti-sexuální kultury a není s to zobrazit sexualitu jako něžný, senzitivní, oboustranně uspokojující a smysluplný zážitek. Přivodí-li rozkoš, je to rozkoš nesmírně zkýčovatělá — a navíc je to rozkoš zaměřená především k mužskému odběrateli (také v tom se projevuje její dvojí morálka, totožná s dvojí morálkou antisexuální kultury a společnosti).

I v souhlase s tím, co bylo řečeno o „davovém reflexu kina“, přetrvává dosud mínění, že se akty a obrázky se sexuálními scénami porno-

grafického charakteru výrazněji i častěji mohou stimulovat muži než ženy. Vysvětluje se to např. zvýšeným „parciálním voyeuristickým pudem“, de facto tedy zvýšenými voyeuristickými tendencemi v psychosexuální orientaci mužů. Avšak některá nová šetření této problematiky takové mínění i vysvětlení vyvracejí. Když byly např. v NSR zkoumány skupiny studentů a studentek v uvedeném smyslu (16mm-filmy a barevnými i černobílými diasériemi šesti rozličných sexografických témat od masturbace až po koitus v různých polohách), nezjistily se u obou pohlaví v pohlavně fyziologických odezvách žádné podstatné odlišnosti a v emocionální oblasti byly zaznamenány jen nepatrné rozdíly (G. SCHMIDT a V. SIGUSCH, 1969). I když obě skupiny byly vzhledem ke svému kulturnímu nivó relativně shodně emancipované, výsledek těchto šetření zpochybňuje rozšířený předsudek o specifických rozdílnostech v psychosexuální orientaci mužů a žen. Tím, že určuje jejich původ *kulturním a společenským formováním* včetně dvojí morálky, odhaluje tento předsudek zároveň i jako *sexuální mýtus*, zakořeněný ve společnosti, sexu nepřátelské.

Hovořit o nebezpečí pornografie (či sexografie) není oprávněné tedy ani tak proto, že tato okrajová produkce sexualitu zobrazuje a může tím probouzet vzrušení, ale především proto, že pornografie sexualitu primitivizuje a zjednodušuje v náhražce a kýči, podléhající zároveň předsudku, že se její podněty mohou obracet jen na muže a že mohou využívat žen pouze jako sexuálního objektu. Tzv. okrajová literatura nebo románový a filmový brak často používá některých pornografických technik, čímž nechce jen jaksi „věrně“ odrážet „morální spoušť“ dnešní civilizace, nýbrž především výsměšně demonstrovat ubohý stav naší současné sexuální situace. Perfektně napsané romány a jejich řemeslně dokonalé filmové realizace např. o agentu 007 Jamesu Bondovi je třeba proto chápat nanejvýš jako *parodii* na dobrodružství a sexuální avantýry, nikoliv jako „zrcadlo“ života. Kdybychom těmto příběhům „věřili“, připouštěli bychom i neměnnost situace, při níž se žena stává ryze sexuálním objektem a v očích muže degraduje na fetiš, protože v souladu s dvojí morálkou je zde znásilňována a používána tak, jak se tu používá jiných rekvizit těchto příběhů, např. aut a revolverů. Přičemž se zde pohrdá ženami vždy ještě více než těmito rekvizitami,

takže diváku či čtenáři se pak s ohromnou samozřejmostí sugeruje i biologická a sociální převaha muže. Ale ta by měla být tématem definitivně uzavřeným v někdejších epochách náboženské sexuální morálky a neměla by se už objevovat v žádném z rituálů moderního člověka — což je bohužel více přání než skutečnost.

„Osamostatněná slast“ (*K perspektivám lidské sexuality*)

V této kapitole jsme se pokusili načrtnout sexuální standard naší současnosti v naději, že tu nakonec naznačíme cesty, kudy se civilizovaný člověk se svou sexualitou bude ubírat. Přestože nám šlo o nejobecnější trendy, není zaručen úspěch tohoto snažení. Tak jako v případech mnoha jiných sociálně psychologických jevů je i zde, v perspektivách sexuálního stylu, mnoho neprůhledných možností a nejistot, takže futurologické úvahy na toto téma možno spíše považovat za úvahy futuristické. K dosavadním našim sdělením však chceme podotknout jedno: z aspektu sexuálních problémů je náš kulturně-geografický okruh nedělitelný. V centru naší pozornosti se ocitl druh *Homo sapiens* (*sapiens*), žijící v podmínkách naší civilizace, jejíž každý příslušník má v sexuálním ohledu přibližně stejné možnosti i problémy, jelikož je představitelem téměř jednotného sexuálního standardu. Opustili jsme v této kapitole proto též komparativní přístup; ostatně nebyla ani příležitost odkazovat se k sexualitě lidí z kmenových společenství a jiných kultur, ani k sexualitě zvířat. V rámci zmíněného standardu naší současné civilizace vidíme sexualitu na prozatím nejvyšší úrovni hominizace, a to je podstatná věc. Ostatní určení i další diferenciaci pokládáme jen za problém dílčí a z hlediska sexuologického tématu nepodstatný. Logicky proto musela tato kapitola ústít do pojednání o ztrátě náboženského vlivu a o současné masové kultuře, protože oba tyto fenomény jsou celému našemu kulturně-geografickému okruhu v letech šedesátých společné. Člověk, který zde žije, prožívá svou sexualitu v podstatě stejně a chová se v ní také v podstatě stejně.

Chceme-li hovořit i závěrem o těchto antropologických základech sexuality, nestačí připomenout jejich vznik a vývoj (fylogeneticky

předpokládanou „mutaci“ a druhově vývojovou hominizaci sexuálního pudu), i když tento námět je velmi důležitý. Je třeba navíc shledávat současnou podobu sexuality například i z aspektu její dnešní „účelnosti“, protože vždycky v minulosti byla sexualita nějak funkční a účelná; není tedy důvodu věřit, že by této účelnosti pozbyla. Samoúčelný sex, bezfunkční splynutí sliznic, je pouze iluzí kritiků „sexuální revoluce“, jako je naopak iluzí jejích propagátorů heslo o sexuální svobodě. Je třeba vidět, jak účelová funkce — více či méně uvědomovaná metoda k povznesení i zachování lidského rodu — se v možnostech a projevech sexuálního standardu mění a jak je novodobá proměna právě jednou ze specifických lidské sexuality: milióny let trvající sexuální instinktivní schéma přírody dokázal změnit jedině člověk. Označení „sexuální revoluce“ pro poměrně nedávnou etapu, kdy se mu tato proměna programaticky a systematicky daří, není žádným eufemismem (a správně by toto označení ani nemělo být psáno v uvozovkách).

Bylo řečeno, že v tabuizaci některých sexuálních praktik a ve starých sexuálně-morálních kodexech se často skrývají sociálně účelové, ne-li přímo sociálně-hygienické cíle. Můžeme si položit otázku, zda se může stejně účelným ukázat i současný sexuální standard. Avšak odpovědět na tuto otázku pozitivně znamená nesledovat jen jevovou stránku problému, ale pokusit se vyjádřit podstatu. A znamená to také vidět věc dialekticky, protože se tu vyskytuje celá řada právě *podstatných* rozporů, jež mohou svádět úvahu jednou k té a podruhé k oné straně. Víme například, že ztráta někdejšího náboženského sexuálního kodexu zvyšuje v dnešním člověku jeho *sebeuvědomění*, jelikož na místo někdejších zákazů a tabuizace sexuality nastoupila její „psychologizace“. Na druhé straně však tento deficit prohlubuje v člověku zároveň jeho *bezradnost*. „Podle jakých vzorů se řídit? Podle svých předků, kteří byli obklopeni počestnými a cudnými ženami? Nebo podle soudobých sexuálních přeborníků z Kinseyova průzkumu, kteří se chvástají ‚svobodou‘ a ‚zážitky‘?“ (RIESMAN, 1961).

Růst *sebeuvědomění* a současně prohlubování *bezradnosti* i distance od sebe sama představují rovněž onen schizoidní zmatek, o němž jsme hovořili v úvodu této knihy. Výklady moderní sexuality jsou

vystlány paradoxy. Že dnešní doba odhaluje například předsudky, jež bezpochyby brzdily „přirozenou“ cestu „sexuální revoluce“, ale že nevytvořila v podstatě žádné jiné závazné normy sexuálního chování, to je jistě dobré vzhledem k tomu, že zejména v sexualitě se moderní člověk brání normativní morálce — je to však navzdory tomu lidmi dnes pocíťováno s úzkostí a zmatkem. Nebo přinejmenším, pokud i na tomto místě ustoupíme od argumentace v morálním smyslu, může to být nahlíženo jako paradox. Hledající východisko, smírujeme se s myšlenkou „účelnosti“ a užitečnosti novodobého sexuálního standardu v tom smyslu, že *obohacuje sféru volného času možnostmi sebe-realizace lidské individuality*, což je ovšem závislé na celé řadě individuálních činitelů. Už však samo toto očekávání — je-li vyslovováno tak, že přejde do obecného povědomí — může sehrát pozitivní roli pro posílení zdravé tendence.

Ale kritikové dnešního sexuálního standardu opomíjejí jakékoliv pozitivní možnosti, jež jsou s to přispět *k autonomii člověka*, soustřeďující se výhradně k dosavadním negativním projevům „sexuální revoluce“. V určitém ohledu se jim nelze divit; nicméně máme z nich dojem, že svými postoji trochu připomínají situaci diváka, který neradostně a zatrpkle odchází z erotického filmu, aniž si uvědomuje, že ho neuspokojeného nezanechal film, ale že si svou sexuální rustraci přinesl do kina již předem.

Ostatně, mnohé z negativních jevů dnešní sexuality jsme tu jmenovali — zvýšenou promiskuitu, polygynní tendence, cool-sex, sexualitu „bez závazků“ a bez citových vztahů, sexuální delikty — a víme též, že stále vystupují do popředí. Námitky kritiků jsou velmi faktické, vychází se při nich ze stavu, jaký je — a přitom se v nich vůbec nemusí moralizovat (to většinou dělají jen vyslovení laici). Je to ovšem vždy spíše *jevová* charakteristika a nikoliv analýza *podstaty*, kterou vyslovují, což je patrně rozhodující i pro to, že je vyslovována jako diagnóza bez naděje. Tak bylo řečeno, že úloha utrpení a následků v sexualitě sice klesá, sexualita sice pozbývá svou tisíciletou dvojí tvář současného stupňování i ohrožení bytí, ale zároveň stagnuje v pouhém požitku, jehož příznačným rysem je kromě jiného i jistá povrchnost a krátké trvání. Jednak se zproštěním od nezbytnosti následků vlivem antikoncepce sexualita moderního

člověka „psychologizuje“ (SCHELSEY), jednak se přeceněním individuálního prožitku sexuální vztahy i „znehodnocují“ v pouhý prostředek zábavy a rozptýlení. „Krátký pocit štěstí“, omezení sexu na jeho slastné komponenty je potom nazíráno jako hlubinné působení biologicko-psychologického obrazu člověka, který se začal vlastně již v „životní“ filosofii NIETZSCHEHO a BERGSONA a který dnes končí v psychoanalyticky zaměřených literárních bestsellerech nebo ve skandálních produkcích „divadla nahoty“ na Broadwayi a také v Goethově vlasti.

Z hlediska *statu quo* se tato charakteristika, dovedená až k „pornografickým“ koncům, zdá být zcela logická — nicméně, nelze ji považovat za úplnou, ba dokonce ji možno podezírat, že nevidí či nechce vidět hlavní souvislosti a že se především vyhýbá dialektickému posouzení nazíraného problému. Nelze například soudit, že vlivem antikoncepce, systematicky zaváděné skutečně až dnešním sexuálním standardem, ztratila sexualita primárně společenskou tvář a své sociální důsledky — což je jedna z hlavních kritických poznámek. Naopak se ukáže přijatelnější názor, že *pohlavní styk, oproštěný od nezbytnosti početí, poskytuje oběma partnerům nikdy netušenou kulturní šanci*, tedy že právě tím se lidská sexualita posunula od aktu přirozenosti k aspektu kultury, od první přírody k „druhé přírodě“.

Povrchní a zjednodušené jsou i poukazy na pohlavnost jako na pouhý prostředek zábavy a rozptýlení. Ostatně, proč by měla být sexualita stále chápána jen s tragickou vážností církevních dogmat? Proč rozhodovat o „černých“ či „růžových“ verzích sexuality například důkazy per analogiam z historie, když zde nemůže být uplatněno jiné hledisko než homologické? Na základě tohoto hlediska se ukáže, že *nejpodstatnější je tu vždy oboustranná citová investice, jež sexualitu provází* — uvažovat o něčem jiném bez ní nemá smysl, a tedy nelze potom nic namítat proti tomu, že *opravdoví milenci* chápou sexualitu i jako prostředek zábavy a rozptýlení. Bez významu nemůže rovněž být otázka, zda je tak sexualita chápána oběma partnery. A přiznává-li se i v citovaných kritických námitkách, že v sexualitě „úloha utrpení“ klesá — *týká se to především ženy*. Nuže, sexuální standard naší doby, a to přinejmenším ve svých postulátech, počítá s ženou jako s plnohodnotnou partnerkou v pohlavních

vztazích, a pokud se to ještě neprojevuje, zaviňují to právě staré a pokrytecké snahy dvojí morálky, jež přetrvávají v přímém rozporu s tendencemi, z nichž vyrostla i dnešní „sexuální revoluce“.

Nelze souhlasit ani s nihilistickým odsudkem, týkajícím se *únikové* funkce sexuality. Copak může sexualita osvobodit sebe samu v této naší antisexuální společnosti? Jakou jinou funkci jí přiznat jako *léčivou, jako psychohygienickou?* V jistém ohledu je dobré, že lidská sexualita změnila svůj původní cíl, jestliže se člověku podařilo redukovat v ní původní instinktivní schéma, v druhém ohledu je však třeba podtrhnout, že v sexualitě člověk též odhalil potenciální prostředek, *jak si pomáhat ve svých frustracích a depresích*. Takzvanou „smysl-
nost“ či „nevázanost“ naší civilizace pochopíme lépe z jiného aspektu, než který je nám předkládán v oné zmíněné diagnostice bez naděje. Nachází-li se v dnešní sexualitě spíše již akt kultury než přirozenosti, hledají-li se v ní „odpovědi na všechny formy intelektuální úzkosti“ spíše než pouhé pudové manifestace, přesahujeme-li v ní jakožto její subjekt i svůj vlastní „metafyzický vesmír“ — pak tento nový standard a životní styl jest schopen „účelně“ využít a realizovat lidské štěstí a tím i přesáhnout program samoučelné rozkoše. Při zjištění této kulturní situace rezonuje zde psychologické zjištění, že „velká část dnešní sexuální činnosti, místo aby vycházela z pravého sexuálního pudu, je spíše východiskem z duševního napětí a musí být tedy považována spíše za prostředek k uklidnění místo pravého smyslového požitku nebo štěstí“ (K.HORNEYOVÁ, 1951).

Osvobození sexuality od „následků“ a odpovědnosti podnítilo některé dnešní myslitele k přesvědčení, dříve už zde citovanému (v pojednání o pettingu) — že způsob moderních sexuálních vztahů se může chápat jako *forma hravosti, která je demokraticky přístupná miliónům lidí*. Pro své dnešní potenciální vlastnosti, spojené s novou invencí i nevázaností, sexualita vyvíjí prý vlastní hodnoty i vlastní pravidla této hry, kterým se všichni její účastníci dobrovolně podvolují. Kdyby tomu tak bylo, bylo by možná dobře; bohužel však toto vysvětlení nebere v úvahu celou stránku věci a dokonce ne-
vysvětluje ani základní problém.

Ani sociologická rekonstrukce, ani klinická sexuologická pozorování neshledávají těžiště dnešního sexuálního chování pouze ve

hře — už proto ne, že by se pak na sex muselo pohlížet například stejně jako na někdejší flirt, a tím by ze sexuality zbyla jen forma dvoření bez mnohostranných lidských kontaktů pohlaví. „Flirt znamená společenský ceremoniel styku a proměňuje se v esteticky uspokojující hru“ (SCHELKY, 1955). Tato romantická forma erotického vztahu patří minulým mentalitám a postojům; několikrát jsme zde však naznačili, že sexualizace obrazu světa ožívá dnes v *nových* smysluplných komunikacích a podléhá *novému* sociálnímu a kulturnímu formování. Ale jejich *podstatou* není hravost ani lehkost — tyto aspekty by sexualitu mohly spíše jen kultivovat a netvořily by žádné nebezpečí ani v biologickém ani v mravním smyslu.

Nebezpečím je spíše vždy onen *úpadek kultivace sexuality ve prospěch stále masovějšího zájmu na pouhém sexuálním aktu*. Jsme toho názoru, že dnešní sexuální vztahy nelze dost dobře charakterizovat vnitřní uvolněností a hravou oddanností, spíše však — bohužel — lehkostí a pomíjivostí. Kdyby šlo o vnitřní uvolnění a hravou oddanost, byl by to možná ideál — ideálem však rozhodně není, že je tento nový druh konzumu brán zcela vážně. Námitky kritiků se ukazují liché, jakmile začnou kritizovat pouze sexuální projevy. Co by mělo stát v centru naší kritické pozornosti jakožto *hrozba sexualitě* (a nikoliv „hrozba sexualitou“), to se sem jako příčina dostává nejpřízemnější cestou z mentality „měšťáka v nás“, z mentality „konzumního“, „vnějškově řízeného“ a „organizovaného“ člověka.

Oč se možno opřít? Več možno doufat? Ano, spoléháme na to, že současné hledání slasti vzniká z nezrušitelného zbytku osobní iniciativy, z diktátu intimity, z touhy po dráždění nervů i po „uklidnění“ (HORNEYOVÁ) a konečně z tajemství iracionality života. Velmi výstižně bylo kdesi řečeno, že ve všeobecné proorganizovanosti a zvěcnění poskytují i tak dost zploštělé sexuální vztahy a dojmy přece jen něco jako určitá osobní dobrodružství, východiska z apatie racionality, tušení elementárních sil v nás nebo i vyrovnání napjaté okolní atmosféry.

Východiska jsou tedy dána *antropologickými základy sexuality*, i když se i ty stále proměňují. Předpokládáme-li, že pohlavnost člověka je společenská, že dnešní pohlavní role byly vytvořeny spíše kulturou než přírodou a že mravní norma je relativní a historicky proměnlivá,

pak je samozřejmé, že sama sexualita má určitý dobový charakter a mění se v čase. Jak řečeno, pro dobu sexuální exploze se zdá rozhodující větší pohlavní svoboda, a tudíž zcela jiné pojetí lásky, než jaké představovaly předchozí etapy. Láska jako „sujet de fiction“ ve smyslu Mme de Staël a Stendhala, totiž láska jako výzva k přirozenému pocitovému právu člověka, formovaná i reflektovaná prostřednictvím romantické literatury, se dnes znovu mění — například prostřednictvím kina nebo striptýzových rituálů — a vytváří se do podoby jiných „samozřejmostí“ kulturního stavu. Permisivnost v sexuálních vztazích, vědomí požitku lásky, rafinovanost jeho dosažení i jeho zrcadlení v jiných, dříve naprosto nesexuálních produktech lidské činnosti, roste tou měrou, s jakou ztrácejí svůj společenský význam sňatek a rodina. Varianty, typy a formy sexuálního chování, poznamenané pohlavní akcelerací a odmítající se podřítit normám odtrženým od života, jsou zachyceny v systematicky utříděných a statisticky zpracovaných datech KINSEYOVA Reportu. Přemítání o vlastní sexualitě i konfrontace vlastních zážitků se sexualitou druhých, stejně jako rostoucí distance člověka od sebe sama a zoufalé snahy o její vyrovnání přerůstají do obrazu člověka, popularizovaného ve freudovské teorii libida. *Člověk si dnes rozumí jako bytosti, která je obdařena slastí* — neboť tuto slast může kdykoliv vyvolávat u sebe i u druhých. Ale toto *zdůraznění prožitku slasti* není dekadencí, nýbrž *hominizací sexuality**) — tento akt posunutý až k hranicím hedonismu je ryze *lidským* aktem a člověka též osvobozuje.

Zní možná jako paradox, jestliže řekneme, že se tím sice biologicky ohrožuje pudová podstata člověku, ale že *v tomto biologickém ohrožení*

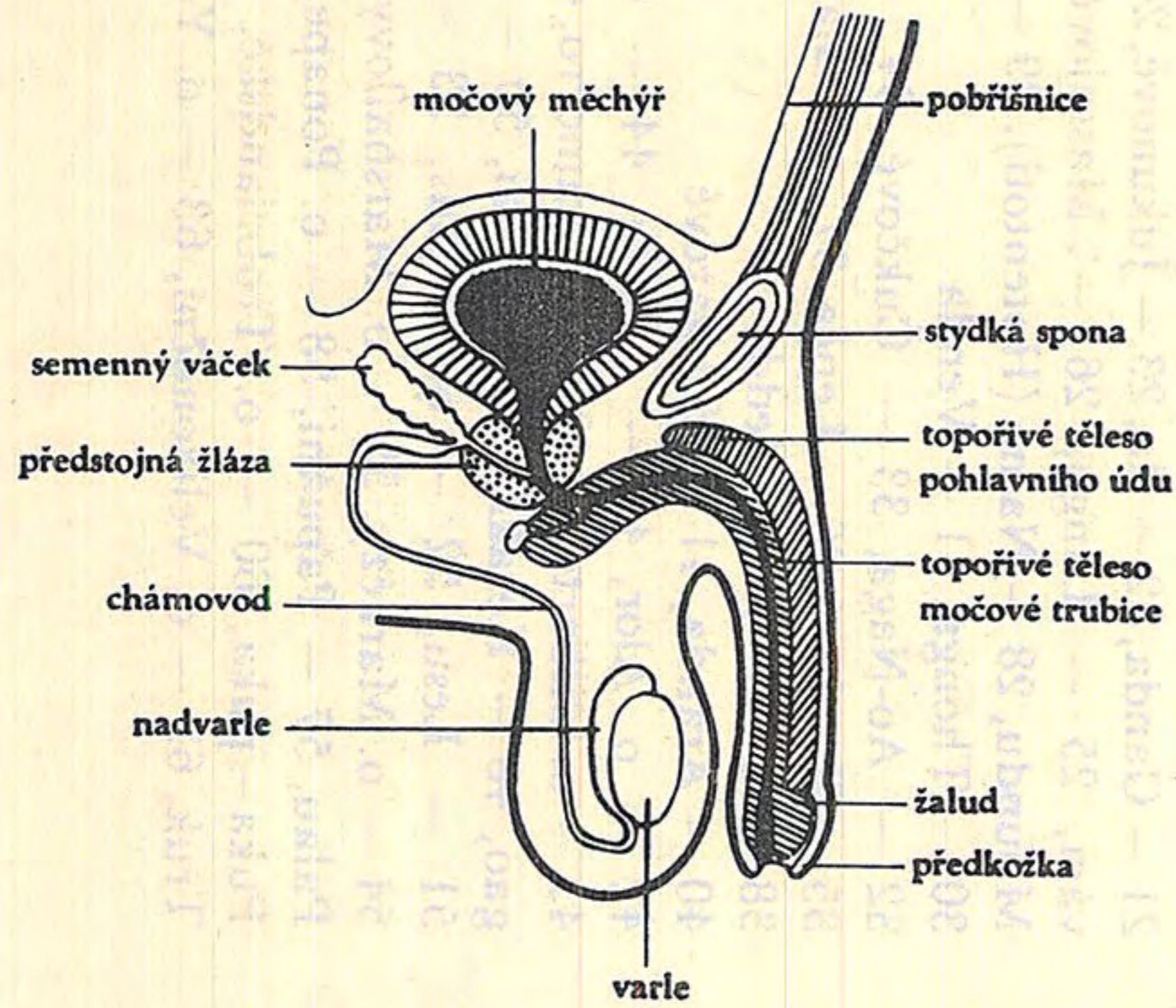
*) Přičemž je zajímavé, že takové akcentování požitku bylo potvrzeno i v jiném okruhu antropologického zkoumání. Již dříve totiž bylo potvrzeno pro funkci lidské obživy, jejímž základem je tzv. kuchařská kultura (O. STORCH, 1948: „Kochkultur“): tím, že se chuťové kvality uvolňují od funkce pouhého přijímání potravy a mohou se osamostatnit, jestliže se na jejich základě potrava připravuje, upravuje a vybírá, vytvářejí teprve charakteristicky lidskou snahu mít a sledovat chuťové požitky *pro ně samotné*, a ty pak jako vysoce kulturní diferenciace vestavět do forem přijímání potravy. Tak patří čistý požitek z okruhu jídla a pití k bytostným vlastnostem člověka, právě tak jako v projevech sexuality k nim patří i vyhledávání „osamostatněné“ pohlavní slasti a rozkoše.

spočívá zároveň člověková kulturní šance. Jestliže lidé unikli instinktivnímu tlaku a topornosti, jež jsou příznačné pro sexuální sféru subhumánních živočichů, mohou i musí ve svém vědomém jednání a mimovolných projevech tím lépe disponovat nově nabytými kulturními vlivy. Kulturnímu formování podléhají téměř všechny lidské pudové energie, především pak též ty, jež směřují k jednání mezi několika individui, k interpersonálním vztahům. A taková kulturní přestavba sexuálních podnětů patří bezesporu k autentickým kulturním výkonům a existenčním požadavkům člověka, tak jako nástroj a řeč. V tomto ohledu nejsou bez zajímavosti teorie, že sexuální potřeby měly největší podíl na vzniku a další tvorbě jazyka, tedy na specifickém znaku lidského druhu. Jak soudí jazykovědec H. SPERBER, počáteční jazykové hlásky sloužily k přivolávání sexuálního partnera a až teprve prý další vývoj jazykových kořenů provázal pracovní úkony. Podle této teorie si pračlověk učinil práci — takříkajíc — přijatelnou tím, že ji prováděl jako ekvivalent a náhradu za činnost sexuální. I kdybychom tuto tézi nepřijali, nic nehovoří proti tomu, abychom z důvodů právě uvedených nespatořovali v přestavbě pohlavních vztahů *primární formy* veškerého sociálního chování. To, co vzniká v interindividuálním kontaktu a co je osvobozeno od biologického druhového účelu rozmnožovat se, tvoří jakožto hominizovaná forma — na rozdíl od zvířat — preferovanou součást lidské sexuality, její antropologické základy. Sexualizace mezilidských vztahů platí prakticky pro všechny sociální útvary a formy chování, v nichž se lidé stýkají v tělesné přítomnosti, a nakonec ožívá v každém bezprostředním lidském vztahu.

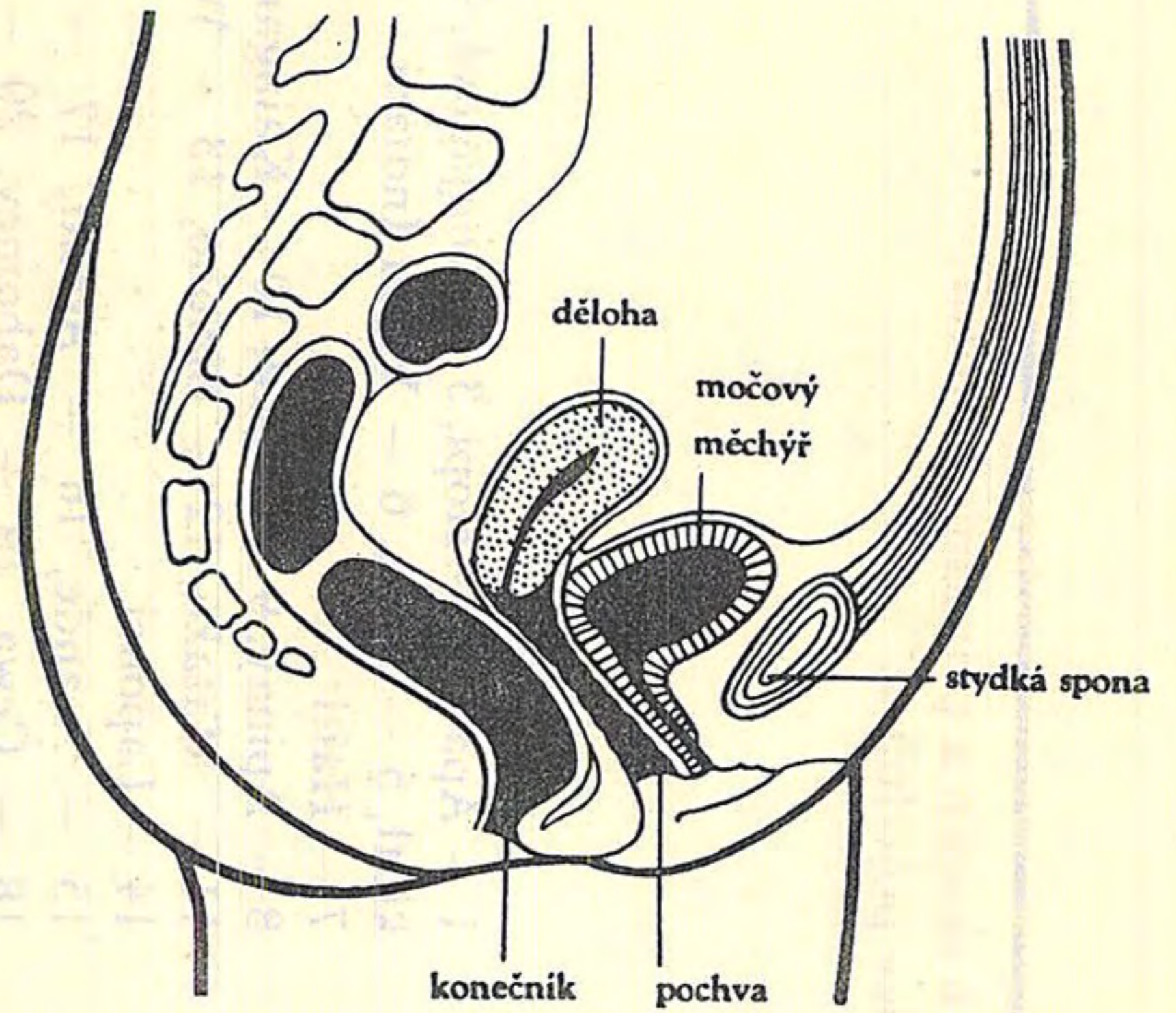
Mapa etnických skupin a přírodních kultur,
o nichž se v knize pojednává

Legenda:

- Sev. Amerika:* 1 — Apači, 2 — Hopi, 3 — Konjagové, 4 — Kwa-
kiutl, 5 — Pima, 6 — Vraní Indiáni
- Stř. Amerika:* 7 — Haiti
- Již. Amerika:* 8 — Apinay, 9 — Jivaro, 10 — Kaingang,
11 — Matakó, 12 — Sirionó, 13 — Wapishana
- Evropa:* 14 — Laponci
- Afrika:* 15 — Asande, 16 — Ašanti, 17 — Bantové,
18 — Cewa, 19 — Dahomey, 20 — Džagga,
21 — Ganda, 22 — Ila, 23 — Jukunové, 24 — Křo-
váci, 25 — Lango, 26 — Massajové, 27 —
Mbundu, 28 — Nama (Hotentoti), 29 — Tanala,
30 — Thonga, 31 — Venda
- Asie:* 32 — Ao-Naga, 33 — Čukčové, 34 — Jakuti,
35 — Kurdové, 36 — Lepča, 37 — Ruala-Beduini,
38 — Toda, 39 — Wedda
- Austrálie:* 40 — Aranda, 41 — Yungarové
- Oceánie:* 42 — o. Alor, 43 — o. Bali, 44 — o. Dobu,
45 — o. Gilbertovy, 46 — o. Chamorro, 47 — Ifu-
gao, 48 — Keraki, 49 — Kiwai, 50 — Kwoma,
51 — Lesu, 52 — o. Manus, 53 — Maori,
54 — o. Markézy, 55 — o. Marshallovy, 56 — o.
Palau, 57 — Papuáni, 58 — o. Ponape, 59 — o.
Puka—puka, 60 — o. Trobriandské, 61 — o.
Truk, 62 — o. Velikonoční, 63 — o. Yap

Mužské pohlavní orgány

Uložení ženských rodidel v pánvi — průřez

Přehled o pojednáváných nebo zmíněných živočišných druzích

Nejpojednávanější skupinou živočišné říše jsou v této knize primáti (řád *Primates*), kam patří už i poloopice (*Prosimiae*), ale podrobnější odkazy tu patří opicím (*Simiae*), a to jak ploskonosým (z Nového Světa: malpa, vřešťan, chápan), tak i úzkonosým (ze Starého Světa: pavián, kočkodan, rhesus čili makak), a především pak antropoidům (šimpanz, gorila, orangutan, gibon). Zejména ti poslední — protože tvoří nejvyšší článek subhumánní říše — poskytují množství podnětů pro srovnání s nejvyšším primátem, s druhem *Homo sapiens*.

Z ostatních savců jsou zde odkazy k těmto skupinám (placentálních savců):

Hmyzožravci (*Insectivora*): rejsek

Letouni (*Chiroptera*): netopýr

Hlodavci (*Rodentia*): krysa, myš, morče, dikobraz

Ploutvonožci (*Pinnipedia*): tuleň, lvoun

Zajícovci (*Lagomorpha*): zajíc, králík

Lichokopytníci (*Mesaxonia*): kůň, nosorožec

Sudokopytníci (*Paraxonia*): jelen, tur domácí, ovce

Chobotnatci (*Proboscidea*): slon

Kytovcí (*Cetacea*): delfín

Šelmy (*Carnivora*): pes, liška, vlk, vydra, sobol, kočka, lev

Všechny tyto skupiny patří k obratlovcům, kteří mají hypofýzu, z jejíhož předního laloku se vylučují gonádotrofní hormony, důležité pro pohlavní život. A z dalších obratlovců-čelistnatců se v knize vyskytuje několik uváděných příkladů z třídy ptáků nekrmivých, skupiny hrabavých (*Galli*), jako je kur domácí, tetřev-hlušec a bažant

obecný, nebo skupiny vrubozobých (*Anseres*), k nimž patří labuť královská, a z třídy krmivých, skupiny pěvců (*Passeres*), k nimž patří i havran. Velmi stručné a obecné zmínky se váží k dalším dvěma nižším třídám obratlovců, k rybám a obojživelníkům (tvorícím společnou fylogenetickou skupinu *Anamnia*).

Z třídy hmyzu je tu zmínka o řádu motýlů (*Lepidoptera*).

To všechno jsou vícebuněční (kmen *Metazoa*).

Z prvoků (kmen *Protozoa*) jsou drobně zmíněny dvě třídy, a to bičíkovci a nálevníci (*Zoomastigina* a *Ciliophora*).

Písemnictví

- Adler, A.*: Das Problem der Homosexualität. Hirzelverl., Leipzig, 1930.
- Aronson, L. R.*: Behavior resembling spontaneous emissions in the domestic cat. V. čas.: J. Comp. Physiol., sv. XLII, str. 226—227, 1949.
- Ball, J. a Hartman, C. G.*: Sexual excitability as related to the menstrual cycle in the monkey. V čas.: Amer. J. Obst. Gynec., sv. XXIX, str. 117—119, 1935.
- Bach, F.*: Ergebnisse von Massenuntersuchungen über die sportliche Leistungsfähigkeit und das Wachstum Jugendlicher. Frankfurt a. Main, 1955.
- Barták, V.*: Čtení před manželstvím. Mladá fronta, Praha, 1961.
- Barták, V., Mellan, J., Nedoma, K., Pondělíčková, J. a Šípová, I.*: (Výzkum manželských vztahů). Dosud nepublikováno, prováděno 1965.
- Barták, V., Mellan, J. a Pondělíčková, J.*: Několik poznámek k sexualitě mládeže a pohlavní výchově. V čas.: Zprávy St. populační komise, čís. 4., str. 20—22, Praha, 1965.
- Beach, F. A.*: Hormones and behavior. New York, 1948.
- Beach, F. A.* (vyd.): Sex and behavior. New York, London, Sydney, 1965.
- Beauvoirová, S. de*: Le deuxième sexe. Gallimard, Paris, 1949. (Český překlad: Druhé pohlaví. Orbis, Praha, 1967).
- Bell, R. R.*: Premarital Sex in a Changing Society. Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, New York, 1966. (Německý překlad: Voreheliche Sexualität. Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, 1968).
- Bell, R. R. a Blumberg, L.*: Courtship intimacy and religious background. V čas.: Marr. Fam. Liv., str. 356—360, list. 1959.
- Bell, R. R. a Buerkle, J. V.*: Mother and daughter attitudes to premarital sexual behavior. V čas.: Marr. Fam. Liv., str. 390—392, listopad 1961.
- Bendlová, P.*: Člověk a moderní katolicismus. Svob. slovo, Praha, 1965.
- Berelson, B. a Steiner, G. A.* (vyd.): Human behavior. New York, 1964.
- Bettelheim, B.*: Sex and equality. Ve sbor.: H. A. Grunwald: Sex in America. New York, 1964.
- Binet, A. (1888)*: citováno podle H. Ellise: Pohlavní psychologie. Orbis, Praha, 1937.
- Bingham, H. C.*: Sex development in apes. V čas.: Comp. Psychol. Monogr., sv. V, str. 1—165, 1928.

- Boas, E. P. a Goldschmidt, E. F.*: The heart rate. Springfield, 1932.
- Bonaparteová, M.*: Female sexuality. Imago, London, 1953.
- Briffault, R.*: The Mothers. London, 1927.
- Burgess, E. W. a Wallin, P.*: Engagement and marriage. Chicago, 1953.
- Burchinal, L. G.*: The premarital dyad and love involvement. Ve sbor.: H. T. Christensen (vyd.): Handbook of marriage and the family. Chicago, 1964.
- Buytendijk, F. J. J.*: Mensch und Tier. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1958.
- Carpenter, C. R.*: A field study in Siam of the behavior and social relations of the gibbon (*Hylobates Lar*). V čas.: Comp. Psychol. Monogr., sv. XVI, str. 1—212, 1940.
- Cavanagh, J. R.*: Rhythm of sexual desire in women. V čas.: Human Sexuality, sv. III, čís. 2, únor 1969.
- Cohen, A. K.*: Kriminelle Jugend. Zur Soziologie jugendlichen Bandenwesens. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1961.
- Cramer, A.*: Pubertät und Schule. Leipzig, 1910.
- Čížková-Pisařovicová, J.*: Klinická endokrinologie dětského věku. SZdN, Praha, 1954.
- Darling, F. F.*: A herd of red deer. London, 1937.
- Davisová, K.*: Factors in the Sex Life of 2200 Women. New York, 1929.
- Debay, A.*: Muž a žena v manželství. Český překlad Nakl. I. L. Kobera v Praze, 1898.
- Deutschová, H.*: Psychology of women. I. a II. sv., New York, 1944—1945.
- Deutschová, H.*: Neuroses and Character Types. The Hogarth Press, London, 1965.
- Dickinson, R. L.*: Human sex anatomy. Baltimore, 1933.
- Dickinson, R. L.*: Atlas of Human Sex Anatomy. 2. vyd., Baltimore, 1949.
- Dickinson, R. L. a Beam, L.*: The Single Women. Baltimore, 1934.
- Dickinson, R. L. a Beam, L.*: A thousand marriages: A medical study of sex adjustment. Baltimore, 1949.
- Dlhoš, E.*: The Beginning of Sexual Life of Our Women. Ve sbor.: Symposium sexuologicum Pragense, str. 44—49, Universita Karlova, Praha, 1969.
- Dörner, G.*: Possibilities of a Neuroendocrine Pathogenesis, Prophylaxis and Therapy of Homosexuality. Ve sbor.: Symposium sexuologicum Pragense, str. 79—82, Universita Karlova, Praha, 1969.
- Dörner, G.*: Zur Frage einer neuroendokrinen Pathogenese, Prophylaxe und Therapie angeborener Sexualdeviationen. V čas.: Deutsche Med. Wochenschrift, čís. 8, str. 390—396, Stuttgart, 1969.
- Drummondová, I.*: The sex paradox. New York, 1953.
- Durkheim, É.*: La prohibition de l'inceste et ses origines. V čas.: L'Année Sociologique, sv. I, Paris, 1904.
- Durkheim, É.*: Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie. Paris, 1912.
- Ehrmann, W. W.*: Premarital dating behavior. New York, 1959.
- Ellis, A.*: The American sexual tragedy. New York, 1954 (2. vydání 1962).

- Ellis, A.*: Sex life of the American women and the Kinsey Report. New York, 1954.
- Ellis, H.*: The Psychology of Sex. London, 1932 (2. vydání: New York, 1954; český překlad: Pohlavní psychologie. Orbis, Praha, 1937).
- Engels, B.*: Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu. V: Marx—Engels, Vybrané spisy, sv. II, str. 174—340, český překlad Praha, 1950.
- Foot, N.*: Sex as play. V čas.: Soc. Problems, duben 1954.
- Ford, C. S. a Beach, F. A.*: Patterns of Sexual Behavior. New York, 1951. (Německý překlad: Formen der Sexualität. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1968).
- Ford, C. S. (vyd.)*: Cross cultural approaches: Readings in comparative research. New York, 1967.
- Fox, H.*: The birth of two anthropoid apes. V čas.: J. Mammal., sv. X, str. 37—51, 1929.
- Frazer, J. G. Sir*: Totemism and Exogamy. London, 1910.
- Frazer, J. G. Sir*: The golden bough. New York 1940.
- Freud, S.*: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Wien, 1917. (Český překlad: Úvod do psychoanalýzy. Julius Albert, Praha, 1936).
- Freud, S.*: Eine Kinderheitserinnerung des Leonardo da Vinci. V: Schriften zur angewandten Seelenkunde. Franz Deuticke, Leipzig und Wien, 1910. (Český překlad: Vzpomínka z dětství Leonarda da Vinci. Orbis, Praha, 1933.)
- Freud, S.*: Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie. Wien, 1905. V: Ges. Werke, sv. V, London, 1949.
- Freud, S.*: Totem und Tabu. Wien, 1913.
- Freud, S.*: Beiträge zur Psychologie des Liebeslebens: Das Tabu der Virginität. Sammlung 4., Wien, 1918. V: Ges. Werke, sv. XII, London, 1947.
- Freud, S.*: Das Unbehagen in der Kultur. Wien, 1930. V: Ges. Werke, sv. XIV, London, 1948.
- Freudová, A.*: Schlagephantasie und Tagtraum. V čas.: Imago, sv. VIII, 1922.
- Friedeburg, L. von*: Die Umfrage in der Intimsphäre. Beiträge zur Sexualforschung. Heft 4, Stuttgart, 1953.
- Friedenberg, E. Z.*: The Vanishing Adolescent. H. Beacon Press, Boston, 1964. (Český překlad: Dospělost bez dospívání. Mladá fronta, Praha, 1967).
- Fromm, E.*: The Forgotten Language. Rinehart, New York, 1951.
- Fromm, E.*: Man for Himself. Rinehart, New York a. Toronto, 1947. (Český překlad: Člověk a psychoanalýza. Orbis, Praha, 1967).
- Gebhard, P. H., Pomeroy, W. B., Martin, C. E. a Christensonová, C. V.*: Pregnancy, birth and abortion. New York, 1958.
- Gebhard, P. H., Gagnon, J. H., Pomeroy, W. B. a Christensonová, C. V.*: Sex offenders. New York, 1965.
- Gebhard, P. H.*: Factors in marital orgasm. V čas.: J. social issues, č. 22, str. 88—95, 1966 — citováno podle J. Rabocha a V. Bartáka: Příspěvek ke studiu orgastické schopnosti žen. V čas.: Čs. psychiatrie, 1967.
- Gebhard, P. H., Raboch, J., Giese, H.*: Die Sexualität der Frau. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1968.

- Gebattel, V. E. von*: Daseinanalytische und antropologische Auslegung der sexuellen Verirrungen. V: Prolegomena einer medizinischen Anthropologie. Berlin—Göttingen—Heidelberg, 1954.
- Gehlen, A.*: Der Mensch. 4. vyd. Bonn, 1950.
- Gehlen, A.*: Urmensch und Spätkultur. Bonn, 1956.
- Giese, H.*: Therapie der Homosexualität. V čas.: Therapiewoche, roč. 6, čís. 85, 1965.
- Giese, H. a Schmidt, G.*: Studenten-Sexualität. Einstellung und Verhalten. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1968.
- Gilbert, G. M.*: The Psychology of Dictatorship. Bloomington, 1951.
- Gorer, G.*: Dionysus and the Welfare State. V čas.: Encounter, roč. IX, č. 3, 1957.
- Hamilton, G. V.*: A research in marriage. New York, 1929.
- Hanhart, E.*: Zur mendelistischen Auswertung einer 33 Jahre langen Erforschung von Isolaten. Ve sbor.: Novant' Anni Delle Leggi Mendeliane. Roma, 1956.
- Harlow, H. F.*: Sexual Behavior in the Rhesus Monkey. Ve sbor.: *F. A. Beach (vyd.)*: Sex and behavior. New York, London, Sydney, 1965.
- Hatfield, D. M. (1935)*: citováno podle C. A. Reeda: The copulatory behavior of small mammals. V čas.: J. Comp. Psychol, sv. XXXIX, str. 185—206, 1946.
- Henry, J.*: Jungle people. New York, 1941.
- Hirschfeld, M.*: Sexualpathologie. 2. vydání. Berlin, 1921—1928.
- Horneyová, K.*: The Neurotic Personality of Our Time. New York, 1937.
- Horneyová, K. (1951)*: citováno podle H. Schelskyho: Soziologie der Sexualität. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1965.
- Hunt, M. M.*: The natural history of love. New York, 1959.
- Hynie, J.*: Sexuální život a jeho nedostatky. Nakladatel Josef Svoboda, Praha 1937 až 1947.
- Hynie, J.*: Lékařská sexuologie. Sv. I a II. Skripta. SPN, Praha, 1968.
- Hynie, J.*: Sexuální život. Avicenum, Praha, 1969.
- Hynie, J.*: Lekárska sexuológia. Osveta, Martin, 1970.
- Hynie, J., Trapl, J. a Čech, J.*: Lidská plodnost a její poruchy. SZdN, Praha, 1964.
- Charvát, J.*: Život, adaptace, stress. Avicenum, Praha, 1970.
- Christensen, H. T.*: Cultural relativism and premarital sex norms. V čas.: Amer. Sociol. Rev., str. 31—39, únor 1960.
- Christensen, H. T. a Carpenter, G. R.*: Value behavior discrepancies regarding premarital coitus in three western cultures. V čas.: Amer. Sociol. Rev., str. 66 až 74, únor 1962.
- Israel, J.*: Ålder vid första coitus bland värnpliktiga. V čas.: Sociologisk forskning, str. 30—38, Stockholm, 1965.
- Jirásek, J. E., Raboch, J. a Uher, J.*: The relationship between the development of gonads and external genitals in human fetuses. V čas.: Amer. J. Obst. Gynec., 1967.
- Jones, H. E.*: Adolescence in our society. New York, 1960. Citováno podle *R. R. Bella*: Premarital Sex in a Changing Society. New York, 1966.

- Jonsson, G.*: Sexualvanor hos svensk ungdom. 1951. Citováno podle B. Linnérové: Sex and Society in Sweden. New York, 1967.
- Jung, C. G.*: Über die Psychologie des Unbewussten. Rascher Verlag, Zürich, 1948.
- Jung, C. G.*: Psychologische Typen. Rascher Verlag, Zürich, 1950.
- Junod, H. A.*: The Life of South African tribe. London, 1927.
- Kardiner, A.*: Sex and Morality. New York, 1954.
- Karlsson, G.*: Adaptability and Communication in Marriage. New York, 1963.
- Karlsson, G.*: Sexuella vanor och attityder bland folkhögskoleelever. V čas.: Sociologisk forskning, str. 55—63 a 105—111, Stockholm, 1964.
- Karlsson, G.*: Sexualundersökning bland folkhögskoleelever — en replikation. V čas.: Sociologisk forskning, str. 169—176, Stockholm, 1965.
- Kierkegaard, S.*: Leben und Walten der Liebe. Německý překlad Jena, 1924.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B. a Martin, C. E.*: Sexual behavior in the human male. W. B. Saunders, Comp., Philadelphia and London, 1948.
- Kinsey, A. C., Pomeroy, W. B., Martin, C. E. a Gebhard, P. H.*: Sexual behavior in the human female. W. B. Saunders Comp., Philadelphia and London, 1953.
- Kirkpatrick, C. a Kanin, E.*: Male sex aggression on a university campus. V čas.: Amer. Sociol. Rev., str. 52—58, 1957.
- Klimmer, R.*: Die Homosexualität als biologisch-soziologische Zeitfrage. Hamburg, 1965.
- Kluckhohn, C.*: citováno podle H. Schelskyho: Soziologie der Sexualität. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1965.
- Kolektiv autorů*: Emoce. SZdN, Praha, 1966.
- Kolektiv autorů*: Důvěrné hovory. Rozhlasové besedy o problémech sexuálního života. SZdN, Praha, 1968.
- Komárek, J.*: Milování v přírodě. Praha, 1946.
- Kvíz, D.*: K některým otázkám psychických motivací sexuální aktivity u moderního člověka. Referát na 2. sexuol. konferenci, Praha, 1968.
- Kvíz, D.*: Právně-etická struktura nynějšího manželství a soudobé formy sexualnosti. Referát na 3. sexuol. konferenci, Praha, 1970.
- Landis, C. a Boles, M. M.*: Personality and sexuality of physically handicapped women. New York, 1942.
- Landis, C., Landisová, A. T., Boles, M. M., Metzger, H. F., Pitts, M. W., D'Esopo, D. A., Moloy, H. C., Kleegman, S. J. a Dickinson, R. L.*: Sex in development. New York, 1940.
- Le Masters, E. E.*: Modern courtship and marriage. New York, 1957.
- Lenz, W.*: Grundlagen der genetischen Beratung. Ve sbor.: F. Linneweh: Erbliche Stoffwechselkrankheiten. München—Berlin, 1962.
- Leonhard, K.*: Instinkte und Urinstinkte in der menschlichen Sexualität. Stuttgart, 1964.
- Lestavel, J.*: Amour, Mariage et Moyens de Communication de Masse. Ve sbor.: J. M. Ray: Amour, Sexualité, Regulation de Naissances. Kap. VI, str. 173—194. Les Editions Ouvrières, Paris, 1965.

- Lévi—Strauss, C.*: Natur und Kultur. Ve sbor.: W. E. Mühlmann a E. W. Müller (vyd.): Kulturanthropologie. Köln—Berlin, 1966.
- Lévy—Bruhl, L.*: Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive. Paris, 1931.
- Lewinsohn, R.*: A history of sexual customs. New York, 1958.
- Linderoth, H. a Rundeberg, B.*: Skolungdonars sexualupplysning och sexualvanor. En preliminär repport. Citováno podle B. Linnérové: Sex and Society in Sweden. New York, 1967.
- Linnérová, B.*: Sex and Society in Sweden. New York, 1967.
- Lo Duca*: L'erotisme au Cinéma. J.—J. Pauvert Editeur, Paris, 1957.
- Lorenz, K.*: Der Kumpan in der Umwelt des Vogels. V čas.: J. Ornithol., č. 83, str. 137, 1935.
- Lorenz, K.*: V čas.: Naturwissenschaften, čís. 38, str. 113, 1951.
- MacLeod, J. a Gold, R. Z.*: The male factor in fertility and infertility: VII. Semen quality in relation to age and sexual activity. V čas.: Fertil. Steril, čís. 4, str. 194—209, 1953.
- Maisch, H.*: Inzest. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1968.
- Malinowski, B.*: The sexual life of savages in North-Western Melanesia. New York, 1929.
- Marcuse, H.*: Eros and Civilisation. Boston, 1955. (Něm. překlad: Triebstruktur und Gesellschaft. Frankfurt a. M., 1965.)
- Marcuse, M.*: Vom Inzest. V čas.: Juristisch-psychiatrische Grenzfragen, sv. 10, seš. 3/4, Halle, 1915.
- Masters, W. H. a Johnsonová, V. E.*: Human Sexual Response. Boston, 1966. (Čes. překlad: Lidská sexuální aktivita. Horizont, Praha, 1970.)
- Marx, K.*: Ekonomicko-filosofické rukopisy. Český překlad, Praha, 1961.
- McBride, A. F. a Hebb, D. O.*: Behavior of the captive bottle-nose delphin, *Tursiops truncatus*. V čas.: J. Comp. Physiol. Psychol., sv. XLI, str. 111—123, 1948.
- Meadová, M.*: Sex and Temperament in Three Primitive Societies. New American Library, New York, 1952. (Něm. překlad: Geschlecht und Temperament in primitiven Gesellschaften. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1959.)
- Mečíř, J.*: Skupinová sexuální aktivita nezletilých. V tisku čas. Čs. psychiatrie, Rkps., 1970.
- Mellan, J. a Nedoma, K.*: Předmanželská pohlavní aktivita. Referát na 3. sexuologické konferenci, Praha, 1970.
- Mitscherlich, A.*: Grossstadt und Neurose. V čas.: Merkur, roč. IX, čís. 3, Stuttgart, 1953.
- Montagu, M. F. A.*: Adolescent sterility. Springfield, 1946.
- Montaigne, M. de.*: Essais. (Texte établi et présenté par J. Plattard), 6 svazků, Paris, 1946—1947.
- Morgan, L. H.*: Systems of Consanguinity and Affinity of the Human Family. New York, 1971.
- Morin, E.*: Les Stars. Paris, 1957.

- Morris, D.*: The Naked Ape. Jonathan Cape, London, 1967. (Český překlad: Nahá opice. Ed. Máj, Praha, 1971.)
- Muchow, H. H.*: Sexualreife und Sozialstruktur der Jugend. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1959.
- Murdock, G. P.*: The social regulation of sexual behavior. Ve sbor.: P. H. Hoch a J. Zubin (vyd.): Psychosexual development in health and disease. New York, 1949.
- Nedoma, K.*: K problému orgasmu u žen. V čas.: Čs. psychiatrie, č. 57, str. 262, Praha, 1961.
- Novák, V. a kol.*: Historický vývoj organismů. Fylogeneze mikroorganismů, rostlin a živočichů. Academia, Praha, 1969.
- Parsons, T.*: Beiträge zur soziologischen Theorie. Kap.: Das Inzesttabu in seiner Beziehung zur Sozialstruktur. Něm. překlad, Neuwied, 1964.
- Patalas, E.*: Sozialgeschichte der Stars. Hamburg, 1963. (Slovenský překlad: Filmové hviezdy. Tatran, Bratislava, 1966.)
- Pitha, V.*: Alokortex člověka. SZdN, Praha, 1959.
- Plzák, M.*: Taktika a strategie v lásce. Praha, 1970.
- Pondělíček, I.*: Masová kultura a erotické stereotypy. Referát na 2. sexuologické konferenci, Praha, 1967.
- Pondělíček, I.*: Erotika i seksualnost u masovnoj kulturi. V čas.: Kultura, čís. 4, str. 61–75, Beograd, 1969.
- Pondělíčková, J.*: Mladá dívka a sex. Avicenum, Praha, 1969.
- Pondělíčková, J.*: Chování dětí při pedofilních deliktech. Referát na 3. sexuologické konferenci, Praha 1970.
- Pondělíčková, J., Mellan, J. a Nedoma, K.*: K osobnosti pedofilního delinkventa. V čas.: Čs. psychiatrie.
- Powdermaker, H.*: Life in Lesu. New York, 1933.
- Prokopec, J. a Wynnyczuk, V.*: Názory o věrnosti a příčinách nevěry (výsledky ankety). V čas.: Zprávy St. populační komise, čís. 6, str. 12–23, Praha, 1968.
- Queen, S. R., Haberstein, R. W. a Adams, J. B.*: The family in various cultures. Philadelphia, 1961.
- Raboch, J.*: Současné sexuologické poznatky o dětské sexualitě. V čas.: Čs. pediatrie, roč. 23, č. 7, str. 633–636, Praha, 1968.
- Raboch, J. a Barták, V.*: Příspěvek ke studiu orgastické schopnosti žen. V čas.: Čs. psychiatrie, roč. 63, č. 4, str. 223–230, Praha, 1967.
- Raboch, J. a Barták, V.*: Příspěvek ke studiu sexuální dyspareunie u žen. V čas.: Čs. psychiatrie, roč. 64, č. 5, str. 314–318, Praha, 1968.
- Raboch, J. a Barták, V.*: Příspěvek ke studiu anesteticko-frigidního syndromu u žen. V čas.: Čs. psychiatrie, roč. 64, čís. 4, str. 230–235, Praha, 1968.
- Rank, O.*: Das Inzest.-Motiv in Dichtung und Sage. Leipzig–Wien, 1912.
- Rank, O.*: Sexualität und Schuldgefühle. Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Leipzig–Wien–Zürich, 1926.
- Reich, W.*: The Sexual Revolution, New York, 1945.

- Reichard, G. A.*: Social Life. Ve sbor. F. Boas (vyd.): General Anthropology. Boston, 1938.
- Reiss, I. L.*: Premarital sexual standards in America. New York, 1960.
- Reiss, I. L.*: Personal values and the scientific study of sex. V: Advances in sex research. New York, 1963.
- Reiss, I. L.*: The scaling of premarital sexual permissiveness. V čas.: J. Marr. Fam., str. 188—198, květen 1964.
- Reiss, I. L.*: The sociological context of premarital sexual permissiveness. New York—London, 1967.
- Riesman, D.*: The Lonely Crowd. Yale University Press, III. vydání, New Haven and London, 1961. (Český překlad: Osamělý dav. Mladá fronta, 1968.)
- Riesman, D.*: Permissiveness and sex roles. V čas.: Marr. Fam. Liv., duben 1959.
- Rohleder, H.*: Die Masturbation. Eine Monographie für Ärzte, Pädagogen und gebildete Eltern. 4. vydání. Berlin, 1921.
- Sears, R. R.*: Development of Gender Role. Ve sbor.: F. A. Beach (vyd.): Sex and Behavior. New York, London, Sydney, 1965.
- Shadle, A. R., Smelzer, M. a Metz, M.*: The sex relations of porcupines (*Erethizon D. dorsatum*) before and after copulation. V čas.: J. Mammal., sv. XXVII, str. 116—121, 1946.
- Schelsky, H.*: Die skeptische Generation. Düsseldorf—Köln, 1957.
- Schelsky, H.*: Soziologie der Sexualität. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 1965.
- Schofield, M.*: The sexual behavior of young people. London, 1965.
- Schwarzenauer, W.*: Erotische Ideale and sexuelle Verhaltensweisen. Ve sbor.: K. Saller (vyd.): Sexualität heute. München, 1967.
- Sorokin, P.*: The American sex revolution. Ve sbor.: E. M. Schur (vyd.): The family and the sexual revolution. Bloomington, 1964.
- Stekel, W.*: Die Geschlechtskälte der Frau. 2. vydání. Urban und Schwarzenberg, Berlin—Wien, 1921.
- Stekel, W.*: Psychosexueller Infantilismus. Berlin—Wien, 1922.
- Stern, C.*: Principles of human genetics. San Francisco—London, 1960.
- Steytler, J. G.*: Ethnographie report on the Achewa tribe of Nyasaland. 1934. Ne-publikovaný rukopis. Citováno podle Forda a Beache: Patterns of Sexual Behavior.
- Stoneová, H. M. a Stone, A.*: Kniha o manželství. Český překlad, SZdN, Praha, 1966.
- Storch, O.*: Die Sonderstellung des Menschen in Lebensabspiel und Vererbung. Wien, 1948.
- Strehlow, C.*: Das soziale Leben der Aranda und Loritja. V: Veröffentlichungen aus dem Städtischen Völker-Museum, sv. I, díl 4., str. 1—103, Frankfurt a. M., 1915.
- Strickmannová, R.*: Untersuchungen zur Frage der Beziehung von somatischer und psychischer Entwicklung. Bonn, 1957.
- Stuart, H. S.*: Normal growth and development during adolescence. Ve sbor.: J. M. Seidman (vyd.): The adolescent. New York, 1960.

- Stutte, H.*: Psychologie des Kindesalter. Ve sbor.: J. Brook (vyd.): Biologische Daten für den Kinderarzt. Berlin, 1954.
- Tarnesby, P.*: „Die sogenannte Frigidität“. Ve sbor.: 1 × 1 des glücklichen Lebens, str. 340—343, Wien, 1956.
- Taylor, G. R.*: Sex in History. New York, 1955.
- Terman, L. M.*: Psychological factors in marital happiness. New York and London, 1938.
- Thompsonová, C.*: Psychoanalysis: Evolution and Development. New York, 1951.
- Thomson, G.*: O staré řecké společnosti. Český překlad, Praha, 1952.
- Yerkes, R. M.*: Genetic aspects of grooming, a socially important primate behavior pattern. V čas.: J. Soc. psychol., sv. IV, str. 3—26, 1933.
- Yerkes, R. M.*: Sexual behavior in the chimpanzee. V: Human Biology, sv. II, str. 78—110, 1939.
- Yerkes, R. M. a Elder, J. H.*: Oestrus, receptivity and mating in the chimpanzee. V: Comp. Psychol. Monogr., sv. XIII, str. 1—39, 1936.
- Young, W. C. a Orbison, W. D.*: Changes in selected features of behavior in pairs of oppositely sexed chimpanzees during the sexual cycle and after ovariectomy. V: Comp. Psychol., sv. XXXVII, str. 107—143, 1943.
- Van de Velde, Th. H.*: Die vollkommene Ehe. Leipzig, Koenigen, 1928. (Český překlad: Dokonalé manželství, Praha, 1934.)
- Verschuer, O. von*: Genetik des Menschen. München—Berlin, 1959.
- Viötor, W. P. J.*: The Sexual Offender und His Victim. Ve sbor.: Symposium sexuologicum Pragense, str. 106—110, Praha, 1968.
- Vincent, C. E.*: Sex and the young married. V: Human Sexuality, sv. III, čís. 3, březen 1969.
- Webster, H.*: Primitive Secret Societies. 2. vyd., New York, 1932.
- Weinberg, S. K.*: Incest behavior. New York, 1963.
- White, L. A.*: The definition and prohibition of incest. Ve sbor.: R. E. L. Masters (vyd.): Patterns of incest. New York, 1963.
- Zuckerman, S.*: The social life of monkeys and apes. London, 1932.

Jmenný rejstřík

- Adams, J. B. 291
Aronson, R. L. 104
Augustin sv. 291
- Bachofen, J. J. 175
Ball, J. 55
Barták, V. 138, 197
Barthés, R. 133
Bártová, D. 222
Beach, F. A. 36, 63, 69, 88, 108, 116, 148, 164, 190, 192
Beauvoirová, S. de 116, 133 až 137, 291
Bell, R. R. 14, 17, 195, 204, 259–260, 284, 303
Bergson, H. 308
Binet, A. 299
Bingham, H. C. 193
Blumberg, L. 204
Boas, E. P. 136
Bonaparteová, M. 77
Briffault, R. 46, 150
Brundberg, B. 73
Buerkle, J. V. 259–260
Burgess, E. W. 196, 202, 206, 277, 294
Burton, R. 155
- Carpenter, C. R. 55, 112, 193, 208
Carpenter, G. R. 203, 261, 270
Carstairs, G. 248
Cohen, A. K. 253
Cramer, A. 254
- Darling, F. F. 102
Davisová, K. 85, 99, 163, 195
Debay, A. 187
- Deutschová, H. 76, 118, 140
Dickinson, R. L. 85, 99–100, 123, 144, 187
Dlhoš, F. 268
Dörner, G. 32, 169–171, 270
Durkheim, E. 82, 154
- Ehrman, W. W. 275
Elder, J. H. 80, 193
Ellis, A. 94–95, 280, 302
Ellis, H. 76, 141, 183, 298
Engels, B. 151, 174–177
Espinás, A. 176
- Ford, C. S. 49, 51, 63, 69, 88, 108, 116, 148, 164, 190, 192
Fox, H. 55
Frazer, J. G. 46, 154
Freud, S. 15–16, 74–75, 77, 95–96, 104, 154, 181, 219, 290, 298–299
Freudová, A. 100
Friedeburg, L. 258
Friedenberg, E. Z. 168, 287, 301
Fromm, E. 16
- Gebhard, P. A. 77, 152, 161, 196, 213, 215
Gehlen, A. 17, 56, 67
Giese, H. 99, 110, 205, 258, 262, 271
Gilbert, G. M. 76
Goldschmidt, E. F. 136
Gorner, G. 53
- Haberstein, R. W. 291
Halliday, W. R. 46
Hamilton, G. V. 96, 99, 196
- Hanhart, E. 156
Harlow, H. F. 81
Hartman, C. G. 55
Hatfield, D. M. 112
Hebb, D. O. 102
Henry, J. 210
Herodot 177
Hirschfeld, M. 172
Horneyová, K. 16, 178, 309 až 310
Hunt, M. M. 292
Hynie, J. 26, 83, 123
- Charvát, J. 90
Christensen, H. T. 197, 203, 261, 270, 288
- Israel, J. 267
- Jirásek, J. E. 31
Johnsonová, V. E. 22, 96, 98, 124, 126–127, 129–131, 140, 142–143, 216, 251, 270
Jones, E. H. 255
Jonsson, G. 268
Jung, C. G. 79, 179
Junod, H. A. 46, 52
Juvenalis 132
- Kanin, E. 276
Kant, I. 292
Kardiner, A. 165, 249
Karlsson, G. 268
Keane, H. 248
Kierkegaard, S. 289, 292
Kirkpatrick, C. 276
Kinsey, A. C. 15, 19–21, 23, 57–58, 63, 96, 99–100,

- 104, 109—111, 115, 121,
137—138, 146, 162—163,
196, 200, 215, 254, 257, 260,
269, 271, 277, 294, 311
Kluckhohn, C. 299
- Landis, C. 99, 124, 163, 258
Le Masters, E. E. 302
Lenz, W. 156
Leonard, K. 79
Lewinsohn, R. 24
Linderoth, H. 73, 99, 268
Linnérová, B. 73, 99, 266
Lo Duca 301
Lorenz, K. 78
- Maisch, H. 152, 154—155
Malinowski, B. 46, 101, 117,
214
Marcuse, H. 16
Marcuse, M. 156
Marx, K. 195, 250
Masters, W. H. 22, 96, 98, 124,
126—127, 129—131, 140,
142—143, 216, 251, 270
Maulnier, Th. 299
Meadová, M. 280
Mellan, J. 124, 160, 197
Mc Bride, A. F. 102
Metz, M. 122
Miller, H. 134
Mitscherlich, A. 249
Montaigne, M. de 132
Montagu, M. F. A. 43—44
Morgan, Ch. 154, 175
Morris, D. 29, 89, 93
Muchow, H. H. 251—252,
282
Murdock, G. P. 199
- Nedoma, K. 124, 139, 160,
197
Nietzsche, F. 308
Novák, V. 90
- Orbison, W. D. 55
- Packard, V. 210
Parsons, T. 156
Pavel sv. 291
Pečírka J. 26
Piřha, V. 113
Plack, A. 303
Platon 178
Ponděličková, J. 160, 197
Powdermaker, H. 101
Pritchett, W. S. 248
Prokopec, J. 214
- Queen, S. R. 291
- Raboch, J. 31, 138, 194, 222
Reichard, G. A. 214
Reiss, I. L. 14, 18, 261—262,
264, 267, 285
Riesman, D. 106, 215, 250,
264, 274, 306
Rohleder, H. 254
Rundeberg, B. 268
- Sartre, J. P. 295
Sears, R. R. 77
Schadle, A. R. 122
Schelsky, H. 247, 249, 290,
308, 310
Schmidt, G. 99, 110, 205, 258,
262, 271, 304
Schofield, M. 110, 258
Schwarzenauer, W. 262
Sigusch, V. 304
- Smelzer, M. 122
Sorokin, P. 248
Sperber, H. 312
Stekel, W. 76, 137, 139
Stern, C. 156—157
Steytler, J. G. 46, 49
Storch, O. 311
Strehlow, C. 166
Strickmannová, R. 252
Stuart, H. S. 289
Stutte, H. 252
- Šípová, I. 197
- Taine, H. 296
Takman, J. 266
Tarnesby, P. 138
Terman, L. M. 196, 258
Thomson, G. 54
- Uher, J. 31
- Valéry, P. 281
Van de Velde, Th. H. 141, 187
Verschuer, O. 156
Viětör, W. P. J. 161
- Wallin, P. 196, 202, 206, 277,
294
Webster, H. 46
Weinberg, S. K. 152
White, L. A. 154
Wynnyczuk, V. 214
- Yerkes, R. M. 45, 65, 80, 92,
112, 193
Young, W. C. 45, 55
- Zuckerman, S. 55—56, 112

Doc. PhDr. Ivo Pondělíček, CSc.
MUDr. Jaroslava Pondělíčková-Mašlová

LIDSKÁ SEXUALITA

jako projev přirozenosti a kultury

Recenzovali prof. MUDr. Josef Hynie, DrSc.
a doc. MUDr. Jan Raboch, DrSc.

Vazbu a přebal navrhl Miloš Pozděna

Vydalo Avicenum — zdravotnické nakladatelství, n. p.,
Praha 1, Malostranské nám. 28

Vydání 1. — Vyšlo v roce 1971 — Stran 328 + 1 příloha

Zastupující šéfredaktorka PhDr. J. R. Friesová, CSc.

Odovědná redaktorka MUDr. D. Pohunková

Výtvarná redaktorka Soňa Kubrová

Technický redaktor Zdeněk Pavlík

Vytiskl a knihařsky zpracoval TISK, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

AA 22,45 — VA 23,25 — Náklad 30 000 výtisků

735 21 — 08/31 — Ed.: 71 707 — Cena váz. výtisku Kčs 31,—

08-075-71 Kčs 31,—
